PRISONEN

DANSKE OG NORSKE KRIGSFANGER I ENGLAND 1807-14

AF

CARL ROOS

GYLDENDAL 1953

PRISONEN

DANSKE OG NORSKE KRIGSFANGER I ENGLAND

1807-1814

AF CARL ROOS

GYLDENDAL · 1953 · KØBENHAVN

CARLSBERGFONDEN, DER MED ET TILSKUD HAR MULIGGJORT UDGIVELSEN, BRINGER FORF. HERMED SIN ÆRBØDIGE TAK

COPYRIGHT 1953 BY GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
COPENHAGEN · OPLAG: 1000 EKSEMPLARER · OMSLAGET TEGNET AF POUL SÆBYE · PRINTED IN DENMARK · GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI KØBENHAVN

INDHOLD

Indledning. Prisoneren understyrmand Jens Krog og hans journal 7
Kap. 1: Prison og prisonerer 17
Kap. 2: Skibsprisonen 23
Kap. 3: Prisonerernes ankomst 33
Kap. 4: Livet ombord, I: Organisation. Justits. Sanitetsvæsen. Forplejning. Iklædning 58
Kap. 5: Livet ombord, II: Økonomi. Dagpenge fra den danske stat. Understøttelse fra andre. Indtægter ved arbejde. „Entring“ 89
Kap. 6: Livet ombord, III: Daglig underholdning. Fester. Teater. Undervisning. Skolevæsen 125
Kap. 7: Prisonerernes raadgivere: Ulrik Fredrik Rosing. Jens Wolff. Hornemann. Feldborg m. fl. 151
Kap. 8: Den lukkede landprison. Kaperkaptajn Kaalds dagbog 175
Kap. 9: Den aabne landprison. Garneray. Admiral Dahlerup 190
Kap. 10: Prisonerernes indtryk af England og englændere 200
Kap. 11: Tilbageblik paa samfundet ombord. Hjemkomsten 213
Tillæg: Billedbeskrivelse 225
Kilder og benyttet litteratur 229

Fig. 1. Jens Krog.

INDLEDNING

Enhver der har gaaet i skole i Danmark eller Norge, kender Henrik Ibsens digt om *Terje Vigen*. Det udkom 1871, og digteren siger, at han personlig har kendt hovedpersonen. Terje Vigen var en norsk sømand, der lagde op, da krigen udbrød 1807. Den engelske blokade afskar Norge fra tilførsler, og Terje, der havde giftet sig, saa hustru og barn sulte. Der var korn i Danmark; han stod, som saa mange andre, til søs i aaben baad og hentede fra Skagen 3 tønder byg. Han øjner paa tilbagevejen allerede havn, da en engelsk orlogsmand dukker op. Han standses og bringes ombord. Kaptajnen, blot 18 aar gammel, smiler, da Terje, blokadebryderen, der ikke havde held, tilsidst paa knæ beder om naade for barnets skyld. Han fængsles og bringes til England som fange, som prisoner.

Han sad i "prisonen" i lange aar,
der siges i fulde fem;
hans nakke bøjed sig, graat blev hans haar
af drømmene om hans hjem ...

1814, da freden er sluttet, kommer han tilbage, men da er hustru og barn døde og han selv glemt. Han bliver lods, og det hænder, at en engelsk jagt maa reddes af havsnød. Om bord er ejeren, hans hustru og ganske lille barn. Han iler mod sin frelser for at takke, men genkendes i samme øjeblik af Terje. Det er kaptajnen, der voldte hans livs forlis. Terje maa have hævn og truer; men i sidste moment foran drabet ser barnet paa ham; han husker sit eget barn og bringer lorden og hans i land. Han tilstaar:

De lange aar i "prisonens" kvalm,
de gjorde mit hjerte sygt ...
men nu er det over ...

Digteren sætter prison i anførselstegn; det viser, at ordet ikke længere var gængs, men sammenhængen forklarer det. Terje har siddet fem aar i et kvalmende fængsel; dér mistede legemet sin rankhed, og som ryggen bøjedes, blev hans sind fyldt med had.

Dette er præcis beskrivelse af en skæbne, fælles for mangfoldige danske og norske søfolk, der blev taget af engelske skibe paa alle verdens have, ført til de britiske øer, og dér hensat i fangenskab under forhold, der af alle blev kaldt uværdige og grusomme, og hvor de hensmægtede ikke fem, men indtil ti aar.

Naar Ibsen, der var født 1828, siger, han har kendt Terje Vigen, er det ikke overraskende; han har været samtidig med mange prisonerer. Der lever endnu mennesker, som paa anden haand har hørt prisonerer fortælle om den skrækkeligste periode i deres ungdomsliv. Da mennesket imidlertid har den lykkelige evne at glemme det uønskede, er erindringen blegnet om det, der engang fyldte det danske og norske folk med forbitrelse, og ingen historiker har taget emnet op. Erindringer, eksempler og træk er benyttet i historiske værker, særlig i norske, hvad der har nærliggende grunde, men en samlet fremstilling findes ikke. I skønlitteraturen afgiver prisonen baggrundsmotiv hos Goldschmidt og som fjern mindelse endnu hos Jakob Knudsen (*To Slægter* 1910). Den norske Constantin Floods novellistiske og historiske forfatterskab har englænderkrigen som kilde, *Under Kaperflag* (1895) henlægger en del af handlingen til prisonen.

Min tilskyndelse til foreliggende arbejde var fra først af en journal fra prisonen ført dag for dag gennem 7 aar, som opbevares i en gren af min slægt.

En af forfatterens sønner, der udvandrede til Amerika, tog den med, men sendte den tilbage efter ønske af en historisk interesseret descendent. Denne dagbog, som i sin udførlighed er et enestaaende dokument, vil blive benyttet til at supplere og kontrollere de allerede kendte kilder og beretninger.
Forfatteren hed med sit fulde navn *Jens Christian Hansen Krog,* og følgende biografiske oplysninger har hans ætling, fhv. gaardejer Hans Krog publiceret i sit skrift *Gamle Slægter fra Aller Sogn* (1936).
Jens Krog (fig. 1), som vi vil kalde ham, blev født i Nørre Bjert ved Kolding 1787; han valgte søen, og med sin farbroder, skipper Christian Krog fra Randers, stod han i eftersommeren 1807 til havs med briggen *De tre Brødre,* forhyret som styrmand „af den ringeste klasse", dvs. som understyrmand. *De tre Brødre* var med en ladning hør paa vej fra Pirnau til Oporto, men blev i Kanalen opbragt af en engelsk „privateer", dvs. kaper, *The Lion.* Det skete d. 28. aug., altsaa den dag den engelske flaade lagde sig for København, men før der var erklæret krig. Til denne omstændighed vender journalen bestandig tilbage. Skib og mandskab indbringes til Plymouth, hvor de d. 29. aug. ankrer i Catwater, den østlige havn, der var for koffardiskibe. Tegnet paa, at de er beslaglagte, belagte med embargo, er „Kongens mærke" paa stormasten. Kongens mærke er et „uklart anker", dvs. et anker, hvor kættingen har tørn om ankerfligene; desuden nummereres skibet, der males nr. 20 paa bougen. D. 1. okt. var antallet af beslaglagte danske og norske skibe i Plymouth steget til 203, i samtlige navne til 335.
Et fjerdingaar senere, et stykke tid efter krigserklæringen af 4. nov., fængsles mandskab og officerer; fængslingerne begyndte d. 12. nov.; til Krogs skib kom turen d. 16. dec., og dermed indledes for hans vedkommende prisonlivet. Det førte ham ombord paa 6—8 forskellige skibe; fra 1807 til 1812 i Plymouth, resten af tiden indtil frigivelsen i den store skibsprison syd for Themsens udløb, hvor floden Medway munder i Chathambugten med havnene Sheerness og Gillingham. Jens Krog anbringes paa *Prince* d. 16. dec. 1807. D. 7. marts 1808 flyttes han til *Panther,* hvor han forbliver indtil d. 24. april 1809, da han sættes over paa *Brave* (fig. 2); efter 4 maaneders ophold paa *Bienfaisant* flyttes han d. 3. sept. tilbage til *Brave,* hvor opholdet varer til 5. jan. 1812, da Plymouthfangerne afskibes til Chatham. Til transporten er bestemt linieskibet *Diadem,* men dette maa rømmes paa grund af sygdom, og rejsen foretages paa fregatten *St. Fiorenza.* Rejsen varer en uge, og d. 14. jan. 1812 sættes Jens Krog om bord paa *Nassau* i Chatham, hvor han bliver i 9 maaneder. D. 21. okt. 1812 endelig anbringes han paa *Fyen,* som han først forlader d. 6. juni 1814, da han frigives.
Jens Krog sad ikke blot fra før krigen, men ogsaa til efter freden. D. 25. jan.

1814 faar fangerne officiel meddelelse om, at freden er sluttet, og at „midler skal snarligen tage sted til eders befrielse"; men først 2 maaneder senere, i april, ratificeres freden, saa at de „forhaabentlig snarligen skal slippe fri". Dog atter hengaar en maaned, før de d. 10. maj af den engelske tillidsmand om bord, „agenten", modtager „den lykkelige efterretning om vor frigivelse. Straks efter skreg vi 3 gange hurra for det danske flag, som blev hejst ved siden af det engelske". D. 19. maj kommer der ordre, at de fanger, „som kan forevise £ 2", straks kan blive fri, og endelig d. 6. juni afsejler Jens Krog med 132 andre, der er i besiddelse af den nævnte sum. Som fri mand og paa egen bekostning afventer han i London hjemfarten med en dansk brig. De afsejler d. 16. juni og ankrer efter 3 dages forløb i Husum, en almindelig landingshavn for englandsfarere. D. 25. juni ankommer han til Kolding og samme aften til hjemmet i Nørre Bjert. Han havde da, som han omhyggelig gør rede for, været hjemmefra i 7 aar, 6 maaneder og 19 dage, deraf som krigsfange „ialt 6 aar, 5 maaneder, 22 dage, og i denne tid var jeg ikke i land eller blev værdig at træde paa jorden".
Hjemkommen vedblev han at sejle til hen i 30rne, bl. a. som skibsfører i Kolding-rederiet Wissings tjeneste; han ejede selv skibsparter og var 1857 i Hamburg i anledning af en sag om briggen *Cloris*. Han kaldtes til sin død „Skipper Krog", men var tillige landmand. 1822 havde han ægtet enken paa den gamle frigaard Stubbumgaard i Aller sogn. Hun havde været gift Ahrenkiel og var født Anne Kirstine Roos, datter af den udbredte slægt fra gaarden Bjerningrøi i nabosognet Bjerning. Han døde, højt anset 1862.
Gennem en af hendes niecer fra Bjerningrøi, en af mine fastre, har jeg fra min barndom en personlig erindring om ham. Han gik duknakket, og dette var resultat af aarene i prisonen; de med hængekøjer overfyldte lave batterier havde ikke tilladt ham at gaa ret. Efter hans bestemmelse brændte omkring hans kiste forskelligfarvede kærter. Det var det sidste minde om prisonen. Han havde købt dem, før han forlod England.

Der eksisterer formentlig adskillig flere optegnelser fra prisonen, end de der ligger til grund for de følgende blade, og som er opregnede i listen over kilder og benyttet litteratur. I deres forskellighed er disse optegnelser dog tilstrækkelige til at give et rundt billede. Den spanske prison lærer vi at kende gennem *Hans Christophersen* og *Hans Bertel Riber*, der begge gjorde tjeneste paa orlogsfregatten *Diana*, henholdsvis som konstabel og 3. styrmand; den engelske træder os levende imøde gennem den senere admiral *Dahlerups* erindringer, gennem kaperkaptajn *Kaalds*, matros *H. S. Engels* og fremfor alt gennem *Jens Krogs* dagbøger. Af samme kildeværdi er de faa,

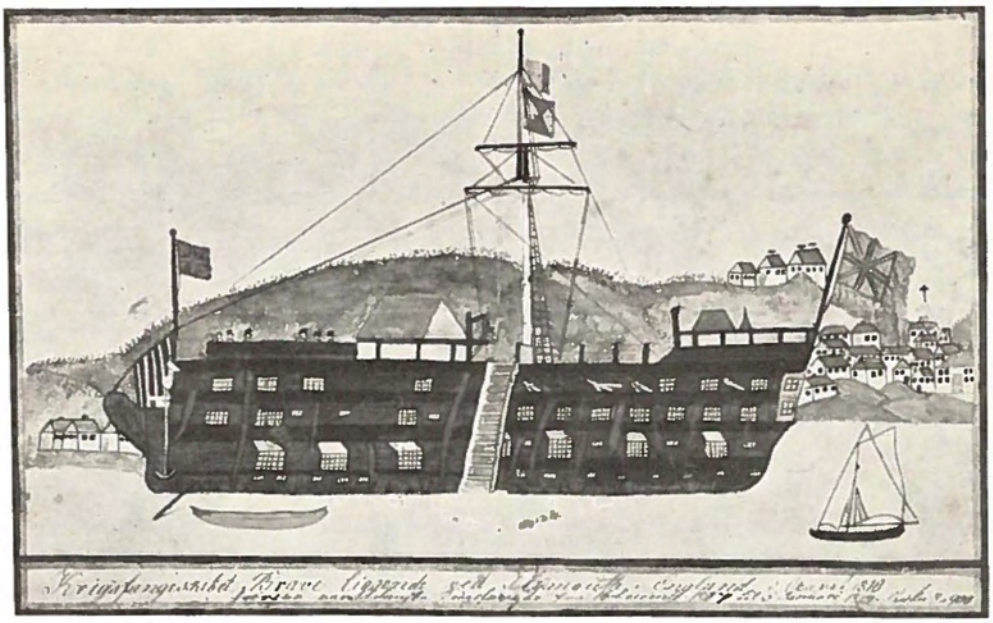

Fig. 2. Jens Krogs billede af prisonskibet *Brave*.

spredt offentliggjorte breve, saaledes den lille samling fra den norske matros *Jacob de Lange*.

Dagbøgerne er gerne anlagt som regulær skibsjournal, med rubrikker for sted, dato og daglige hændelser. Jens Krogs udmærker sig ved en gennemført objektiv tone; det er karakteristisk, at ordet Jeg kun forekommer ganske faa gange: Han nævner „vore" eller „mine" skibsfolk, dvs. folkene fra *De tre Brødre*. 3 gange fortæller han, at han modtog brev, men ikke fra hvem, blot at det ene er „fra fædrelandet", og at han sendte svar til København. En enkelt gang, i dec. 1808, noterer han: „Jeg traf at fik gule klæder", dvs. fangedragt. Sin kaptajn, farbroderen nævner han aldrig; det fremgaar af sammenhængen, at skipperen har siddet paa æresord i en landprison, og at han som „gammel", dvs. over 50 aar, nød godt af det engelske regeringsjubilæum og blev frigivet i oktober 1809 sammen med flere hundrede andre, men vi erfarer ikke andet end, at „folk herfra har været ombord paa briggen (hvoriblandt jeg var) for at tale med vores kaptajner". Briggen var det skib, der sejlede de frigivne hjem. Endelig optræder hans Jeg ved den danske præst, Pastor Rosings afsked. Han og et par andre har samtale med præsten om en ansøgning, de beder ham redigere.

Denne tavshed om jeget er et mærkværdigt træk hos en saa ung mand; Jens

Krog var jo blot 20 aar, da han blev opbragt; den staar i den stærkeste kontrast til den lyriske svada, der blomstrer i konstabel Christophersens notater; den adskiller sig særdeles meget fra kaptajn Kaalds beretninger om sine fata. Krogs følelser ytrer sig i et stedse gentaget: Gid det snart var forbi, saa vi kunne komme hjem og *gøre nytte.* Ørkesløsheden plager ham mest; hvert aar mindes han paa dato dagen, da han blev fange. Hans fornemmelse for orden og ret er udpræget. Han vender sin harme ikke blot mod den engelske „røver", som han hader, men ogsaa mod de medfanger, der ikke vil overholde den nødvendige disciplin. Naar landsmænd lejlighedsvis ovenikøbet svigter kammeraternes tillid er hans harme særlig stærk, han er en stor patriot.

Ro, selvbeherskelse og et vist bidsk lune er forenet med et opmærksomt iagttagende øje. Hvis han tier om sig selv, taler han desmere om det, der foregaar omkring ham. Dag for dag følger han begivenhederne fra morgen til aften: fangernes og vagtmandskabets optræden, besøg og meddelelser udefra, kommunikationen med danske autoriteter i England og hjemme, tildragelserne paa krigsskuepladserne etc. Han nærer til at begynde med en urokkelig tro paa de danske (og franske) vaabens sejr og modtager engelske meddelelser om det modsatte med konsekvent skepsis. Hans grundsynspunkt er: „For dem, der bebor eller opholder sig paa denne ø, er det næsten umuligt at vide det virkelige om fastlandets krig. Hvilke efterretninger skal man tro?" Notaterne om rygter følges gerne af ordene: „Tiden vil vise om det er sandt". Denne rolige fornuft indgyder tillid. Jens Krogs journal er uvurderlig som kontrol af de mer eller mindre stemningsbaarne eller fantasifuldt udmalende erindringsbøger af forhenværende fanger.

Naar Jens Krog tiltrods for sine fortræffelige egenskaber ikke kom blandt de tusinder, der i aarenes løb blev frigivet, forklares det ved, at han hørte til det store kontingent, der var taget før krigens udbrud, og som var genstand for en uløst diplomatisk strid; men maaske giver ogsaa selve hans karakter et bidrag til forstaaelse. Vi hører om andre, der griber lejligheden ved haarene og trænger sig frem, naar chancen tilbyder sig. Jens Krog har holdt sig tilbage. Det ses heller ikke, at han har indtaget nogen tillidspost ombord, skønt han altid har været i nærheden af centrum. Dette kendes paa, at han meddeler en hel række dokumenter i afskrift, blandt hvilke breve fra fangernes velgører, præsten i London Ulrik Fredrik Rosing og andre danske repræsentanter i England, endvidere opslag, anvisninger og ordrer fra de engelske autoriteter, ansøgninger til disse og til kongen af Danmark etc.

Journalen er en foliant paa 180 tætbeskrevne sider; enkelte blade mangler, saaledes at der opstaar et par mindre lakuner. Titelen lyder: *Journal holden ombord paa Prison Skibene Panther og Bienfaisand (!) og Brave og Prinse (!)*. Efter dobbeltstreg følger: *Chatham. H. M. Prison Ships Nassau, Fyen.* Ovenover *Journal* er med mindre skrift tilføjet *Plymouth* (fig. 3—4). Bag paa titelbladet læses: Denne bog er skriven (!) til tidsfordriv i mine lange, kiedsommelige og uvirksomme timer af mig J. C. Krog. Manuskriptet er altsaa bleven til ombord. Vandmærket i det stærke skrivepapir er R. T. 1807, dvs. det engelske papirfirma *Ruse* og *Turners* initialer og datering. Det fremgaar af visse ejendommeligheder, at journalen er renskrift efter forlæg. 1) Mod slutningen bliver skriften mindre; skriveren har beregnet, at der ellers ikke ville blive plads; 2) der forekommer foregribelser af ordgrupper med paafølgende overstregninger og ny begyndelse; 3) enkelte steder er sammenhængen uklar, idet sætninger er sat i forkert orden; 4) der findes misforstaaelser i afskrift af dokumenter; 5) en sang paa kongens fødselsdag d. 28. jan. 1810 er skrevet bag paa titelbladet og ikke paa vedkommende dato.

Disse træk giver anledning til overvejelser, men det kan ikke betvivles, at journalen, skrevet med Jens Krogs haand, er afskrift af hans egne notater. Dens betydning som kilde belyses ved en sammenligning med H. S. Engels, fordi denne er forfattet paa de samme skibe og i samme tidsrum. Faktiske meddelelser stemmer vidtgaaende overens; saaledes findes hos begge ordret en del af samme avisreferater m. m., og hvor der er tale om oversættelser, de samme ofte kuriøse misforstaaelser, hvilket tyder paa, at oversættelsen ikke er eget værk, men diktat af tolken, hvis betingede duelighed derved kan maales. Enslydende fraser forklares ved fællesskab om prisonmentaliteten. Saaledes tilføjer Engel paa titelbladet næsten enslydende med Krog: „Denne bog er samled (!) og inskriven (!) til udskyldig (!) tidsfordriv i mine herværende, lange, kiedsommelige, ubehagelige og uvirksomme timer."

Engel supplerer i enkelte tilfælde Krog, hvor blade mangler eller ord er udfaldet, men hans meddelelser — ialt 50 blade i lille kvart — bringer kun lidt, der ikke er kendt fra Jens Krog; han skriver ikke daglig, men med store mellemrum; han er desuden ikke saa vaagen som Krog og ejer ikke dennes temperament.

Engel, søn af ejeren af Store Dalbygaard i Vestermarie, Bornholm, blev taget d. 22. oktober 1807 under Cadiz med galeasen *Lille Sophie* og indbragt til Gibraltar. D. 9. febr. overføres han til Plymouth og erfarer først her, hvad der skete i København i september; i jan. 1812 flyttes han til Chatham,

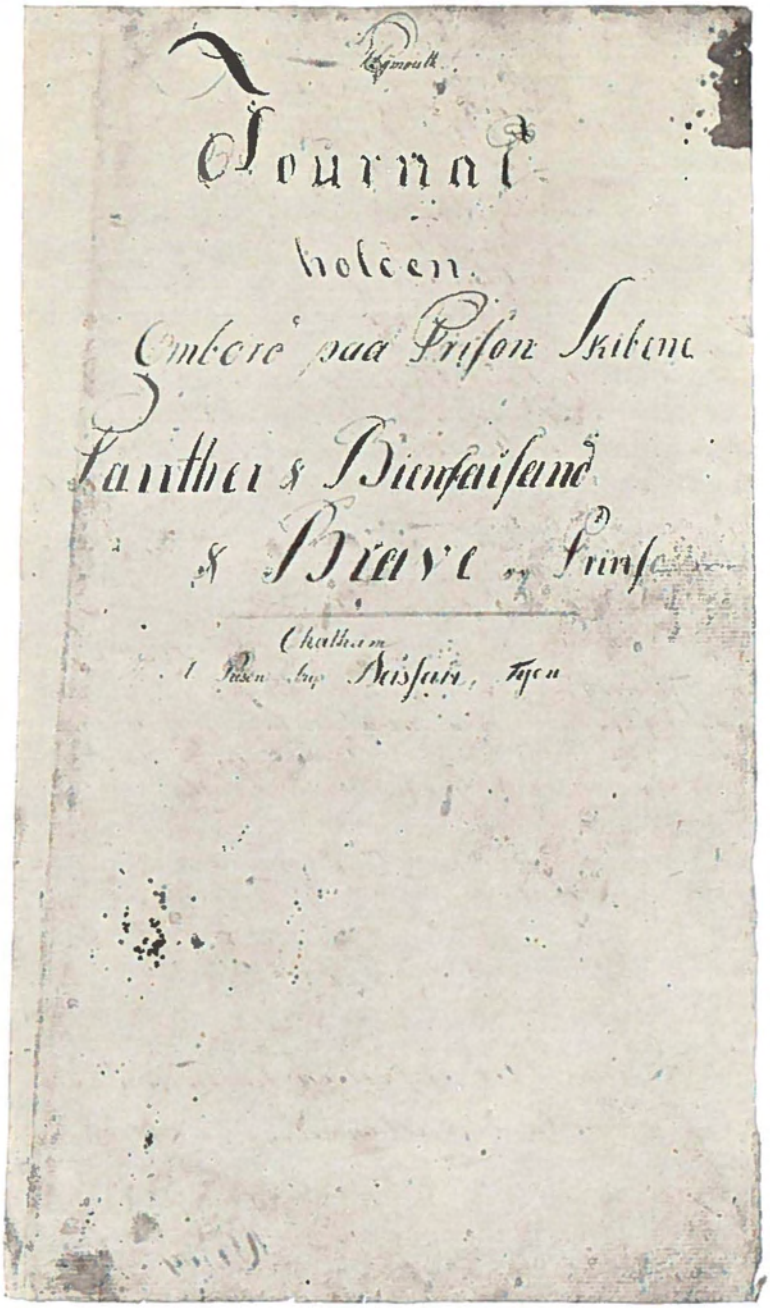

Plymouth

Journal

holden

Ombord paa Prison Skibene

Panther & Dianfaisand

& Brave af Prinse

Chatham

i Pasen hos Reisfair, Fyen

Fig. 3. Jens Krogs journal. Titelblad.

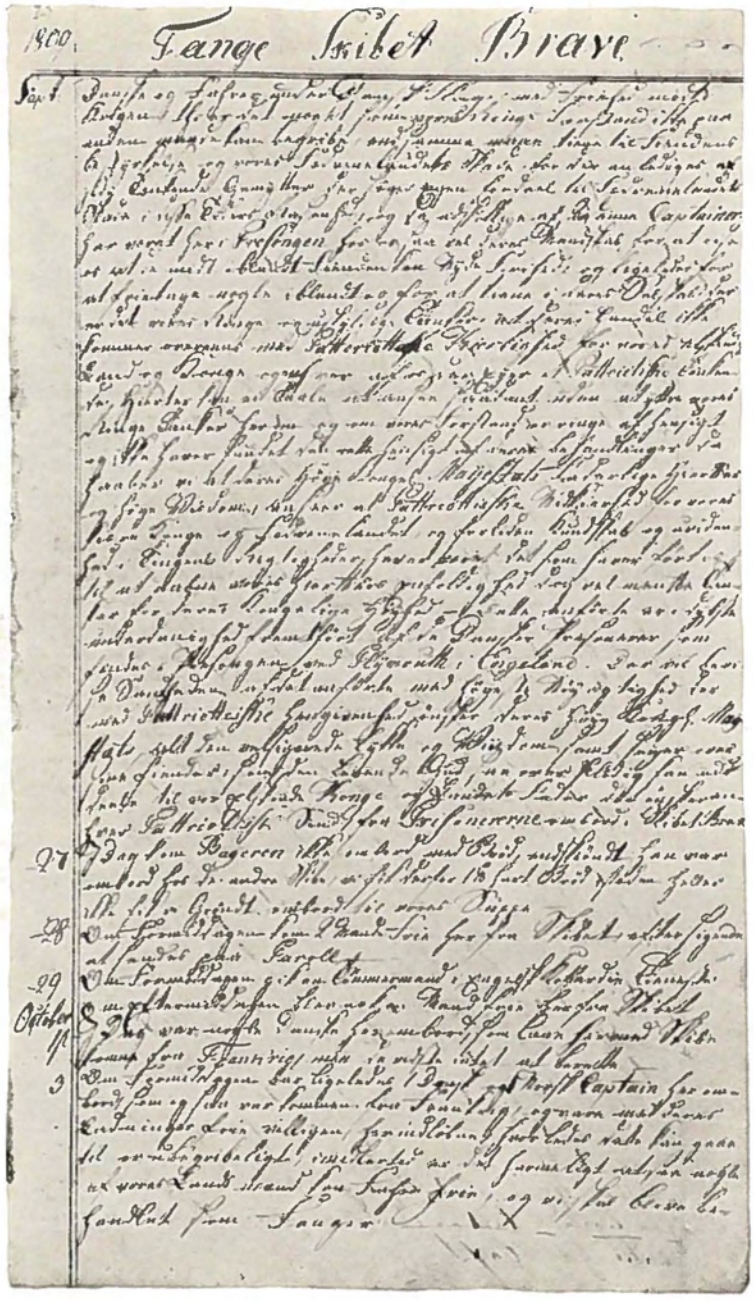

Fig. 4. Jens Krogs journal.

hvor han tilsidst bliver meget syg og udstøder bitre klager; endnu i København, hvortil han ankommer i juni 1814, maa han paa Alm. Hospital, „dette sørgelige, elendige og jammersted"; først i december sendes han, stadig syg, hjem. Han modtages i Nexøe af sin „dyrebare broder, hans lige saa elskede kone og min søster. Jeg blev modtaget efter mit ønske. Herren velsigne dem". Den religiøse tone fortsættes i en række betragtninger fra en senere tid. Det lille bind indeholder desuden notater af samme art som findes i andre sømandsoptegnelser fra tiden, saaledes ogsaa hos Hans Riber: sømandskundskab, anvisninger for retskrivning, lister over danske og fremmede ord etc.

Den saglige form tillader ingen stilistisk udfoldelse, men Jens Krogs sprog er klart og udtryksfuldt, ortografisk mere korrekt end man ville vente. Der anvendes en del fremmedord og en del skibsterminologi; efterhaanden afsætter engelsk avislæsning svage, men kendelige spor; enkelte germanismer bemærkes.

Stort set vidner journalen om, at det allerede for den unge Jens Krog havde en vis gyldighed, hvad eftermælet sagde om den gamle, at han „var en mere oplyst mand end de fleste paa den tid".

KAP. 1: PRISON OG PRISONERER

Ordet prison vækker hos læseren af idag næppe nogen forestilling. For 150 aar siden, da det blev optaget i det danske sprog, var det anderledes; dengang havde det samme klang som under Boerkrigen omkring aarhundredskiftet *concentration camp* og i vor tid *koncentrationslejr*. Prison betyder slet og ret fængsel, men paa dansk fik det specielt indhold; det blev fællesbetegnelse for de fangelejre englænderne oprettede under Napoleonskrigene, da selve deres eksistens stod paa spil, og alle hensyn maatte vige. Flaaden, der efter *Abukir* 1798 beherskede Middelhavet, og efter *Trafalgar* 1805 alle andre have, hjemførte transport efter transport af fanger, hærene paa fastlandet ligesaa. Fangerne stammede ikke alene fra slagmarkerne til lands og til vands, men i stort omfang fra de talløse handelsskibe, der opbragtes og ikke blev frigivet. For Danmark-Norges vedkommende er denne gruppe langt den største. Den største samlede gruppe af orlogsfolk (c. 370) var besætningen fra *Prins Christian*, der maatte stryge flaget ved Sjællands Odde 1808; fra Fregatten *Diana* bragtes 1811 40 mand samlet til prisonen; fra fregatten *Eideren* 1812 c. 50 mand; dertil kom kanonbaadsfolk og kapere. Da fangernes totalantal ikke maa tælles i tusinder men i titusinder, opstod der et problem, som England ikke var forberedt paa at løse og heller ikke løste, og dette er grunden til, at begrebet prison, „ce mot de désolation et d'agonie: Pontons d'Angleterre", ogsaa for dansk-norsk bevidsthed blev omgivet af „gru og forbandelse".

Prison, at sættes i prison — „presung", „presong", „presang" — betød imidlertid ikke i alle tilfælde det samme. En indsendt artikel i det engelske ugeblad *The Statesman* 1812, som Krog afskriver, siger: „Krigsfanger er to slags i dette land, nemlig de, der er paa parol, og de der er indesluttede i fangeskibene og de faste fangehuse". Der maa skælnes mellem to hovedgrupper: skibsprison og landprison; skibsprisonen havde overalt samme karakter, men landprisonen var to slags: lukket og aaben. I den første sad prisonererne bag laas og slaa under militær bevogtning og paa engelsk bekostning; i den aabne landprison sad de derimod paa egen bekostning og paa æresord; med visse indskrænkninger kunne de bevæge sig frit. Ogsaa parolfangerne modtog ligesom de andre dagpenge fra den danske regering, men i hovedsagen var de anvist paa egne ressourcer. Derfor artede fangernes vilkaar sig vidt forskelligt, og deres erindringer om prisonlivet faar tilsvarende vidt forskellig karakter. At sidde paa parol betød under alle omstændigheder en begunstigelse.

Fordelingen af fangerne fandt sted straks efter indbringelsen til *the receiving*

ship, men reglerne skiftede eller administreredes vilkaarligt. Til aaben prison paa æresord sendtes „kongefolk", dvs. officerer af sø- og landetaten; de havde ret til at medbringe oppasser, gerne en dreng, (der sad i prisonen skibsdrenge paa 11—12 aar), endvidere skibsofficerer fra handelsskibe, senere ogsaa fra „jagter og kystfarere", endelig visse civilister som supercargoer, handelsrejsende o. l.; en sjælden gang høres om franske kvinder. Om kapergaster siger admiral Dahlerup, der 3 gange en kort tid sad paa *Bahama* i Chatham, at de var udelukkede fra parol „forat afskrække fra den englænderne saa skadelige kaperfart"; kaperofficererne havde nede paa batteriet „deres med sejldugsgardiner aristokratisk aflukkede opholdssteder". Admiral Dahlerup hævder, at kaperfolk, ogsaa officererne, „u-fravigelig" kom paa skibene, blev behandlet som simple matroser og var udelukkede fra udveksling, men sagt i denne form er det ikke rigtigt; Dahlerup nævner selv undtagelser. Det norske *Bellona* aftrykker i maj 1809 en beretning fra en ikke-navngivet skibsofficer fra kaperen *Niels Juel* af København: kaptajn, overstyrmand og doktor fik lov at gaa paa parol, men ikke styrmænd og prisemester: „os blev denne frihed nægtet paa den grund, at vi var taget i en kaper, og efter de her fastsatte regler for saadanne skibe faar kun ovennævnte officerer tilladelse til at gaa paa parol". Samtidig, i juni 1809 tilskriver en dansk kaperkaptajn sin reder, at han sammen med et par ligestillede forgæves har søgt om parol, „men det bliver os ikke tilladt". Kay Larsen har offentliggjort brevet. Kaperkaptajn Kaald og flere af hans kammerater blev frigivet under krigen, men da biskop Münter 1811 forsøgte at intervenere til fordel for en kapermatros, svarede pastor Rosing, at der intet var at gøre; de engelske regler var strenge.

I ekstraordinære tilfælde sov alle regler. Kaptajn Kaald beretter om en norsk kaper, der strøg flaget uden kamp, (hvad han meget misbilliger), officererne fik som løn lov at „postere paa parol". Saagar en subaltern kapergast kunne slippe ud. En purung broder til den bekendte orlogskaptajn Sølling, blev frigivet i marts 1811, skønt taget ombord paa en fransk kaper; det skete paa initiativ af den angliserede danske litterat Feldborg, der foreslog ham anvendt i propagandaen for et nyt engelsk skolesystem.

Som nogle vilkaarligt begunstigedes, maatte andre finde sig i vilkaarlige tilsidesættelser. Det gjaldt særlig franske fanger, men ikke blot dem. Da fregatkaptajn Chr. Meyer fra *Diana* 1811 efter ordre begav sig hjem paa æresord, blev han paa mellemstationen Plymouth ikke modtaget af den engelske admiral, hos hvem han havde anmeldt sin visit; han blev derimod sammen med mandskabet under bevogtning ført gennem byen og hensat i „et gement fangehus", der var belagt med en broget flok af franske fiskere, ma-

troser og officerer. I sin rapport til Admiralitetet udtaler han sin store forbitrelse over den skændige og nederdrægtige behandling af en dansk officer, som om han var en fransk matros.

Ikke-privilegerede fanger kom i lukket landprison eller paa skibene; derhen blev man desuden straffeforsat. Da løjtnant Rosenørn første gang indbragtes, sept. 1809, nægtede man ham adgang til parol, da han beskyldtes for at have boret hul i skibsiden efter at have „strøget"; generalkonsul Wolff tog sig energisk af hans sag. Brud paa æresord var ikke mindre motivering, og saaledes fandtes der paa skibene til stadighed folk af alle grader lige til generaler. Dette forhold fik væsentlig betydning for udviklingen af samfundet ombord. Landprisonerne var spredt over hele Storbritannien fra syd til Skotland; skibsprisonerne fandtes ved sydkysten, hvor vi altsaa skal søge vore skibe. Antallet af danske fanger var „for vor stat saare betydeligt" (Bellona 1809); maalt med totaltallet relativt ringe. Ifølge englænderen *Bagshawe*, der støtter sig paa *Thom. J. Walker*, The Depot for Prisoners of War at Norman Cross, som ikke har været tilgængelig, hjemførte England i alt 200,000 fanger, hvoraf langt de fleste var franske; samtidig sad der ikke under 20,000 og ikke over 67,000; 1809 regnede man med 40,000, 1812 med 52,648, hvoraf 1868 var hollændere; Jens Krog opgiver for 1813 10,000 hollændere, hvad næppe er rigtigt, Engel taler endog om 70,000.

Totalantallet af danske fanger fra 1807 til 1814 var ifølge Rosing 7000, men saa mange sad aldrig paa samme tid. Konsulatsakterne er ikke fuldstændig bevarede, men giver alligevel et klart billede:

For	1809	3547
„	1810	2700
„	1811	2038
„	1812	1918
„	1813	1825
„	1814	1751

Tallet er saaledes stadig synkende. De danske fanger sad ikke samlet. Ifølge en rapport fra januar 1809, hvis tal blev offentliggjort baade i norske og danske aviser var fordelingen følgende; de med * mærkede er skibsprisoner.

I PAROLLEJRE

Reading	Marineofficerer 9, skippere og styrmænd	240	Drenge	33
Ashburton	„	242	„	26
Moreton Hampstead	„	51	„	3
Northampton	„	44	„	3
Peebles (i Skotland)	„	32	„	6

2*

PAA PRISONSKIBE OG I LUKKET LANDPRISON				
Bristol	„	2	„	1
Yarmouth (i Norfolk)	„	1	„	0
Greenlaw (i Skotland)	„	37	Matroser	311
*Chatham**	„	4	„	1404
*Plymouth**	„		„	914
*Portsmouth**	„		„	184
				3547

Efterhaanden samledes de danske fanger væsentlig i Chatham, Portsmouth og Plymouth, den private *Understøttelsesfonds* regnskab for 1813 regner kun med disse tre steder.

De som danske betegnede fanger fordeler sig paa Danmark, Norge og hertugdømmerne, saaledes at et overvejende antal kom fra Norge, et stort kontingent fra hertugdømmerne og resten fra Danmark. Da i anledning af det engelske regeringsjubileum oktober 1809 parolfangerne frigaves, var af 6—700 de 200 fra Danmark og hertugdømmerne, resten norske. En officiel adskillelse af norsk og dansk (herunder hertugelige) fandt først sted, da freden stod for døren. D. 23. nov. 1813 optoges efter engelsk ordre særlister; d. 15. febr. rapporterer konsulen, at den engelske regering agter at frigive de norske, hvilket dog forsinkedes ved den politiske uro i hjemlandet. I april begyndes og d. 5. maj afsluttes overføringen af de norske til et særskib. Ifølge Krogs journal flyttedes fra *Fyen*, der rummede 700, 292 norske, men det relative tal var større. Et brev af 18. maj, underskrevet af 15 norske parolfanger i Reading fortæller, at 800 norske fanger i Chatham paa et møde havde afvist det engelske tilbud om frigivelse paa betingelse af, at de ville erkende sig for svenske undersaatter; 800 ville være næsten halvdelen af prisonererne paa det daværende tidspunkt.

Gennem Krogs journal oplyses vi om mange af prisonerernes navn og hjemsted, da han fra foraaret 1810 noterer det for dem, der paa den ene eller den anden maade slipper fri. Danmark repræsenteres af København og en række kystbyer, ikke mindst vestjydske, desuden af Fanø *, Bornholm, Langeland, Læsø, Mors og Taasinge (Ærø nævner Krog ikke). For Norges vedkommende spiller hovedstaden en mindre rolle end de mange navnkundige rederbyer i syd og vest. De hertugelige fanger kommer først og fremmest fra Flensborg og Aabenraa, fra Tønder og øerne i vest, Føhr, Rømø og Sild.

*) Der sad angivelig 200 fanøboere i prisonen, de fleste kun en kortere tid, ved krigens udgang endnu 34; Sønderho alene mistede 40 skibe.

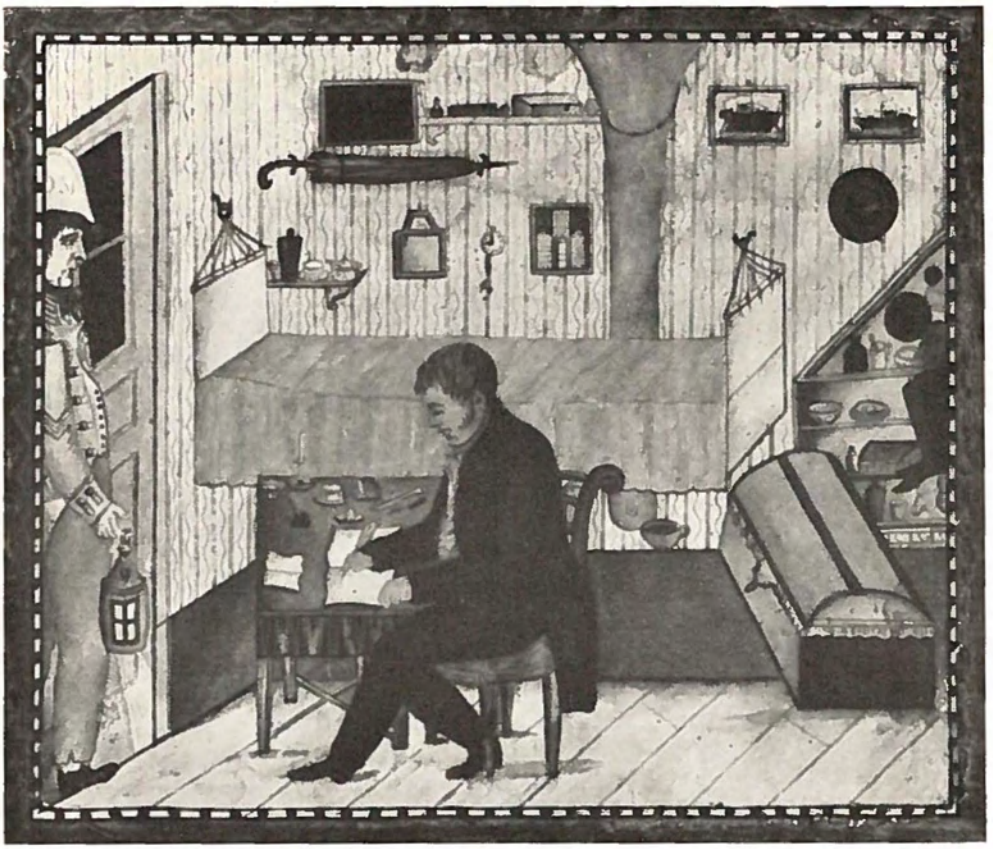

Fig. 5. Privilegeret prisoner, „regnskabsfører" i separatkahyt.

1812 fordelte fangerne sig paa følgende grupper: 5 soldater fra oversøiske garnisoner, angivelig gamle og svage, 36 parolfanger, 305 „kongemænd", 580 kapergaster, det store gros fra handelsskibe 977 og endelig 15 „andre". Fangerne fra handelsskibene kan atter deles i to grupper: dem der var taget „før orlogen" og andre.

Den officielle ordre til at opbringe handelsskibe under Dannebrog udstedtes først d. 28. august, samtidig med at den engelske flaade lagde sig for København. Da generalkonsulen d. 27. august forespurgte i Admiralitetet, benægtede man ordrens eksistens, skønt opbringelserne faktisk havde taget deres begyndelse allerede i juli. „Før orlogen" var taget 10 % af samtlige fanger, nemlig 704, og disse var særlig uheldigt stillede, da den danske regering stod fast paa, at tilfangetagelsen stred mod folkeretten, og at de følgelig havde ret til at blive fri uden kompensation, udveksling eller „udbetaling", et synspunkt englænderne ikke anerkendte, hvorfor de „uskyldige" (Jens Krog)

maatte lide. Da Jens Krog tilhørte denne kategori, er det naturligt, at han dvæler ved dens skæbne. Paa 2-aarsdagen for tilfangetagelsen, i december 1809 skriver han: „Vores saalænge omtalte forløsning hører vi intet mere til. Der siges, at der har rejst sig uenighed mellem regeringen og kaperrederne angaaende vores udbetaling, da den første vil, at de sidste skal betale os ud for den tid, vi har siddet her, (dvs. paa prisonskibene), hvilket disse nægter, men tilstaar, at de vil være villige til at betale for den tid, vi forblive (!, fejl for forbleve?) paa vore skibe (dvs. mens de endnu laa under embargo og fik kostpenge af den engelske regering), men da de hverken har sat os eller forlangt os sat som fanger, saa maa de, paa hvis ordre det er sket (englænderne, den danske regering?), betale os ud for resten (dvs. afstaa fra refusion?)". Med vanlig stoicisme tilføjer han: „Det synes at have sin billighed, imidlertid bliver vi dog derover des længere opholdt. Idag er det just 2 aar siden vi kom i røverlandet". Aarene igennem hører vi genklang af hans haab og skuffelse. Englænderne forlanger 1809 oplysninger og faar tallet meddelt, men der sker intet. Med halve aars mellemrum sender man ansøgninger, nu til Admiralitetet, nu til kongen af Danmark. Admiralitetet udbeder sig ny oplysninger, men man skuffes paany. Da intet hjælper henvender man sig til pastor Rosing, da han sidst i maj 1811 tager afsked; Jens Krog er med, det er — som nævnt — en af de faa gange han siger Jeg, men det hjælper ikke. I febr. 1812 svarer generalkonsul Wolff, at ansøgning er forgæves; alligevel ansøger fangerne paa egen haand. Wolffs efterfølger tager sagen op, men kan ikke gennemføre nogen ændring, og da alt andet glipper sender folkene paa *Fyen* endnu i september 1813 en ansøgning om bistand til pastor Rosing, der dengang forlængst sad i Danmark. Paa dette tidspunkt var af de 704 endnu 400 tilbage. Kaptajnerne af denne gruppe var trods de principielle vanskeligheder allerede frigivet i juni 1809; de andre maa være døde eller have „entret" eller paa anden maade være undsluppet.

Konsulatets ovenfor anførte fangetal beror paa ruller, der optoges paa skibene, og som stadig kontrolleredes af hensyn til statsunderstøttelsen og den private velgørenhed. Af Understøttelsesfondens regnskab fremgaar, at kaptajner blandt fangerne fik betaling (£ 1 og 4) for udfærdigelse af „fangelister". De havde som tak for denne funktion ligesom tolkene visse begunstigelser. Chr. Hansen Mikkelsen fra Rømø, der ifølge traditionen var kaptajn paa kaperen *Dyrehaugen* af København og blev „regnskabsfører" ombord, har afbildet sig selv i sin separatkahyt, arbejdende ved skrivebordet, omgivet af allehaande husgeraad, billeder paa væggen etc. (fig. 5).

Fig. 6. Logiskibe i Sheerness-Chatham.

KAP. 2: SKIBSPRISONEN

Den der husker billedet af sejlløbet med flaadens leje ved København, kan til en vis grad forestille sig det, der mødte fangernes øje, naar de indbragtes til prisonhavnen. Saadan som de aftaklede orlogsskibe og logiskibe dengang laa, laa ogsaa prisonskibene. Men ganske vist, stemningen var i den grad en anden, at netop erindringen om Københavns havn ved sin modsætning af lys og soberhed lader skyggerne over prisonen blive dobbelt dybe. Vi behøver imidlertid ikke at ty til fantasien; vi har baade engelske og andre billeder af de tre vigtigste prisonhavne, Plymouth, Portsmouth og Gillingham-Chatham. Prisonskibene var som logiskibene kasserede orlogsmænd, saakaldte blokskibe. Blokskibene uden master, ror og spryd, laa kulsort tjærede, „for moringen", dvs. fast forankrede for og agter, ubevægelige; eller de laa „paa svej", dvs. fortøjet til en pæl, svingende med strømmen; de laa paa „reviret", dvs. farvandet udenfor den egentlige havn, reden, gerne en flodmunding. Modsat logiskibene (fig. 6) var de isolerede fra land.

I Portsmouth bestod „flaaden" af 8 eller flere skibe, der laa i to rækker, saa vagtmandskabet gensidig støttede hinanden; i Plymouth var der først 8 siden 12 skibe samt et hospitalsskib, i Chathambugten ved Gillingham ligeledes 12 foruden hospitalsskibet, heraf var de 3 erobringer fra København:

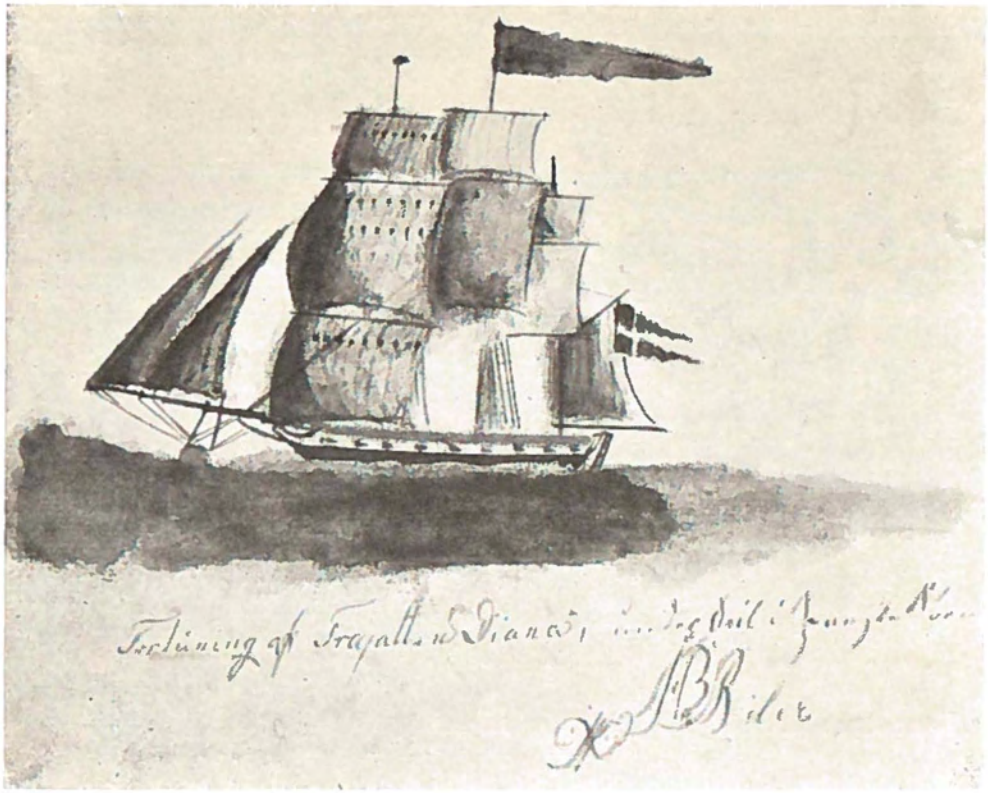

Fig. 7. Orlogsfregatten *Diana* i den spanske sø.

Fyen, Kronprins Fredrik og *Nassau* (det omdøbte *Holsten*). De andre var dels engelske, dels erobrede franske, spanske og hollandske tredækkere eller todækkere.*

Engelske kunstnere har brugt dem som motiv, og fangerne tegnede baade deres eget skib, som de med sorg maatte forlade, f. eks. orlogsfregatten *Diana* foran spansk havn og briggen *Graf Bernstorff* fra Aabenraa foran engelsk (fig. 7—8), og de svømmende fængsler, som de med forbitrelse maatte bestige. De kendte tegninger — en enkelt dateret selve fængslings-

*) Jens Krog slutter med at opregne navnene paa de „prisonskibe, hvorpaa danske og franske krigsfanger var": I *Plymouth* tredækkeren *Prince*; linieskibene *Panther, Bienfaisant, Brave, St. Nicolas, Europe, St. Ystre* (dvs. *St. Isidore), Hector, Fame, Ganges, Genereux;* Fregatten *Oiseau* samt hospitalsskibet. I *Chatham* tredækkeren *Crusty*, linieskibene *Fyen* (tagen ved Kbh. 1807), *Kronprins Friderick* (tagen ved Kbh. 1807), *Samson, Buckingham, Bahama, Irraisestable(!), Canada, Nassau (Holsten,* tagen ved Kbh. 1801). *Glory, Belliqueux* samt hospitalskibet. Foruden disse har han i teksten omtalt „det nye skib *Brunsvig*", der erstattede *Buckingham*, da dette kasseredes. Altsaa ialt 25 (26) fangeskibe.

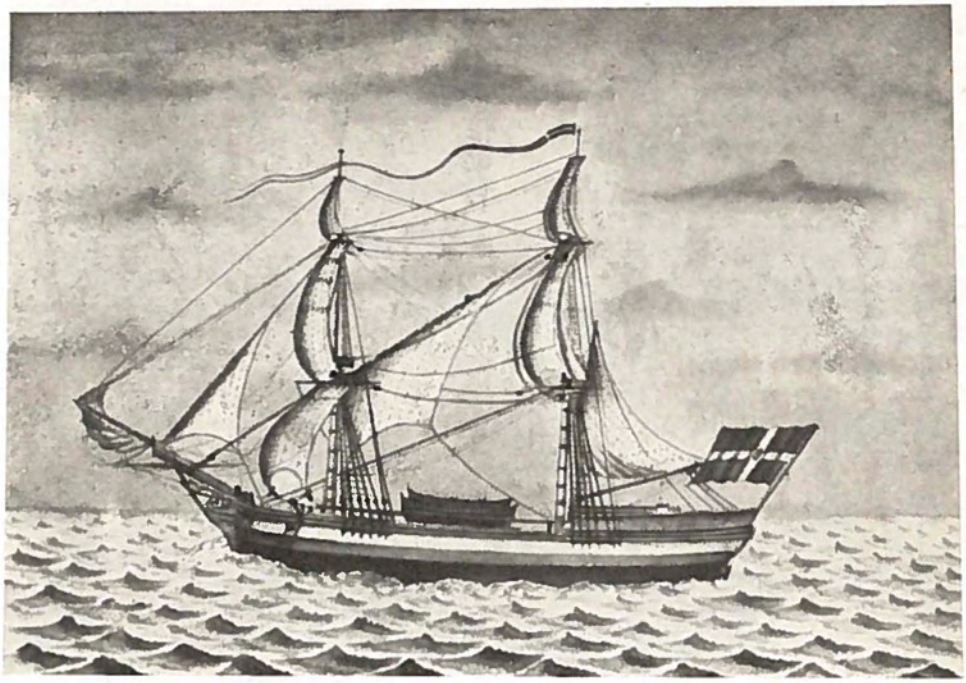

Fig. 8. Briggen *Graf Bernstorff* af Aabenraa.

dagen d. 16. dec. 1807 — er gjort efter den model, der blev moderne i slutningen af det 18. Aarh., da rederne begyndte at udstyre kontoret med billeder af egne skibe. De frie skibe ses gerne under sejl med udsigt til en kyst; fangerne trøster sig med udsigt til smaaskibe under sejl i nærheden af deres egen forankrede kolos, men de bevarer udsigten til land, ofte til en by med kirke. Det, der interesserer os, er de træk som bidrager til forestillingen om deres fængsel, og af disse findes mange samstemmende. Vi har fangetegninger af 4 danske prisonskibe: *Brave, Samson, Irresistible* og *Bahama.* Ogsaa den kendte eventyrer „Kong Jørgensen" af Island, der en tid sad i prisonen, har tegnet sit skib, *Bahama.* Garneray har tegnet to franske: *La Vengeance* og *La Couronne.*

Et orlogsskib er en bygning i etager. Underst ligger banjerne, der normalt tjener til magasin; over banjerne ligger underste og øverste batteri eller batteridæk (fig. 9—11). Batteridækkene er forsynet med kanonporte; naar disse er lukkede, faar „dækkene" kun lys og luft gennem de luger, der fører op til det aabne dæk. Det aabne dæk falder i tre afdelinger: agter rager skandsen i vejret, forude bakken; det forsænkede rum mellem dem kaldes kulen, paa engelsk the maindeck eller the waist. Fra skandse til bak fører paa begge

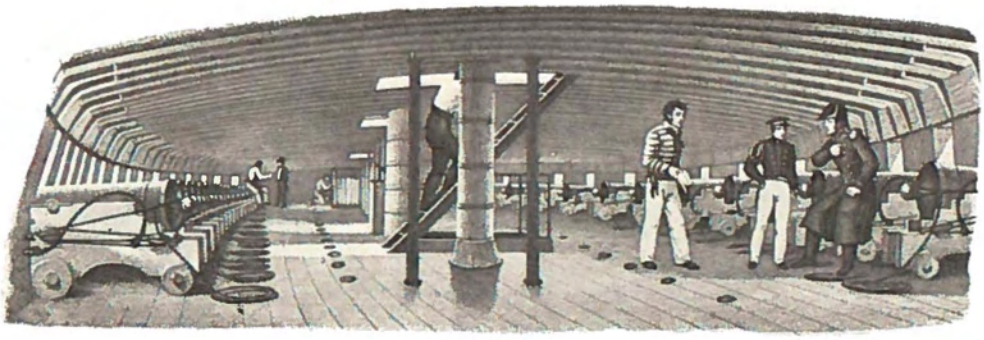

Fig. 9. Bestykket batteri.

sider, langs rælingen, hen over kulen kobryggerne, løbebroer, der tillige tjener som halvtag. Skandse og bak rummer kahytter og lukafer for skibets stab af befalingsmænd; besætningen har sit soverum i batterierne. Paa et orlogsskib er skandsen det hellige sted, som ingen ukaldet betræder (fig. 12). Naar orlogsmanden forandres til prison, bliver skandsen med „hytten", dvs. chefens kahytter, aflukket for alle undtagen det engelske vagthold; en fransk fange beretter endog, at den adskiltes fra resten af skibet ved en stærkt befæstet palisaderække. Paa skandsen levede vagtofficererne med deres familie og tjenerskab. Det sker, at fangerne faar lov til at færdes paa skandsen, men det er en naade, hvortil der knyttes betingelser. Deres normale opholdssted, naar de ikke var lukket og laast ned paa batteri og banjer, var kulen, kobryggerne og bakken. Naar opholdet paa bakken blev uudholdeligt paa grund af kulde og kulrøg, der væltede tyk og fed op af skorstenen fra kabyssen, tyede fangerne til kulen. Billederne viser, at prisonskibene kunne være stærkt forsynet med overbygninger, ogsaa at kulen i nogle tilfælde blev overdækket. Kulen var c. 50 gange 40 fod i kvadrat (fig. 13). Turners billede af flaaden i Portsmouth eller billedet fra Plymouth (fig. 14—15),

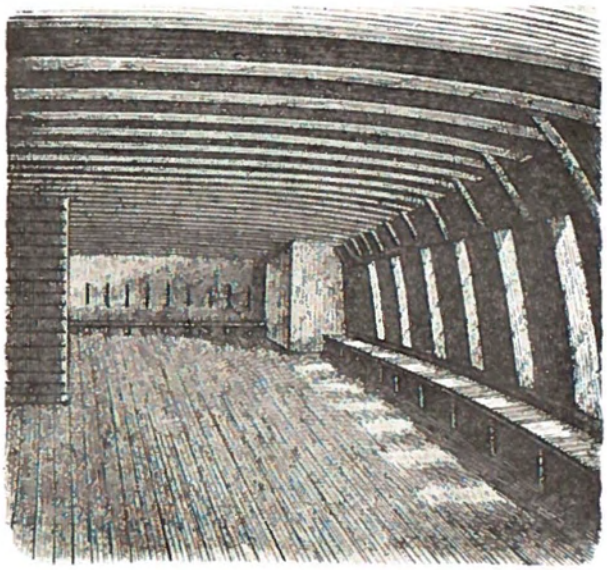

Fig. 10. Tomt batteri.

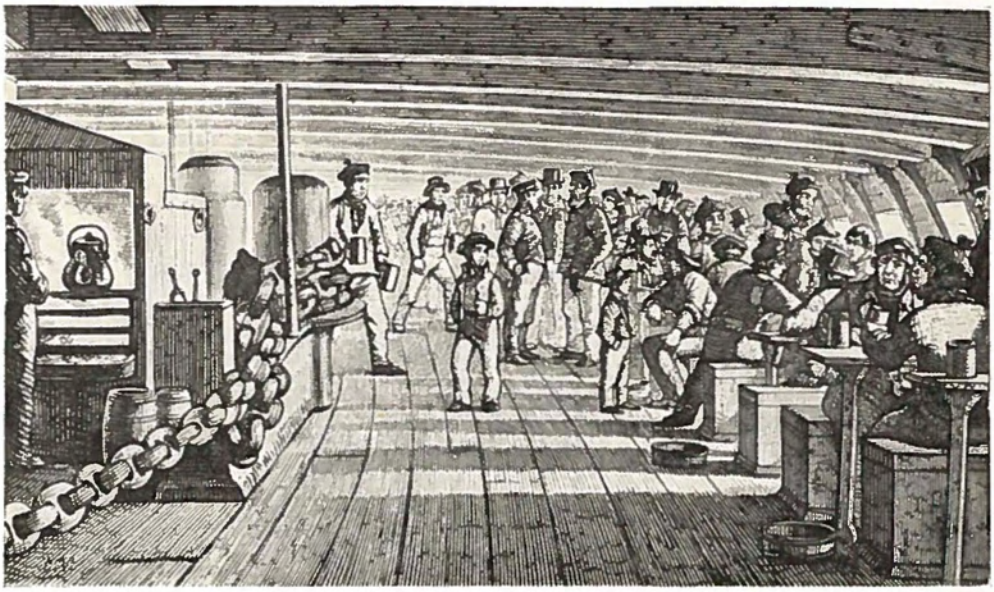

Fig. 11. Befolket batteri paa logiskib.

der viser disse kulsorte bjerge af træ paa baggrund af mudderbanker og øde kyst, giver et udmærket billede af den trøstesløshed, der var fangernes første udsigt. Garnerays tegninger (fig. 16—18) og engelske stik af enkelte skibe i nærbillede lader os forstaa deres fornemmelse af at blive lagt i ligkiste, naar de førtes derhen i baade med vagtens blinkende bajonetter for og agter (fig. 19—20). Blot det engelske flag fra skandsen, gøsen forude og soldaternes røde vaabenfrakker bragte en smule farve; desuden maaske det tøj, der hang til tørring paa snore henover forskibet. Der er rejst en mast eller to, hvorfra der undertiden vajer signalflag, hvis tydning vi afstaar fra, en enkelt gang ses manden, der betjener flaget. Op af skur og tage rager de kvalmende skorstene. Baaden lægger til ved en tømmerflaade, hvorfra en stejl trappe fører op til dækket. Hist og her ses joller ophejst; ved bom fra skibssiden, med line til tømmerflaaden ligger en eller flere baade parat; det smudsige flodvand skvulper om svære ankerkettinger. Paa det aabne dæk ses grupper af fanger, og overalt fra tømmerflaaden til hytten paa skandsen paraderer bevæbnede soldater. Trappen passerer et galleri langs skibssiden lavt nede, ligeledes besat med vagt. Dette galleri, der ofte omtales i beretningerne, ses ikke paa de engelske tegninger, men ganske tydeligt paa enkelte af fangernes. Man bemærker endvidere kraner og stolper langs rælingen; de sidstes bestemmelse er maaske at bære solsejl over skandsen; en enkelt gang iagttages en sejldugscylinder, der ophængt i vantet fører ned under dækket,

rimeligvis et luftfornyelsesapparat; endelig har flere fangetegninger (men ingen af de engelske) langs rælingen en række trekantede trækonstruktioner, der vender spidsen i vejret som en stump pil; maaske kendetegner de skibet som fangeskib, det officielle fangestempel var en pil med spidsen opad. I mange tilfælde er skibene som antydet omsværmet af mindre skibe under sejl, samt af baade der ror til og fra. Fangernes tegninger lægger mere eller mindre vægten paa den realistiske detaille. En særstilling indtager Rasmus Kocks tegning af *Bahama* ved bevidst tilstræbt stemningsvirkning: stille luft, spejlbillede ned i det blanke vand (fig. 21—27). Mærkelig er modsætningen mellem de strængt saglige engelske billeder og kaptajn Asmus Brodersens af flaaden i Gillingham Bay. Englænderne udelader flagene eller antyder dem; Brodersens akvarel beherskes af vajende faner og vimpler; han synes ligefrem at nyde synet og glemme situationen (fig. 28—30 a).

Paa lignende maade overvinder en digter ombord plagerne ved at sætte dem paa vers:

Men, brødre, værer uforsagt!
hvad hjælper vel at grillisere.
Lad ej tungsindighed faa magt,
nej, lad os heller spekulere.
Derved vi glemmer vores tvang,
og tiden gaar, som er saa lang.

Visen, som matros Engel opbevarer, skildrer det daglige liv ombord fra morgen til aften med alle de træk vi kender andetsteds fra.

Belægningen var af ensartet størrelse. Oprindelig sad de forskellige nationer sammen, omend fordelt paa forskellige dæk; paa et af skibene i Plymouth saaledes i okt. 1810 780, hvoraf 632 danske, resten franske; det førte til at en forholdsordre blev opslaaet paa fransk og kun blev forstaaet af de færreste. Det hænder, at de danske klager over manglende kollegialitet fra de franskes side, men iøvrig var forholdet godt, og ogsaa da englænderne foretrak, omend ikke gennemførte, at forlægge hver nation paa eget skib, delte de efter evne sorg og glæde med hinanden. I Chatham var to danske skibe nabo til 6 franske. Paa Napoleons fødselsdag, eller naar der indløb sejrsbulletiner, illuminerede de franske og raabte hurra; de danske besvarede det baade med lys og raab og modtog næste dag skriftlig tak. Dette kunne fremkalde den engelske kommandants vrede, som lukkede kanonportene, hvor lysene stod, eller spærrede fangerne inde under dæk, tilsidst blev tilkendegivelserne forbudt, ja i jan. 1812 forbød *Transport Office* alt samkvem

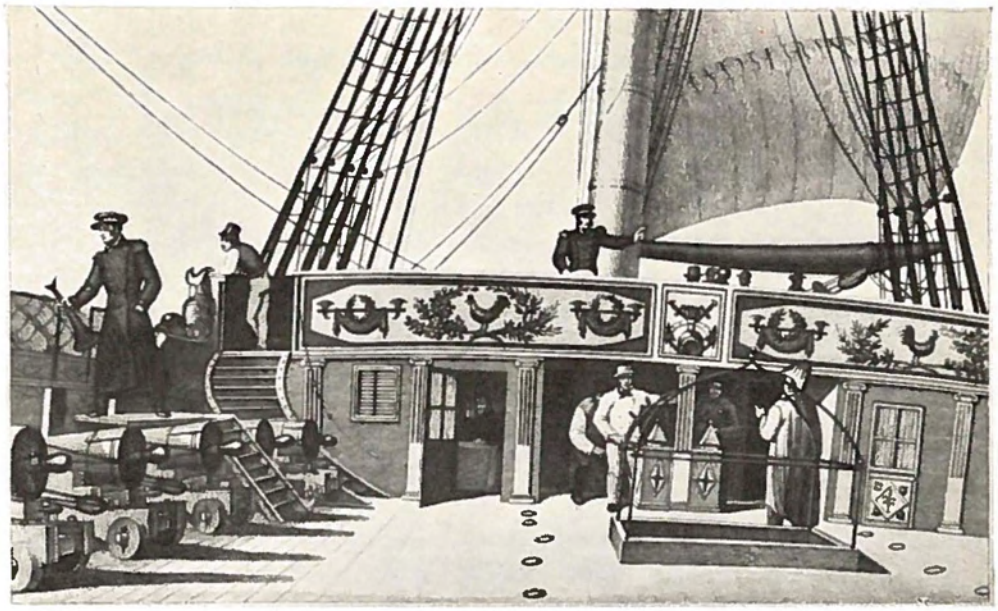

Fig. 12. Orlogsmand set mod skandsen.

mellem danske og franske; en sindrig „telegraf", der skildres af Garneray, forblev dog uopdaget. De danske oplevede, at da Napoleons magt var brudt sammen og de franske blev fri, hilste de liliebanneret og Bourbonerne med samme jubel.

Forøvrig har behandlingen af de danske og franske været forskellig. Allerede under de første forhandlinger om besætningerne paa de beslaglagte skibe 1807 lader *Treasury Chamber* den danske generalkonsul Jens Wolff vide, at de danske faar dobbelt saa meget i underhold som de franske. En fransk fange, som vi siden udførligt vender tilbage til, hævder endog at englænderne nægtede at anerkende franske officerer som officerer, men behandlede dem som almindelige matroser; den danske præst Rosing konstaterer efter et besøg paa de franske skibe, at vagtmandskabet i særlig grad tyranniserede de franske fanger, t. ex. aftvang dem deres haandarbejder til spotpris. Herom taler ogsaa franske beretninger, ifølge hvilke engelsk had blandet med foragt gav sig uhæmmet udslag; gængs tiltaleform var: Slyngel, dyr, hund!

Til- og afgang ændrede til stadighed tætheden paa skibene. Sidst i jan. 1808 rummede *Prince* i Plymouth 980, en maaned senere 1062, men et aar efter blot 780. Samtidig laa der paa hvert af de franske skibe c. 700 mand. Da de danske i april 1809 flyttedes fra *Panther* til *Brave*, sukker Krog: „Her bliver

saa fuldt af folk, at det bliver umulig at holde det ud. Vi har det langt fra her saa mageligt, thi her er saadan en trængsel af folk, at den ene er færdig at fortrænge den anden, og alle kan langt fra ikke faa plads til deres køjer, men maa sove paa kisterne, og hvor de bedst kan, og skal dette vare ved, vil vist mange blive syge af de usunde dunster imellem saa mange paa hinanden pakkede mennesker. Vi er over 900 mand". „Kisterne" vil rimeligvis sige flyttelige kistebænke, der stod langs væggen. Det var velkomment, da man en maaned efter flyttede til *Bienfaisant,* hvor den detacherede gruppe — 200 mand — fik plads paa øverste dæk, der var „rummeligt, lyst og luftigt"; de franske blev vist ned paa underste etage, de mørke banjer.

Naar nye fangeskarer væltede ind, irriterede det naturligvis: „Her er altfor fuldt af folk. Alle skibe er fulde ... *Panther* maa være propfuldt", men der fyldes stadig paa, og „de indflyttede har været i klammeri med de andre formedelst at de kom sidst". Da i juli 1812 et af skibene tages ud af tjeneste og de andre maa afgive plads til de evakuerede, i alt 197 mand, maa disse anbringes overalt, ikke blot paa batterierne, „skønt her er temmelig fuldt", men tillige i kamrene paa bakken, ja endog paa hospitalsstuen. Under særlige forhold vokser vanskeligheder og ubehag. Da de danske 1812 skal flyttes fra Plymouth til Chatham og til den ende sættes ombord paa transportskibet *Diamant,* stuves de sammen paa underste dæk; de faar ikke køjer, men ligger sammenklumpede 6 og 6 paa brikser. De betragter det derfor som et held, at der udbryder en „pest", saa at de straks maa flyttes paany. Paa *St. Fiorenza* henvises de ligeledes til banjerne, men faar det bedre, „thi her er vel mørkt, men vi kan gaa op hele dagen, hvilket vi ikke kunne i den forrige." Gaa op vil sige at komme paa dækket i frisk luft, hvad altsaa havde været forbudt. Helt galt bliver det i september 1813, da vedkommende gruppe flyttes til *Fyen:* „Vi har nu næsten i 5 aar været i dette fangenskab og ofte flyttet, men ikke nogen tid haft det saa daarligt som nu. Vi er over 800 mand, og om natten er det saa varmt, at vi er færdige at smelte af hede"; en maaned efter er de kun 695. Generalkonsul Hornemann, der i dec. 1812 besøgte Chatham, siger, at de 820 paa *Fyen* er „flere end der burde være ..., især om natten er tilstanden skadelig for sundheden og højst ubehagelig".

Det hænder, at „agenten" paa grund af overfyldning nægter at tage mod nye tilførsler, og altid glæder de gamle sig „ved at blive af med nogle af de mange mennesker, som vi her maa lægge ovenpaa hinanden". (Dette skal forstaas saaledes, at køjerne af pladsmangel blev hængt i flere etager). Overfyldningen var ikke blot generende, men ogsaa farlig, den fremmede

Fig. 13. Kulen med kobryggen paa en orlogsmand i havn.

sygdom: „Det folk bliver syge af, kommer formodentlig af, at vi har saa mange paa hinanden". I juli 1812 sad der 900 paa *Bahama.*

Paa de enkelte skibe placerede man sig indenfor de anviste grænser efter private hensyn; skibsmandskaber holdt gerne sammen; lejlighedsvis faar familiemedlemmer paa forskellige skibe lov at flytte. Naar fangerne havde arrangeret sig, havde de ret til deres plads; da der til sin tid blev tale om at indrette skole ombord, henstillede derfor den der stod derfor, præsten fra London, at man afgav plads; der var ikke tale om nogen ordre. Batteriet, „det snævre rum, hvor vi var anbragt i et antal af 700", var ikke over 130 gange 40 fod i gulvflade og ikke over 6 fod i højde. Det fik lys gennem kanonportene, af hvilke hveranden var spærret med lemme og tilgitret med svære støbejernsstænger, endog i dobbelt lag; banjerne fik sparsomt lys gennem nyindrettede ventiler.

Skibsreglementet beordrede fangerne til at være under dæk c. halvdelen af døgnet. De blev nedtalt og optalt, og stemmede tallet ikke blev de „jaget" op og ned, indtil 20 gange hedder det i franske beretninger. Naar hele massen blev jaget op, har de staaet tæt sammenstuvede paa den snævre plads. Paa prisonskibene var alt vilkaarligt, og ingen regel almengyldig. Den norske matros Jacob de Lange, der sad paa *Irresistible* i Chatham, hævder, at fangerne „faar knap tilladelse til at drage lidt frisk luft paa det aabne dæk", og en norsk avisartikel fra 1809 gentager, at „kun af og til et lidet antal blev lukket ud". Til tider havde fangerne en vis frihed til at bevæge sig op og ned, men den kunne naarsomhelst begrænses. Vi hører ogsaa om landlov. D. 23. maj 1810 noterer Krog — dengang paa *Brave* —: „Idag var to mand

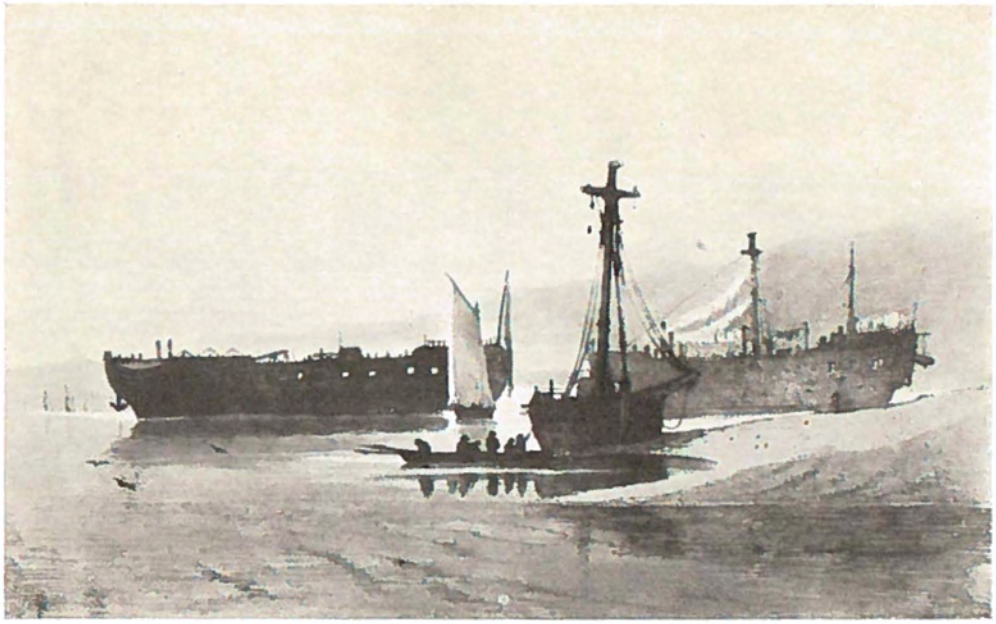

Fig. 14. Prisonskibe ved Plymouth.

i land, og da de om eftermiddagen kom ombord, lovede kaptajnen, naar de saaledes ordentlig kommer tilbage og ikke gjorde forsøg paa at undvige, skulle daglig, naar vejret tillader, et par faa tilladelse til at gaa i land." Ikke alle modstod fristelsen til flugt.

Op og nedtællingen suspenderedes efter fredsslutningen i jan. 1814, og da friheden i maj er dem forkyndt, laases de heller ikke mere inde.

Fig. 15. Prisonskibsflaaden paa reviret ved Portsmouth.

KAP. 3: PRISONERERNES ANKOMST

Vi har beskrivelser fra fangers haand af ankomsten til skibsprisonerne Chatham, Plymouth og Portsmouth, og desuden til landprisonerne Greenlaw, Bishop-Watham og Reading men det er mærkeligt at se, hvorledes det oplevede først i erindringens lys antager billedets form. Den eneste samtidige skildring af ankomsten til skibsprisonen, Jens Krogs, nøjes med at notere begivenhederne i deres rækkefølge: Opbringelse, indbringelse til havn, beslaglæggelse, forbud mod at gaa i land, mønstring ved et „presonghus" og endelig katastrofen: „Om morgenen i dagbrækningen blev vi fra alle danske skibe taget og bragt ombord i et 3-dækker orlogsskib, kaldet *Prince,* beliggende ved dok, som krigsfanger. Hvor længe det skal vare, maa Gud vide". Ufarvet af erfaring ser hans øje forbi det, der ligger foran, bort imod haabet. Helt anderledes de, der gaar til skriveriet med alle erfaringer parat.

En jævn dansk matros *Niels Martin Nielsen* udgav allerede 1821 den første os bekendte skildring af prisonlivet, et ganske lille hæfte. Han blev taget i Kanalen i sept. 1807 og føres til London, hvor han i 3 maaneder gaar frit omkring sammen med mange andre opbragte søfolk. Ludfattig og forladt tvinges han ombord paa en engelsk kinafarer, saa at sige solgt af en logivært. Han nægter at tjene en regering, der har vist sig saa fjendtlig overfor „mine danske brødre", og forlanger enten at faa sin frihed eller at blive sat ombord i et prisonskib. Det lykkes ham at desertere, men han fanges atter, denne gang paa en norsk kaper; han føres til Chatham og anbringes paa prisonskibet *Buckingham.* Han husker det første indtryk: „Synet af et skib, hvorpaa saa mange af mine ulykkelige brødre stod indesluttede i deres prisonerdragt og saa igennem jerngitterværkerne ud paa os, vakte i mit hjerte

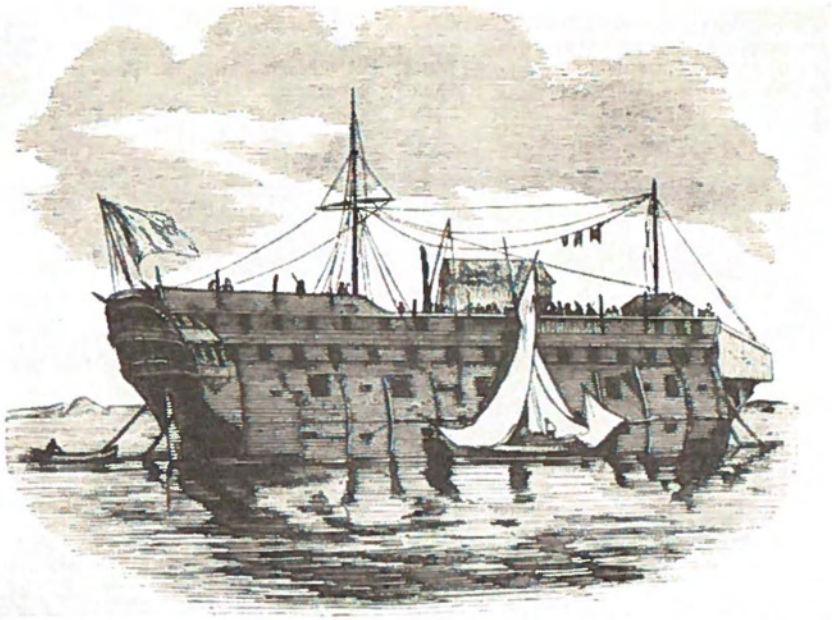

Fig. 16. Prisonskibet *La Couronne* i Plymouth. Forsyningsbaad lægger bi.

smertelige følelser, da den samme skæbne nu forestod mig". Efter at være kommen paa dækket, faar han plads anvist „i læ", dvs. nedenunder, paa batteriet eller banjerne; han faar udleveret køje og køjeklæder samt en dragt, bestaaende af „gul klædestrøje og benklæder, mærket med den signatur, „som de engelske bruger at sætte paa skibe eller varer, der er kondemnerede"; han kalder det „the braadt arm" (coat of arms?); til dragten hører et par tøfler af træ. Af kammeraterne ombord hører han, at de har siddet i flere aar og ikke ved, om de nogensinde slipper ud. Der opstaar smitsom sygdom; af de frisk ankomne undgaar blot 30 soten.

En fantasifuld dansk matros udfylder billedet med levende træk; hans navn var *Johan Christian Federspiel,* og han udgav sin beretning, der er den første efter Nielsens, som en lille bog 1841: Paa hjemfarten fra St. Croix med en koffardifregat blev han 1807 opbragt i Kanalen og indbragt til Plymouth, hvor der laa 80 danske skibe; skibet beslaglægges og faar paa stormasten paamalet tegnet derpaa: et uklart anker. Kaptajnen gaar i land og ses ikke mere, og for at skaffe sig underhold begynder mandskab og skibsofficerer at smugle af ladningen, der bestaar af kaffe, indigo og rom. Trods toldvagt ombord og langs stranden, gaar geschæften lystig; rom transporteres i okseblærer, der gemmes i hatten; iført to par bukser, hvoraf de inderste er lukket med baand forneden og fyldt med kaffebønner, gaar Federspiel gang paa

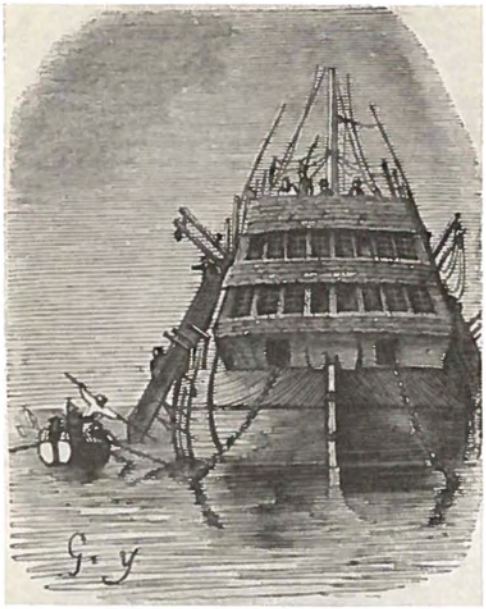

Fig. 17. Prisonskibet *La Couronne* i Plymouth. Den forhadte chef forlader skibet; slg. s. 63.

Fig. 18. Prisonskibet *La Couronne* i Plymouth. Transport af fanger bringes.

gang i land og afsætter varerne til forbindelser, som styrmanden har skaffet, kroværter og andre. Ombord leves der højt; den engelske toldvagt deltager i drikkegilderne, hvad der letter smugleriet. Med sin part af udbyttet paa lommen lærer Federspiel by og omegn at kende, men en skøn dag er herligheden forbi. Man vækkes ved morgengry af støvletramp paa dækket, det er det engelske militær, man er fange. Vi indskyder, at smugleri af den art, som Federspiel skildrer, ikke var ualmindeligt. *Schlaikier* fortæller om en bekendt kaptajn fra Aabenraa, at han ved at fjerne og sælge ting fra sit til Plymouth indbragte og prisedømte skib, skaffede sig midler til flugt.

Uden at faa skibskiste eller andet med, transporteres Federspiel og hans kammerater til et 3-dækker rangskib, og her begynder et nyt liv: „Vi maatte udholde den første nat uden at faa det allermindste at leve af. Jeg var kommen ned i det underste batteri tilligemed 250 medfangne, og vi maatte placere os, saa godt vi kunne. Til at blive af med de fornødenheder, som naturen kræver, var der hensat nogle store kar, der ikke blev rensede flere dage. Vi maatte ikke komme op paa dækket, og kanonportene var tilspigrede med undtagelse af et lille hul, der var beslaaet med jernstænger, hvorigennem vi fik noget frisk luft og en maadelig belysning. I flere dage maatte vi udholde denne skrækkelige tilstand, med undtagelse af at en mand fra

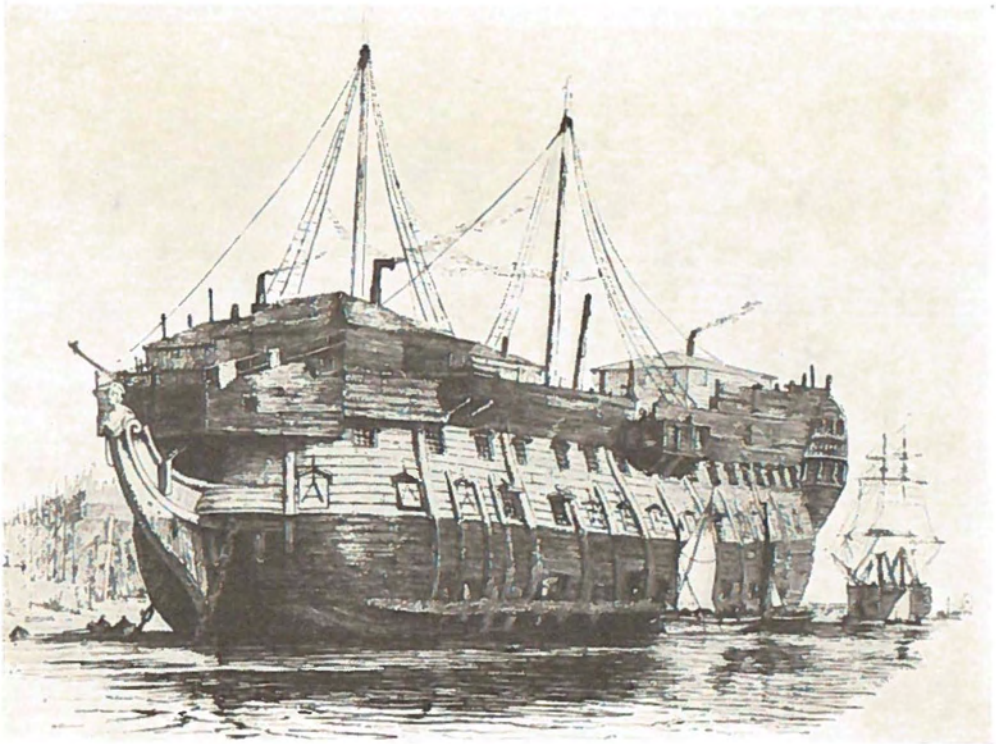

Fig. 19. Prisonskib. Todækker. Under de tilgitrede porte til øverste og underste batteri ses lemmene til banjerne T. v. i land nybygning paa bedding.

hvert skibsmandskab blev hver dag opraabt for at hente vor daglige ration, som bestod af 2 pund brød, samt noget salt til hver mand tilligemed noget vand, hvilket snart var fortæret, og især var vandet næppe tilstrækkeligt til at stille vor tørst. Ofte var det tilfældet, at den, der hentede brødet og vandet, gled ud paa trappen, som ikke var bredere, end at én mand kunne komme ned ad den, og styrtede tilligemed brødet og vandbakken ned i batteriet. De der stod nærmest, tog da brødet, og naar man saa lang tid havde ventet paa det stakkels brød og tilsidst intet fik, hvo havde da taget det? Det gik saa vidt, at den ene stjal brødet fra den anden, og man maatte passe nøje paa sit stykke brød for ikke at sulte ihjæl. For at bevare brødet til næste morgen for dem, der gik omkring og stjal det, maatte jeg saavel som flere af mine medfanger gemme brødet i lommerne; men naar de formærkede, at man sov, stjal de det lige godt fra os". Han bestjæles ydermere af en hamborger for sit eneste værdifulde klædningsstykke, en stortrøje, men skibskammeraterne træder til og giver vedkommende „en saadan portion prygl, at han vist ikke havde lyst til at stjæle for det første". „Denne vor

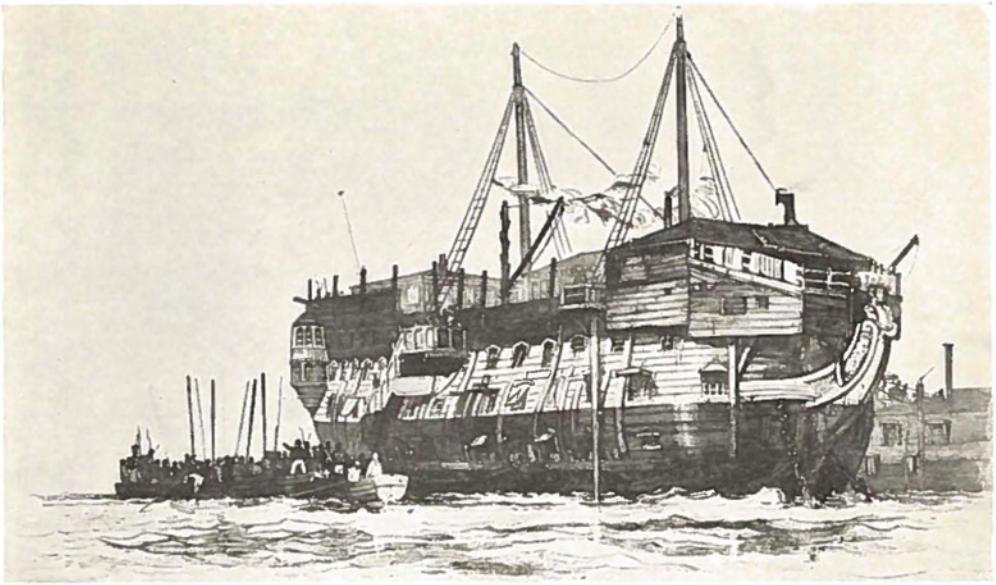

Fig. 20. Prisonskib. Todækker. Transport af fanger bringes under stærk bevogtning. Vagtposter paa skandse og trappe. Bagved t. h. ses et andet, mindre prisonskib (éndækker). Bemærk de mange overbygninger, slg. fig. 18. Fangerne har tøj til tørring.

elendige tilstand maatte vi udholde i flere dage, og vi var nær ved at forgaa af dunst og stank". Skildvagten, der staar paa toppen af trappen, der kun er en stige, og som sigter paa dem med ladt gevær og bajonet, trøster dem med, at de snart faar suppe, men den lader vente paa sig, og da den kommer, er den uspiselig. Skibet er fransk, taget ved Trafalgar, og kedlen, hvori maden koges, er rusten. Selv da fangerne har skuret paa den i flere dage, før den kommer i brug, er suppen sort, smager af rust og „sammensnærper baade mund og tarme". Der opstaar stor mavedaarlighed, „men hjælp var der ikke at vente for os". „I denne vor kummerlige tilstand lærte vi at døje ondt, og at vi maatte staa hinanden bi. Vi ansaa englænderne for vore fjender og bebrejdede dem deres forhold imod os". Englænderne tager det med ro og giver løfter, men de viser sig at være tomme. Denne „ynkelige" tilstand varede en maaned med sult og tørst og søvn paa det bare gulv. Om morgenen aabnedes de smaa laager paa de tilspigrede kanonporte, og saadan fik de en smule frisk luft, hvad der kunne behøves, „da man vel kan tænke sig, at hvor saa mange mennesker er forsamlede i et saadant rum, der kan luften hverken være sund eller behagelig."

Paa denne baggrund vakte det stor glæde, at de blev flyttet: „da vi ikke kunne vente os det værre, end vi havde det". Man var forøvrigt vant til lidt

Fig. 21. Prisonskib *(Bahama).*

af hvert, ogsaa paa datidens frie skibe. *J. Eschels* fortæller om sin første sørejse 1769, da han paa en skude fra Føhr sammen med 100 andre passagerer anbragtes i lasten, i fire rækker paa gulvet: „Abends werden die Lucken und Luftlöcher fest und dicht zugemacht, theils weil es in dieser Jahres Zeit des Nachts sehr kalt ist, theils dass kein Seewasser einschlägt. Nun denke man sich, wenn des Morgens die Springlucke (wo man aus dem Raum des Schiffes auf das Deck steigt) offengemacht wird, welcher Tabacksrauch und Dunst von so vielen Menschen aus der Lucke steigt; man sollte glauben, man müsste daran des Nachts erstickt sein".

Det skib, der betrædes, er gennem Jens Krogs journal et af de bedst kendte prisonskibe. Dets navn var *The Brave,* og ogsaa det var en erobring fra Trafalgar. Her anbragtes Federspiel sammen med 700 andre, og her havde man det „efter vor stilling meget godt". Federspiel fik plads paa øverste batteri midtskibs til styrbord. Først efter et par dages forløb udleveres køje med tilhørende madras og uldtæppe. De blev inddelt i „bakker" paa 6 mand,

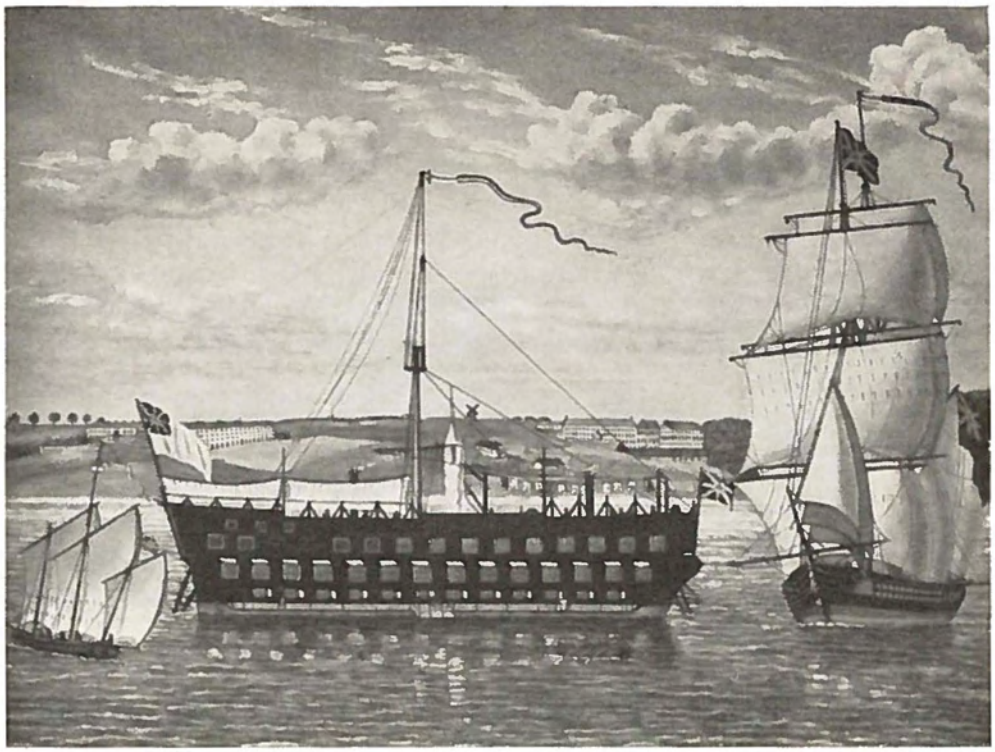

Fig. 22. Prisonskibet *Bahama,* Chatham. Bemærk de pilespidsformede trækonstruktioner langs rælingen og sejldugscylinderen.

hver med en „bakke", dvs. træskaal til at hente suppe og vand i. Kostforplejningen forbedres. Der beregnes daglig til hver et halvt pund raat kød, 2 pund brød og noget salt; to gange om ugen gives en spegesild og et pund kartofler. Kødet udleveres i stykker til seks, og naar suppen er færdig, fordeler bakkens kok kødet, som derpaa sammen med en halv pot suppe afhentes hos ham. Dette var reglen; men praksis var anderledes, og naar man istedet for det lovede og ventede kun fik tre, fire kartofler og enkelte gryn til alle seks, opstod der klammeri og slagsmaal. Det hændte daglig, „og den stærkeste fik altid ret". Blev det for galt med spektaklet, greb den engelske vagt ind, „og saa maatte vi lystre". Provianten blev ved ophejsningen fra leverandørens baad modtaget af fire baadsmænd, der for ulejligheden oppebar 7/ om maaneden. De snød efter evne, tilegnede sig selv større portioner, ja, solgte af kødet til de engelske soldater; „de var alle lige gode i den henseende". Der trommes ud klokken 6 og om vinteren klokken 8. Køjerne bringes paa dækket og stuves „i et skur, der var indrettet til samme brug", (Federspiel kender ikke betegnelsen for dette „skur", som Jens Krog kalder

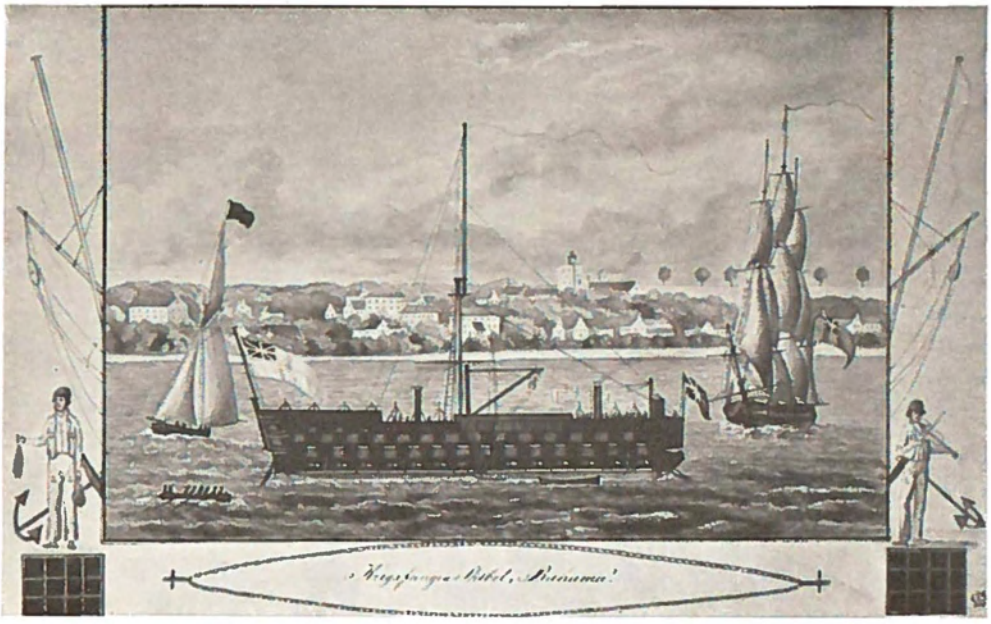

Fig. 23. Prisonskibet *Bahama,* flankeret af prisonerer i fangedragt; eneste kendte billede af denne.

„nettet", det hedder *finkenettet* og løber langs rælingen, aabent ind mod dækket); fangerne tælles samtidig op én for én ad de smalle trapper fra banjer og batteri. Derpaa visiteres batterierne, fejes og bringes i orden. To gange om ugen bringes skibskisterne op, og batteridækkene vaskes.

For at undgaa forfordeling og deraf flydende ufred, indførte man den ordning, som raadede til orlogs, at kokken, naar han havde delt kød og suppe i portioner, vendte ryggen til; en anden pegede da og spurgte, hvem der skulle have det og det, hvorpaa kokken successivt nævnede navnene paa bakkens medlemmer.

Efterhaanden vænnede fangerne sig ifølge Federspiel til forholdene; men to plager kunne ikke bringes ud af verden: sult og mangel paa klæder. Nogle, og blandt dem meddeleren selv, solgte hvad de ejede for at købe mad, „da jeg gerne kunne have spist det dobbelte af, hvad jeg fik". De sultne passede paa om morgenen, naar de engelske soldaters koner kastede affaldet ud. De samlede da kartoffelskrællinger og sildehoveder og spiste dem raa. De søgte at fordele brødrationen over hele dagen; men det lykkedes ikke, de var for sultne til at gemme, og maatte gaa i seng med krævende maver. De hvis klæder var slidt op, fik udleveret andre af den fra Nielsens beretning kendte gule farve, benklæder og enradet trøje, desuden sko, strømper og skjorte, alt mærket, ikke med „the braadt arm", men med et

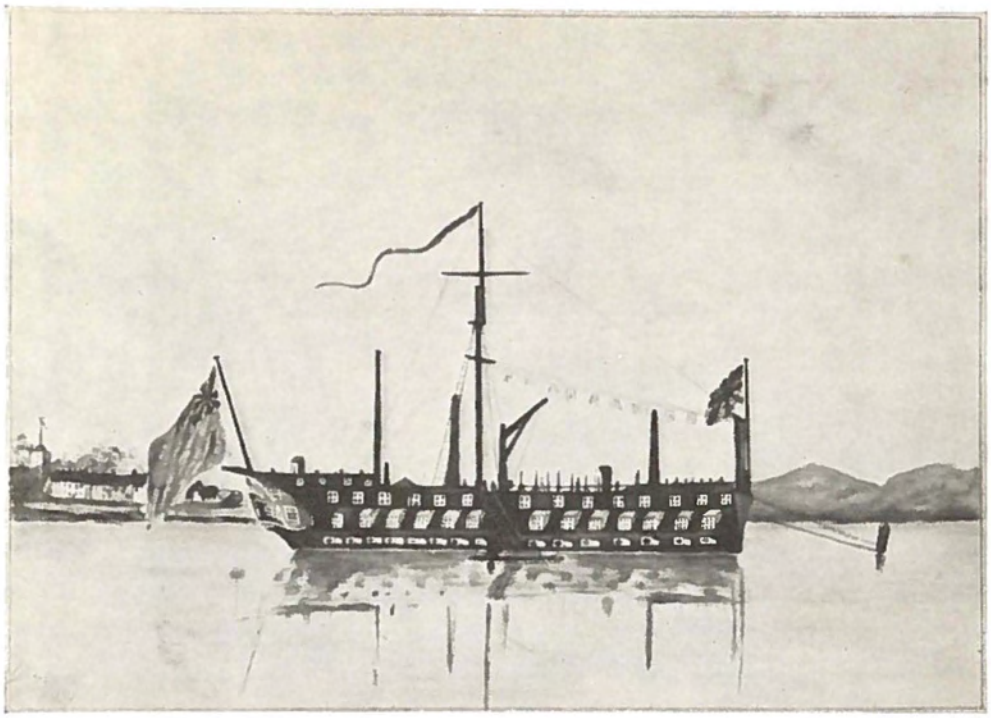

Fig. 24. Prisonskibet *Bahama*. Bemærk den tilstræbte stemningsvirkning.

T.O. som ifølge Federspiel „skulle paa engelsk betyde *take up*", men af fangerne udlagdes som: *stejle og hjul*. T.O. er i virkeligheden *Transport Office*'s signatur, som en fransk fange, Garneray forklarer. — „Denne dragt var saa naragtig, at vi maatte le ad hinanden, naar vi fik den paa, thi vi saa ud som gøglere. Men desværre maatte mange gaa med den, da de ikke havde andet." Mærkelig nok omtaler ingen beretning det fangemærke der (slg. fig. 31) var anbragt oven over bogstaverne T. O., en pilespids af samme farve, det samme mærke, som prydede almindelige forbryderes fangedragt; dette tegn synes som anført at være gentaget i stort format langs fangeskibenes ræling; i det mindste kan vi ikke tyde de vinkel- eller pilespidsformede trækonstruktioner paa flere af tegningerne anderledes.

En norsk lodsoldermand *Schow* fortalte paa sine gamle dage Hedv. Rosing om sin ankomst til samme skibsprison som matros Nielsen, nemlig Chatham. Han var blevet fanget i Ostindien, hvor han først sad et par aar, føres derpaa til Storbritannien og sættes ombord paa admiralskibet (det saakaldte *receiving ship*, fig. 32), som han bestiger ad den stejle trappe fra tømmerflaaden slæbende skibskisten efter sig. Ligesom matros Nielsen faar han paa dækket udleveret køje og jages ned paa batteriet. En kvalmende luft

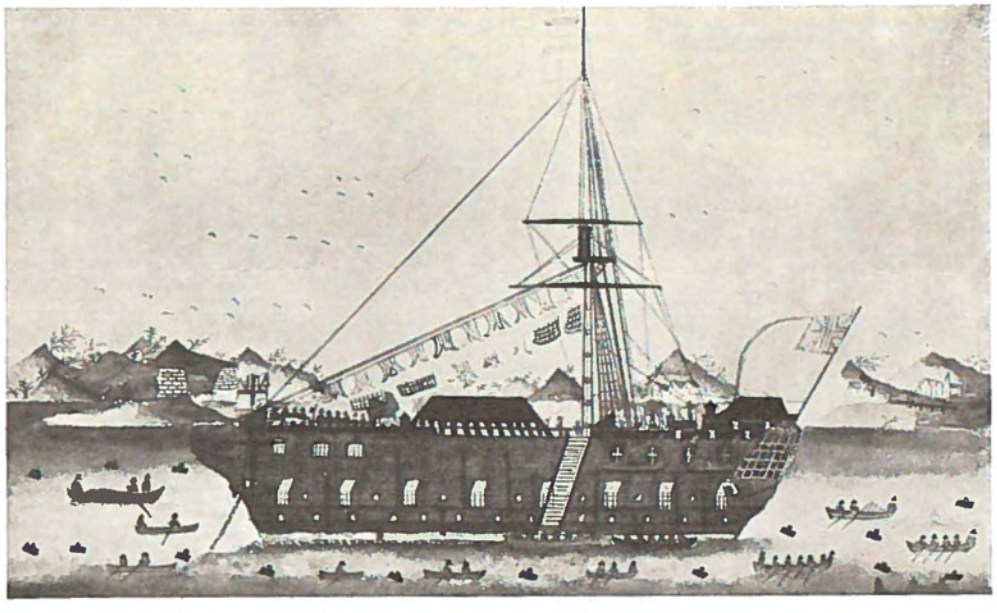

Fig. 25. Prisonskibet *Brave*, Plymouth. Bemærk den tæt sammenstuvede fangeflok paa bakken. Tøj hænger til tørring. Skibet isoleres ved rækker af bøjer, slg. fig. 30—30a.

slaar ham imøde. Tumlende afsted i mørket støder han hovedet mod noget, han ikke ved, hvad er; det viser sig at være bemandede køjer. De hænger tæt ved siden af hinanden og etagevis. De ny tilkomne kan derfor ikke bevæge sig oprejst, men maa krybe paa alle fire. Langt borte skimter de lys, det er hos nogle franske fanger, og paa spørgsmaalet til disse hvor der er plads, faar de svaret: Der hvor I staar, og der peges paa gulvet. Mad har de ikke faaet. De køber lidt hos de franske og sover paa de nøgne brædder med køjen som dyne. Om morgenen vækkes de af øredøvende larm. Køjer surres, fanger ler eller græder, nogle har allerede begyndt at spille billard. De jages op paa dækket og bliver straks omringet af ældre fanger, der vil afsætte varer. Alle er blege og magre; deres person og klæder, ja dækket selv vrimler af utøj. Efter et par dages forløb bringes de ombord i *Bahama*.

Vi har andre vidnesbyrd om de skrækkelige forhold paa de franske skibe. Den senere admiral *Dahlerup* skildrer sit indtryk, da han indbragtes 1808, kun 18 aar gammel: „Da vi nærmede os, overkom der os en gysen. Alle kanonporte i disse gamle linieskibe var forsynede med stærke gitre af jernstænger, dobbelte endog, og til disse trængte sig en mængde som galejslaver klædte mennesker med lange skæg, blege og udhungrede ansigter. De strakte os hænderne imøde igennem hullerne, hujede og skreg til os paa fransk.

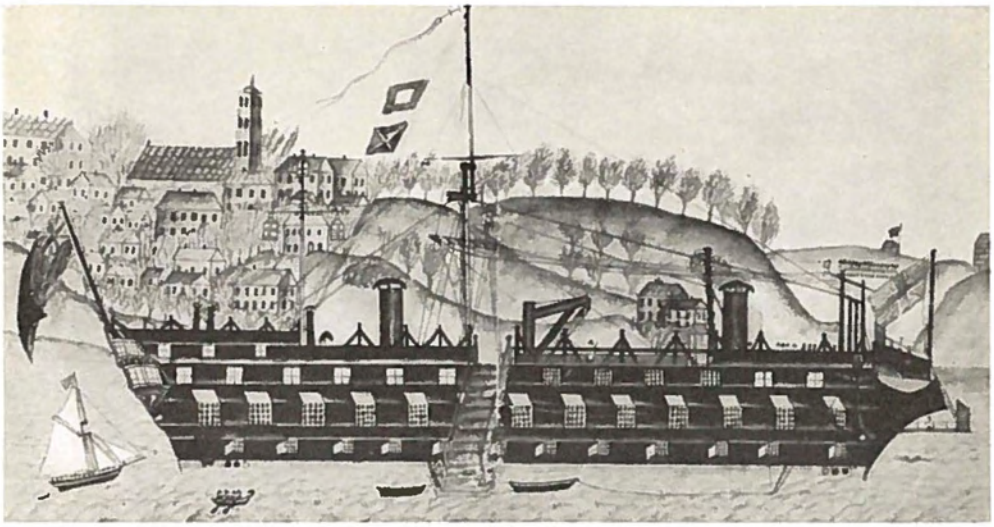

Fig. 26. Prisonskibet *Irresistible,* Gillingham-Chatham. Tømmerflaaden foran trappen samt galleriet med vagtpost ses.

Deres udseende var forvildet, nogle var endog nøgne til bæltestedet. Det var franske krigsfanger, der allerede havde siddet flere aar. Da vi kom op paa dækket, blev scenen om mulig endnu vildere. Hele kulen, der var omgivet med en massiv, brysthøj indhegning af planker, var tæt pakket med mennesker af samme forvildede udseende, som raabte til os og pludrede i munden paa hinanden". Der herskede „den største uorden, som undertiden førte til det vildeste slagsmaal indbyrdes, til drukkenskab og de ryggesløseste scener." Personlig kan løjtnant Dahlerup ikke klage. Da han første gang 1808 gaar ombord i prisonskibet siger han: „Vi officerer, der blot her ombord skulle afvente passets ankomst fra London for at afrejse til Reading, det os bestemte parolsted, blev med megen artighed anvist et stort tomt lokale under hytten (dvs. under skandsen), hvor der siden blev sat nogle stole og om natten udleveret madras og tæpper til hver af os paa dækket" (dvs. gulvet). Anden og tredje gang, 1810 og 1813, afventer han passet med ophold i skibets sygelukaf. Dette var „et med meget stærke og dobbelte plankeskodder afdelt rum paa underste batteri, der indtog næsten halvdelen af batteriets længde og bredde. Det var særdeles rummeligt og luftigt, men desværre var det opfyldt af syge, for det meste svindsottige, hvoraf flere døde ved siden af og rundt om mig. Det var sorg, kedsomhed og hjemve der bortrev disse ulykkelige, hvoraf mange havde siddet her seks lange aar, mange i livets fejreste alder, da trangen til virksomhed, at færdes og tumle sig i livets kamp og stræben er stærkest; andre i mere fremrykkede aar; familiefædre,

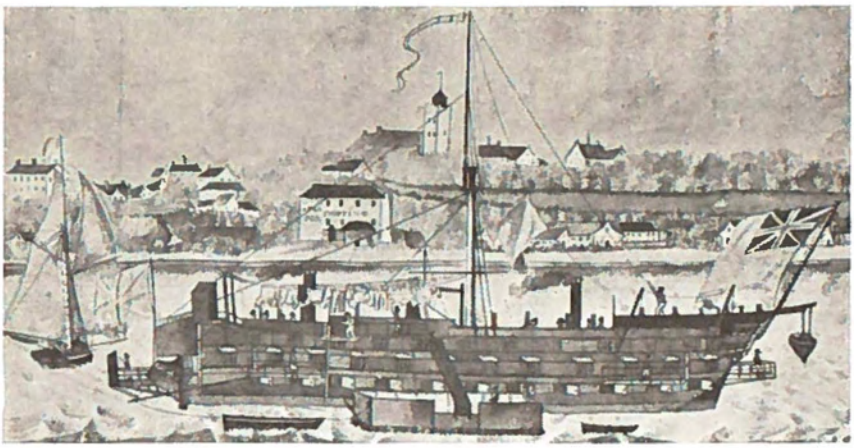

Fig. 27. Prisonskibet *Samson,* Gillingham-Chatham. Tømmerflaaden med hosliggende baade, det henover lemmene løbende galleri ses tydeligt. Vagtposter overalt. Signalflag hejses.

paa hvem tanken om familiens skæbne hjemme, om den uoprettelig nedbrudte velstand og fremtidsbane idelig nagede. Det var en grusom, umenneskelig tanke at holde disse uskyldige mennesker i et haardt og fortærende fangenskab". Mange aar efter forfulgtes Dahlerup af drømme, hvori han saa sine egne skibsfolk vende tilbage til fædrelandet og friheden „udtærede og pjaltede, fjollede og hjælpeløse".

En orlogsmatros, *Jens Rasmussen* fra Himmerland, der — ligesom Dahlerup — blev taget, da Danmarks sidste orlogsmand *Prins Christian* maatte stryge flaget ved Sjællands Odde 1808, føres med 370 kammerater til Chatham og sættes ombord paa *Bahama.* Han rystes paa samme maade ved synet af de mange udhungrede ansigter, der viste sig bag kanonportenes jerngitter og „skar vanvittige grimacer". Paa dækket saa han det samme syn: stakler, der løb omkring med langt haar og skæg, klædt i pjalter, hujende, skrigende, pludrende og med bøn om brød; de overfaldes af „de fremmede vilde mennesker", der er „færdig at ødelægge" dem. „Orden var der ikke i nogen ting; der blev ikke holdt anden justits end den fangerne selv indbyrdes kunne tilvejebringe. Nogle var forlængst falden sammen af kedsomhed, modløshed og sorg; mange tabte forstanden, særlig i den yngre alder. Alle forhaabninger var som blæst bort. Intet under, at mange blev angrebet af voldsomme raserianfald. Saa blev der slagsmaal; drab fandt ogsaa sted, men det gjorde ingenting, sligt blandede det engelske opsyn sig ikke i." Der herskede „grænseløs urenlighed". Det er ham, der bruger udtrykket, at der til prisonen er knyttet „gru og forbandelse".

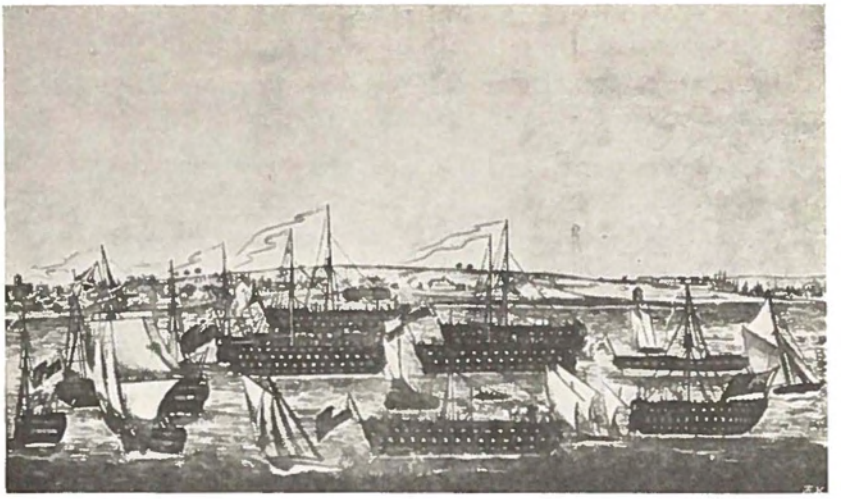

Fig. 28. Prisonskibene i Gillingham Bay-Chatham. Bemærk glæden ved de vajende flag og vimpler.

Jens Rasmussens skildring, som er bevaret gennem referat af hans søn, synes ikke upaavirket af Dahlerups ovenfor citerede (slg. ordet: pludre); tillige af pastor *Rosings,* som hans datter har overleveret. Rosing blev efter Jens Rasmussens udtryk „lamslaaet" ved synet, da han første gang betraadte et prisonskib: Skibets skumle og triste ydre, de med jernstænger tilgitrede kanonporte, og dernæst fangernes graa masse, der var præget af sult, pjalter og vrimlende utøj. Rosing hævdede, at urenlighed, spil og drik og uorden af enhver slags var større paa de franske end paa de danske skibe. Han siger: „Om hvorledes saa mange, 700 mand i eet rum største delen af døgnet fik plads, spurgtes ikke, om personlig renlighed og orden var der ikke tale. De fleste manglede klæder; køjerne hang tæt og i etager, ofte saa tæt, at man ikke kunne gaa mellem dem; møblementet bestod af bænke langs siderne og midtskibs." Rosing kalder vagtmandskabets optræden skaanselløs, ofte brutal; den „hobede tifold bitterhed i gemytterne og forværrede tilstanden stundom indtil fortvivlelse". Til belysning af engelsk militær haardhed anfører han, at „det gik saa vidt, at man fra et engelsk orlogsskib landsatte syge og saarede, saavel franske som danske og norske matroser paa Jyllands øde vestkyst, og forlod dem uden mad og uden penge". Som modsætning refererer han til, at „de engelske krigsfanger i Danmark og Norge fik en mild behandling og savnede intet uden friheden". Saaledes hævder ogsaa en norsk bladartikel fra 1809, at man fra dansk-norsk side „søger at gengælde ondt med godt". Fangerne ombord gør det samme gældende. I en skriftlig klage fra dec. 1812, som Jens Krog afskriver, hedder det: „I særdeleshed

beklager vi, at de danske og norskes gode forhold imod de engelske krigsfanger i Danmark aldrig bliver taget i betragtning."
Selvom krigsfangeproblemet for Danmark-Norge ikke paa nogen maade havde en saa vanskelig karakter som for England — hvad for ligevægtens skyld maa erkendes — bliver den kendsgerning bestaaende, at fangne englændere faktisk behandledes humant. Herom taler *Macdonalds* dagbog fra 1808—09. Da han strander i haard vinterstorm paa vestkysten, tror han der venter ham udplyndring; i stedet redder fiskerne englænderne med fare for deres eget liv; de lægger de forkomne i deres egne senge; de menige faar anvist et godt kvarter med varmt og anstændigt leje og tillades under kontrol at bevæge sig frit. Officererne modtages af deres danske kolleger med artig venlighed, de deltager i selskabelighed i de bedste familier, og skønt det netop rygtes, at en del danske skibe med last til Norge opbringes, hvad der betyder stort økonomisk tab for byen, hører de ikke „et eneste hadsk ord eller simpel ytring". Af regeringen er den danske befolkning ophidset til had, og alle tror paa rygterne om, at de danske fanger i England sultes og tvinges til at gaa i engelsk tjeneste. Han kalder det „bagvaskelse", hvilket viser, at han ikke ved besked. Alligevel er den almindelige optræden mod de engelske fanger præget af humanitet. Macdonald kan derfor ikke forlade Aalborg uden at udtale sin tak til „mange af dens fortræffelige indbyggere". Fangerne var ifølge Rosing præget af en blanding af dyb haabløshed og larmende galgenlystighed. Han citerer Dante: Slip ethvert jordisk haab, naar du træder ind her. Blandt de mest forkomne af fangerne saa han et „fuldkommen nøgent menneske".
Dantecitatet var allerede brugt om samme skib, *Proteus* i Portsmouth, af en der anbragt fransk fange *Louis Ambroise Garneray* (fig. 33).
Garneray, der er født 1783, var søn af en parisisk maler, en beskeden elev af David. Faderen tog ham i tegnelære, men drengen følte sig uimodstaaelig draget af søen, og gik 13 aar gammel som skibsdreng med en kinafarer til østen; hans ungdom blev en storm af skibbrud, kamp og krig. Til kapers tjente han under den berømte korsar *Surcouf*, hvis ry ogsaa naaede Danmark. Af hans første dumdristige og blodige bedrift i de ostindiske farvande har Garneray givet en malende beskrivelse. Han selv blev 1806 taget ved Azorerne paa fregatskibet *La Belle Poule*. I prisonen opdagede han sin evne som kunstner, og paa sine ældre dage begyndte han at skrive, idet han som stof benyttede sin ungdoms eventyrlige oplevelser og blandt disse livet i prisonen, hvor han sad til april 1814. Herom handler *Mes Pontons*, Mine Blokskibe, der udkom 1851 og siden ofte er oplagt i nyudgaver med illustrationer af forfatteren. Baaden, der bringer Garneray og hans lidelsesfæl-

Fig. 29. Prisonskibene i Chatham; slg. fig. 28.

ler til *Proteus*, lægger til ved skibet, der er ubevægeligt som et „hus af sten". Paa dækket var englænderne skilt fra fangerne ved en palisadevæg af stærke og svære planker; væggen var beslaaet med et overmaal af søm, hvis store hoveder, tæt ved hinanden, dannede som en mur af jern. Skydeskaar med regelmæssige mellemrum tillod englænderne „i tilfælde af mytteri eller revolte at beskyde os paa nærmeste hold og uden risiko for dem selv"; han oplevede adskillige eksempler paa, at soldater dræbte fanger ved stik, hug og skud. Dette bekræftes af Dahlerup, der fortæller at de en gang skød ned i den med fanger tæt pakkede kule, hvorved de dræbte to, inden officererne fik dem standset. Jacob de Lange skriver, at vagtmandskabet, der bestod af 50—60 mand, „behandlede os ikke som krigsfanger, men som vi var de groveste misdædere".

Garneray siger: „Jeg husker endnu (altsaa 1850, mere end en menneskealder efter) det smertelige indtryk, det første syn af *Proteus* gjorde paa mig, den sorte, uformelige masse, der paa afstand aldeles lignede en ligkiste. Jeg betragtede med fortvivlelse i hjertet den mørke grav, i hvilken jeg levende begravet skulle se min ungdom rinde hen; min fantasi gennemskuede de triste mure af træ, viste mig de falmede, trøstesløse ansigter paa de usalige, som den bar i sit indre. Men ak, min fantasi var langt fjernet fra at naa den virkelighed, jeg faa minutter efter skulle faa for øje. Hvor var indtrykket frygteligt, da jeg paa dækket, passerende en række soldater, brutalt blev

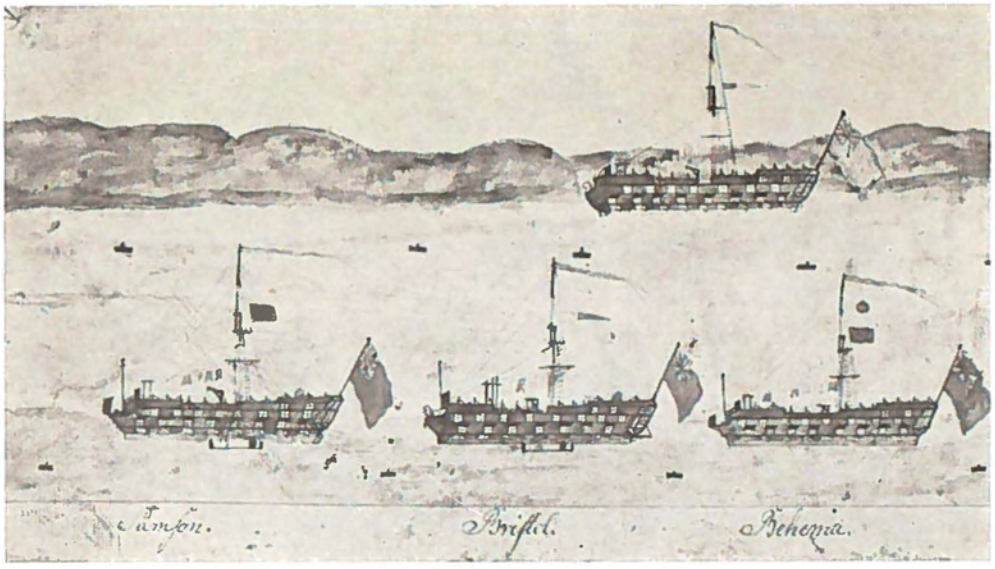

Fig. 30. Prisonskibene i Chatham.

stødt ind blandt skibets elendige og græsselige beboere. En slægt af døde, opstegne af deres grave, med dybt sunkne øjne, huden bleg og jordslaaet, ryggen bøjet, skægget vildt, halvt nøgne, i gule pjalter, afmagrede indtil det forfærdelige. Man forestille sig dette; men man faar alligevel blot en svag og utilstrækkelig anelse om det syn mine brødre i ulykken frembød." Garneray fortsætter: „Næppe havde jeg sat foden paa dækket, før vagten greb mig, brutalt rev tøjet af mig, tvang mig ind i et iskoldt bad og udleverede mig bukser, skjorte og trøje, alt gult som en appelsin. Man havde ikke ødslet med stof, da man forfærdigede disse sager. Benklæderne naaede kun til midt paa benet, og trøjen, der var altfor snæver til mit brede bryst, kunne ikke lukkes. Disse to stykker var mærket med et T.O. i sort farve og stort format; bogstaverne betød Transport Office". De nyankomne indføres i rullen og bringes under dæk til deres plads. De havde paa dette tidspunkt faaet udleveret hængekøje, desuden et „meget tyndt tæppe og en madras med ringe fyld". Køjerne hang i to etager.

„Jeg kan ikke beskrive det forfærdelige indtryk af ækelhed og kvalme, som jeg modtog, da jeg kom ind i batteri nr. 24*, (den ham anviste plads); det hænder mig at vige tilbage for sandheden, naar den er usandsynlig. Det

*) Ved batteri nr. 24 skal formentlig forstaas stedet for en gruppe af nu fjernede kanoner, paa orlogsskibene kunne grupperne være skilt ved „splinternet" eller „splinterskot"; disse synes at have været bevaret paa nogle af skibene.

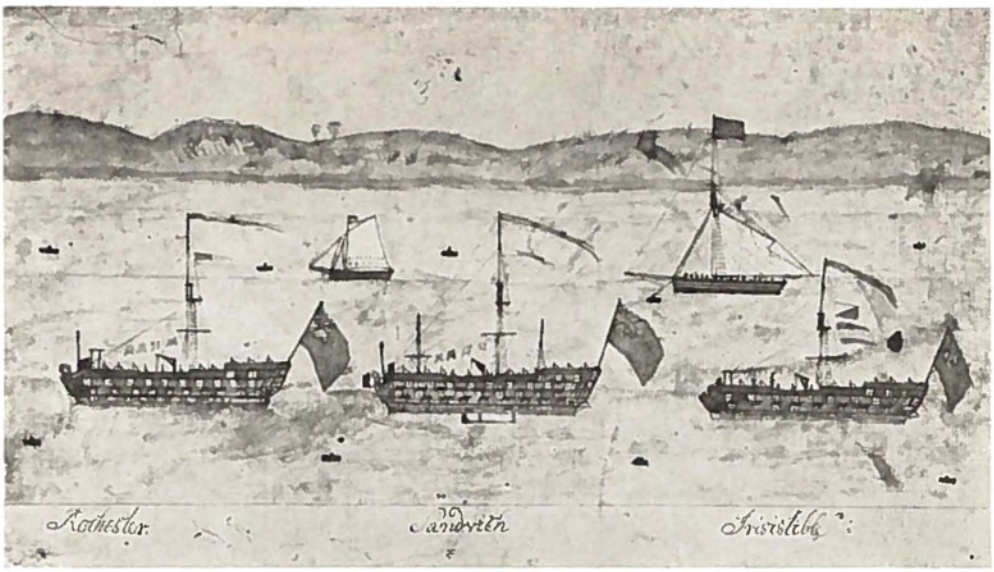

Fig. 30 a. Prisonskibene i Chatham.

forekom mig, at en tyk glødende sky, fyldt med dødens kim og smitstof af enhver menneskelig farsot, styrtede ned over mig og fik mit blod til at stivne. Jeg maatte gøre en kraftanstrengelse, paakalde al min viljekraft for ikke at besvime. Lykkeligvis varede det kun kort. Da jeg havde opholdt mig en halv time paa batteriet, var jeg om ikke vænnet til denne rædselsfulde atmosfære, saa dog i stand til at udholde den. Jeg henvendte da hele min opmærksomhed paa omgivelserne, som den pludselige overgang fra lys til mørke ikke straks havde ladet mig bemærke. Midt i batteriet herskede et næsten natligt mørke. Begge sider, der fik lys fra kanonportene, hvoraf hveranden var tilspigret med brædder, laa i skummelt og svagt halvlys. Fangernes ansigter, der viste sig i den gustne dunkelhed, var blege som lig, uden livets farver, de syntes at tilhøre en ukendt, underjordisk race, spøgelser direkte fra kisten. At male mangfoldigheden af de pjalter, de ulykkelige var klædt i, er mig ikke muligt: alt hvad Spanien, dette lasernes klassiske land, har ejet og endnu ejer af tiggere ville ikke give nogen forestilling om den utrolige udstaffering, mine brødre i ulykken frembød."

Han selv som nyankommen faar af de andre fanger den mørkeste plads anvist, der tillige er længst fjernet fra lufthullerne. Da han forklarer dem, at blot én nat her paa denne plads ville betyde døden før næste morgen, svarer de, at det er troligt nok; de tre forrige indehavere er alle døde deraf; han bør imidlertid huske, at her drejer det sig ikke om, hvad der behager,

men om at lystre. Da han har penge, ændres billedet. Han køber sig for tre guldstykker en plads ved kanonporten, samt et bord og en bænk. I tilgift faar han den lære, at man „ombord paa *Proteus* ikke lader sig bevæge af følelser, heller ikke af medlidenhed; man lukker sine øren. sine øjne og sit hjerte". Garneray omtaler senere den store dødelighed ombord, som skyldes sult og stank og kulde; lungebetændelse var almindelig dødsaarsag.

Naar forholdene paa de franske skibe forekom og faktisk var værre end paa de danske, hænger det sammen med en forskel i folkelig kultur og mentalitet. Det er karakteristisk, at Garneray forbitredes ved tanken om det kolde bad. Englændernes optræden overfor de franske fik desuden skærpet karakter, fordi franskmændene under Napoleon var deres fjende nr. ét og af en farlighed, som de dansk-norske ikke stod maal med.

Der bestod et vist slægtskab i vaner og væsen mellem engelsk og dansknorsk. Da saaledes den omtalte Jens Rasmussen efter at være udvekslet indlemmedes i det dansk-norske kontingent, der skulle bemande Napoleons flaade ved Vlissingen, betragtede ogsaa han de franske sømænd, der ikke kunne manøvrere skibene, med ringeagt; han (eller er det hans genfortæller, sønnen, der har læst O. Lütkens bøger om *De Danske paa Schelden*?) konstaterede med tilfredshed, at kejseren der inspicerede flaaden, hilste de danske med særlig anerkendelse. De romanske folks ejendommeligheder virkede i det hele taget overraskende og frastødende paa nordboerne, som vi ved fra mange udtalelser af folk, der under sejladsen paa de syv have havde gjort deres iagttagelser. Bl. a. katolsk fromhed var dem en genstand for forbløffelse. Saaledes kunne det ske, at selv overgangen til engelsk prison blev et ønskeligt maal. Herom vidner en dagbog, som en dansk konstabel førte i aarene 1807 til 12.

Han hed *Hans Christophersen*, tjente paa fregatten *Diana* under kaptajn Christian Meyer og stod ud fra Københavns red i juli 1807.

Diana var destineret til Algier for at overbringe Deyen den danske stats tribut, adskillige fjerdinger med piastre. Paa tilbagevejen prajes den i september af en englænder i Middelhavet, der bringer den budskabet om Københavns brand og fald; besætningen der mindes den glorværdige 2. april kan næppe tro derpaa; det mærkelige er imidlertid, at englænderen lader *Diana* passere, da han som han siger ingen ordre har den angaaende. Kaptajn Meyer fører derpaa sit skib i sikkerhed i en spansk havn. Her fik han og de andre officerer tilbud om frigivelse; kaptajnen meddelte mandskabet det med tilføjelse af sit svar: at han blev indtil han kunne faa sit mandskab med, et ord han stod ved; han forlod først Spanien flere aar efter med

den rest, der ikke var frigivet, rømmet eller entret. Matros Hans Christophersen skrev det resolute svar op i sin dagbog, og han og andre af *Dianas* mandskab fortalte derom i den engelske prison, hvor Jens Krog noterede det. Paa Carthagenas red oplever *Diana* i maj 1808 det spanske oprør mod Napoleon, freden mellem England og Spanien og endelig i august 1809 den spanske krigserklæring til Danmark. Fra nu af er *Diana* fjendtligt skib, det beslaglægges, og besætningen gøres til krigsfanger. Med „krigerisk bitterhed" ser de det danske flag gaa ned og det spanske hejst; med deres kister, som de faar lov at beholde, sættes de ombord i et spansk linieskib, og herfra lyder da følgende beretning: „Den første maaned var nu henlidt i vores fangenskab, hvis længde kun den kan forestille sig, der har været i samme forfatning, og som endnu blev forøget ved det at være blandt skabninger, der vovede at kalde sig mennesker. Tyveri forenet med det største svineri, hvis beskrivelse ville frembringe afsky og ækelhed, hvilket er hovedtrækkene i den almindelige (spanske) mands karakter, forenet med to hoveddyder, som de kalder gudsfrygt og mod. Den sidste bestaar i at komme bag paa ven eller fjende og stikke ham med en kniv, og efter saadan gernings fuldbyrdelse udøver de den første ved at falde paa knæ foran det første det bedste Mariabillede, og i samme øjeblik ransager de ovenikøbet deres sidemands lommer. Saadanne mennesker var det vi levede iblandt." Landprisonen, hvorhen de efter ønske sættes, var en slags „fuglebur eller jordhytte" med vaadt lergulv og gammelt sengetøj; naar de henter vand tværs over gaden, bombarderer pøbelen dem med sten, og værger de for sig, sættes de i „bøjen, enten med hænderne, benene eller hovedet", da tilsidst endog

Fig. 31. Prisoner i fangedragt, slg. fig. 22. Bemærk bogstaverne „TO", samt fangetegnet, der ellers kun er kendt fra kriminalfangedragten.

deres liv er truet, sendes der kavalleri mod mobben, men „fra første dag hørte vi kun eder, forbandelser og udskjendling (!)". En tid tilbringer de i en bedre lokalitet og faar større frihed; befolkningen er faldet til ro; de er saa heldige at træffe en tysk købmand, der giver dem arbejde for en løn, der langt overstiger de spanske kostpenge; de foretager udflugter i omegnen, og Hans Christophersen, der er et lyrisk gemyt (hvis sprogblomster skyder sære skud) fordyber sig i naturens skønhed og kulturens mærkværdighed: Vinmarkerne, vinpersningen, silkeavlen, bøndernes færden. Dog slangen lurer i græsset. Siddende ved et glas vin, „morende os med uskyldig leg", overfaldes de af en flok beskænkede spanioler, der trækker kniv. De kommer i største fare og reddes kun, da en fornem herre til hest i en „noget hoven og grov tone" havde tiltalt de „afskyelige tyranner" og „blodhunde", der straks gav køb. Deres blødende saar kureredes ved „lang kvaksalving og forsynets velvilje". De anbringes nu paa en „fæstning, som spanierne kalder Lasarettet" (Port Mahon paa Minorca); her sidder de bag „tykke mure og jernbeslagne porte" paa et loft, henvist til, „hvis naturen krævede, at bruge vinduet"; fangevogteren, der forhandler forplejningen, blodsuger dem for deres fattige understøttelse. Allerede fra *Diana* var besætningen begyndt at rømme og tage tjeneste hvor de kunne faa den; de sidste 40 mand føler det som en befrielse, da en dag englænderne under fangevogterens protest lader dem afhente. Smertelig nok er det skib de bringes ombord paa en erobring fra København og hedder *Norge;* de ser endnu engang „med tavs forbitrelse og fortvivlelse" deres egen *Diana,* og under engelsk flag *Eideren, Ørnen* og *Rota,* men alligevel ... Hvis kosten ombord kun var totredjedel matrosration, var det dog mere end før, de „var ikke saa godt vant". Da de tillige er „ordentlige og føjelige" gaar det dem godt. Saaledes var overgangen til engelsk fangenskab i enhver henseende en fremgang.

Om Spanien og spansk grusomhed fortalte mandskab fra fregatten *Eideren* paa prisonskibene i Plymouth, Krog refererer det sidst i marts 1811; de ligesom folk fra *Diana* (Jens Krog d. 2. juni) bekræftede, hvad franske fanger iforvejen havde berettet, nemlig, at de spanske var „en slem nation, som ingen kunne komme til rette med, værre end barbarer ... Naar de fik overhaand, lod de (fjenden) paa en grusom maade omkomme, de skar næse og øren af dem, og tillige bandt de to og to sammen og siden brændte dem op, og en stor del skar de gemikkes (kønsdelene) af, som var en svær død og smerte for de arme mennesker"; fangerne truede de med at sulte ihjæl. *Dianas* mandskab føjede imidlertid efter Krogs referat til, at de franske svarede med samme blodige mønt: „Naar de kom for et sted i Spanien, og de ikke straks gav godvillig over, blev ikke en eneste sjæl sparet"; ikke en-

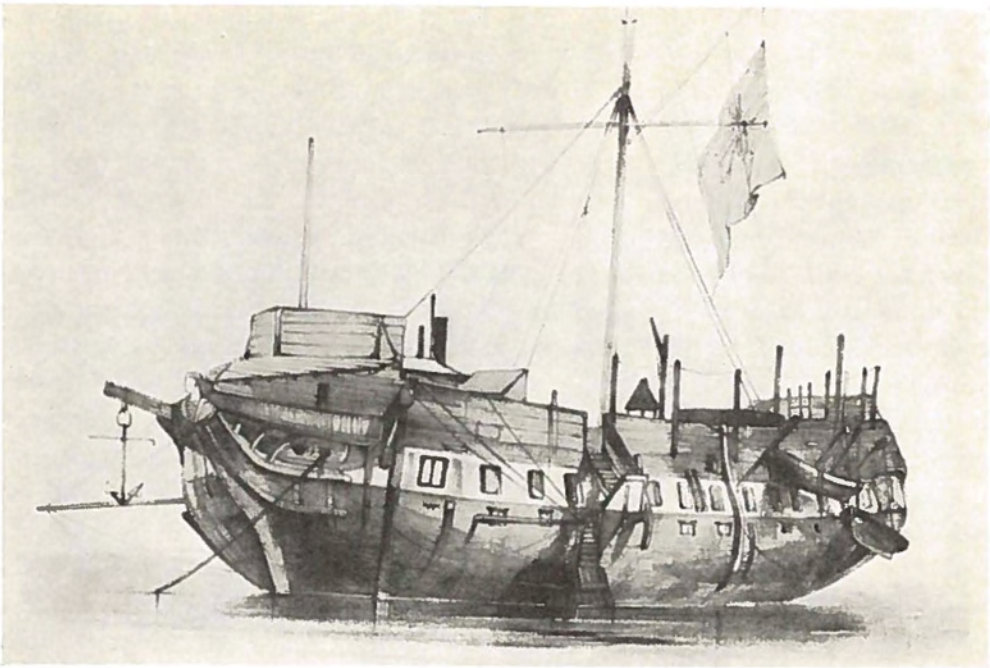

Fig. 32. Receiving ship.

gang kvinderne gik fri; de franske skar brysterne af dem. Ikke mindst efter det spanske oprør mod Napoleon 1808, hvor engelske hære opererede sammen med de spanske, og aktionerne prægedes af enestaaende grusomhed, fik fransk had en karakter, der udfordrede til gengæld. En vis *Eustache* fortæller fra kampene i Bajadoz, at 1400 englændere havde søgt tilflugt i en kirke, hvor de blev dræbt med mitrailleuser. Paa deres raab om naade, svarede de franske: Vous avez été pour nous sans pitié; nous sommes pour vous sans miséricorde.

Spansk grusomhed kendte man paa skibene af egen erfaring. Krog fortæller, at i Plymouth blev i juni 1808, altsaa samtidig med det spanske oprør, 10 spanioler fængslet: „De havde myrdet en franskmand og derpaa hugget ham i stykker og kastet stykkerne ned gennem pisserenden". Det videre forløb er ukendt. Drab og sønderskæring af liget var ikke noget spanierne havde fundet paa. *Corbiére* beretter, at det var en sædvanlig straf mellem de franske indbyrdes i tilfælde af forræderi.

En fransk førstehaandsskildring af den spanske prison er givet af den allerede citerede Eustache. Den forstærker indtrykket af Hans Christophersens. Spanierne satte befalingsmændene paa særlige skibe, gav dem dagpenge, saaledes at det materielt set gik dem ganske godt. Officererne ind-

rettede sig med selskabelighed, dans, sang, musik og teater; fra deres skib lød lystige stemmer hen over vandet til mandskabernes skibe, hvor det saa helt anderledes ud. Paa hver af de „svømmende ligkister" var sammenstuvet c. 1500 mand, fra banjerne, hvis gulv var oversvømmet af raaddent vand, op gennem de forskellige dæk, hvis mørke rum var fyldt med stinkende uddunstninger. Om dagen brændende sol, om natten iskold træk; liden og altid fordærvet føde blev hurtig aarsag til sygdom: skørbug, blodgang, tyfus. Hver nat døde 15—20 af de syge, og da det blev forbudt at kaste ligene overbord, mens de kun blev afhentet engang om ugen, laa levende og døde pêle-mêle i samme mer og mer uhumske os. De syges evige jammerskrig: Vand, vand. Jeg brænder! glædede kun den spanske vagt, der ikke kendte medfølelse eller medlidenhed. Eustache berømmer derimod de medindespærrede franske kvinder for deres tapre holdning og omsorg for de syge; han undrer sig blot over, at de ikke selv blev syge. Engang undlod spanierne en hel uge at bringe forplejning; det førte til, at man aad støvler og sko, tilsidst lig, ja endog tænkte paa at slagte de svageste, og da dette mødte protest, saa idetmindste de ombord værende negere, hvilket maatte anses for en mindre synd. I sidste øjeblik kom dog anden føde. Under disse forhold udviklede sig alle laster; menneskelighed forsvandt; de elendigste hylede som vilde dyr eller sad hensunken i sløv idiotisme. Drevet til det yderste organiserede de „dumdristige" paa trods af de „forstandiges" advarsel flugtforsøg, der straffedes med døden; paa truslen om at for hver undvegen fange ville der blive skudt to andre, svaredes, at døden ikke var nogen straf, men naade. Beretningen, hvis troværdighed man ønskede at kunne bestride, kulminerer med billedet af en masseflugt, hvor af 600 blot 250 kom i land og optoges af en fremrykkende fransk styrke. De udsendte en saadan stank, at deres landsmænd rædselslagne isolerede dem som pestbefængte. Resten var druknet eller skudt, prisonskibet blev bombarderet og forgik i flammer med dem der var tilbage. Massakren i Bajadoz var hævnen.

Styrmanden fra Svendborg *Hans Ribers* oplevelser i den spanske prison fik en anden karakter end Christophersens, fordi han var befalingsmand. „Nu begynder det vigtigste," siger han, da oprøret udbryder i Carthagena, og spanske officerer kommer ombord med forlangende om udlevering af to franske konsuler, der har søgt tilflugt. Chefen lader dem forstaa, at han vil strække sig vidt forat undgaa en katastrofe, men han forlanger garantier for behandlingen af konsulerne og peger paa, at der er gjort klart skib, at kanonerne er ladet og at ethvert tilløb til vold vil blive mødt med vaabenmagt. Skibsfolket føler sig i stadig fare og tør næppe sove af frygt for at

blive „mishandlet paa den grusomste maade". De har fra land hørt om blodige begivenheder, pøbelen har revet byens kommandant ud paa gaden og skaaret hovedet af ham; en fransk familie dræbes under aaben himmel, manden bindes til et muldyrs hale og slæbes ihjæl, moderen massakreres med knivstik, og barnet stikkes levende paa en stage og svinges gennem luften under mængdens græsselige bifald. Om de franske fanger ved de, at de „lever meget elendigt, de gaar næsten nøgne, og en stor del er omkommen af sult". De venter samme skæbne for sig selv. Rygterne svirrer: Ponte Corvo er bleven konge i Danmark, der „sov men vaagnede skrækkelig op"; Napoleon er bleven taget til fange og bortført i en lukket vogn etc. Den danske konsul afvises af autoriteterne, da der „ikke længere er nogen dansk regering". Ængstelsen og forbitrelsen stiger, da en engelsk fregat løber ind i havnen; engelske matroser gør „spigtakkel" i land med drab som resultat; chefen bereder sig paa ev. kamp.

Fig. 33. Louis Ambroise Garneray.

Endelig d. 29. sept. 1809 maa chefen i galla gaa i land efter tilsigelse; han vender tilbage ledsaget af spanske officerer, der forkynder besætningen, at de er krigsfanger. Hermed er *Dianas* skæbne som dansk beseglet. Besætningen skilles ad. Officerer, doktor, forvalter og „oberstyrmand" sendes til byen paa æresord; 2. og 3. styrmand med ligestillede anbringes paa et spansk linieskib, hvor de spiser i officersmessen, mandskabet endelig bliver uden ceremoni gemene krigsfanger, „hvilket enhver kan vide at være meget slet især i Spanien". Fra skibet flyttes Riber og hans rangsfæller til et fangehus i land, hvor de med flid indretter sig „ganske godt"; de har beholdt deres kiste og køjeklæder, og efter at skildvagten, der i begyndelsen stod for døren, er fjernet, bevæger de sig frit. Riber oplyser, at menige og underofficerer til underholdning faar saa meget som 10 skilling dansk, samt hus og lys og brændsel; officererne maa bestride samtlige udgifter med 2 mark 4 sk. daglig. Riber og kammeraterne lever fortsat i skræk for uforvarende at blive ofre for folkets raseri; deres haab staar til franskmændene.

Optegnelserne, der nu indskrænker sig til maanedlige oversigter, beretter om en færden, der synes uhindret; snart bor Riber hos en af officererne i

byen, snart paa landet hos en familie. Han tjener penge og betaler 32 rdl. for en kur mod den gule feber, der i løbet af kort tid bortriver henimod en sjettedel af Carthagenas 60 000 indbyggere. Han selv er døden nær. Mandskabet var paa dette tidspunkt forlængst begyndt at rømme; nogle tager tjeneste paa engelske orlogsskibe, hos de spanske eller til koffardis; det første tilfælde straffes ombord med 50 slag kat, men dette standser ikke trafikken. At en halv snes af matroserne kom paa hospitalet for „venerisk" sygdom, viser, at de ikke blev myrdet under besøg i byen. Riber, der var en poetisk sjæl, hvad en række digte bag i bogen, hvoriblandt et fra prisonen, vidner om, nyder det spanske foraar: „Træernes knopper er bleven til smaa blade; marken staar fuld af blomster og græs; lærken hæver sig med lydelige triller, bierne summer omkring ørerne" etc. Trods alt befinder han sig efterhaanden saa godt, at han kun med sorg forlader stedet, „som har forskaffet mig i den senere tid saa mangen behagelig time". Han tager afsked fra „mine herværende venner og bekendtere" med suk og „den største følelse af kærlighed". De ønsker ham „lykke og velsignelse", og han takker dem for alt det gode, de har bevist ham. „Med tungt hjerte forlod jeg denne af mig elskede by".

Desværre hører vi intet om, hvem disse venner var, heller ikke om Riber lærte spansk. Maaske giver Hans Christophersens meddelelse om den tyske købmand, hos hvem fangerne fik vellønnet arbejde, et fingerpeg. H. C. Andersen, da han et par menneskealdre senere besøgte Spanien, taler om sin tyske omgang.

Om den engelske prison har Riber intet at fortælle. Han bragtes fra Spanien d. 19. feb. 1812; transporten varede paa grund af storm flere maaneder, først i maj landsattes han i Plymouth, og efter at papirerne var undersøgt „i Parlamentet", hjemsendtes han over Göteborg og gensaa Svendborg d. 14. august.

Trods al forskel har billedet af den spanske prison hos Christophersen og Riber fællestræk; styrmanden har blot været bedre stillet end konstablen; han har ikke levet i flok, men bevæget sig paa sin egen haand. Vi vil møde paralleler dertil i den engelske prison.

Hans Christophersens eneste indvending mod den engelske prison er pladsmangel; baade i Portsmouth, hvorhen de bringes foraaret 1811 og i Chatham (hvor Jens Krog saa dem d. 16. juli 1812), maa de „vandre rundt" paa det overfyldte skib for at finde et sted at være. Om kosten udtaler han sig ikke, men derimod om de engelskes ustandselige prelleri for at faa dem i tjeneste. Det begyndte i Spanien, og ikke uden held, det fortsattes i søen,

og endnu i sidste øjeblik, da de allersidste resterende 32 mand laa paa transportbaaden foran Göteborg, gentog kaptajnen sin opfordring. Afslaget mødte han med alle udtryk for vrede, kastede deres pas hen ad bordet og nægtede at sætte dem i land; en svensk baad bragte dem i sikkerhed, og den 31. aug. kunne de melde sig paa Holmen til tjeneste. Faa dage efter stod Hans Christophersen ud med en kanonbaad til ny risiko. Dagbogens paalidelighed kan delvis kontrolleres ved hjælp af Hans Riber og *Dianas* skibsjournaler, der blev ført indtil sept. 1809, den dag, da fangenskabet begyndte.

Hans Christophersen foretrak engelsk prison paa grund af den „slette levemaade" i den spanske. Samtidig hermed entrede en norsk matros, taget i Nordsøen, ovenikøbet til den englænder der tog ham, fordi han ønskede at undgaa den slette levemaade i den engelske prison.

Et bevis paa altings relativitet. Imidlertid, der var forskel paa den engelske og spanske prison, og det er med urette at en fransk beretter hævder, at fanger der flyttedes til England vel skiftede sted men ikke behandling.

KAP. 4: LIVET OMBORD, I: *Organisation. Justits. Sanitetsvæsen. Forplejning. Iklædning.*

Skibsprisonen sorterede under admiralitetet; det kontrollerende organ var *Transport Office* eller *Transport Board,* Dahlerup kalder det Transportkontoret, populært hed det Transportbordet. Herfra udgik ordrene, men de effektueredes af de stedlige myndigheder og disse var militære.
Kommandøren over „flaaden" var en admiral, og residerede paa admiral- eller kommandoskibet, der som receiving ship tillige var fangeskib. Admiralen aflagde en sjælden gang kontrollerende besøg paa de andre skibe. Skibschefen kaldtes løjtnant eller *commander;* han har under sig en lille stab af officerer, kadetter og underofficerer, hvis øverste hedder master eller mester. Vagtmandskabet talte c. 50 soldater; en lille afdeling matroser betjente skibets baade, hvis funktion bl. a. var at fange flygtninge. Vagtposter var anbragt overalt. Ifølge Garneray stod der om dagen 3 skildvagter paa galleriet over vandlinien; en paa tømmerflaaden, en paa bakken og en paa hver af kobryggerne. 8—10 mand stod til stadighed i reserve, parat til at gribe til vaaben. Om natten forøgedes posternes antal paa galleriet til 7; galleriets gulv var gitterværk, saa at posterne kunne kontrollere hvad der foregik nedenunder. En officer, en sergeant og en korporal førte regelmæssigt runder paa skibet. Hvert kvarter hørtes posternes raab: *All is well!*
Som baggrund for reglementet ombord hidsætter vi et referat af *Skizzer fra Livet ombord i en (dansk) orlogsmand* (1875): Der purres ud kl. $5^3/_4$, og et kvarter efter stilles paa dækket med surret køje; køjerne stuves i nummerorden i finkenættene, der pibes til morgentoilette og dernæst til rengøring af skibet: „Thi renlighed er en uafviselig nødvendighed; naar der ikke blev holdt strengt derover, vilde følgerne snart vise sig i form af utøj og sygdom"; det aflagte undertøj efterses for utøj, „en ting man er uhyre bange for i et skib". Udgivningen af proviant foregaar under kontrol. Kogning foregaar i store kedler, hvori de til „bakkerne" bestemte kødstykker nedlægges med nummer paa; efter kogningen fordeltes de ved opraab af nummeret til bakkernes repræsentant, der derpaa tilskar enkeltportionerne. Kabysserne stod forude under bakken. Paa prisonskibene fulgtes samme fremgangsmaade. Vi hører om kedler til 300 mand. For den engelske besætning kogtes naturligvis særskilt; deres kabysser stod agter under skandsen.
Spisningen foregik ved borde paa batterierne, hvor de enkelte bakker afventede maden.
Den tidligere nævnte danske prisoner Federspiel, der entrede til en engelsk orlogsmand, gør udførlig rede for dagsordenen paa denne fra om morgenen,

naar der pibes ud, til om aftenen, naar køjerne hentes og hænges op. Alt er som paa det danske skib: rengøring, spisereglement etc. Alt sker paa kommando, der tilkendegives ved tromning og pibning. Befalingsmænd dirigerer og kontrollerer; der foretages intet skridt uden efter ordre, og „med hvilken akkuratesse alt sker, og den orden der eksisterer, er næsten ikke til at beskrive".

I princippet har dagsordenen paa prisonskibene haft en lignende karakter, men alene den omstændighed, at det store flertal af fanger kom fra koffardiskibe, delvis smaa skuder, der ikke kendte til disciplin af denne art, lod den virke fremmed og ubehagelig. Naar imidlertid al orden ophørte og forsvandt i kaos, har det tillige sin grund i det officielle Englands „utilgivelige ligegyldighed" for fangeproblemet (udtrykket er generalkonsul Wolffs). Tonen angaves fra højeste regeringssted; premierministeren, Lord Castlereagh, den samme, der havde tilraadet „røvertoget" mod Danmak, erklærede i Parlamentet (ifølge pastor Rosing): „Krigsfanger er som døde for det land, hvorfra de er, og kun en byrde for det land, der har dem. Man har derfor gjort nok, naar man blot holder liv i dem". En genlyd heraf er det „almindelige sprog", som Dahlerup citerer: „Let them fight, as much as they like! Let them eat each other, if they choose!" Bortset fra, at de danske saa vidt vides ikke aad hinanden, dækker det virkeligheden. „En krigsfange var udenfor loven", siger Dahlerup. Som udtryk for det ikke-officielle Englands anderledes holdning anfører Rosing, at Castlereagh havde „et stort parti mod sig, som kaldte ham frihedens undertrykker og betragtede ham som en svøbe for landet. Han tog sig selv af dage. Da hans lig i august 1822 skulde bisættes fra Westminster, var mange folk strømmet sammen. I tavshed saa de kisten blive ført frem, men da den forsvandt bag kirkedøren, istemmede de gennemtrængende skrig og bragte forstyrrelse i sørgehøjtiden". Det var ekko af gammelt had i folkedybet. Jens Krog anfører i aug. 1812 af en engelsk avisartikel et angreb paa Lorden, der er „saa grovt, at næsten ingen fremmede, om man fortalte ham det, kan tro det: Mr Castlereagh (som formodentlig nu er deres Primie(!)Minister, gør hvad han vil: han tænker ikke paa den elendige tilstand, landet er sat udi ved krigen; han tænker ikke paa vore ulykkelige landsmænd, der uskyldig maa fælde deres blod i Spanien, eller paa vore ulykkelige krigsfanger i Frankrig, som maa sidde i et saadant bedærveligt, maaske uforskyldt fangenskab for deres levetid. England har forhen været i den bedste, den lykkeligste stand, nu er det i den elendigste og ynkværdigste forfatning".

Af skibschefen afhang i sidste instans ordenen ombord, men overfyldningen, bestandige omflytninger, fangernes art: forskellig nation, forskellig alder,

forskelligheder i væsen og dannelse eller mangel paa dannelse, selve systemet satte ofte uovervindelige hindringer for selv den bedste hensigt, som ganske vist heller ikke altid var tilstede. Skibsreglementet var ikke ens under de forskellige chefer. Paa et skib skal der spules hveranden dag og hængekøjerne bringes paa dækket, hvad Jens Krog indrømmer, er „ganske godt til sundhedens vedligeholdelse", paa andre skibe er det anderledes; spuling og andre former for rengøring saboteres desuden af mangel paa interesse og af mangel paa rengøringsmateriale. Paa et af skibene lukkes fangerne ned kl. 5½ om aftenen og purres ud om morgenen kl. 7 (Jens Krog). Garneray siger, at de purres ud kl. 6, om vinteren kl. 7, og at alt lys paa batterierne skal være slukket kl. 8—9; forinden er kanonportenes gitterværk og vægge undersøgt med henblik paa flugtforsøg, og fangerne talt af soldater med ladt gevær og opplantet bajonet. Kanonportene blev lukket, naar fangerne var jaget ned, og de 700 tilbragte natten i selskab med latrinspandene; naar om morgenen portene atter blev aabnet, og „vor kloaks mefitiske stank" strømmede ud, maatte vagten i hast vende sig bort fra „de kraftige onde dunster".

Jens Krog omtaler en række skibschefer, men nævner kun en ved navn. I februar 1808 har de paa *Panther* „langt fra ikke den frihed som i det andet skib", „her er en meget streng kommando"; al korrespondance forbydes, ankommende breve rives itu, og fangerne tilholdes til intet nyt at meddele. Denne paafaldende ordre skyldtes ifølge Jens Rasmussen fra Himmerland engelsk harme over, at danskerne havde beslaglagt engelsk ejendom. En maaned efter er billedet ændret. Den samme skibschef kaldes nu en mand, „der ikke hænger sig ved smaa ting og bagateller; han giver gerne presonererne al den frihed, som staar i hans magt." Da saaledes masteren udsteder en ordre angaaende „vaskedagen", hvori fangerne ser et bevis paa, at han „vil plage dem til det yderste", kalder chefen den tilbage; han udtaler sig tillige trøstende til dem. Ogsaa officererne paa det næste skib *Brave,* hvor de har det „mageligt", trøster, men da en paafølgende chef afgaar ved døden, hedder det sagligt, at det var intet tab, da „han var en mand, som vistnok aldrig gjorde en presoner godt". Paa *Bienfaisant* modtager chefen dem med løfte om al mulig „frihed og bekvemmelighed, som staar i hans magt, naar vi kuns fører os fornuftig og ordentlig op"; og ikke ved „uanstændighed og brutal opførsel" forhindrer det; han er i det hele taget en meget „ferm" (dvs. venlig og omgængelig) mand. Saaledes jages fangerne ikke op af soldater, mens det nyspulede batteridæk tørrer, „her bliver vi alene varskoede, at alle mand skulle holde dem oppe saalænge, hvorpaa enhver gik godvillig op". Alligevel bliver der tumult over spulingen. Paa transportskibet *Diadem*

Fig. 34. Den onde chef paa *La Couronne* og falskmønteren.

forbyder chefen al adgang til dækket, og da de kommer til Chatham og anmoder om tilladelse til at besøge de andre danske prisonskibe, nægtes ikke alene dette, men enhver korrespondance med dem forbydes. Om chefen høres i dette tilfælde iøvrig kun, at han nogle gange interesserer sig for, om provianten er i orden. Anderledes paa *Fyen* Jens Krogs sidste prisonskib, hvorhen han kommer i okt. 1812 og bliver i henimod 2 aar: „Den her kommanderende løjtnant, Edv. N. Greensword, kan ikke opfinde saa meget ondt, som han ønsker at udøse paa os"; han indskrænker fangernes adgang til kabyssen; da de klager, tituleres overbringeren" „skurk" og bliver arresteret; han griber ikke ind overfor leverandørernes bedragerier, men vanskeliggør endog handelen med „bombaaden (en baad, der sælger ost, lys etc.)", saaledes at de lider „mangel af de største nødvendigheder"; de er delvis uden køjer og klæder, og „den grusomhed bør ikke at forglemmes, at de syge i hospitalskammeret i næsten 3 dage har været uden proviant". Den brutale master giver i fuldskab ordrer, der ganske vist tages tilbage, men klageren sættes i det „sorte hul", dvs. mørk arrest i en „forpestet celle" paa banjerne. I det hele taget: „De her kommanderende officerer er værre end barbarer, thi de drikker og ved saa ikke hvad de siger". Det sidste er skrevet efter fredstraktatens undertegning, og „vi skulle nu være venner med dem og ikke anses for fanger, men nu piner de os mest".

Da chefen svigter, henvender fangerne sig til agenten. Denne har tidligere erklæret, at han „selv kun er tjener“ og derfor intet formaar, men denne gang søger han bistand hos admiralen og indfinder sig ombord sammen med ham. Resultatet bliver, at en soldat, der har „kløvet hovedet stærkt“ paa en fange, faar en reprimande, fangen i det sorte hul slippes ud, og livet ombord fortsættes i den gamle gænge.

Garneray har overleveret os billedet af tre skibschefer, af hvilke den første var en brutal koleriker, den sidste en slyngel og den mellemste en udmærket mand. I sin egenskab af tolk fik han intimt kendskab til hver af disse, der var „vor absolutte herre næst efter Gud“, eller som den sidstnævnte sagde: „De ved, hvad en kaptajn formaar i kraft af den næsten uindskrænkede magt, der er tillagt ham“. Chefen paa *La Couronne* (fig. 34) var „visselig det frygteligste menneske, man kan forestille sig“, en lille, uhyre tyk mand, enarmet efter en duel, som hans hidsighed havde fremkaldt, rødhaaret, koparret og hæslig, besat af et rasende had til franskmændene og derfor besjælet af ønsket om at fortrædige og plage de ham prisgivne efter evne. Hans eksempel smittede hans undergivne; mishandlinger endog drab paa fanger belønnes med forfremmelse. Fangerne var henvist til passiv protest; de enedes om absolut tavshed overfor enhver henvendelse fra en englænder, og om at pibe, hver gang chefen viste sig. Denne demonstration virkede særlig, naar der var fremmede ombord, og chefen endte med at holde sig i sin kahyt. Forinden havde et særligt grovt overgreb fremkaldt aabent mytteri. Han havde ladet dem jage op en vinterdag og ladet dem staa i kulde, regn og sne 4—5 timer, mens han selv gik til frokost og kom blussende tilbage. Fangerne forsamler sig derpaa i batteriet og nægter at forlade det; brandsprøjten, anbragt i en baad sender strømme af iskoldt vand ind gennem kanonportene, og da fangerne barrikaderer portene med borde og bænke, skikker chefen soldater ned med ordre til at skyde. Der udspiller sig følgende scene. Sergeanten kommanderer, soldaterne med geværet i anslag venter paa ordet Fyr! da springer en af de truede frem, en kaperkaptajn, blotter brystet og raaber: Hvis I er mordere, saa skyd; hvis I er hæderlige soldater, saa ned med geværet! Soldaterne bliver usikre, sergeanten indvender: Jamen, vi har ordre ... Jeg siger ikke, at kaptajnen har ret, men lydighed gaar frem for alt! Kapergasten opfordrer kammeraterne til ingen modstand at gøre; soldaterne skal have det fulde ansvar for en morddaad, der vil vanære de engelske vaaben; han opfordrer sergeanten til at lade skyde, og sergeanten forlader forvirret pladsen med sin trop. Matroser fordriver derpaa de genstridige fra batteriet. Paa dækket staar dagens ration af kartofler og ved siden tilfældigvis en tønde tjære. Ved synet af chefen i baaden med brandsprøjten

griber de forbitrede kartoflerne, dypper dem i tjæren og bombarderer ham. Tilsølet og ukendelig af sorthed maa han flygte til sin kahyt. Han hævner sig ved at lade soldaterne ødelægge fangernes ejendele nede paa batteriet. Imens staar de i timevis paa dækket, gennemblødte og med stivfrosne klæder; først hen paa natten faar de lov at gaa ned; mad udgives først ved midnat; de finder da bænke, borde og deres andre ejendele, klæderne med, ruineret. Saadanne ødelæggelser finder gentagne gange sted, (Jens Krog beretter noget lignende), ogsaa „med ubegribelig brutalitet" af bøger, skrivesager og for Garnerays vedkommende staffeli, palet og pensler (fig. 35). Forsonende virker, at endog Garneray, hvis forbitrelse ingen grænse kender, tilstaar, at overgreb som de skildrede vakte afsky og medfølelse hos soldaterne. Efter en stor skandaleafsløring af en falskmøntner ombord, blev denne skibschef R*** afskediget. Den anden udførlig karakteriserede onde chef var i lommen paa folk, han havde laant penge af, og hvis udbytning af fangerne han derfor maatte tolerere. Under ham vendte enhver form for uorden tilbage, som hans forgænger ved sin humanitet og dygtighed havde faaet udryddet. Endog de saakaldte *les rafalés* havde han pacificeret.

Fig. 35. Garneray betragter sine ødelagte malerrekvisiter.

Den gode chef hed *Edwards*, og hans regime belyser en enkelt episode tilstrækkelig. Da flugtforsøg havde gentaget sig, modtog han fra Transport Board en ordre, som han overdrog tolken Garneray at oversætte. Den gik kort ud paa, at for hver undvegen fange skulde der hænges to af de andre. Ordren hensætter Garneray i blindt raseri og han udbryder i voldsomme angreb paa den forbryderiske engelske nation. Chefen svarer roligt,

at han misbilliger ordren og ikke agter at lade den effektuere, men ikke mindre misbilliger han udtalelser, der stempler en hel nation, skønt kun enkelte er ansvarlige; han er vis paa, at det engelske folk brændemærker en uhyrlighed som den beordrede ligesaa stærkt som han selv. Han tilføjer endelig, at han har talt til Garneray ikke som chef, men som menneske og derfor har været saa aaben, at det kan koste dyrt; han stoler paa Garnerays diskretion.

Den engelske ordre om hængning af gidsler, svarer som man ser til den tidligere omtalte spanske.
Vi har allerede ved at omtale straffeforanstaltninger og protester derimod gjort overgangen til *skibsdisciplinen* eller *justitsen ombord.*
Den var dobbelt. Den udøvedes af englænderne mod fangerne og mod deres egne folk, og af fangerne indbyrdes og mod englænderne. I begge tilfælde anvendte man baade den korte og den lange proces.
Det er uden videre klart, at insubordination, ev. mytteri, flugt, tyveri, vold, ev. drab faldt ind under straffebestemmelser.
Da der i marts 1811 gives ordre til at spule og skrabe uden for den sædvanlig turnus, protesterer fangerne; de henviser til, at de kun hver 3. maaned faar ny fejekost, og denne slides op, men fortsættes der: „Vi fik straks den ordre af løjtnanten, at hvis vi ikke ville gøre efter ordre, ville de spolere vores tøj, slaa kisterne itu og kaste dem overbord. Altsaa paa den maade, naar vi ville beholde den smule, vi endnu har, maatte vi gøre derefter. Det er dog tungt at saaledes lade sig true af disse røvere, da vi er kommen uskyldig i deres klør.“ Løjtnanten har regnet med større lydighed, end da der 2 aar forinden sendtes soldater ned for at konfiskere ølhandlernes tønder; de nægtede at berøve folk deres ejendom.
At skære en frisk udleveret hængekøje itu og sy sig et par lange bukser af den i stedet for fangedragtens gule, bortkastelse eller salg af udleverede sager etc. straffes med nedsat ration eller bøde (5/); stjæles der materiel, tømmer eller redskaber, og tyven ikke er manifest, maa alle lide in corpore. De jages op og bliver „ficenteret“, ligesaa deres kister „og overalt“, men meget hensynsfuldt averterer masteren ved en saadan lejlighed fangernes repræsentant, som derpaa gør opslag, at „de maa gøre deres bedste til at faa den idag bortfjernede sav, da ellers, naar kaptajnen faar det at vide, vil han tage al redskab og andre bekvemme lejligheder“ fra dem; den franske *caporal* faar samme besked. En mand, „der svarede de engelske noget imod“, blev straks bragt „paa hytten“, dvs. til chefen, og maa tilbringe natten i kachotten; den der slaar en soldat, kommer prompte i det sorte hul;

at kalde masteren for „monckey eller abekat“ fremkalder repressalier. En fransk fange drev det saa vidt, at han gjorde anslag mod selve chefens liv; det lykkedes ham kun at dræbe en af de soldater, der strømmede til, men der sættes en proces igang, som varede længe; først et aar efter hører vi, at han blev hængt; det skete i land, lige ud for vedkommende skib, og liget blev hængende en time til advarsel. Hængt blev ligeledes 4 franske fanger som i forbindelse med en engelsk medhjælper havde fabrikeret falske pundnoter. Om falskmønteri hører vi gentagne gange.

Det nævnte drab paa soldaten fandt sted paa *Samson*, som Jens Krog kalder „straffeskibet“; herhen sendes baade tyve og voldsmænd, ligesom en del amerikanske fanger, der var særlig „uregerlige“. Franskmændene har aabenbart været hidsige og hurtige til aktion; om hollænderne høres intet. De dansk-norske ses at have holdt paa deres ret og i givet fald protesteret enkeltvis og i flok; om vidtgaaende ekscesser beretter Jens Krog kun lidet, men dog, at et „oprør“ maatte dæmpes med blanke vaaben. Paa et andet tidspunkt blev der „saa godt som oprør“, da fangerne blev jaget op, fordi der skulde hvidtes og kalkes; de maatte fordrives af soldater og beviste den kommanderende master „adskillige uhøfligheder“; de faldt tilføje, da tre af hovedmændene „blev taget ved vingebenet og transporteret i kachotten paa vand og brød“. For repressalier bøjer de sig idet hele taget knurrende. De var taalmodige og opførte sig „eksemplarisk“, siger Hornemann, da han 1812 havde overtaget opsynet. Jens Krog repræsenterer den besindige del; han kritiserer de engelske, naar der er grund, men ikke mindre sine kammerater, naar de misforstaar situationen: „Vi er nu engang i deres magt og vinder intet ved brutalitet; derimod vindes mere ved sædelig og ordentlig opførsel“; han glæder sig, da skibet ved en omflytning befries for de „slemmeste“; og da adgangen til dækket spærres, fordi fangerne havde ladet lysene brænde hele natten, noterer han med sædvanlig ro: „Dette er frugterne af, at saa mange ikke vil finde sig i den orden der er fastsat; de tror at lægge dem ære ind ved at være genstridige, men de betænker ikke, at vi er fanger og ikke kan gøre hvad vi vil“; han misbilliger „narrestreger“, der ved en lejlighed gjorde den humane agent, kapt. Hawkins, „vred“.

Den engelske justits overfor deres egne var striks. Soldater, der kom berusede ombord fra landlov og „brugte mund“, idømtes kat; legemlig vold mod fange straffedes — dog ikke altid — med at sættes „i jern“, i „bøjen“, (dvs. lænket om haand eller fod eller hals) og derpaa saa og saa mange dusin kat. En soldat, der havde saaret en kammerat ved et pistolskud, afstraffedes paa dækket med 2 dusin kat, men under eksekutionen maatte fangerne gaa ned. Anderledes, da en soldat som gentagne gange havde forset sig med

drukkenskab og „hver gang var bleven straffet med 2 à 3 dusin kat, maatte lægge sig paa maven paa en kiste og modtage paa sin blotte rumpe et slag af en vaad og skiden svaber. Dette var vel ikke saa smerteligt, men desto mere skammeligt for ham".

Flugt og flugtforsøg er et kapitel for sig, fuldt af eventyr, og herom har baade Jens Krog og andre meget at berette. Thi, som Garneray siger, „hvorpaa skulle man tænke, hvis ikke paa flugt". Flugt fra „fangeburet i røverlandet" (Krog) hørte til dagens orden. Man arbejder sig i maanedlangt slid gennem skibssiden, undertiden efter først at have gennembrudt dørken (gulvet) ned til lasten, skibets underste rum, eller op i proviantkammeret; man gemmer sig i vandtønder og forsvinder med „vandlægteren" eller slagterbaaden eller et andet forsyningsskib; man løser ved nattetid en af jollerne og sniger sig ombord i et neutralt sejlklart skib, t. ex. en „lettermarque" (letter of mark, handelsskib med kaperbrev). Det mest almindelige er dog flugt ved svømning. En dansk flygtning forsyner sig med to oppustede blærer for at støtte sig; den ene gaar itu, og han drukner; det hænder at flygtningen bliver stikkende i mudderet og siden findes død; i det hele koster flugten ikke sjældent livet: af 16 franske findes 2 døde i land, af 9 een; en nylig konfirmeret dansk dreng genfindes efter nogen tids forløb som lig i en skov. Lykkes det at komme i land, og man forkommen søger til et hus, sker det, at man udleveres og vender tilbage til kachotten. Vi hører om flugtplaner, der forraades af kammerater, hvilket fører til vildt had, saa at angiveren maa flyttes til andet skib, ev. hen mellem en anden nation, uden at dette dog altid hjælper, rygtet følger angiveren, og fangesamfundets gengældelse, blodig hævn, udebliver ikke. Jens Krog er naturligvis en foragter af enhver form for angiveri, men han bemærker dog i anledning af et mislykket flugtforsøg, der havde medført repressalier mod alle: „Naar han ikke bedre kunne udføre sit forsæt, skulle han lige saavel have ladet det blive; thi nu er det slemt for ham selv, og vi andre har ligeledes tabt en stor del af den frihed, vi hidindtil har haft". Han tænker derved ogsaa paa dem, der havde haft tilladelse til at ligge „oppe i kamrene under bakken", men som nu blev sendt ned paa batteriet. Et flugtforsøg i oktober 1810 foranledigede følgende opslag fra agenten: „Dersom De vil tilstaa at betale £ 20 for hver mand, dersom det skulle indfalde herefter, at nogen skulle undvige, og dertil underskrive, at kapt. Hawkins (agenten) maatte tage dem af næste pengedag, saa vil han give os vor forrige frihed igen; men hvis ikke, skulle vi blive holdte mere i tvang." Vedkommende blad er udrevet hos

Jens Krog, men findes hos Engel, som tilføjer: „Dette var en meget enfoldig og urimelig begæring." Krog fortsætter: „Det blev til intet."
Flugt bekendtgjordes ved flag hejst paa masten; saa vidste alle skibe besked. Undertiden varskoedes man ved at vagten skød; mangfoldige blev skudt under forsøg paa flugt. Vagtens iver kunne blive farlig for ham selv, en soldat, der sprang ud for at gribe en svømmende flygtning, druknede i mudderet. Fra alle skibe fulgte man saadanne begivenheder med spænding, ligesom ogsaa forholdsreglerne mod gentagelse, ransagning efter udbrækkerværktøj, afprøvning af vægge og gitterværk, der idelig foretoges, skønt ererfaringen havde vist at de svære støbejernsstænger var utilgængelige for nogen fil. Da engang alle officerer fra samtlige skibe var samlet paa *Fame*, for at overvære en kontrol, og fangerne blev jaget agter „paa hytten", benyttede de lejligheden og strøg det engelske flag, „og det var plaser at se paa". Englænderne stormede naturligvis til og hejste flaget paany.
Flygtninge fra skibet sættes i kachotten; videre sker der dem ikke; flygtninge fra landprison sættes ombord, ogsaa de fra parollejrene, der bryder æresordet, saaledes en fransk general.
Garneray giver en dramatisk skildring af sit eget første flugtforsøg, der fik en sørgelig ende. Han og en ven havde boret et hul i skibssiden; indsmurte i fedt, med tøjet i en bylt paa nakken lod de sig glide ud i det vinterkolde vand; svømmende gennem mørket taber de orienteringen, styrker sig med rom fra bylten og støder endelig paa noget fast, som de antager for land. Det er imidlertid et skib. Ved falderebet modtages de af en rasende hund, der vækker kaptajnen. I deres frysende nøgenhed bønfalder de ham om bistand, men han afviser denne „uforskammethed"; som medlem af en med England, „vor velgører", allieret nation, erklærer han, at han staar paa englændernes side og derfor agter at udlevere dem til deres skib. Ved dette svar springer vennen overbord. Han ses næste morgen liggende i sin nøgenhed paa en holm, endnu med svage spor af liv; kammeraterne opfordrer englænderne til at redde, men disse venter til al bevægelse er ophørt og manden død; fra den udsendte baad slaas der derpaa et reb om hans ene ben og han slæbes hen over sten og grus. Liget, hvis hud og kød hænger i laser, ses den næste dag svømme ved skibssiden i en trosse. Til advarsel. Garneray selv derimod bringes tilbage til sit skib og kastes nøgen ind i et iskoldt fangehul; høvlspaaner, som snedkeren har efterladt bliver hans varmedunk. Klæder i steden for de mistede faar han ikke, kammeraterne maa forsyne ham med et par lærredsbukser og en gammel frakke. Denne godt fortalte anekdote, kan vi stille i belysning af en parallel episode, som Dahlerup beretter fra en senere tid. Ogsaa han ved besked om to franske fanger,

der flygtede gennem skibssiden med tøjet i en bylt paa nakken, som svømmede i land, men efter et par dages forløb indbringes paany. Blot afslutningen ser helt anderledes ud; ifølge Dahlerup sker der ingen af dem synderlig tort.

Vi maa beklageligvis tilføje, at hin kaptajn, der under paaskud af at være engelsk allieret afviste de franske flygtninge, angives at være dansk, hvilket efter prisonsproget kan betyde enten dansk eller norsk; men Danmark-Norge var paa intet tidspunkt „allieret" med England. Sverrig derimod havde 2. febr. 1808 sluttet forbund med England; Garneray har blandet de nordiske nationer sammen. Han paastaar, at han et par aar efter paa *La Vengeance* genfandt kaptajnen, der var bleven sendt derhen, da han havde forraadt sine landsmænd til englænderne, og som truet med døden begik selvmord. Der fandtes imidlertid dengang ogsaa svenske fanger paa de danske skibe. Federspiel meddeler, at han paa sin flugt, da han søgte skjul hos en norsk kaptajn, af denne blev truet med et spark i land, „hvis han ikke pillede af"; han sneg sig derpaa ombord paa en svensk baad, der laa sejlklar, gemte sig om natten i en tom sukkertønde og viste sig først paa dækket, da skibet var under sejl. Skipperen lod det passere og puddersukkeret vaske af ham.

Det er tydeligt, at skibsførerne, var overbevist om, at flugt og medhjælp til flugt ville blive betragtet som en kriminel sag og drage de værste følger efter sig for dem selv og deres skib. Det er en selvfølge, at den engelske besætning, hvis pligt det var, passede paa og i givet fald satte hele forfølgelsens apparat igang; ogsaa at afgaaende skibe blev undersøgt; men fra oven synes man at have taget sagen uden lidenskab. Jens Krog fortæller om en flygtning, der blev fundet paa et norsk skib, men intet om, at det havde følger for dette. Vi kender ogsaa tilfælde, hvor en norsk fange flygtede fra landprison til norsk skib i havn og kom lykkelig hjem, uden at det fik følger for nogen. Det ser faktisk ud, som om Dahlerup havde ret, naar han afslutter episoden: de to franske flygtninge med ordene, at „fangernes ret til at sætte sig i frihed ganske anerkendtes af englænderne".

Corbières siger i sin skildring af prisonen: „Folk, der ikke kender den tortur, som et langt og utaaleligt fangenskab er, gør sig vanskelig nogen forestilling om de overmenneskelige anstrængelser, fanger gør for at befri sig om blot for et øjeblik fra det fængsel, hvori de henslæber deres liv; den der i genvunden frihed ville anvende blot halvdelen af den energi og genialitet, han anvendte til sin flugt, kunne ikke undgaa at vinde rigdom eller ære i pyramide". Han fortæller om de forskellige midler og veje og giver en udførlig skildring af en dristigt gennemført flugt fra skibene i Plymouth, som

ogsaa Jens Krog kort omtaler: En kutter lastet med krudt, afventer paa siden af fangeskibet daggryet for at føre sin ladning til krydseren *Egmont*, der ligger paa reden. En fransk kadet øjner chancen; i spidsen for en lille skare sniger han sig ombord, knebler eller kvæler den sovende engelske besætning, iører sig deres uniformer og gaar ved solopgang under sejl. Paa *Egmont* forbereder man sig til modtagelsen, men da en regnbyge, der heldigt har skjult kutteren, er drevet over, ser man den sætte kursen ud mod det aabne hav. Forbløffet kommer man for sent, og det lykkes kutteren med det engelske krudt at naa fransk havn. Corbière refererer videre to franske officerers flugthistorie, der omfatter gentagne mislykkede forsøg, før de svømmende og vadende gennem mudder en uvejrsnat i august endelig sætter foden paa land. I den aarle morgen iører de sig den civile dragt, de har skubbet foran sig, velindpakket, og som to engelske „dandys" bevæger de sig derpaa ad landevej, til fods og med postkaret, til Folkstone. Her optages de venskabeligt af engelske smuglere, som de engang har gjort en tjeneste, og slipper hjem til Calais i sejlbaad.

Ikke blot mod og dristighed, ogsaa list og bedrag maatte tjene formaalet. Den franske kaptajn *Valentin* ved det af egen erfaring. Fanger, der paa grund af sygdom blev for besværlige frigav englænderne, saaledes ogsaa sindssyge. At spille sindssyg var derfor et middel. Kaptajnens form for sindssyge var at aflægge mennesketale og udtrykke sig i hanegal; han drev det saa vidt, at hønsene i land begyndte at kagle, naar han tog paa. Englænderne, der kendte disse tricks, akcepterede først efter længere prøvetid hans tilfælde, men endelig indskibes han, stadig hanegalende, med to andre, alle i lænker og indespærrede i det sorte hul. Fællerne, hvis sindssyge ytrer sig som dyrisk raseri, besvarer hans hanegal med spark og slag; kun ved at staa op, presset ind mod væggen, naar han uden for deres rækkevidde; af den fælles føde faar han kun tallerkener, som kastes ham i hovedet; sove tør han ikke. Sult, søvnløshed og rædsel under overfarten, der varer en uge, gør hans haar hvidt, og saaledes føres han efter ankomsten for den franske kommissær. Da han med aflagt hanegal, i menneskeligt tungemaal har forklaret situationen, tager de to andre til orde: Heller ikke de er mere gale, end at de har kunnet gennemføre deres idé. Til den skarpe røffel for alligevel at have forgrebet sig paa en person af rang, en officer, svarer den ene med et smil: „Dame, mon commissaire! Quand le coq chante, vous savez bien que Saint Pierre renie le bon Dieu!"

Saaledes, siger Valentin, blander sig i erindringen om den skrækkelige tid ogsaa humor; der spilledes ikke blot drama, men ogsaa komedie.

Garneray beretter om en purung sømand, der spillede en ungpigerolle paa

skibets teater med en saadan fuldkommenhed, at man tog ham for ægte; en engelsk officer fra naboskibet forelskede sig i ham og førte ham samme aften i land. Enden paa historien erfarer vi ikke. Det bemærkes, at der paa de franske skibe fandtes rigtige kvinder. Ifølge Garneray boede de sammen med deres venner paa batterierne men skjult bag vægge af papir eller lærred. De var simple og hæslige og kunne ikke bruges paa teatret.

Fangernes indbyrdes justits var ikke mindre haardhændet end englænderne's. Der stiges fra haan til haandkraft. En „hasenfus" af en baadsmand, der straks i begyndelsen „gjorde sig lækker" for englænderne ved at spionere og derved skaffede sig lidt „grød eller ærter", fik blot en kold skulder. Noget af det første man paa Jens Krogs skib med haandkraft skred ind overfor var urenlighed. I april 1808 befandtes 3 mand „saa fulde af lus, at det var meget gyseligt at se; deraf var en saa fuld paa hovedet, at alt haaret maatte rages af. De fik alle tre en portion tamp, og holdt til at holde sig rene". Luseplagen bliver saa stor, at fangerne vægrer sig ved at tage køjerne paa dækket for ikke at faa dem fulde af utøj. Endnu et aar efter maa en vis Peter Faaborg afstraffes for samme forseelse, klippes, se sine klæder bortkastet og faa tildelt et dusin kat, „til en erindring herefter at holde sig ren"; det var 4. gang.
Kriminaliteten var størst i begyndelsen; der stjæles fødemidler, sæbe, tobak, klædningsstykker og penge fra kammeraterne; straffen der eksekveres i fællesskab bestaar i tamp eller kat, saa og saa mange slag, indtil 4 dusin. Dramatisk forløber en tyveriaffære 1810: „Om morgenen kl. omtrent 2 blev der alarm paa batteriet, thi en mand var henne at ransage en andens kiste, hvilket en anden, som hang ligeoverfor hørte; han sprang straks ud af køjen og gjorde anskrig og anholdt ham, men da han var nøgen, kunne han ikke holde ham fast, hvorved han undkom ham; men da der straks blev tændt lys, blev han alligevel attraperet. Om aftenen, efter at vi var kommen ned af dækket, blev ovenmeldte tyv opsurret, og da han havde bekendt det ene med mere andet, blev tiltalt ham 2½ dusin kat. Dette var nu allerede den 4. gang han saaledes er bleven afstraffet". En vis Daniel Stok, der fik penge med til en syg paa hospitalsskibet, men beholdt dem selv, blev om aftenen paa batteriet ved vidner overbevist om sin brøde og dømt. Næste dag, „om eftermiddagen mellem 1 og 2 blev ovenmeldte Daniel bragt op i kulen og der fastsurret til en støtte, hvor han maatte behage at lade sig tildele 1 dusin kat. Det var ikke meget, men dog baade en erindring for ham og et eksempel for andre, som kunne faa i sinde at gøre det samme".

Disse episoder giver et rundt billede af fangernes rettergang: Arrestation, forhør, tilstaaelse, dom og straf, altsammen paa deres eget domæne og uden fremmed indblanding. Moralsk virkningsfuldt straffedes en brødtyv samme aar: „Overbevist om at have stjaalet et brød i brødkammeret, blev ham til straf hænderne bagbundne og brødet bundet paa ryggen, og et (!) seddel, hvori hans forbrydelse var beskrevet, hæftet paa brystet af ham, og i saadan tilstand blev han ført omkring i dækket (dvs. paa batteriet), og derpaa maatte han en tid staa til skue i kulen paa en forhøjning, saa at alle mand kunne se ham. Dette var en overmaade skammelig tort for ham." Saadan regelret gabestok omtales ogsaa af andre fanger.

Der forefalder tilfælde af ondskab. En dreng, der havde stjaalet et brød fra en anden fik i maj 1808 tildelt 2½ dusin kat „paa bare rumpen": „Herved mærkes, at denne dreng ved ligedan lejlighed paa skibet *Prince* bad, at han maatte faa tampen at slaa med, da han nok havde hjerte til at straffe en tyv, og nu traf det ham selv." En dansk baadsmand, der „bruger lidt vel megen myndighed i et prisonskib at være", bliver „dygtig afbanket". En mand stikker en anden med kniv i laaret, og faar 2 dusin kat, hvad Krog bifalder, „thi ellers kunne ingen være sikker paa sit liv". Med stille beklagelse meddeler han, at den ondsindede, der løsnede „sterten" paa en andens køje, saa at vedkommende faldt ned og brød kravebenet, ikke kunne findes og blive „tilbørlig afstraffet". Angiveri var naturligvis en særlig forhadt forbrydelse, og skønt vor meddeler er en ædruelig mand, harmes han af hjertet, da „en skurk af en dansk" forraader franske brændevinssmuglere, men „han fik ogsaa sin betaling derfor, thi han blev, efter at vi var nedsluttede, saaledes tilsmurt, at han svømmede i sit blod og faar vist flere, hvis flere fortrædeligheder skulle rejse sig heraf for os".

I visse tilfælde anvendes den korte proces. Saaledes da en nyankommen — han var fra Drammen — pralede af sin „styrke og sin behændighed til at træde folk under fødderne; imellem os 700 mand var der ikke en, uden han kunne jo slaa dem mand for mand; hvorover der var en, som fik lyst at tage en dyst med ham, men pralehansen fik saa meget, at han maatte gaa til køjs med det samme". Jens Rasmussen fra Himmerland fortæller en ganske lignende historie fra et andet skib og et andet tidspunkt. Han, der ikke var af de største, saa sig daglig berøvet sin mad af en „kæmpestor" nordmand; hans gode ven Paul Drejer, der ikke var tabt bag en vogn, advarer først voldsmanden; nordmanden svarer: „Mukker du! Kom kun an alle 700, og jeg skal gøre jer til plukfisk allesammen". Herpaa svarer Drejer med en udfordring; kæmperne mødes med støvler paa fødderne, men ellers nøgne, blot indsmurt i fedt; efter forgæves gensidige forsøg paa at

fastholde modstanderen, der glider som en aal, lykkes det Drejer at faa fjenden i dækket, og Jens kunne beholde sin mad i fred.
Vi vender tilbage til Krogs journal og hører, at en hamborger, der kom fra en fransk kaper, men nød dansk statsunderstøttelse, havde „adskillige gange bagtalt og talt ilde om de danske, og idag gjorde han det saa grovt, at det ikke kunne taales længer; da en holstener ved navn Jakob Stoltzenhoff (fra Itzehoe) hørte det, gav han ham en terts, saa han faldt i dækket som en stud og kan for det første ikke bruge sit ene øje, som med et blev lukket paa ham, og blodet strømmede af ham. Dette var ikke mere end billigt, thi hvad har en saadan skurk at sige paa os danske". Tildragelsen fik et efterspil; hamborgeren ilede til skibschefen og klagede, og den brave holstener blev sat i kachotten, men „da adskillige af os gik agterud og forestillede sagen, som den virkelig forholdt sig, blev han strax udladt igen". Hamborgeren tør derpaa ikke være mellem de danske, „af frygt for at faa mere, som han vist ville faa, allerhelst han har begaaet den sidste streg", han holder sig til de engelske. Tyskeren, der var taget med en fransk kaper og nød dansk understøttelse, gik derpaa i engelsk tjeneste. Det var brogede tider.
Tillidsbrud er det der oprører Jens Krog mest. I længere tid beskæftiger hans dagbog sig med en vis *Poul Dons*, der avancerede til tolk og talsmand, repræsenterende danske og engelske autoriteter ombord, og saaledes spillede en anselig rolle i skibets liv. Da pastor Rosing i august 1811 havde belønnet ham ved at foranledige ham frigivet og han allerede er rejst, opdages det, at han har benyttet sin stilling til at besvige kammeraterne. Nogen straf kan ikke naa ham, men Jens Krog erklærer, at saadan en, der „skulle være den ordentligste iblandt os", men var bedrager, „havde fortjent slaveriet for sin livstid". Kort proces gjorde fangerne med de englændere der traadte dem for nær. Den franske fange, Garneray, fortæller fantasifuldt derom; Jens Krog holder sig til jorden. Et karakteristisk eksempel, der tillige kaster et sympatisk lys over skibschefen, er følgende: „Om eftermiddagen kom en soldat ned i underdækket (dvs. det underste batteri) for at købe noget brændevin, og da alle mand havde had til ham, fordi han gør alle al den fortræd han kan, fik han en dygtig pukkel fuld af prygl, saaledes at det ene øje blev lukket. Han gik strax agterud og klagede til officererne, men fik til svar, at han der intet havde at bestille, uden han blev sendt derned, og da var der vist ingen der gjorde ham noget. Det havde været hans ret, om de havde brækket arme og ben paa ham".

Vi maa tænke os at retshaandhævelsen mellem fangerne først efterhaanden fandt faste former, saaledes at det der oprindelig var spontan reaktion fra en-

keltmand eller smaagrupper, tilsidst blev regelbundet. Dahlerup havde 1808 indtryk af et kaos. Da han to aar senere 1810 paany kom ombord, syntes forholdene ham helt forandrede. Han skriver: „Da den indre overholdelse af politi var overladt til dem selv, saa havde der dannet sig en fuldkommen streng skibsdisciplin, som alle frivillig havde underkastet sig. Opsynet var betroet til kaptajner og styrmænd, der valgtes skiftevis; kvartermestre til underopsyn valgtes blandt de ringere fanger. Den indre renlighedsholdelse og orden, kostuddeling og maaltiderne, ja selv den personlige renlighed var underkastet samme strenge opsyn som i en velorganiseret orlogsmand; selv legemlige straffe blev eksekveret". Denne samlende karakteristik bekræftes af de mangfoldige detailler i Jens Krogs journal.

Farverig, men tillige mindre tillidsindgydende er Garnerays fremstilling. Han skriver: „Man vil uden besvær forstaa at dette kaos af mennesker, der var drevet til fortvivlelse af mishandling uden sidestykke; som var pint af drifter, der ikke lod sig fornægte, men heller aldrig fandt tilfredsstillelse, maatte opvise foruroligende elementer af perversitet og demoralisation". Der hentydes til de fra alle fængsler kendte følger af mangel paa kvinder, som ogsaa Dahlerup formentlig har i tanken, naar han taler om „de ryggesløseste scener". Selvom prisonskibene ikke var belagte med forbrydere, men med ærlige folk, kan der dog mellem dem og de blokskibe, der endnu var i brug som straffested, (saaledes det berygtede „convict ship *Succes*", hvis sadistiske kommandant fangerne dræbte), drages visse paralleller, saa meget mere som der for prisonererne til afspærringen fra verden kom ørkesløshed. „Kong Jørgensen", der en tid sad som kriminalfange paa en „hulk", dvs. et blokskib i Woolwich, skildrer opholdet i de skrækkeligste farver; han afviser tanken om at publicere, „what I myself have seen", men hævder, at „the hulks have proved nothing but schools of abominable pollution"; fanger der løslodes, „spread vice and immorality everywhere in their track"; blokskibene var et „nursery of deep crime".

I den purunge, strengt borgerlige Jens Krogs journal er der ingen antydning heraf; han omtaler blot to gange kvinder; i en storm saa han en baad fuld af „horer" (slg. fig. 13 hvor kvinderne er af denne slags) forlade et engelsk krigsskib og kæntre; en dag ankom med andre fanger en købmands hustru med et lille barn; det var ham „et rørende syn".

Til ordenens opretholdelse var der ifølge Garneray ved frit almindeligt valg blandt fangerne nedsat en komité paa 8 mand, der løbende gav de nødvendige anvisninger og holdt rettergang. De var pligtige i tilfælde af mere alvorlige sager som tyveri og drab at sammenkalde en almindelig forsamling. Dommen var inappellabel, der gaves ingen højere instans; der blev ikke

tale om benaadning, og dommen eksekveredes paa stedet. Straks de første dage blev en tyv dømt til 30 slag tamp. Han blottes og bindes til en ring i væggen; mens slagene hagler, synger fangerne Marseillaisen for at overdøve delinkventens jammer; vagten maa ikke høre, hvad der foregaar. Den dømte besvimer med et sidste skrig, men der raabes: Bliv ved! Først da hele ryggen er et blodigt saar, standser man og kaster den bevidstløse „hen i en krog". Et andet tilfælde er mere kompliceret. En af fangerne, der navngives, havde paa forskellig maade tildraget sig opmærksomheden. Han var rigt beslaaet med penge, stoltserede rundt i farvestraalende slaabrok og var bon camerade med de engelske; han opnaaede endog at faa sin egen kahyt paa dækket. En skøn dag stiller en udsending fra admiralen, en politimand og en civilist ombord. Han er opdaget som falskmønter (fig. 34), udpeges, arresteres og føres i land. Der udvikler sig en langstrakt proces, som farceagtig ender med, at han angiver *the commander* som sin medskyldige; alle beviser mod sig selv har han haft held til at ødelægge. Processen løber ud i sandet, og han vender tilbage til skibet. Sin tabte position generobrer han ved at arrangere et storstilet flugtforsøg: man skal ikke undvige enkeltvis men alle paa en gang styrte sig ud i søen; der kan da højst blive tale om at enkelte maa bukke under for skud. Alle forberedelser er endt; opbruddet staar for døren, da pludselig vagten myldrer ind paa batteriet. Planen er forraadt, ingen ved af hvem. Tilfældet vil, at man just har en af de engelske for domstolen, en korporal, der havde indyndet sig hos commanderen ved gennemført ondskab; fangernes had vakte han dobbelt, fordi han kynisk erklærede, at hans optræden ikke skyldtes andet end ønsket om avancement. Allerede tidligere havde de ladet ham løbe spidsrod, hoppende med sammenbundne ben gennem deres rækker, til han med blodig ryg vaklede op ad trappen (fig. 36). Nu stod han for domstolen, fordi han med et pistolskud havde dræbt en fange, der afkrævede ham et skyldigt beløb. Man var stemt for dødsstraf. Han redder livet ved at røbe navnet paa angiveren. Angiveren var selve ophavsmanden til planen, den tidligere falskmønter. Bleg af rædsel føres denne frem for tribunalet og maa tilstaa. Da dødsdommen allerede er saa godt som vedtaget, afbryder én forhandlingerne med et bedre forslag; den æreløse skal ikke nøjes med døden; han skal levende uaftvætteligt bære vidnesbyrdet om sin skam, han skal tatoveres; tatoveres paa pande og kinder. Der kommer til at staa: „Jeg har solgt mine brødre til englænderne ombord paa blokskibet *La Couronne* d. 10 marts 1809". Næste morgen, da fangerne jages op, staar han skyet som en spedalsk paa dækket; skibschefen, der skylder ham tak for forræderiet, vil tage ham under beskyttelse, men som besat springer han over bord; han vil drukne sig. Det mislykkes, han

har ikke regnet med galleriet ved vandlinien. Med brækkede ben sendes han paa hospitalet og ses ikke mere. Han har ladet sig hverve til den engelske arme.

Rimeligvis er denne beretning mere resultatet af artistisk fantasi end af tro hukommelse, men dens tendens svarer til virkeligheden. Jens Krog fortæller fra dec. 1809, altsaa fra samme aar som Garnerays oplevelse: „Om morgenen kom en franskmand ombord fra Dartmoor. Der havde været gjort et komplot, og de havde undergravet prisonhuset, og var saa nær færdige dermed, at de om natten skulle have undveget, da denne gik hen og opdagede det; han blev derpaa sendt derfra, da de andre ellers havde dræbt ham, og til Millprison *, men da de derværende franskmænd fik det at vide, ville de ligeledes have dræbt ham. Han blev derpaa sendt ombord paa skibene, men kunne ligesaa lidt være der, hvorfor han blev sendt her ombord." Atter et aar efter kommer en tysker ombord, som de franske havde mistænkt for angivere og derfor ville „myrde".

Fig. 36. Englænder af vagten løber spidsrod mellem fangerne.

Foruden skibschefen og de ham underlagte rent militære organer, var der en slags civil myndighed: *Agenten* eller *kommissaren* for *Transport Office*. Agenten var mellemmand mellem fangerne og verden: Til ham henvendte de sig med deres klager, som han derpaa befordrede videre; han havde et bestemmende ord at sige ved tilgang og afgang af fanger; han modtog og afsendte deres post, og gennem ham skete fordeling af klæder og køjer, samt alle udbetalinger af penge. Han stod i stadig forbindelse med de danske

*) Fangehus i land, Plymouth.

autoriteter i London og vedkommende provins, præsten og de fungerende konsuler.

Man kunne klage til højeste sted, selvom det var farligt. Saaledes fortæller „Kong Jørgensen", der paa det daværende tidspunkt ikke var prisoner, men sømand i engelsk orlogstjeneste og som sygemeldt anbragt paa et hospitalsskib i Portsmouth, at tilstanden var saa uudholdelig, at han sendte ansøgning til admiralen, altsaa den øverste chef paa stedet, om at blive flyttet. Herover bliver baade kaptajn og læge „excessively angry" og truer ham med opsurring og kat, idet kaptajnen hævder, at han kun „was the subject of the Lords and Admirality"; da Jørgensen ikke desmindre sender ny ansøgning til admiralen, tilkaldes baade han og kaptajnen; kaptajnen faar en reprimande og Jørgensen bliver ikke blot flyttet men fri. Jørgensen er ikke noget sandhedsvidne, men tilfældet faar sandsynlighed, da Jens Krog kan meddele noget lignende, en klage til „generallægen", der baade vækker vrede hos skibschefen, og faar følger. Vi vender tilbage til det senere.

Da agenternes person var af stor betydning for fangernes ve og vel, forklarer det, at samtiden gav dem karakter. Vi kender navnene paa adskillige. I Portsmouth virkede kapt. *Woodriff*, i Reading en bankmand, Mr. Lewes, der roses for sin humanitet. Jens Wolff aftrykker i sine *Sketches on a Tour to Copenhagen* etc. et brev underskrevet af 15 norske krigsfanger i Reading, dateret 18. 5. 1814, hvori de takker England for sympati og forstaaelse; det kunne ogsaa mr. Lewes tage sig til indtægt; i Plymouth og Millprisonen hed agenterne henholdsvis kapt. *Rogers*, hvis død Jens Krog omtaler, og kapt. *Hawkins;* i Chatham var kapt. *Hutchinson* agent. Agenterne havde ret til en provision af de udbetalte beløb; den androg $2^1/_2$ %, men *Understøttelsesfondens* regnskab fra 1813 meddeler, at saavel Hawkins som Hutchinson frivillig havde givet afkald. Jens Krog mener dog, at Hutchinsons assistent, en „hr. Simonsen" (Simson?), der for øvrigt var forsømmelig, modtog en „douceur"; i Plymouth overlod Hawkins udbetalingen til konsulen P. Schow, som frasagde sig provision. Om Portsmouth og Reading siger regnskabet, at de summer det der drejede sig om var saa ubetydelige, „at det hidtil ikke har været forlangt (af agenterne) at frasige sig deres kommission". Man fulgte fra dansk side med opmærksomhed agenternes færd; danske kaptajner skænkede, som Jens Krog omtaler i nov. 1810, Hawkins et sølvteservice som „tak for hans godhed imod os". Hawkins' godhed forhindrede ikke, at fangerne lejlighedsvis voldte ham kvaler ved lydighedsnægtelse o. a. Netop i den maaned, da han modtog takkegaven, maatte han straffe dem ved at udbetale deres understøttelse i banknoter paa £ 10 og 20, som ingen kunne veksle. Jens Krog siger, at dette var for at „gøre os fortræd", og at den der

havde mest fortræd var tolken, der stod for fordelingen. Hawkins indvilligede i at veksle 10-pundsnoten, men „hvorledes (tolken) skal faa de andre ombyttet, maa han selv se til". Et aar efter er det igen galt; Hawkins „sagde idag, at ingen skulle faa tilladelse til at gaa i land eller nogen steder," ikke engang paa bakken; „han er nu saa vred, at han aldrig ved, hvad ondt han vil gøre os". Foranledningen var, at den fungerende generalkonsul Hornemann i et uforsigtigt brev havde tillagt ham medansvaret for tolken Poul Dons' underslæb. Dog, Hawkins vrede varer kun kort. Episoden er karakteristisk for det øjebliksbestemte ved udbrud af antipati hos fangerne.

En selvstændig organisation var prisonens *sundhedsvæsen*. Dets øverste chef var *generaldoktoren*, ogsaa kaldet *oberdoktor*, der af og til inspicerede. Hvert skib havde sit *hospitalskammer*, og om dette har vi to beretninger. Admiral Dahlerup paa *Bahama* henlægger det til underste dæk og kalder det, som ovenfor anført, rummeligt og luftigt. Matrosen Federspiel paa *Brave* siger derimod, „at det værste var, at vi ingen anden sygestue havde end et usselt lukaf forude under bakken; der kunne næppe rummes 4 køjer, og vi fik ingen anden pleje end den sædvanlige fangekost". Til de syges pleje var ansat en tysker, en forhenværende kvaksalver og skibskok. Den engelske doktor var invalid og ligesom hans underdoktor altid beskænket; hans kurmetode — ikke usædvanlig til orlogs — indskrænkede sig til „2 lod engelsk salt", derpaa atter det samme, og endelig aareladning, der udførtes af omtalte skibskok. Sygepasseren lønnedes med 7/ pr. maaned og dobbelt ration. Jens Krog bekræfter karakteristiken af den kliniske behandling; i dec. 1813 fortæller han, at en overlæge, der inspicerede, „erklærede til doktoren her, at han skulle ofte aarelade de syge, give dem spanske fluer og lade dem laksere dygtigt". Billedet fra landprisonen Greenlaw gør ikke sagen mindre grel; det vil blive anført i senere sammenhæng. En dansk læge eller snarere „chirurgus", *Bentsen*, der i samtiden omtales med berømmelse, og som frivillig blev paa skibene, skønt han havde ret til at gaa paa parol, ydede ikke blot sin kunst, men drog ved opmuntring „mange bort fra den dybe afgrund, de lokkedes hen til".
Til hver prison hørte endvidere et *hospitalsskib*, som i tilfælde af epidemi, suppleredes med et eller flere. Det har efter Federspiel under normale forhold været anstændigt. Med samme sans for dramatisk stigning som — paa højere niveau — Garneray beretter han om sit eget ophold. Da han bliver syg, og den omtalte kur ikke gør ham rask, bringes han med 4 andre derhen. De syge kommer i bad og faar anvist senge. Federspiel synes, det er „gyseligt", at han skal ligge i en seng, hvorfra man just fjerner et lig, men lægen

ler, der er død folk i alle senge. Alligevel er hans indtryk gunstigt: „Der herskede saa god en orden ombord, som man kan tænke sig i noget hospital; alt var propert og net. Doktoren, der tilligemed hans familie boede paa skibet, kom dagligen to gange, nemlig morgen og aften, og saa til patienterne, samt ordinerede madeira til dem. Hver syg laa i en god seng med madras og tæppe. Paa hver seng laa en bog, hvori han opskrev medicinen; med ham fulgte 3 à 4 læger, dels franske, dels engelske, tilligemed en mand, der bar en kurv, hvori der laa alle slags lægemidler, og hvoraf vi blev tildelt, hvad doktoren forordnede. Den engelske doktor var en sjælden herlig mand, og saa omhyggelig for os, at naar nogen sendte bud til ham, enten det var dag eller nat, kom han øjeblikkelig; han var en utrættelig læge. Der var seks franske fanger antaget til at opvarte de syge, og Gud hjælpe dem, var der det mindste i vejen, naar han kom. Mangen gang kom han om natten bag paa oppasserne, og traf han dem sovende, bankede han dem dygtigt igennem. Disse oppassere var saa bange for ham, at de rystede, naar han talte til dem.“ En nat, da en syg havde bedt om havresuppe, men sygepasseren sov, bragte lægen personlig det ønskede, men den forsømmelige blev næste dag sendt retur til sit skib, hvilket betød baade tab af god levemaade og løn.

De syges kost bestod af te med smørrebrød om morgenen, kødsuppe til middag og forresten te og havresuppe efter ønske; lægen kom og smagte paa maden, inden den indbragtes; han kontrollerede tillige properheden, idet han eftergik den skurede kedel med et hvidt lommetørklæde; var der mindste plet paa lommetørklædet, maatte kokken skure om, undertiden 3 gange, „og det var ingen lille kedel til 300 mennesker“.

Den gode behandling slaar an; Federspiel bliver rask; alt tegner lyst. Men da indtræder katastrofen. Nye patienter indslæber den gule feber; karantæneflaget hejses, og alle, ikke blot de smittede, maa blive. En rædselsperiode indtræder; skibet bliver saa overfyldt, at „jeg tilligemed flere maatte hænge i hængekøjer over de syges senge og indaande de pestagtige dunster fra de syge; der var intet andet for, end at give sig Gud i vold“. Som reservesygepasser er han med til at fjerne lig, 20—30 hver nat; ligene opstables paa dækket til det ikke rummer flere; først da fjernes de massevis og begraves i store kuler paa kysten.

Uhyggen stiger, da han som barber oplever, at de syge endog dør, mens han skraber dem. Alt forener sig til at gøre denne tid til den skrækkeligste, hans erindring gemmer. Hver aften indeslutter han, forberedt paa døden, sine forældre og søskende i „min aftenbøn“. Dog — med karakteristisk overgang fra fromhed til sand natur — tilføjer han: „Vanen er det halve liv. Jeg blev tilsidst saa vænnet til at omgaas de syge, og saa ligegyldig for at blive

smittet, at jeg med den største appetit drak og spiste det, de syge havde levnet." Sygdommen kender ingen personsanseelse; endog „overkirurgen" dør, og det halve aars oplevelser krones med en rørende scene: En god ven af Federspiel indlægges, en københavner; ikke for gul feber, men for en „brystbetændelse", der er syndens sold; han havde paadraget sig den „ved at danse for meget ombord paa fangeskibet"; Federspiel fungerer som hans privatsygepasser og vaager uafbrudt i tre uger; den sidste nat falder hans trætte øjne i, til en røst vækker ham: „Nu dør Severin!" Han iler efter lægen, „men patienten stod ikke til redning". Han har dog forinden faaet tid til at testamentere Federspiel alt sit eje, „en kiste med gode klæder og godt linned, samt 2 guineer". Dette sikrer Federspiel sig, mens han derimod tilsætter det brev til moderen, som Severin betror i hans hænder. Dog, han faar lov til at begrave ham, passende iklædt, og „paa denne maade havde jeg opfyldt min vens ønske".

Da pesten er forbi, søger doktoren forgæves at fastholde Federspiel; han iler bort fra dette „rædselsfulde skib" og vender tilbage til det andet for der, som vi skal høre, at postere som en lige saa prominent person.

Vi har andre skildringer af hospitalsskibet; Garnerays er som sædvanlig den farverigeste. Angrebet af gul feber bringes han derhen og ville angivelig være død, hvis ikke en fransk sygepasser af og til havde givet ham at spise. Kuren var aareladning, spansk flue paa maven og sult. De engelske sygepassere bestjal de døende og bragte dem endnu i live op i lighuset paa dækket. Den grusomhed, de engelske læger udviste, og som deres franske kolleger ikke kunne afbøde, siger han, kan ikke beskrives. Det var hans faste overbevisning, at lægerne i forstaaelse med Transport Office saa opgaven i at lade de flest mulige dø. „Kong Jørgensen" opholdt sig — dengang, 1813, som omtalt, i engelsk tjeneste — paa hospitalsskibet i Portsmouth. *Gladiator*, han siger: „Between 7 and 800 persons were packed into this horribly pent-up place, wich could not have afforded even moderate accommodation for half the number, even if they had been in good health. As is was, the unfortunate invalids were obliged to remain on deck and below alternatively night and day — a most trying experience, which occasioned the death of many."

Jens Krog hævder, at den værste periode indtraadte i dec. 1812, da en russisk flaade ankrede op med angivelig 1200 syge, der dør „næsten ligesaa stærkt som fluer". Epidemien ender i marts næste aar, men udbryder paany, da en russisk fregat ankommer. Mens russerne var der, maatte alle andre vige. Bornholmeren Engel, der blev syg i febr. 1814 taler om de „ligegyldige og ufølsomme læger", som dog paa hospitalsskibet var „lidt mildere".

Af den lægelige inspektion giver Garneray et grelt billede. Medens skibets egen læge er samvittighedsfuld og venlig, er den inspicerende af ydre en laps og af karakter en sadist, der i sit rasende had til de franske ikke tænker paa at hjælpe, men blot paa at saare og plage dem. Hans kure medførte gerne døden.

Ifølge Krog kontrolleredes sundhedstilstanden ombord regelmæssigt; forholdsregler mod sygdom bestod, foruden i forstærket renlighed, i „rygning"; der opstilles 6 „kabysser", dvs. ildsteder, paa batteriet, hvorfra kulrøg kvalmer, eller der „stinkes" med eddike; der spules, kalkes, skrabes, rystes køjer paa dækket; syges og dødes tøj brændes, smittede skibe rømmes, syge hjemsendes, samkvem mellem batterierne forbydes og syge opfordres til at melde sig hos lægen. *Jacob de Lange* fortæller, at man daglig saa „halte, krumme, skæve, blinde og deslige" blive frigivet, mens de sunde og raske maatte blive. Den tidligere citerede danske kaperstyrmand, der i marts 1809 blev sat ombord i *Samson* i Chatham skriver, efter et aars ophold, i et udsmuglet brev, som *Bellona* aftrykker: „Jeg tror næppe det værste fængsel hjemme kan sammenlignes med et fangeskib her; saa mange mennesker indespærret i et saa ubetydeligt rum maa nødvendigvis foraarsage den største urenlighed og sygdom; vi har ogsaa her lært at kende følgerne deraf, da vi i afvigte september og oktober maaned havde næsten 150 syge af en slem forraadnelsesfeber; jeg selv blev derved kastet paa sygelejet, og havde ikke dr. Bentsens (som paa hjemvejen blev taget og som har opofret sin frihed for at være sine landsmænd til tjeneste) utrættelige iver og gode omgangsmaade kvalt sygdommen i begyndelsen, saa ville mange af os have mistet livet."

De tætpakkede skibe var arnesteder for epidemier, der medførte daglig død ombord og paa hospitalsskibet. Selv synes Jens Krog aldrig at have fejlet det mindste.

Man døde imidlertid ikke blot af sygdom, men ogsaa af fortvivlelse. Jens Krog nævner nogle tilfælde. I sept. 1811 „blev der stor larm i underste dæk en mand havde skaaret sig i halsen"; aarsagen var skuffet haab om befrielse. I det paafølgende forhør paa hospitalsskibet fremkom, at manden under transporten derhen havde erklæret, at „han var ked af at leve i denne tunge verden." Selvmorderen var færing. Et tilsvarende eksempel kender Federspiel, som (naturligvis) personlig iagttog begivenheden: En fransk officer paa hospitalsskibet greb en barberkniv og skar halsen over paa sig: „Jeg løb straks til, vristede ham kniven ud af haanden og raabte om hjælp. Doktoren kom til og syede halsen sammen paa ham, men om natten var han kommen til at rive saaret op og maatte altsaa dø. Det var et ungt menneske paa 26—27 aar, men han havde været fange i 10 aar, saa at fortvivlelsen havde

bragt ham til dette skridt." Rimeligvis drejer det sig om det samme tilfælde forskelligt udmalet, eller maaske blander Federspiel det sammen med et andet, som Jens Krog meddeler fra marts 1813, da en fransk officer paa *Brunswick* hængte sig, men forinden havde skrevet: „Efter 10 aars fangenskab ser jeg endnu ingen forløsning, og derfor er jeg ked af at leve." Om en anden franskmand, der i de samme dage hængte sig ombord paa *Gloire*, „agter i et af officerernes kamre", siger Jens Krog med stoisk medfølelse, som om han selv stod uden for den fælles skæbne: „Disse ulykkelige mennesker er kede af livet, og som de næsten kan have aarsag til; thi de faar for lidet at leve af, og for meget, at de skulle sulte ihjæl, saa de kort sagt er de ulykkeligste og i den elendigste forfatning, som nogen kan være, der lever paa Guds grønne jord."

Efter pastor Rosings mening var sult det, der „knækkede fangernes helbred mest, thi „alle var enige om madens utilstrækkelighed", og de, der ikke havde midler til at købe ekstra, led nød.
Jacob de Langes breve, der er skrevet i en yderst nedtrykt stemning, siger, at man i dette „slaviske liv" eller „dyriske slaveri", i de med „jern besprængslede fangeskibe" faar (samme udtryk som Jens Krogs) „for meget til at dø af og for lidt til at leve af"; det eneste „som haves nogenledes tilstrækkeligt, er koldt brakvand"; suppen er vand, kødet, som suppen just har „lugtet til", er „tørt som en træpind"; brødet er en bagatel, som man spiser i løbet af et øjeblik; „forresten maa tarmene larme saa meget som de vil" og „skrige af sult"; resultatet er, at „man gaar her og tumler om, og ser ud som nogle benradder, og magter lemmerne knapt at bære kroppen"; ydermere har man ikke tøj til at „skjule sit nøgne og udhungrede legeme".
Da Jens Rasmussen og hans broder kom hjem, var de ikke blot pjaltede, men ogsaa „i høj grad underernærede". Beretningerne om madens art og beskaffenhed lyder forskellig. Ifølge Rosing var „grovt brød samt fersk kød med lidt byggryn, løg og salt til at koge suppe paa den almindelige kost, og paa nogle af skibene 2 gange om ugen spegesild og kartofler, paa andre klipfisk." Om morgenen blev levnedsmidlerne uddelt for hele dagen til dem af fangerne, der efter tur forstod tillavningen. Maden delte de lige mellem alle; hvad der efter uddelingen kunne blive til rest i kedlen, nød de vekselvis godt af, saa at hver fange kunde regne med at spise sig mæt een gang om maaneden. Ske, kniv og gaffel maatte de selv skaffe sig eller ogsaa hjælpe sig uden. „6 og 6 spiste sammen, suppen af en tinskaal, kødet af et fad". Fangerne havde ret til $^2/_3$ matrosration, men fik den paa grund af bedrageri ikke; provianten var ofte fordærvet; der var nedsat et kontroludvalg af

fanger til modtagelsen af provianten, men deres ev. klage respekteredes ikke.

Saa vidt pastor Rosing efter hans datters referat. Beskrivelsen minder meget om den *Garneray* giver, idet han dog specificerer anderledes: Hver faar daglig 1 pund sigtebrød og 7 unzer (dvs. c. $^1/_2$ pund) oksekød; paa de kødløse dage foruden brødet 1 pund kartofler og 1 røget sild. Middagen skulle være færdig kl. 12, men lod ofte vente paa sig til aften. Garneray taler som Rosing om leverandørernes bedrageri, samt om den afkortning fangerne selv frivillig paalagde sig forat 1) støtte andre der var straffet med nedsat ration, forat 2) medgive flygtninge en madpose, forat 3) faa penge til at holde en avis. Pengene indkom ved retursalg af proviant til leverandøren.

Ifølge *Hans Christophersen* fik man i Portsmouth daglig $1^1/_2$ pund brød, de 5 dage suppe og 4 lod (dvs. c. 62 gram) kød, de to øvrige 3 spegesild og 4—5 kartofler. *Matros Nielsen* faar daglig $1^1/_2$ pund „blødt brød og 16 lod fersk kød, hvorpaa suppe blev kogt". *Jens Rasmussen,* der betegner kosten som „yderst slet", siger, at den daglige ration var „lidt tørt gammelt skibsbrød, 3 kartofler og en ret ærter, men kødet, hvorpaa ærterne var kogt, var fordærvet, maddiker maatte skummes fra, og alligevel sloges man om maden". Udførligst er *Federspiel,* der gør rede baade for den utilstrækkelige dagsration og hvorledes man supplerede den. Nogle, saaledes han selv, solgte hvad de ejede for at købe mad. Federspiel fortæller videre: „Naar man er med 700 mennesker sammen paa et skib, saa kan man næsten forestille sig, at man er paa en ø eller i lille koloni. Man beskæftigede sig med, hvad man kunne finde paa for at faa noget til livets ophold. Saaledes var der nogle, der fandt paa at sælge kaffe, der bestod af brændt brød, som de kogte i vand, hvori de kom sirup eller puddersukker. Denne kaffe gik de omkring og solgte. Naar kaffemanden morgen og aften kom raabende: Kaffe, varm kaffe! en spølkum for $^1/_2$ pence, saa blev spølkummene sat i bevægelse og han blev omringet af købere." „Nogle af fangerne fandt paa at koge lapskaus og solgte igen til os andre. Det bestod af kød og kartofler med løg og salt i. Det var en herlig ret; jeg spiser den endnu med største appetit, men laver den helst selv. Naar vi om middagen havde faaet vort kød, gik disse lapskaussælgere omkring og spurgte, hvem der vilde sælge sin portion kød, for hvilket de gav $^1/_2$ pence. Havde de nu købt saa meget, som de troede, der kunne rummes i deres kedler, lavede de lapskausen og kom efter en times forløb tilbage i batterierne raabende: Lapskaus! Lapskaus! Hvem skal have lapskaus med dygtig løg i! Herlig lapskaus med smør i! 1 pence for en spølkum! Naar disse lapskauskræmmere kom, stimlede vi hen om dem og købte, som man havde penge til. Sommetider blev man ogsaa betroet en

portion til næste dag; men den kredit var ofte til bedrøvelse. Thi naar vi havde faaet en saadan portion paa puf og rigtig spist os mætte, og lapskaussælgeren næste middag kom og skulle have vor ration kød, blev vi just ikke vel tilmode, men vi maatte finde os deri, for dersom man narrede lapskaussælgeren én gang, fik man ikke mere af ham. Han tog endog pant, naar det var folk, han ikke troede. Jeg har set flere, der har givet ham tørklæder, sko og andre ting i pant, og blev han da ved at tilfredsstille deres appetit, indtil værdien af de pantsatte ting var fortæret. Lapskauskræmmeren stod sig godt ved denne handel, thi naar han havde faaet en hel del klæder af alle slags, lod han en anden agere jøde og gaa omkring for at sælge klæderne. Der var flere af fangerne, der havde penge, og de købte og solgte igen, saa at der var dem iblandt os, der var formuende folk. Hos de fornemmere, som vi kaldte dem, der havde penge, kom saavel manden med lapskaus som ham med kaffen først til, og naar disse personer var forsynede, kunne de andre faa resten. Jeg har tilligemed flere mangen gang staaet ved trappen, naar det lakkede ad middag, har slikket mig om munden og ventet paa lapskausmanden. Naar denne saa endelig kom, omringede vi ham saa tæt, at han ikke kunne komme af stedet, men der vankede dog ingen lapskaus, da de der havde bestilt hos ham havde faaet først, og det hændte ofte, at man maatte løbe en halv times tid efter ham uden at faa noget."

En særlig hovmodig lapskaussælger, der kom ned i batteriet og begyndte sin raaben, nægtede at sælge til de 10—12 kammerater, der først omringede ham. Mod deres paatrængenhed værgede han sig „med sin store træske", idet han slog dem i ansigtet; dog, skønt han var en „stor og stærk karl", maatte han bide i græsset; med et blaat øje faldt han i dækket ved siden af sin gryde, og inden han fik sig samlet, var „den dejlige ret" forsvundet, uden at han kunne klage noget sted, thi „her var ingen ret, og at klage til englænderne var ikke raadeligt for ham, da han var bleven slaget fordærvet af sine kammerater. Saaledes havde engang en af dem, der gik omkring og solgte klæder, narret en anden for en shillings værdi. Da han derfor fik dygtig prygl, gik han op og havde klaget sig for den engelske kaptajn, hvilket dog ikke hjalp ham noget. Om aftenen tog hans kammerater ham op under dækket (dvs. loftet; „surrede ham op") og gav ham 25 slag tamp paa hans bare ryg. Slige straffe fandt ofte sted. Engang havde en af de saakaldte jøder stjaalet noget brød fra sine kammerater" etc. Der følger et lignende eksempel paa gabestok som tidligere er omtalt. „Saadanne straffe havde nytte".

Bellona aftrykker i maj 1809 følgende spiseseddel, der er meddelt af en af Christiansands gamle sømænd, skipper *Kolling,* som havde siddet paa den

engelske prisonbrig *Nelly* i Göteborg. Rationen til en bakke paa 6 mand bestod af følgende:

Mandag, onsdag og fredag udgaves 4 pund haardt brød, 1 pund ost, $^1/_2$ pund smør, $^1/_2$ pund sukker, 1 pot skottemel (havremel?) til vælling; tirsdag og lørdag gaves 4 pund brød, 4 pund kød, 3 pund mel, $^3/_4$ pund rosiner; torsdag og søndag endelig 4 pund brød, 4 pund flæsk, 1 pot ærter. Hver dag fik de seks mand til deling 1 pot rom. Den gamle skipper bemærker at et engelsk pund som bekendt er mindre end et norsk, og tilføjer: „Med denne knappe tildeling har jeg og mange flere maattet opholde livet i flere maaneder, indespærrede i et fangeskib."

Denne „spisetakst" er ikke forskellig fra den, der gjaldt i den danske flaade, og som Garde anfører i sit værk om den dansk-norske sømagt; den omfattede flæsk, salt kød, smør, gryn, ærter, brød, øl, brændevin, eddike, salt, svedsker og sirup. Det Kolling klager over er ikke forplejningens art men portionernes formindskelse. Paa de danske orlogsskibe spiste man 3 gange daglig: om morgenen brændevin og brød, om middagen skiftevis ærter og og flæsk eller salt kød og byggrynssuppe samt øl og brød, om aftenen øllebrød eller grød, øl og brød. *Spisetaksten* i prisonen var berøvet „den danske matroses nationale føde, nogle gange grød og smør om ugen", som det hedder i en indberetning 1809 fra den franske flaade paa Schelden (O. Lütken); desuden de oplivende elementer: alkohol og søde sager. Vi kender den fra Jens Krogs journal, hvor den afskrives, som den var bekendtgjort af Transport Board og dateret London d. 17. dec. 1807. Ifølge denne udgaves der: Blødt brød, fersk kød, hvidkaal, hele gryn, salt fisk, røget sild, kartofler og salt. En officiel anmærkning tilføjer, at der skal „gives et pund haardt brød pr. mand, naar bageren ikke kan komme ombord for storm." Ved blødt og haardt brød forstaas henholdsvis alm. bagerbrød og skonrogger (beskøjter, skibsbrød). Af disse sidste laa der reserver, ofte meget gamle, i skibenes proviantkammer. Jens Krog sukker engang i april, at „de kom i efteraaret og skal nu fortæres."

Provianten fordeltes paa ugens dage saaledes, at der hver dag udgaves pr. mand $1^1/_2$ pund blødt brød (ev. 1 pund haardt). Paa de fem ugedage: Søndag, mandag, tirsdag, torsdag og lørdag gaves $^1/_2$ pund kød, hvorpaa der kogtes suppe med kaal eller gryn; om onsdagen gaves salt fisk og om fredagen røget sild, 1 pund af hvert, samt et pund kartofler; et halvt lod salt hørte til dagene med kød og røget sild. Denne spiseseddel dækker sig med den der gjaldt for den lukkede landprison Greenlaw, og som vi kender fra kaperkaptajn Kaalds dagbog. Rationen svarede som bemærket til $^2/_3$ matrosration. Spisetaksten hos Engel stemmer overens med Krog, blot at han anfører det

nøjagtige maal for grøntsagerne ($2^1/_2$ pund kaal eller roer, $1^1/_4$ unze løg samt 5 unzer gryn). Endvidere citerer han den officielle bestemmelse: „Kødet skal være sundt og godt, ikke tyrekød, og leveres i hele fjerdinger, en forfjerding og en bagfjerding vekselvis, godt og ubedærvet; tør fisk leveres i hele fiskebynter (!), røget og saltet sild leveres vekselvis; kaalen og roerne maa være skikket til kogning."

Forplejningen overvaagedes paa papiret af *Transport Board,* der bortliciterede den til leverandører, ogsaa kaldet kontraktører og kommissionærer; den kontrolleredes paa papiret ved skibssiden af englænderne og fangerne selv, men det forhindrede ikke bedrageri i stor stil. Leverandørerne benyttede chancen til at blive rige mænd. Herom fortæller en engelsk røst, en indsender til *The Statesman* (19. marts 1812) som Jens Krog gengiver in extenso i en noget kuriøs oversættelse. Indsenderen hævder, at fangerne koster den engelske stat den „umaadelige sum af 3 milioner £ aarlig, men at af dette beløb „gaar en stor del ganske og aldeles i kommissionærernes og forvalternes lomme." „En vis del af kød og brød etc. skulle gives til hver fange pr. dag. De faar disse levnedsmidler, men de er almindeligvis slette, og bestandig mangler der noget, saasom halvdelen eller trediedelen i det mindste, hvilket beløber sig til meget. Naar en fange straffes, faar han kun halvdelen af det de kalder en portion, og sommetider maa hele fangestedet lade sig nøje med en halv portion. Dette udgør 250—300 pund daglig for hvert fangested efter fangernes antal. Desuden faar kommissionærerne store summer for alle slags udgifter, som aldrig har været gjort, og faar saaledes i et aar at dele mange hundrede tusind £. Herfor er der mange levende beviser." Ja, indsenderen beskylder dem, der har ansvaret, for ligefrem at samle paa fanger, fastholde dem og nægte at udveksle dem for at skaffe sig endnu større gevinst. Han kalder dette forhold den engelske nation uværdigt, og opfordrer til at skride ind derimod. Han tilføjer, at disse misforhold kan faa tilsvarende følger for de mange engelske fanger i Frankrig.

De skarpe ord har fundet genklang hos fangerne; de kunne bekræfte sandheden med personligt vidnesbyrd. Gang paa gang gennem fangenskabets tusinder af dage faar Jens Krog anledning til at gøre notater om kostforplejningen; bestandig maa han konstatere, at reglementet ikke overholdes, at der mangler noget, og at det leverede er fordærvet; der kan gaa dage, hvor middagsmaden udebliver. Kødet og sildene er raadne; kartoflerne, kaal, roer, gryn og grønt er sorte og ubrugelige; brødet uspiseligt; beskøjterne muldne og mugne: „Er det *ret?*" spørger han sig selv, og giver svaret: „Hertil maa utvivlsomt svares Nej!" Hvad fangernes kontrol betød, belyses ved en lille episode fra juni 1811. Efter mange forgæves klager, griber de lejlighe-

den, da „generaldoktoren“ kommer paa inspektion; de viser ham et stykke brød, „hvorpaa han svarede, at det ikke var brød, som vi skulle have, og om ikke officererne eftersaa, hvad der kom ombord. Da denne sagde, som viste ham brødet, at officererne gav os ingen ret, om vi klagede til dem, gav han officererne en lille næse, hvorover disse blev vrede paa os.“ Den lange næse havde kort virkning. Da kartoflerne igen er uspiselige, lader chefen andre købe i land. Jens Krog kvitterer: „Engelskmanden er ret god ved os, men det er paa den forkerte side“; han mener vel, at det er for sent. Da man havde nægtet at tage skonrogger i stedet for brød, bekendtgjorde Transport Office: „Dersom krigsfangerne nægter at tage mod ransonen af 1 pund haardt brød, skal de intet have.“ Man tog da imod det for ikke „at skænke de engelske noget“. En enkelt gang griber Transport Board ind overfor en bedragerisk leverandør, men bedre blev det aldrig. Da 2 styrmænd straffeforsættes til skibet fra aaben landprison, spaar Krog derfor stilfærdigt, at de „vist vil finde forskel i levemaaden imod, hvad de havde før“. Paa den anden side ved Krog ogsaa, at det ikke er saa slemt som det kunne være. 500 franske fanger, der i okt. 1810 overførtes fra spansk prison, fortalte, at de var resten af 1500; under 28 maaneders ophold hos spaniolerne var de 1000 sultet ihjæl; dem selv „havde hungeren været saa haard, at de aad sine skosaaler. Hvad ondt haver disse folk ikke lidt“. Vi ved det fra de tidligere anførte beretninger.

Fangerne tog sig undertiden korporlig til rette overfor de bedrageriske leverandører. En gang i aug. 1813 overhældte de kartoffelmanden med vand; han ilede straks til chefen, „men fik ingen ret“. Anderledes, da de bombarderede sildemanden med to tønder af hans egne raadne sild; da blev de til straf forvist fra dækket.

Ikke blot varerne havde mangler af væsentlig art; det hændte ogsaa, at muligheden for at koge dem blev ophævet: Brændsel udeblev, kedlerne gik itu, ny kedler var fulde af rust, som gjorde det kogte uspiseligt eller voldte bugvrid. Eller chefen vanskeliggør adgangen til kabysserne, jager endog fangerne bort fra gryderne der staar over ild.

Ogsaa den udvej at erstatte en fordærvet leverance ved private indkøb fra handelsmænd, der lagde til, kunne spærres ved forbud; handel med øl nedlægges. Lidende „kulde, hunger og tørst“ udbryder Krog: „Det ser ud til, at de engelske vil sulte os ihjæl!“

Naturligvis var Storbritannien forpligtet til at holde fangerne med tøj; ifølge reglementet havde hver fange ret til „en fuldstændig klædning“ hver 18. maaned. Klædningen bestod af trøje og halvlange bukser, begge af gul farve, og

begge forsynet med fangetegnet: pilespidsen og omtalte iøjnefaldende T O. Til en fuldstændig klædning hørte endvidere skjorte, hat og sko eller trætøfler. Desuden havde fangerne ret til køje med tilbehør: tæppe, eller som det hedder *kombers*, og madras. Jens Krog er klar over fangernes *ret* og englændernes *pligt* i dette spørgsmaal og betoner med saa meget des større eftertryk deres forsømmelser. Disse var med hensyn til klæderne ikke mindre end i forplejningsspørgsmaalet. I en skriftlig klage fra 1812 hævdes, at en del af fangerne i 5 aar ikke har faaet klæder og køje mere end een gang, og gentagne gange hedder det, at saa og saa mange i de sidste 2 aar ikke har faaet hvad der tilkommer dem. Skipper Kolling fra Christiansand meddeler 1809 at fangerne ombord paa *Nelly* var „udsat for vinterens strenge kulde uden at være forsynet med anden bedækning om natten end det man gik med om dagen". De har altsaa ingen køjeklæder haft.

Til at begynde med forklarer Jens Krog manglerne ombord ved at antage mangel i land, og der var faktisk mangel. Om de engelske tropper i Spanien fortalte et brev fra en engelsk officer dernedefra, at de gik i pjalter, og da fangerne klager til agenten, hører han paa dem med den største velvilje, lover dem det ønskede ved første lejlighed, men beklager, at han naar han forlanger t. ex. 3000 komberser ikke faar mere end nogle faa hundrede. Det udleverede bar undertiden præg af improvisation; Jens Krog bemærker om skoene, at de var „gjort af alle slags lidser".

Begrundelsen kunne naturligvis ikke interessere saa meget som faktum. Fangerne kunne heller ikke gennemskue princippet for fordelingen, naar der med mellemrum kom forsyninger ombord, men aldrig nok til alle.

Jens Krog selv „traf at fik" (dvs. ved lodtrækning) et sæt af de gule klæder allerede i dec. 1808, men dog altsaa først et aar inde i fangenskabet; agenten maatte i det hele taget gerne gribe til lodkastning om tøjet, da der var saa mange, som trængte. Naar fanger, der kommer „nøgne" ombord, faar udleveret tøj, ses det ikke at have vakt protest; anderledes naar de „mest nødlidende" skal foretrækkes; en saa løs grænsebestemmelse giver straks anledning til uro. Der var folk, som svigagtig søgte at tilvende sig mere, end de havde ret til, eller som solgte det udleverede; de kom galt afsted, da der naturligvis førtes bog over hvad hver havde faaet. Da i Chatham fangerne fra Plymouth beklagede sig over tilsidesættelse og mangel, blev „bogen" hentet frem, og deres opgivelser efterprøvet. Jens Krog slaar fast, at de stemte.

Naar fangerne kun med modvilje og efter repressalier invilgede i at bringe deres køjer paa dækket og „ryste" dem, finder det sin forklaring i den lange slittage uden at der var udsigt til erstatning; surringen, transporten op ad

de snævre trapper, stuvningen i finkenættene betød risiko, desuden rev og sled soldaterne i dem for at fremskynde ekspeditionen. Særlig ømme over køjen var de, der fra deres eget skib havde medbragt ejendomskøjer, men alle frabad sig at komme til at sove „paa kisterne" eller det bare gulv.
Beklædningsproblemet var diskussionsgenstand mellem de fri danske, der søgte at bøde paa manglerne ved indsamling; og allerede 1. april 1811 kunne pastor Rosing meddele fangerne, at der i København stod en sum penge parat til „klæder for de stakler, der kommer til fædrelandet og mangler den nødvendige paaklædning". De der sad hjemme i al tryghed, har frygtet synet af de frigivne i den berygtede gule galejslavedragt. Ikke alle var det givet at betragte den med en digters øje, som Øhlenschlæger, i hvis velkomstprolog til de hjemvendende 1814 „havets stolte sønner" opfordres til ikke at skamme sig ved „disse gule klæder, som hist I bar i ædelt slaveri".
Imidlertid skal vi ikke tænke os fangernes flok i ensartet gul uniform; enhver der formaaede det, undgik den. Fra venner i land sendtes stof ombord som gave eller til billig pris. Vi skal høre derom.

KAP. 5: LIVET OMBORD, II: *Fangernes økonomi. Dagpenge fra den danske stat. Understøttelse fra private og offentlige organer. Eget arbejde. „Entring".*

Naar et opbragt skib i havnen blev belagt med embargo, var besætningen henvist til sig selv og skibets beholdninger; for mindre skibe, der kun var provianteret for kort tid, betød dette, at nøden stod for døren. Vi har i et tidligere afsnit hørt, hvordan Federspiel og hans kammerater i Plymouth levede højt paa smugleri af ladningen, og at adskillige andre greb til den udvej. Hæderlige kaptajner søgte andre. I Yarmouth i Norfolk henvendte de sig til admiralskibet med anmodning om proviant. De fik til svar, at intet var disponibelt, men at de kunne sende mandskabet ombord paa et nærmere betegnet orlogsskib, hvilket de nægtede, da det var ensbetydende med at „entre" til engelsk tjeneste. De søgte da bistand hos generalkonsulen i London.

Generalkonsulatet beklædtes dengang af chefen for det store handelshus Wolff og Dorville, *Jens Wolff,* og den rolle der tilfaldt ham i de følgende aar, den skæbne han led, kræver en betragtning, men herom henvises til et senere afsnit, hvor hele den lille kreds af dansk-norske, der arbejdede for fangerne vil blive skildret. Her skal blot bemærkes, at Wolff og hans familie ikke blot straks traadte til med en gave paa £ 500, og at Jens Wolff aabnede en subskription mellem englændere, der indbragte £ 5 500, men at han med den største energi gennemførte en aktion overfor *Transport Board,* hvorved det lykkedes at faa det engelske underholdsbidrag til mandskaberne paa de beslaglagte skibe forhøjet ud over det første tilbud. Naar Jens Krog d. 1. okt. 1807 kan notere, at hans kaptajn idag efter mønstring ved et af „presonghusene" modtog „kostpenge for os, som den engelske regering tilstod, nemlig en kaptajn 2/, en styrmand 1/6 og en matros 1/ pr. dagen", er det resultatet af Jens Wolffs appel. De forskud han som den danske regerings øverste repræsentant i England efterhaanden kom til at yde steg til det overordentlige. Fra juli til oktober 1807 var fangerne anvist paa hans pung; fra oktober til 1. dec. modtog de engelske dagpenge, men da krigstilstanden var etableret, og de i egentlig forstand blev krigsfanger med engelsk kost og logi, bortfaldt naturligvis disse. Det følgende aar har været strængt. Først fra dec. 1808 modtog fangerne dagpenge fra den danske stat; først i maj 1809 kunne de hjemlige aviser meddele: „Fædrelandets bistand har nu ogsaa naaet de i fangenskab smægtende og reddet mange fra det vanærende skridt, hvortil alle mulige kunstgreb har søgt at lokke dem." Dagpengene var graduerede efter stand og stilling: kaperførere, styrmænd og skippere, der ikke var paa

parol fik /6, matroser /2. For parolfanger gjaldt højere satser; folk af marinen stod i særklasse.

De nøjagtige tal for udbetalingerne gennem aarene er kendt fra konsulatsrapporterne til *General Landøkonomi- og Kommercekollegiet*. For 1809, det aar, hvor fangetallet var størst, drejede det sig om følgende beløb pr. uge:

Parolfanger:					
9 officererer	à 28/	pr. uge	£	12	12/
612 skippere og styrmænd	à 5/3	„	„	160	13/
72 drenge	à 3/6	„	„	12	12/
Prisonfanger:					
41 skippere og styrmænd	à 3/6	„	„	7	3/6
2813 matroser	à 1/2	„	„	164	1/10
			„	357	2/4
Agenternes provision for at udbetale samme		2½ %	„	8	18/6
		pr. uge	„	366	/10

Eftersom fangernes antal svingede, svingede totalbeløbet. Dette bestemtes tillige af andre faktorer; en af de betydeligste var fangernes underhold fra de blev frigivet til de satte foden paa hjemlig jord, kostpenge og transport. En post der gav anledning til adskillig korrespondance var parolfangernes transport fra skibene til parollejren. Generalkonsulens herom gjorte forslag sendte Kommercekollegiet til pastor Rosing, der dengang boede paa Østerbro, og som d. 25. 3. 1812 svarede stærkt anbefalende: Parolfangerne faar ingen understøttelse til rejsen fra engelsk side, men skal følge en nærmere betegnet rute, der betyder en omvej (saaledes at rejsen kunne vare fra 2 til 4 dage); det er muligt, at nogle af dem har midler, men ikke alle, og disse er da tvunget til at sælge ejendele, som de bagefter savner, da de paa parolstedet nødvendigvis maa vise sig i et „nogenlunde anstændigt udvortes". Konsulen har foreslaaet £ 2 8/ — £ 3 16/; Rosing mener, at £ 3 à 3 10/ vil være passende, og det bevilges. Endelig blev der tale om ekstraordinær hjælp til fanger der ankom „nøgne", og om forskud til officerer, der havde mistet alt. I den forholdsordre, der tilsendtes Hornemann, da han 1812 overtog funktionen som tillidsmand, hedder det, at ikke blot afgaaende men ogsaa ankommende fanger, forsaavidt det er paakrævet, skal forsynes med det „tarveligen fornødne".

Statsunderstøttelsen, saa beskeden den end synes, stillede de danske krigs-

fanger anderledes end andre. Jens Krog bemærker udtrykkelig, at de franske ingen statsunderstøttelse havde, og meddeler i apr. 1811, at 3 svenske fanger ombord henvendte sig til de danske om hjælp, da de intet modtog hjemmefra; det var ikke forgæves: „Der blev om morgenen for det meste af hver bakke givet 3 pence til svenskerne." Hornemanns regnskab for Understøttelsesfonden 1813 slutter med en hyldest til kongen, i hvilken særlig fremhæves, at han understøtter fangerne „paa en maade, der maa være og er beundret af alle nationer". Jens Krog udbryder i juni 1811: „O, hvilken stor velgerning er det ikke, at vore medborgere saaledes tænker paa os i vores kummerlige skæbne. Ak, hvor maa vi ønske os lykkelige fremfor andre nationer, som her sidder."

Saa idyllisk var stemningen dog ingenlunde altid. Den første private meddelelse naar skibet 2. november 1808; den gælder familierne hjemme. I dec. rygtes det, at ogsaa fangerne selv vil komme i betragtning. Jens Krog sukker: „Gid det var sandt; det var dog en stor hjælp for os i disse kummerlige omstændigheder." Den første skuffelse melder sig, da man i stedet for de ventede /3 kun faar /2 pr. dag; „mange skønner kun lidet derpaa". Udbetalingen sker første gang d. 13. dec., men med virkning fra d. 5. Da fangerne paa *Brave* efter et aars forløb, d. 26. sept. 1809, retter en skriftlig tak til kongen, er brevet, som vi kender i afskrift hos Krog, ret kritisk, omend ærbødigt: „Det falder os, siges der, noget ubegribeligt og tvivlsomt, om det er Deres høje kgl. vilje, eller nogen skulle findes saa ondskabsfulde eller uvidende, at de af sig selv" har gjort forskel mellem kaptajner og styrmænd paa den ene side og os, „den ringeste klasse" (dvs. af skibsofficerer); de nævnte har jo i forvejen langt bedre betingelser for at „konservere sig" end de selv. — Maaske har fangerne indset, eller andre har forklaret dem, at denne form for tak ikke var passende, i hvert fald beder de et halvt aar efter pastor Rosing gøre det for dem. I et brev af 18. maj 1810 hedder det: „Da vi ikke ser os i stand til at (takke) i den grad, som vi gerne ville, (beder vi), at De vil have den godhed at paatage Dem den umage at aflægge vor inderligste taksigelse til Hs. kgl. Maj., vor allernaadigste konge og det høje Admiralitet og alle vore medborgere." Paa *Bahama* affattede fangerne selv i maj 1809 en velformet takkeskrivelse, som imidlertid „de engelske maa have forkommet"; de udfærdiger derpaa i august en kopi, underskrevet med talrige navne, og for at være sikker paa dens skæbne betror de den til „hædersmanden hr. pastor Rosing, som saa villig paatager sig enhver ulejlighed, trøster og hjælper enhver lidende". Rosing sendte den hjem.

Inden man klagede til kongen havde man henvendt sig til generalkonsul Wolff, og i sammenhæng hermed noterer Jens Krog, at „kommer intet til

lige deling imellem os alle mand, vil saadant kun foraarsage oprør og klammeri". Generalkonsulen svarer i aug., at han handler efter kgl. ordre og at for mange vanskeligheder kan medføre standsning af udbetalingerne; Rosing advarer i et venligt brev mod misundelse og utilfredshed. Jens Krog, understyrmanden, er særlig optaget af styrmandsproblemet. Styrmænd har som anført ret til /6 daglig, men der er en del som ikke faar det, og herom udvikler der sig en langstrakt diskussion pr. brev med de danske autoriteter i England og mellem disse, Kommercekollegiet og Søetatens Generalkommissariat. Betingelsen for at faa /6 var forevisning af styrmandspatentet, men dette kunne ikke alle præstere, selvom de faktisk var styrmænd; under begivenhedernes voldsomme gang havde mange mistet det. Myndighederne, der havde erfaringer m. h. t. falske foregivender, var ikke mindre mistænksomme end fangerne indbyrdes; de udbad sig derfor beviser t. eks. skibspapirer, men fik til svar, at disse henlaa paa kondemneringsstederne og maatte søges der. Myndighederne maatte da nøjes med erklæringer paa tro og love. Fra Jens Krogs skib foreligger der en saadan erklæring, som han afskriver, og som er medundertegnet af ham. Blandt generalkonsul Wolffs indberetninger i Rigsarkivet ligger en erklæring fra landprisonen Greenlaw i Skotland angaaende 48 mand, der erklæres for at være „virkelige styrmænd", skønt de ikke kan fremlægge patent; blandt underskriverne er to os velbekendte: kaperkaptajn Kaald og C. Oxholm, der i Greenlaw og senere paa *Fyen* i Chatham fungerede som lærer i navigation og tolk. Oxholm, der blev taget som første styrmand paa kaperen *Roland,* var brodersøn af general, senere generalgouvernør i Vestindien, Oxholm; han blev frigivet i nov. 1813. Problemet var gennem alle aar aktuelt; vi hører stadig om styrmænd, der blev anerkendt som saadanne og fik den stipulerede understøttelse; 1811 var det mellem 2—300, idet ogsaa baadsmænd o. l. regnedes med, senere steg tallet. I betragtning af, at statsunderstøttelsen var fangernes eneste faste indtægt, var det en ubehagelig overraskelse, da der d. 3. juli 1813 blev opslaaet meddelelse fra generalkonsul Hornemann, adresseret til agenten kapt. Hutchinson, dateret d. 1. juli og saa lydende: „Jeg modtog Deres ærede brev af 30. f. m., og formedelst, at den kgl. bank i Altona har stoppet sine udbetalinger, og igennem hvilken pengene til de danske fanger blev trukket, er det nødvendigt aldeles at stoppe med betalingen til de danske fanger, indtil regeringen finder andre midler til samme. De vil derfor behage at betale fangerne til d. 30. f. m. og lade de, som tilforn har nydt /6 beholde dem til samme dato. Imidlertid kan man bestemme, hvem der skal miste de /6 som understøttelse, som jeg haaber igen erholdes."

Fangerne søger i den følgende tid med iver videre oplysning, men Horne-

mann svarer, at det er „vanskeligt at faa nogen efterretning til og fra København", da svenskerne har stoppet al kommunikation over Sverrig, og præsten Kierulf, der bestormes med spørgsmaal, ved til fangernes forundring ingen verdens ting. Understøttelsen savnes bittert. Senere, i jan. 1814, hæves dagpengene til /18; de udbetales imidlertid ikke af staten, men af „fangekassen", dvs. *Understøttelsesfonden.*

Jens Krogs taknemmelighedsudbrud i juni 1811 gjaldt ikke alene kongen, men ogsaa medborgerne. Medborgernes hjælp til deres „fangne brødre" er et ikke uvæsentligt træk i totalbilledet.
Initiativet blev taget i London af pastor Rosing i forbindelse med generalkonsul Jens Wolff, og tanken realiseredes i samarbejde med denne og med hans efterfølger Hornemann. Generalkonsulen bidrog som nævnt straks med £ 500 og indsamlede £ 5500; han planlægger yderligere en henvendelse til de dansk-norske redere. Rosing foranledigede *Society for distressed Swedes and Danes* til et bidrag paa £ 100, som ekspederedes gennem kirkekassen, og det blev ikke derved. Da licence-handelen kom igang i 1809 aflagde Rosing regelmæssige besøg paa indløbende skibe med bidragslister og opnaaede, at alle fra kaptajn til skibsdreng gav deres skærv. Det var angivelig ogsaa Rosing, der tilskyndede kongen til statsunderstøttelsen.
Pastor Rosings plan gik ud paa at skabe et *Understøttelsesfond for de danske krigsfanger i England, som ikke er paa parole,* der løbende kunne foretage uddelinger af smaabeløb eller af indkøbte varer. Planen gaar tilbage til engang i 1808; den udvidedes 1810 og efter Rosings afgang paany af Hornemann. De første offentlige meddelelser om indsamling fremkom i foraaret 1809. De udgik fra Generalkommissariatet for Søetaten, signeret af departementschefen F. C. Smith. Generalkommissariatet sendte beløbene til Londonerfirmaet Wolff og Dorville, første gang d. 2. maj 1809; den næste sending afgik i juni; tilsammen var da indsamlet 2755 rdl., hvilke til en kurs af 6 rdl. 1 sk. pr. £ blev 458 £; fra jan. 1810 sendtes pengene til pastor Rosing, efter at kongen allerede i november 1809 havde befalet, at Rosing skulle forestaa uddelingen. Der skete henvendelser til offentligheden, saaledes d. 17. juli 1811. Dette erfarer vi gennem det 4. regnskab, omfattende tiden fra april 1811 til maj 1813; det er et lille hæfte, trykt i London og det eneste, der har været tilgængeligt. Det blev sendt til prisonskibene, Jens Krog omtaler det d. 8. aug. 1813. Ifølge bestemmelserne skulde uddeling finde sted, naar kassen indeholdt £ 200, hver portion skulde være paa 2/; £ 200 er 4000 shilling, man har altsaa regnet med et maximum af 2000 fanger. Til forbedring af kassen satte Hornemann igennem, at hvert skib under dansk flag skulle fri-

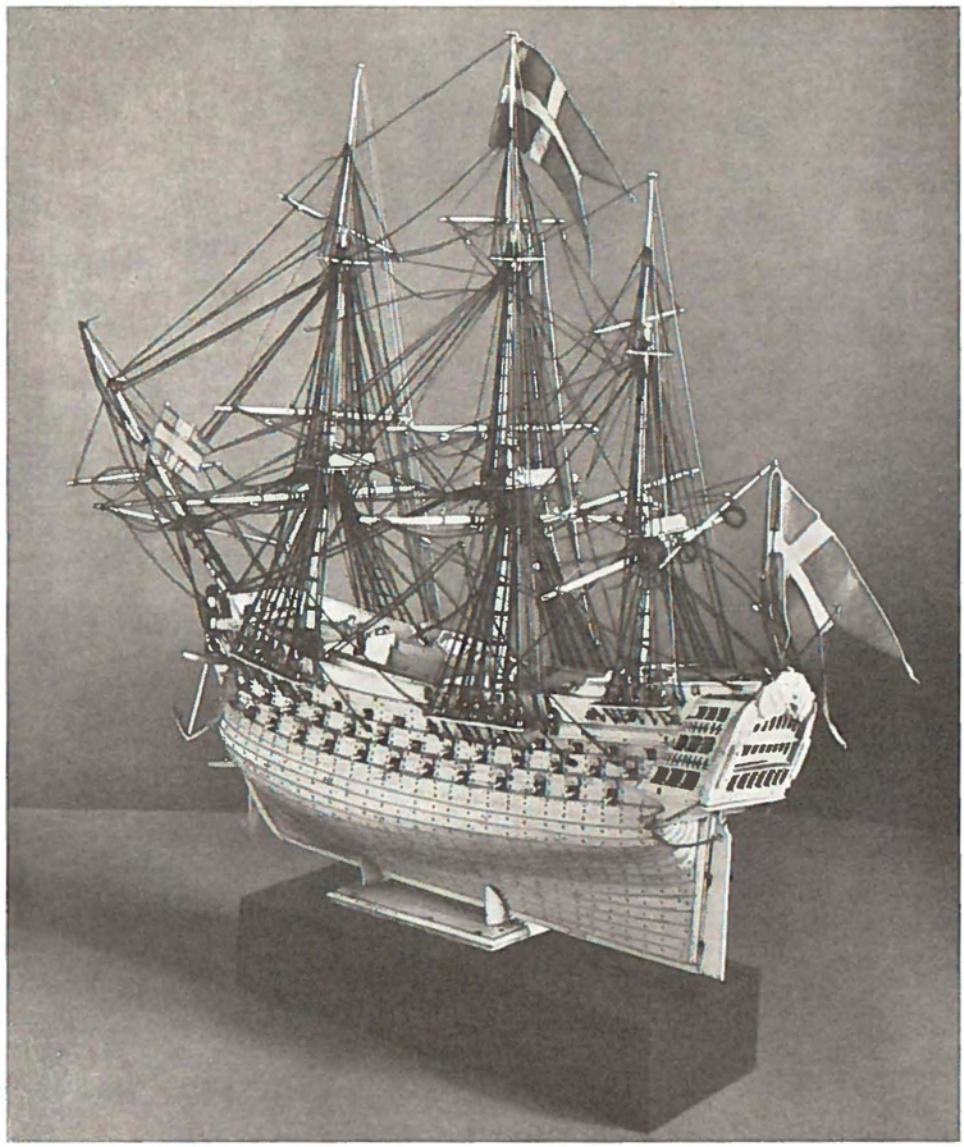

Fig. 37. Benskibet paa Rosenborg. Tredækker.

villig tilskyde fra £ 1 til 2 efter størrelse; i regnskabet takker han kaptajnerne for imødekommenhed. Totalindtægten for det nævnte tidsrum var £ 1137 1/3. Heri var indgaaet beløb fra salg af genstande, forarbejdede af fangerne, til frivilligt ydede overpriser, fra bortlodning og lotteri. Regnskabet giver detaillerede oplysninger. Understøttelsesfonden var imidlertid ikke ene om opgaven. Der tilflød til stadighed fangerne gavebeløb fra forskellige kil-

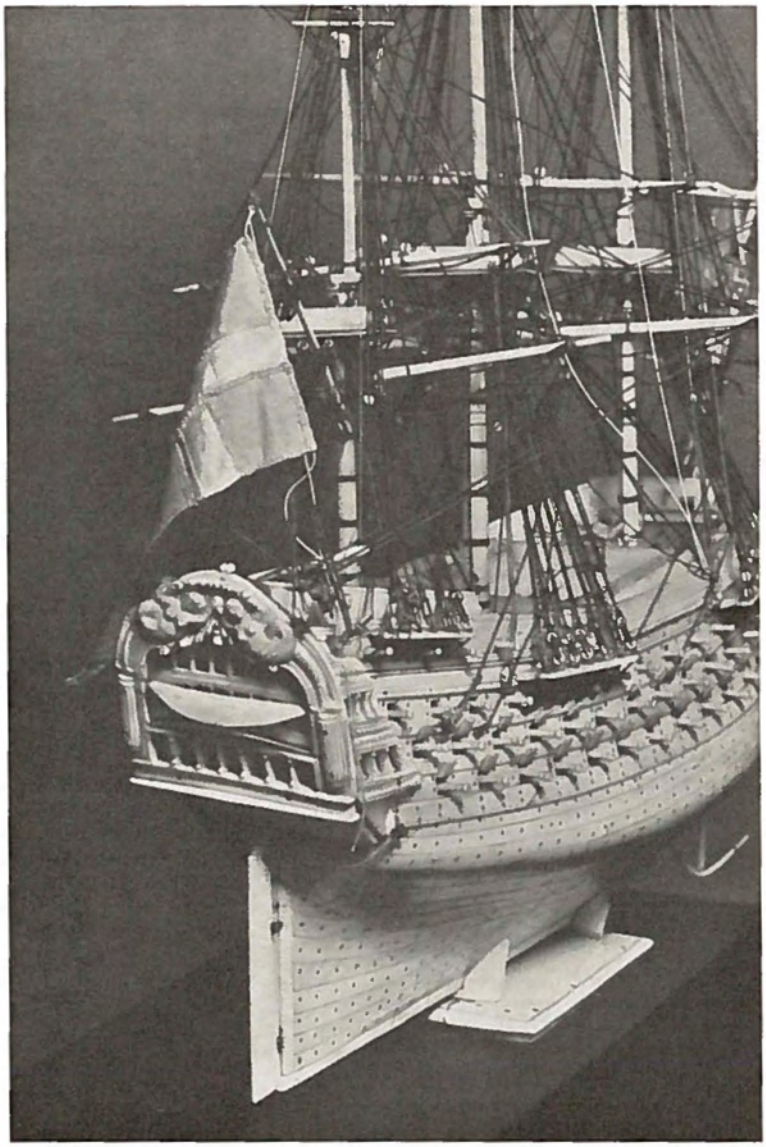

Fig. 38. Benskibet paa Rosenborg. Agterskibet.

der: familie, venner, redere, kaptajner o. a. I dec. 1808 overraskes de, da de sammen med ugepengene faar et tillæg, som „siges at være indsamlet ved kirkerne i Norge". For denne indsamling, der fortsattes, aflægges offentligt regnskab; der indkom 1808—09 ialt 9000 rdl. Samme aar starter norske kaptainer i England en indsamling og uddeler det indkøbte: skjorter, sæbe, tobak m. m., men kun til norske folk, da de danske kaptajner har er-

klæret, at de ønsker at sørge for deres egne; flensborgske kaptajner i licencefart bringer naturalier, mel, brød etc.; ogsaa fra parollejrene sender kaptajner bidrag. Det fremgaar af Jens Krogs notater, at hvis en bestemt mand eller kreds til en bestemt mand eller gruppe sender penge — og det sker ikke sjældent —, godtages det som et faktum; anderledes hvis formaalet er mindre enstydigt. Da der i juli 1809 extra uddeles 3/ pr. mand, vækker det mistanke om, at generalkonsulen hermed vil dække over noget forkert ved statsunderstøttelsens administration, og da samtidig en mindre kreds gennem ham faar 10/, maa han tale de „fornærmede" til rette: pengene stammer fra „et par velsindede familier i Norge og er bestemt alene til de „mest trængende" fra understyrmænd nedefter. Hvis man ombord mod forventning ikke skulle være tilfreds med forklaringen, „da maa vi for at undgaa alle ubehageligheder tilbageholde pengene" for ved lejlighed at rapportere sagen til hjemlandet. Kapt. Kaald fra landprisonen Greenlaw fortæller at en gave paa £ 30 „til de mest trængende" vakte en saadan forbitrelse blandt dem, der ikke skønnedes at høre hertil, at „de tog pengene med magt ... og blev lige delt mellem alle, undtagen kaptajnerne, saa de fik hver /14". Der har altsaa været c. 500 foruden kaptajnerne.
Endelig betød specielle offentlige indsamlinger, hvortil man greb enhver foranledning, ikke saa lidt, skønt rigsdalerne omregnet i pund efterhaanden magredes af. Vi hører om uddeling af ekstrabeløb fra indsamlinger omtrent hveranden maaned, gerne fra 2/ til 4/, men der maa være indløbet mange unoterede sendelser. Skønt statsunderstøttelsen stoppede pr. 1. juli 1813 og udeblev i adskillige maaneder, hvis den overhovedet kom regelmæssig igang mere, havde Jens Krog og 132 andre dog £ 2 i behold, da befrielsesdagen kom. Som eksempel paa ekstraordinære indsamlinger anfører vi den der foretoges, da et skib af ben udstilledes i København 1810. Vi benytter lejligheden til at klarlægge skibets historie (fig. 37—38).

Dagen for 30. marts 1810 meddelte: „Mandagen d. 2. april og følgende dage bliver til bedste for krigsfangerne i England fremstillet til skue i nr. 135 i Amaliegaden en orlogstredækker paa 106 kanoner, forfærdiget i Greenlaw fængsel ved Edinburgh af ben, hvis kød tjente vore fangne sømænd til føde. Det blev købt med flere kunstsager, der vidnede paa den beundringsværdigste maade om dansk og norsk vindskibelighed, og hidbragt af en dansk mand. For at sikre den mest fyldestgørende uddeling af det indkomne til dem, som lider for nationens hæder og vel, har hr. justitsraad Smith (dvs. departementschefen) paataget sig at sende beløbet til den danske præst, her Rossing (!) i England, en mand, hvis omsorg for sine fangne landsmænd

kan aldrig blive noksom paaskønnet. Hvad der maatte bestemmes til vore fangne landsmænd i Skotland, bliver tilskikket hr. Borthwick (associeret med Corbett, Borthwick og Co. i Leith), hvis omhu har ogsaa strakt sig til saadanne civile danske, som efterat have mistet deres ejendom, fandt sig i et fremmed land og blottet for alt.

For dem, som ej har evne til at give mere, er indgangsprisen bestemt til 48 sk. for hver person. I sin tid vil offentlig rigtighed blive gjort for de større bidrag, som i den vedlagte forseglede bog bliver antegnede."

Udstillingen af skibet fandt, som det fremgaar af *Adresseavisen* for 6. april sted paa anden sal, hvor mægler Henrik Jørgensen boede, som var en anset mand. Den ubenævnte „danske mand", der bragte skibet til Danmark, var litteraten *Andreas Feldborg*, hvis navn vi vil møde paany i forbindelse med arbejdet for fangerne. Dette erfarer vi af det biografiske rids, hvormed Chr. Molbech introducerede Feldborg som dansk forfatter i *Nyeste Skilderi af København* 1814; det hedder der at Feldborg 1810 havde foranlediget, at 8 danske fanger blev frigivet fra prisonen i Skotland (dvs. Greenlaw) og ledsagede dem hjem; han medførte et af fangernes „kunstigste arbejder", et skib, som han derpaa udstillede.

Indtægten beløb sig til 3000 rdl., og blandt bidragyderne var med større og mindre summer kongehuset (med 500 rdl.), høje militære, store handelshuse, bl. a. de Coninck med 100 rdl. og en række jødiske firmaer, professorer, studenter og andre, saaledes *Malling*, forf. af Store og gode Handlinger, som Feldborg oversatte til Engelsk.

Molbech siger til Feldborgs ære, at „han gjorde dette uden al offentlig bram, og end ikke hans navn blev nævnt". Feldborg fremhævede senere i et brev til Molbech, at han ogsaa renoncerede paa personlig at administrere det indkomne beløb, men overgav det til pastor Rosing; han taler tillige om de Conincks „nedrige adfærd" mod ham dengang. Der skjuler sig bag disse meddelelser visse for Feldborg ubehagelige episoder, som senere vil blive omtalt. Her vil vi følge benskibets videre skæbne. I det gamle *Kunstkammers* inventarium opføres under 1810, uden dato og proveniens: „Et orlogsskib af ben, forfærdiget af de danske fanger i England." Det er altsaa overgaaet i kongens besiddelse, hvorledes vides ikke, men i hvert fald ikke som gave fra fangerne, hvad en tradition med gammel rod hævder *; i avertisse-

*) Aalborg Stiftstidendes jubilæumsnummer 1/1 1942 aftrykker en udateret meddelelse fra de ældste aargange saalydende: Gave fra danske fanger i England. Nogle af de danske krigsfanger i England have hidsendt et skib, som de have forfærdiget af benknoglerne af deres smalle fortæring. Takkelads og touge ere flettede af disse rare sømænds haar. De have derved villet gøre konge og fædreland en foræring og vise, hvor nær dette og skibe og søfart ligge i deres erindring og hjerte.

mentet siges udtrykkelig, at det blev *købt* af fangerne i Greenlaw. Da Kunstkammeret opløstes gik skibet over til det saakaldte *Kunstmuscum* i Fredericiagade; i dettes protokol fra 1820rne beskrives det som „Model af et rangskib paa 116 (!) kanoner, langt 15 tommer, højt med rigning 17 tommer. Skroget af træ, belagt med tynde paanaglede benplader. Master, stænger, kanoner, anker og blokke af ben. Tovværket sort garn. Denne model, som danske krigsfanger har forfærdiget i England af ben, hvis kød tjente dem til føde, blev i aaret 1810 offentlig hensat til skue paa Børskontoret (!), hvorved indvandtes en betydelig sum, der blev sendt til England forat forbedre disse nødlidendes kaar." Protokollen fra Kunstmuseet, eller som det hed *Museet for Kultur og Kunstflid* giver, som man ser, heller ingen oplysning om proveniensen. Hedvig Rosing, der omtaler skibet i sin skildring af prisonlivet, har formentlig set det her; hun skriver: „Et andet (nemlig end det faderen modtog som gave), lidt mindre skib, som de samme fanger sendte kongen, opbevares paa et af museerne i København. Kongens lille tredækker vakte den største beundring, da den kom til København. Først blev den udstillet paa Børsen og siden spillede den en rolle paa teatret." Hun gentager altsaa protokollens meddelelse om udstillingen paa Børsen, hvorom der ellers intet vides, og taler om gave fra fangerne, hvad der er forkert.
Det trykte regnskab for indtægten synes at have været forelagt kongen, i det mindste bærer det kgl. Biblioteks eksemplar i haandskrift tilføjelsen: Underdanigst A. Andersen Feldborg, men pengene blev ikke stillet til kongens disposition, som tilfældet var, naar Skuespiller Knudsen samlede ind. Hvis kongen har modtaget skibet som gave, har giveren været udstillingskomiteen; da kongens entré var den anseligste, kunne man tale om køb.
Da Kultur- og Kunstflidsmuseet opløstes, kom skibet 1867 til Rosenborg, hvor det staar i Frederik VIs værelse. En undersøgelse som man paa min anmodning foretog, bekræfter de angivne maal: 15 og 17 tommer (38 × 45,5 cm); tovværket siges „nærmest at være af et silkeagtigt garn, der er indgnedet med eller rullet i en mørk substans", men ikke gennemfarvet. Skibet fører, i overensstemmelse med annoncen fra 1810, 106 kanoner; protokollens 116 er en fejl *.

*) Skibet er ved siden af et lignende fransk (Handels- og Søfartsmus.) (fig. 39) saa vidt vides det eneste i sin art i dansk offentlig eje. Den Kommitterede ved Flaadens historiske Modelsamling, orlogskaptajn P. Holck har velvilligst afgivet et sagkyndigt skøn. Med hans tilladelse meddeles efter dette følgende: Modellen forestiller en tredækker paa 100 kanoner, fordelt paa 3 lag (13, 14, 14); paa bakken og agterhalvdækket findes 3 og 3; i skandsen 3 caronader; de øvrige 6, der skyder for- eller agterud er ikke medregnet i disse tal. Karakteristiske træk (ɔ: „aaben bov og lukket bak") tyder paa, at forbilledet har været et ældre skib som er blevet ombygget; rattet der ikke ses maa antages at være skjult i selve skand-

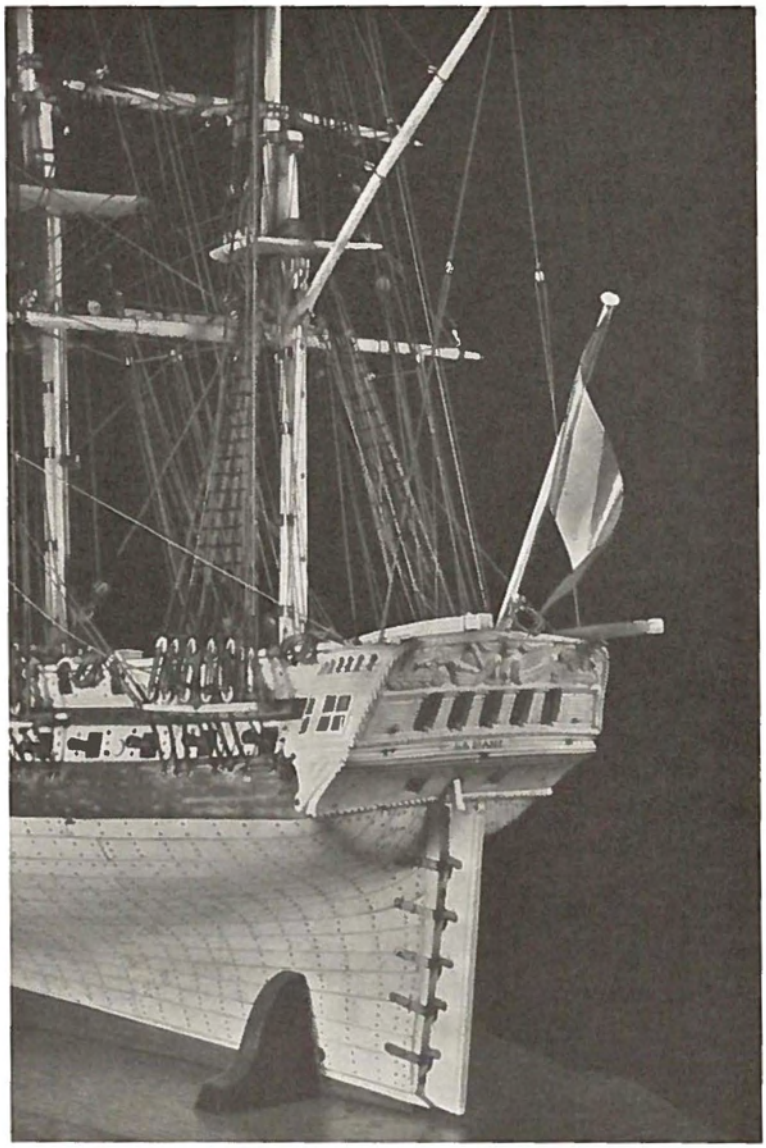

Fig. 39. Benskib, *La Diane* (fregat). Fransk fangearbejde. Agterskibet.

sen. „Rigningen svarer til den gængse omkring 1800 med den nyindførte mesanbom og gaffel". „Modellen maa siges at være udført med stor omhu og kyndighed, men gør naturligvis ikke fordring paa at være fuldt ud nøjagtig, hvad der selvsagt var en umulighed under de forhaandenværende forhold. Af større unøjagtigheder har jeg egentlig kun fundet, at det svære ror selvfølgelig ikke kunne bæres af kun to rortappe". Gallionsfiguren har formentlig holdt den i det ene fartøj liggende antike vase; et bestemt forbillede for modellen kan ikke eftervises.

Hvorom alting er: skibet med de mange kanoner, med flag og gøs og vimpel, snehvidt fra køl til masteknap, er utvivlsomt — som ogsaa Hedvig Rosing angiver — det samme som næste aar agerede med ved en ny indsamling. Da det paa dette tidspunkt allerede var indgaaet i Kunstkammeret, er det ganske vist mærkeligt, at et ev. udlaan ikke kan dokumenteres; der krævedes normalt skriftlig tilladelse, men ingen saadan foreligger i arkivet; det kunne maaske forklares ved, at den der forestod teaterforestillingen var „fædrelandets frivillige sanger", skuespiller og dannebrogsmand *Knudsen*, hvis ærbødige men frimodige forhold til majestæten kan have fritaget ham for formaliteter. I januar 1811 bragte aviserne meddelelse om den forestaaende forestilling paa det kgl. Teater. Den fandt sted d. 26., lørdagen før kongens fødselsdag. I *Nyeste Skilderi af København* læses herom:

I Løverdags Aftes gav Hr. Skuespiller og Dannebrogsmand *Knudsen* den lovede Forestilling paa det Kgl. Danske Theater til Fordeel for Danske og Norske Sømænd i Engelsk Fangenskab og disses Koner og Børn. Da Dækket gik op saaes Orlogsskibet *Phoenix* saaledes som det nylig var løbet af Stabelen. Paa Bagstavnen, som vendte ud mod Tilskuerne, læstes Navnet „*Phoenix*" med transparente Bogstaver. Paa hver Side af Skuepladsen stode Skibsbyggermestere, Høibaadsmænd, Overcanonerere, Qvarteermænd, Formænd, Canonerere, Constabler, Tømmermænd, faste Matroser, indrollerede Matroser af alle Districter, Soldater af alle Regimenter, Sergeanter, Underofficierer. Den største Deel vare Dannebrogsmænd eller havde Medaillen af 2den April eller for 25 Aars tro Tjeneste. Alle havde deres Stadsuniform paa, og Haandværksstokkens Folk vare forsynede med deres Redskaber. Man hørte 9 Canonskud. Derpaa fremtraadte Hr. Knudsen som Fædrenelandets frivillige Sanger, fremsagde en Prolog, forfattet af Prof. Oehlenschlæger. Hr. Knudsen havde den heldige Idee at fremvise Tilskuerne den Fregat af Knokler, som danske Krigsfanger i Engelland havde forfærdiget, og hvortil der i Prologen var hentydet. Prologen sluttedes med en Sang efter Melodien: Vi alle dig elske livsalige Fred etc. hvoraf hvert Omqvæd istemtes af den hele Forsamling paa Skuepladsen; det Hele endtes med Udraabet: Gud velsigne Kongen. — Derpaa opførtes Balletten Rolf Blaaskjæg. — Efter denne gaves en Epilog, forfattet af Hr. N. T. Bruun. Skuepladsen forestillede en Lund, hvor man saae syv Mindestøtter med forskjellige Paaskrifter. Den forreste fra den Kongelige Loge var en Støtte for de paa Orlogsskibet Prinds Christian faldne Krigere. Paa den modsatte Side stod en anden for Norges Forsvarere. Dernæst en tredie for de, som faldt i Fægtningen med det Engelske Orlogsskib *Africain*. I Midten stod et Minde for den 2den Aprils Faldne. Bag dette et andet for de af Kongens Livcorps, som faldt for Bomberne paa Vol-

den saavelsom de Krigere, som faldt d. 3. Sept. 1807. Endelig saaes og en Støtte for dem, som af det borgerlige Infanterie, Artillerie, Livjægercorpset o. s. v. vare faldne i alle Udfaldene samme Aar. Ved hvert Gravminde stode to hvidklædte Piger hver med en Myrthekrands om Hovedet og en Laurbærkrands i Haanden. Hr. Knudsen, klædt som en fiirsindstyveaars Sømand, med et Træbeen og 2 Aprils Medaille, fremsagde Epilogen, hvori han i Korthed fortalte sine Sønners Skjebne, som alle havde helliget sig Fædrenelandets Tjeneste. Medens Oldingen med inderlig Følelse sang Abrahamsons skjønne Qvad: „værer Fred med eder alle" bekrandsede Pigerne ved det sidste Vers Mindestøtterne med en Laurbærkrands, og det Hele endtes med et varmt Hurra for Kongen, som alle Tilskuerne med Enthusiasme istemte. — H. M. Kongen og H. K. H. Kronprindsesse Caroline forskjønnede denne sande Nationalfest med deres høie Nærværelse. Ogsaa de øvrige Prindser og Prindsesser af det Kongelige Huus vare nærværende. Huset var propfuldt, og især saae man her overalt hvor man kun henvendte sit Øie Danske Sømænd og Søkrigere, som gjorde sig her en dobbelt Fornøielse af at nedlægge deres Skjærv paa Ædelmodighedens Alter og under den reneste Glædes Nydelse at lindre fangne Brødres tunge Kaar. Da Prologen var forbi, var der sørget for at en Deel af de Krigere, som havde forherliget Festen paa Skuepladsen, fik Plads i den øverste Etage og paa Parterret, hvor de vare Vidne til hvorledes Danske Krigeres Fortjeneste hædres og paaskjønnes af Nationen. Denne Aftens Indkomst var saa anseelig, at Hr. Knudsen paa Hs. Majestæts Fødselsdag har allerunderdanigst overleveret sin Konge en Sum af 12,000 Rdlr. Ved denne Leilighed viste sig overalt den Danske Ædelmodighed i det skjønneste Lys. Borgerbevæbningen gav for sin Billet 4285 Rdlr., Hs. Exc. Hr. Geheimeraad Rosencrone 600 Rdlr., og en Deel af Mandskabet paa den *strandede* Caperskonnert Danneskjold 280 Rdlr.

Orlogsmanden *Phønix* var som bekendt den første store nybygning efter 1807; Øhlenschlægers prolog, der findes i hans *Saml. poet. Skrifter* (18, 1860, 147) er inddelt i recitativer og sange; den begynder og ender med en hyldest til det nye skib, hvis navn er et symbol paa det evige værn om Danmark, og som snart vil udspy „hævnens vilde glød"; hovedpunktet er med hentydning til hans kunstflid en tak til „den arme broder" i fangenskabet:

som vil heller være slave
end vanære troskabs ed.
Ynkelig du blev behandlet,
knokler har man for dig sat,
men din haand har dem forvandlet
til en nordisk lystfregat.

Der følger en forsikring om, at selvom, vi sidder her „i festlig glæde", glemmer vi ikke „eders bitre nød". *Phønix* alene er beviset.
Den i anmeldelsen nævnte indtægt paa 12 000 rdl. forøgedes, som det senere meddeles, til 13 535 rdl. foruden nogle beløb „i mønt"; tilvæksten skyldtes bl. a. et bidrag paa 305 rdl. fra „en del af den i dec. 1810 strandede kaper *Danneskjolds* mandskab", som altsaa ialt tilskød 585 rdl. Kaperens berømte kaptajn og ridder af Dannebrog, bornholmeren *Caspar Wulfsen*, havde ikke alene betalt for sin loge, men ogsaa med en anselig sum for plads i parkettet; skibsdrengen Antoni gav 5 rdl. Det er en kendt sag, at kapergasterne aldrig holdt sig tilbage, naar det gjaldt fangerne; de havde kammerater der.
Rygtet om forestillingen naaede skibene; Jens Krog skriver d. 7. april 1811, „at der i Danmark skal være oprettet et komediehus, og at den fortjeneste det kan indbringe skal være til understøttelse for de danske krigsfanger i England. Det er meget godt gjort for os". Et par dage efter uddeltes paa skibet i 150 exemplarer et trykt brev fra pastor Rosing, hvori bekendtgøres, at overkrigsraad, kommissær og ridder Fredr. Chr. Smith, den ovenfor nævnte departementschef, har meddelt, at der, indtægten fra skuespiller og dannebrogsmand Knudsens skuespil medregnet, staar et beløb paa 16 381 rdl. til disposition, foruden et beløb „i mønt". Kongen har bestemt, at 8000 rdl. heraf skal fordeles blandt de fangnes familier; resten, som kongen har rundet opad, saa der kan købes £ 400, skal komme fangerne selv til gode; til den beklædning af hjemvendende fanger, som ovenfor er omtalt, har „den retskafne mægler Herløf i København" skænket 1347 rdl. Rosing forestod fordelingen „som sædvanlig"; han anmodedes tillige om at lade udfærdige og udfylde „skemaer", saaledes at man hjemme kunne vide besked om fangernes familier, „finde de til understøttelse kvalificerede og være temmelig visse paa ej at blive bedragne". Jens Krog omtaler disse skemaer, som behørig udfyldte findes i Rigsarkivet.
Digterkongens prolog var — naturligvis — ikke det eneste poetiske udbrud, som Phønix-festen fremkaldte. *Københavns Skilderi* bragte før forestillingen en „Phantasi": *Den Krigsfangne*, en dramatisk situation: Den fangne sømand *Ole* vaagner paa sin briks i „et fangehus i Hull"; i et syn aabenbarer sig hans kone *Sofie* med børnene *Lovise* (17 aar) og *Frederik* (14 aar); endnu i den sene nat er de travlt beskæftiget med arbejde for at fremskaffe penge til den elskede og savnede fader. Frederik citerer med stolthed af hans sidste brev svaret, da engelskmanden lokkede med „sit guld": „Jeg kan bære lænker, men ikke skændsel; jeg kan sulte, men ikke forraade det land, der gav mig føde, før jeg endnu kunne fortjene det." Inspireret heraf sværger drengen blodig hævn. Moderen svarer stille: „Vi er for svage til at

bryde vore lænker, men omvikle dem med blomster, plukkede i veldædighedens hellige lund, det kan og det vil vi". Derfor agter hun, der ellers ikke er meget for komedier at betragte den forestaaende teateraften som en „helligaften" og købe billet.

Et skib af ben — men et andet — „gjort af vore danske og norske krigsfanger i England" vedbliver at optræde i forbindelse med Knudsen. I hans dagbog meddeler han under 27. 3. 1814, at han efter hjemkomsten fra sin Norgesrejse havde audiens hos dronningen. „Jeg presenterte Hendes Majestæt" for et saadant skib, og hun „betragtede dette mesterstykke med beundring og vemod". Faa maaneder senere, i juli 1814 udstilledes med Knudsen som udstiller paa den aarlige udstilling af *Kunst- og Flidsfrembringelser* i København, som nr. 226 „Et Skib forfærdiget af de danske Krigsfanger i Engelland, af deres madben; tougene er af deres hovedhaar." Udstillingen besøgtes d. 13. juli af kongefamilien med Majestæterne i spidsen. D. 2. august s. a. optraadte Knudsen ved festen paa Nyholm for de hjemvendte fanger paany med skib, og i *Dagen*'s referat siges udtrykkelig, at det var skibet fra udstillingen i juli; i Knudsens tak til offentligheden faa dage efter hedder det, at „det skønne Kunststykke" var udlaant af købmand Jørgensen i Aalborg, som altsaa maa have erhvervet det paa udstillingen. Hermed ophører efterretningerne om dette skib. Om købmand Jørgensen fra Aalborg er identisk med en Jørgensen, der bidrog til indsamlingen 1810, eller med den hr. Jørgensen, der tegnede sig som subskribent paa et værk om fangernes haandarbejder, der 1813 var planlagt i England, og hvortil vi om et øjeblik vender tilbage, faar staa hen.

Paa sine indsamlingsrejser medførte Knudsen et stik af scenebilledet d. 26. jan. 1811, som han havde ladet „kvartermand ved construction" *Lønning* tegne og *Heuer* stikke, og hvorpaa han selv ses med skibet i haanden; det kostede med Øhlenschlægers prolog 6 rdl. og indbragte allerede i de første uger 2000 rdl. Ikke blot paa Børsen men rundt i de danske provinser, i Norge og hertugdømmerne fandt det rig afsætning; embedsmænd i Haderslev og paa Christiansfeld aftog saaledes 1813 50 exemplarer. Efter sædvane aflagde Knudsen regnskab for kongen, hvem han overdrog indtægten. Statstidende d. 12. 7. 1814, og dernæst andre blade, indeholder følgende tak, dat. d. 20. juni: „Velgørende landsmænd! Jeg skylder at aflægge regnskab over indtægten af det i anledning af forestillingen d. 26. jan. 1811, til bedste for de danske krigsfanger i Engelland udgivne kobber, forestillende orlogsskibet *Phønix*, hvoraf jeg bestemte overskuddet til disse vore fangne brødre. Jeg har allerunderdanigst overleveret vor allernaadigste konge en specifikation over denne indtægt, hvilken af højsamme er tilsendt det kgl. Admiralitets- og Kommis-

sariats-Kollegium. Overskuddet beløb sig, til d. 28. jan. 1813, til den summa:
10 300 rdl. D. C.
122 rchtl. S. H. C.
1 guinee
10 pund sterling.
Jeg nød da atter den lykke ved denne min bestræbelse og ved mine medborgeres gavmilde understøttelse at vise havets kække sønner Eders og min hengivenhed, at trøste deres forladte koner og børn og styrke vore fangne brødre til at bære deres kummer. Modtager da alle, fra kongen til den ringeste, som modtog dette kobber af min haand, min hjerteligste tak for eders tilfredshed med dette mit patriotiske foretagende." (Fig. 40).
Vi vil møde Knudsen endnu engang i forbindelse med arbejdet for fangerne. Denne gang ved modtagelsen af de hjemvendte. I alt indsamlede han i aarenes løb den overordentlige sum af 287 533 rdl., største delen inden statsbankerotten, og saaledes bør hans navn mindes med ære i historien om prisonerernes økonomi.

Ved deres kunstflid, der vakte opmærksomhed, stimulerede fangerne velgørenhedsværket. Deres økonomi var i det hele baseret ikke blot paa statsunderstøttelsen og gaver, men ogsaa paa eget arbejde. En særgruppe, kanonbaadsfolkene og kapergaster, havde desuden deres prisepenge, der blev tilsendt dem.
Om det flittige arbejde ombord fortæller Garneray: „Ivrig virksomhed herskede i denne skrækkelige kloak. Ingen, bortset fra de sløve, der saa ud som de var døden nær, og blege, med udslukte øjne blev liggende, var uden arbejde. Nogle sled med høvl i haand; andre lavede af ben indtagende smaasager, skakbrikker o. l.; hist byggede man linieskibe og fregatter af fineste nøjagtighed; man flettede sko eller strikkede huer. Hver enkelt repræsenterede et forskelligt haandværk." Hedvig Rosing udmaler billedet: „Det store rum (altsaa batteriet) genlød af surren og hamren af mange redskaber"; snedkere, skomagere, skræddere etc. arbejdede paa rad. Vi maa tænke os batteriet som en fortsat række af værksteder, udsalg og beværtninger. Dahlerup siger: „De der havde lært et haandværk, søgte beskæftigelse hermed, saa vidt det lod sig gøre uden penge til at anskaffe sig værktøj og materialer. Men nøden gør opfindsom, og man saa værksteder af alle slags opslaaet i kulen og paa batterierne, saa snart spulingen var til ende. Ben erholdtes hos skibskokken;" Kulen lignede en bazar eller et torv, hvor ikke blot værksteder men ogsaa udsalg holdtes igang fra morgen til langt ud paa dagen. Englændere kom ombord, tilbyttede sig de fremstillede sager for sæbe, to-

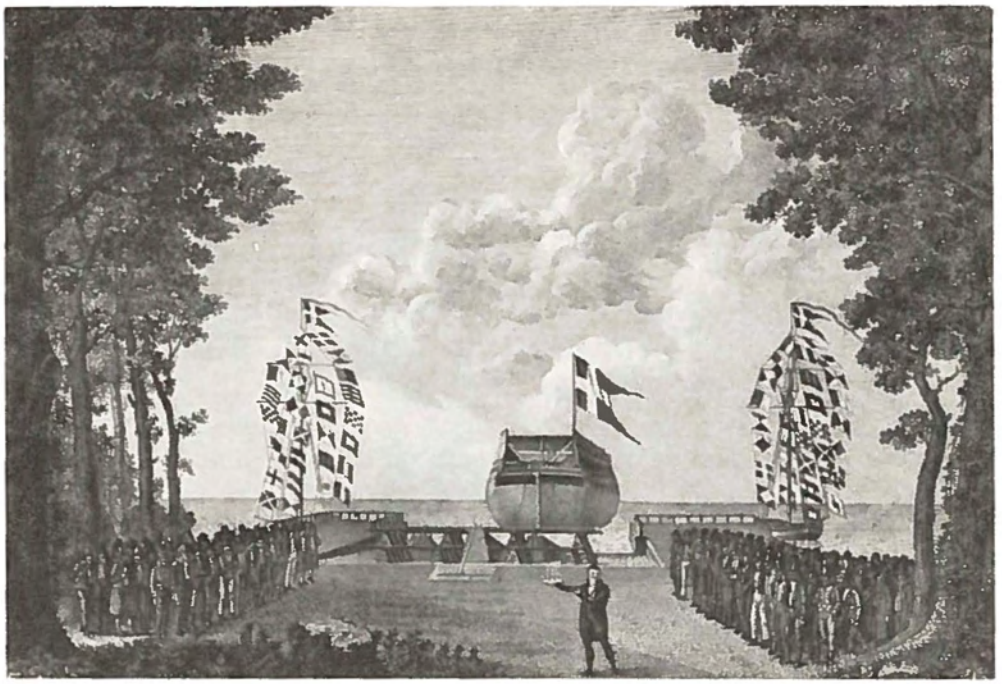

Fig. 40. Skuespiller og dannebrogsmand Hans Kristian Knudsen fremviser Rosenborgskibet ved forestilling paa det kgl. Teater.

bak, grønsager, øl, arbejdsmaterialer etc; eller sagerne blev taget i land i kommission. Sikkert har ogsaa besøgende søfolk fra licence-skibe med stor hyre paa lommen gjort indkøb, ligesaa de frigivne ved afrejsen forat have en souvenir. Kaptajn Kaald købte ved afrejsen d. 30. aug. 1810 „adskillige ting af folkene" uden at angive hvad slags ting det var.

Pastor Rosing, Andreas Feldborg og Hornemann paatog sig kommissioner, ikke mindst den sidste, hvem hans forholdsordre fra 1812 lagde stærkt paa sinde at støtte fangerne i arbejdet. Feldborg sender endnu i april 1815 fra England en anvisning paa £ 8 til en vis Jens Kornerup, der havde siddet paa *Bahama;* han beder Molbech besørge den videre efter en adresse, som Dahlerup formentlig vil kunne skaffe. Hornemann og Rosing beklager at afsætningen gik trægt. Ifølge Understøttelsesfondens regnskab for 1813 havde Hornemann for egen regning i løbet af to aar indkøbt for godt £ 402, men kun afsat for £ 125; han opfordrer til køb til overpriser. I en indberetning til kollegiet fra dec. 1812 hedder det, at han af arbejder for £ 230 har solgt for £ 100.

Fortegnelsen over sagerne omfatter overvejende smaating af ben, træ, haar og straa. Urkasser (5—16/), dominospil, skeer af forskellig størrelse (pr. du-

Fig. 41. Syskrin, „Chatol", af træ. Laaget aabnet.

sin fra 3/); urbaand, halsbaand, armbaand, ringe af farvet haar, med eller uden devise eller navn; skrin i indlagt arbejde, eller med kunstfærdig dekoration af straa (fig. 41—42) man kan faa en violin for 14/ eller £ 1; skibsmodeller til £ 1 1/2 eller £ 4. Skibet paa Frederiksborg (fig. 43), hvis proveniens ikke kendes ud over, at det er købt paa auktion i moderne tid, hører til denne kategori. Et forbud mod at arbejde i straa synes overraskende, men skyldes formodentlig, at straaet blev taget fra madrasserne, som derved mistede deres fyld og gav anledning til nye krav. Et unicum er vistnok en model af et orlogsskib, udført i *glas,* som findes paa Handels- og Søfarstmuseet og efter traditionen er forfærdiget i prisonen af en fransk fange (fig. 44).

Der blev faktisk betalt overpriser, og man greb desuden til elskværdige fif. Man sender smaagaver til personer der har gjort sig særlig fortjent ved indsamling, saaledes til 3 navngivne i Porsgrund, „som et bevis paa erkendtlighed for deres stadige bestræbelser for at forøge denne fonds indtægter". Fra Rosing modtog fondet £ 36, „indsamlet ved tærningkast om et skatol (dvs. skrin) og et benskib i *Phønix Tavern*"; de havde hver kostet £ 5 og var forfærdiget af to kaptajner, der sad paa *Buckingham* og *Bahama.* Phønix Tavern var de dansk-norskes samlingssted i London, hvor en bog *Trøst for ulykkelige Brødre* laa fremme til indskrivning af bidrag; Hornemann advarer mod falske indsamlere. Den hjemvendte pastor Rosing foranstaltede sammen med to andre i maj 1812 i København et lotteri over krigsfangearbejder; der var 600 lodder og lige saa mange gevinster; loddet kostede 5 rdl. men man maatte gerne give mere; motiveringen var at „opmuntre til flid og umuligheden af at finde afsætning paa stedet"; genstandene var smaating.

Fangerne udarbejdede dog ikke blot smaasager. Bortset fra de allerede

omtalte skibe, der spillede saa stor en rolle ved indsamlingerne i København, hører vi om et, der blev skænket til kirken i London og som synes forsvundet; Jens Krog beretter i dec. 1812 om et linieskib fra *Bahama* og en fregat, der var fremstillet paa *Nassau* i Chatham, og som af Andreas Feldborg blev solgt for henholdsvis £ 40 og 20, dvs. efter Krogs beregning 240 og 120 rdl. dansk kurant. Om den skibsmodel, som fangerne i Greenlaw forfærdigede som gave til pastor Rosing faar vi nøje besked af kapt. Kaald; han medtog ved sin afrejsen „en kasse med et stort prægtigt benskib paa 84 kanoner, dansk flag og jøs og vimpel, 10 mand paa dækket. Dette skal sendes til hr. præsten Rosing i London og er en present af alle danske prisonerer i Greenlaw (hver dansk officer gav 1/1 og folkene /4)". Ogsaa i Greenlaw, som vi ved, at Rosing havde besøgt, havde man sporet virkningen af „denne gode menneskekærlige mand, der har gjort store ting for prisonererne". Ifølge Hedvig Rosing er skibet „vel en alen langt" og tovværket haar *. (Fig. 45—46).

Fig. 42. Samme skrin. Laaget over indvendigt forsænket rum aabnet. Den engelske konges monogram ses.

Det maa i høj grad beklages, at et planlagt værk om haandarbejdet ombord

*) Skibet, der ejes af familien og befinder sig i Danmark, er en slank todækker paa 84 kanoner i bredsiderne, to kanoner paa bakken skyder fremefter; kanonerne kan ved en snoremekanisme bevæges ud og ind; snorene er befæstet i benkugler paa agterspejlet. Maalene er fra agterspejl til gallion 50 cm; fra køl til masteknap c. 54 ½; bugsprydet er 25 ½ cm; masterne c. 42—45; toppen paa stormasten knækket. Paa dækket er anbragt 8 (!) figurer af ben, 7 matroser i hvide benklæder, kort blaa trøje og rund hat, deres armstillinger er forskellige; de kommanderes af en officer i blaa kjole, trekantet hat og sorte halvstøvler op om de hvide benklæder; gallionsfiguren er en officer i lignende dragt, men med fjederhat; der er to redningsbaade af træ. Skibet, der er kunstfærdigt arbejde, har bestandig været i familiens eje, men har konservering behov. Materialets hvidhed fremhæves ved diskret anvendelse af farver (grønblaa).

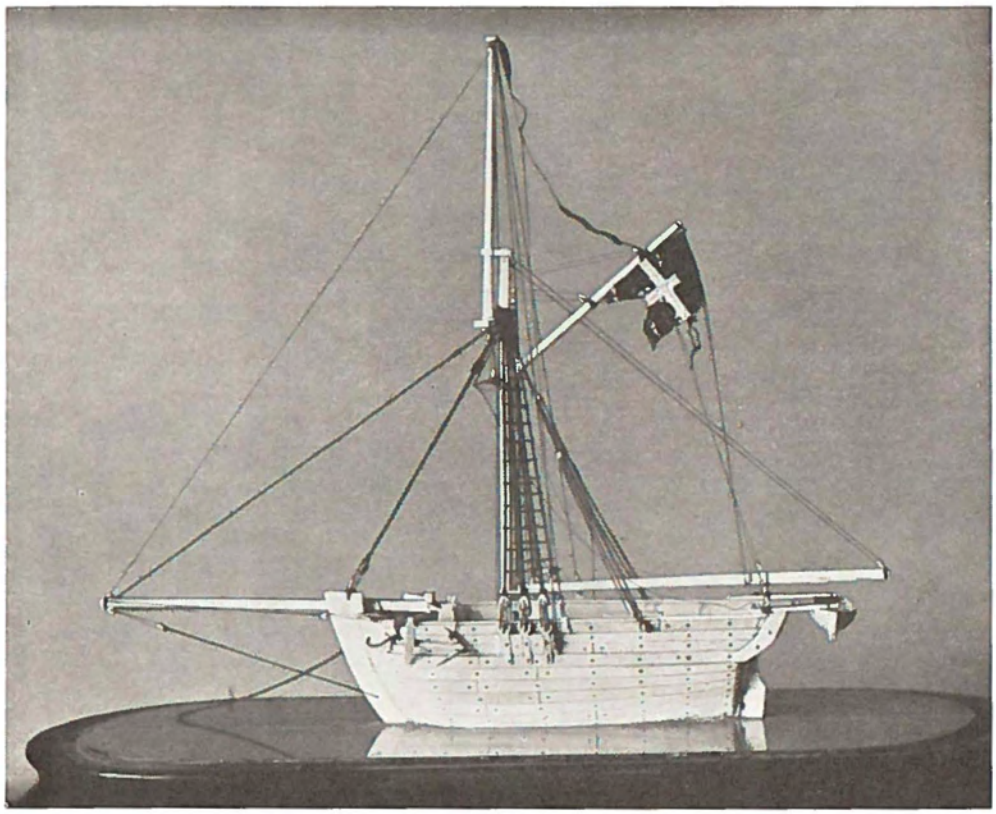

Fig. 43. Mindre benskib (jagt).

ikke saa lyset, men subskriptionsindbydelsen, der er dateret London d. 9. sept. 1813 er saa indholdsrig, at den giver et godt begreb. Det er et 2-bladstryk i folio, som paa første side har teksten og paa de følgende 3 listen over subskribenterne. Teksten lyder: „For the benefit of the Danish prisoners of war in England. In the press and speedily will be published, in one volume Royal octavo, embellished with engravings of Danish costume, and other subjects, from drawings by *F. P. Wedsted,* Danish prisoner of war, on board of the *Bahama* at Chatham. Price one guinea in boards: *Particulars relative to the Danish prisoners of war in England by A. Andersen Feldborg,* of the University of Copenhagen, author of a „Tour in Zealand" etc.

The work will contain:

An account of an exhibition of works executed by the Danish prisoners of war, opened under the patronage of *His Royal Highness the Duke of Gloucester.*

A statement of sums received by exhibiting and disposing of the works of

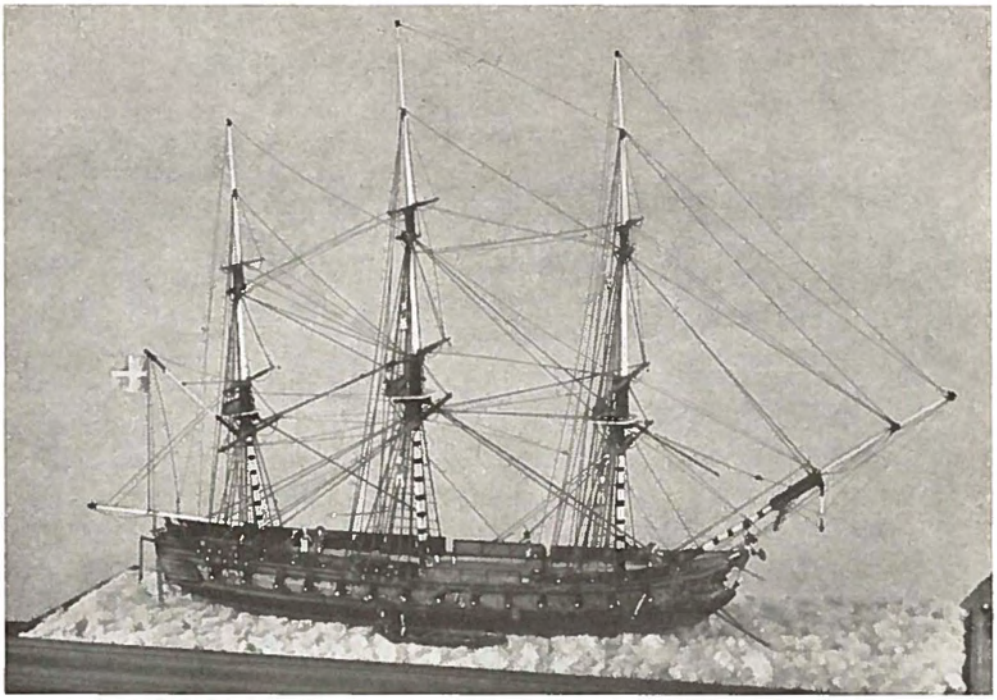

Fig. 44. Skib af glas (fregat). Fransk fangearbejde. Mandskab paa dækket.

the prisoners; shewing (!) at the same time in what manner the money has been applied for the incouragement of industry, the diffusion of useful learning, and the alleviation of misery among the prisoners.
Observations on the state of the prisoners; written, enlarged and revised by different prisoners, now at liberty, or still detained on parole or in confinement on board on prisonships.
Literary illustrations of the works of the prisoners.
Miscellaneous information; comprising accounts on naval engagements, national festivals, and of other occurrences relevant to the main subject of the work."
Subskribentlisten opviser henimod 100 navne: engelske, norske og danske; den vil blive betragtet i et senere afsnit.
Haandarbejdet paa skibene har altsaa været betragtet med saa stor respekt, at det kunne motivere baade udstilling under kgl. protektion og beskrivelse i bogform. Som illustrator nævnes F. P. Wedsted; maaske er det da ham, der forfærdigede dekorationerne, da man paa *Bahama* 1810 fejrede kongens fødselsdag med store tableauer, som vi senere skal omtale; hans navn findes blandt underskriverne paa en takkeskrivelse august 1810. Maaske er

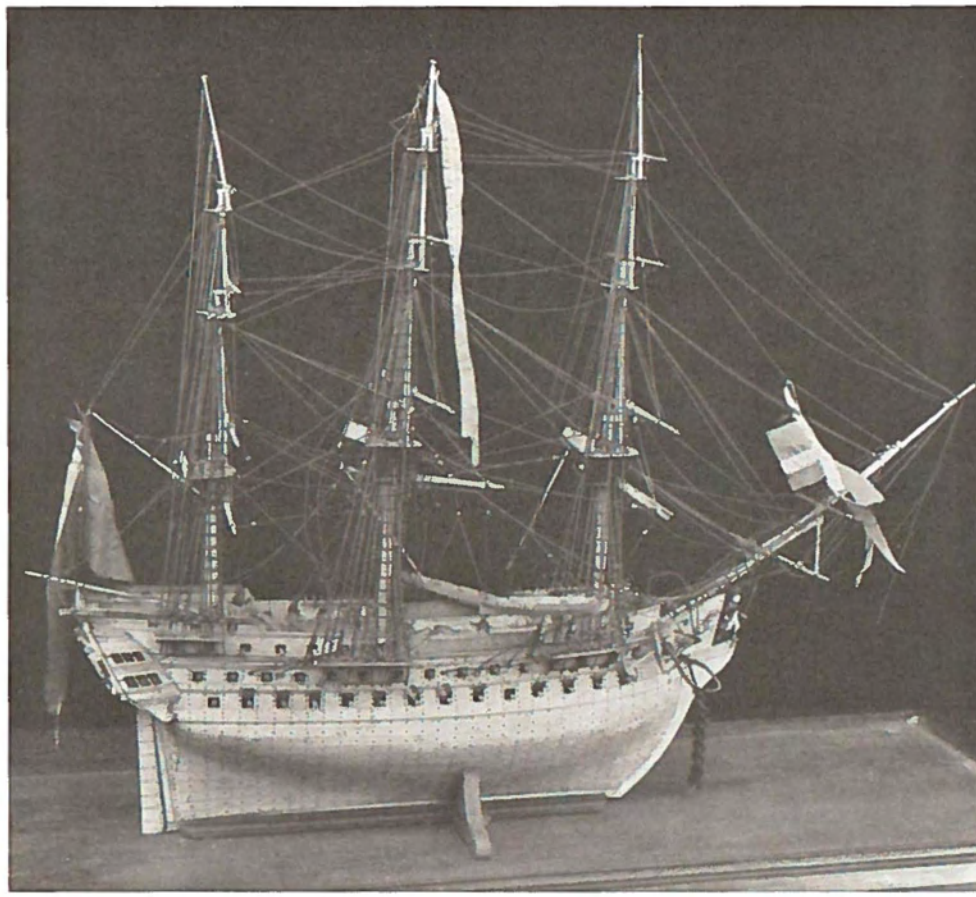

Fig. 45. Benskib, skænket pastor Rosing af fangerne. Todækker.

F. P. Wedsted identisk med den P. Vedsøe, hvis billede af *Bahama* er kendt i to kopier (fig. 22).

En udstilling af fangearbejder som Feldborgs var ikke noget usædvanligt. I det engelske tidsskrift *Apollo* (1935) beretter Th. W. Bagshawe i en rigt illustreret afhandling om *Bone works made by prisoners af war during the Republican and Napoleonic wars 1793—1815.* Med udgangspunkt i en mindesøjle over 1770 franske fanger, der døde i landprisonen Norman Cross ved Stilton i Huntingdon Shire, fortæller han, at der i denne prison, der rummede indtil 7000 fanger, holdtes offentligt marked, regelmæssigt to gange om ugen, men undertiden daglig. Unævnte privatsamlere i England bevarer endnu rige repræsentationer, men den største samling findes i Petersborough, nord for Norman Cross. „Bones of their meals" (samme udtryk som brugtes om Rosenborgskibet), straa, kokosnødder, metal etc. var ma-

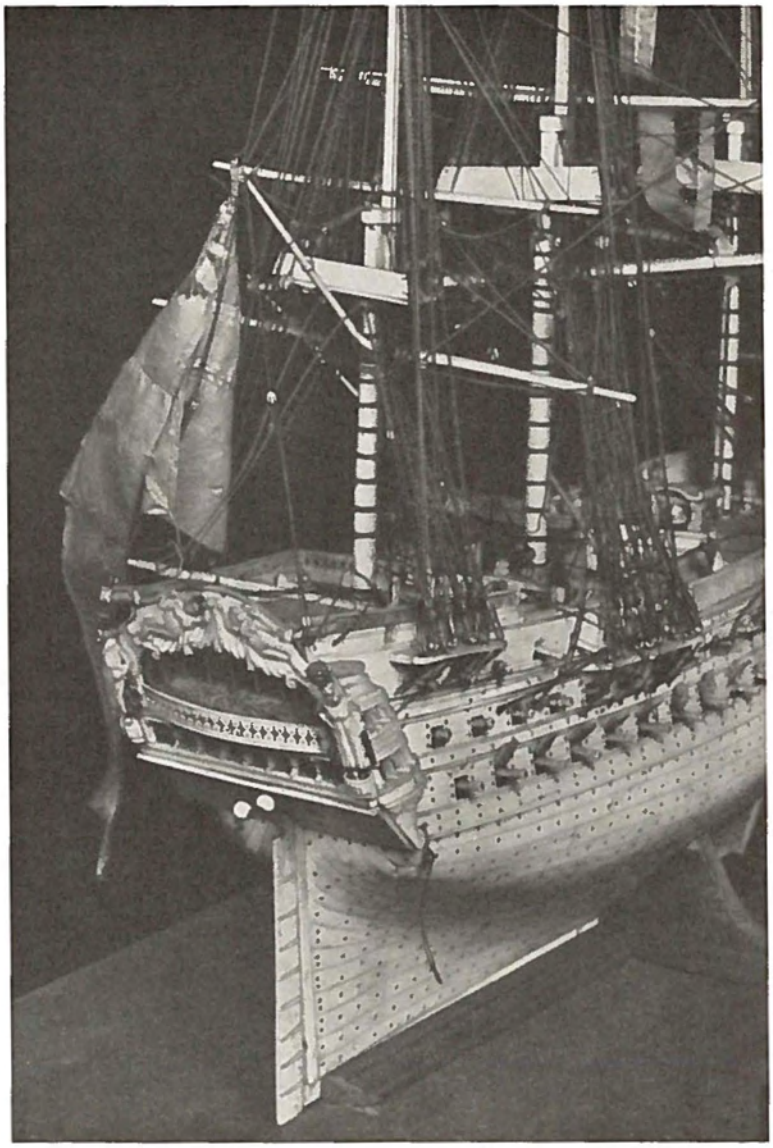

Fig. 46. Samme. Agterskibet.

terialet, endog bronze, der blev forgyldt (ormolu); Bagshawe understreger arbejdernes høje kvalitet, der vidner om fint uddannede haandværkere med adgang til specialredskaber; af ormolu-arbejderne blev en enkelt endog kaldt til London som lærer; ogsaa at falskmøntneri kunne drives, tager han som bevis paa teknisk snille. Af priserne, som var paahæftet varerne, kendes kun faa (t. eks. 2 guineas for „a marquetry picture of the Minster"),

men det hævdes, at adskillige fanger rejste hjem med £ 2—300. Reproduktionerne viser motiverne: æsker i indlagt træarbejde, skibe, huse, kirker, slotte etc.; bygningerne var forsynet med mekaniske indretninger, springvand, bevægelige figurer etc.; et makabert motiv var guillotinen med dødsdømt aristokrat, økse der faldt og hoved der trillede i bund. Fra skibe ser Bagshawe bort, da han ikke var skibskyndig.
I Danmark og Norge findes vistnok kun paa Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg, et svagt tilløb til en samling (fig. 39, 41—42 m. fl.). Spredt paa privathaand findes endnu enkelte sager.
Bagshawe bemærker, at krigsfanger altid tyer til arbejde af nævnte art. I Lem kirke ved Ringkøbing hænger en to meter lang skibsmodel, gjort af engelske fanger medens de opholdt sig i Ringkøbing 1808 og skænket af køberen, byens byfoged. (*H. Rabjerg,* Sønder Lem Kirke. 1944; billede s. 27, slg. s. 74).

En anselig samling af benskibe udført af franske fanger i prisonen udbødes for et aars tid siden af *The Parker Gallery* i London. Ifølge det illustrerede katalog var størrelsen fra 6 til 22, men i reglen fra 10—12 tommer i længden og materialet ivory or animal bone saved from prison rations sawn into „timbers" and fastened together by brass pins, fitted and rigged with anything salvaged from camp dustbins or passed in by visitors. Skibene er ikke blot factually right but things of beauty, produkter af højt craftmanship ... true works of art. Forfærdigerne af skroget antages at være elfenbensarbejdere fra Vestafrika (!), riggen byggedes af egentlige sømænd; tovværket blev spundet af haar. Prisen for disse modeller, der betegnes som sjældenheder, er fra £ 75 til 275.

Adskilligt af fangernes haandarbejder, ikke blot de store og meget smukke skibsmodeller, fortjener betegnelsen kunsthaandværk, men der tales ogsaa om kunst ombord. Den franske *Garneray* opdagede sig selv og opdagedes af andre som kunstner paa skibene. Det begyndte beskedent med at han tegnede en engelsk soldat, der havde interesseret ham ved sin usædvanlige grimhed; kammeraterne var begejstrede, og ikke mindre soldaten, hvem Garneray næppe turde vise billedet. Han erklærede, da han hørte prisen at billedet var meget mere værd, men at han alligevel ikke ville give mere end /6 for det, medmindre den paraply kom med, som hans kæreste havde foræret ham, samt hans pibe (fig. 47). Efter denne succes vælter bestillingerne ind; prisen er fra /3 til 1/, og kunstneren bliver kapitalist. Han køber sig klæder, oliefarver og lærred og bliver „saa lykkelig, som man kan være

paa et blokskib". Men Nemesis vaager; hans velstand vækker kammeraternes misundelse, de bagvasker ham som leder af sammensværgelse, og han forsættes til et andet skib. Paa *La Vengeance* faar han imidlertid en ny chance; en engelsk kunsthandler afkøber ham alt hvad han kan præstere for £ 1 stykket; den humane chef indrømmer ham en kahyt paa dækket, og da en konkurrerende kunsthandler overbyder den første med det 5-dobbelte er hans lykke gjort. Han sendes paa parol i landprison.

Fig. 47. Garnerays første succes.

Før han begyndte som kunstner, havde han tjent penge som tolk for chefen, ved at oversætte den engelske avis for sine kammerater, og ved at lære en af officerernes datter fransk.

Girard fortæller om en skotsk skibskommandør, der i sin begejstring for alt fransk var ivrig for at komme i forbindelse med dannede fanger og perfektionere sig i sproget, som han — le malheureux — mente at kunne tale. Vedkommende franske officer opnaaede som hans lærer udstrakt frihed, gik ud og ind hos de engelske kolleger og benyttede chancen til en heldig gennemført flugt.

At udnytte de andre fanger som erhvervskilde, forbedrede ikke skibets nationaløkonomi, hvis udtrykket er tilladt, men var almindelig. Vi har hørt Federspiel fortælle om kaffe- og lapskaushandlerne, men der var mange andre forretninger, og handelsmændene „tog, som Garneray siger, ikke i betænkning at snyde de ulykkelige kammerater, der pinte af sult solgte, hvad de maatte have". De franske skildringer lægger i det hele taget ikke skjul paa den hensynsløse egoisme, hvormed enhver søgte at sørge for sig selv, paa den gensidige misundelse, hadet til de „rige" blandt kammeraterne. Corbière fortæller om en tatoveringskunstner, hvis prelleri var vanskeligt at

undslippe. For dyre penge underkastede man sig pinslerne under hans naal; de tusind stik, koloreret med krudt og farver, fremkaldte feber; ja hans mest omfattende værk endte tragisk. En matros, der havde været med ved Trafalgar, som var stolt deraf og kun omtaltes som *Trafalgar*, lod sig overtale til at lade hele slaget indprikke paa sin krop; arbejdet blev aldrig færdigt: manden maatte paa sygestuen og døde. Kunstnerens reaktion var raseri over den utaknemmelige.

Dahlerup taler om, at adskillige blandt fangerne drev en „indbringende forretning"; han nævner særlig kokkene, der solgte „det afskummede kødfedt og anden affald fra maden". Kokkene havde dog andre muligheder end denne, og herom har Jens Krog flere beretninger. En særlig farve har et tilfælde fra en søndag i marts 1811, da en fange venter besøg af et par frigivne kammerater og i den anledning sparer sin kødration for flere dage „for at have en smule steg" til sig og gæsterne. „Da det var middag, og de sad ved bordet og ventede efter stegen, syntes de, at det varede noget længe, inden den blev færdig. Da de fik efterspurgt, fik de at vide, at han, som skulle tillave den, havde solgt kødet og drukket pengene op, hvorover gæsterne maatte gaa slukøret fra bordet igen". For balancens skyld tilføjer Krog: „Men han som solgte det fik lystig prygl for sin umage." Den tidligere med ære omtalte holstener Stoltzenhoff, der saa bravt værgede det danske navn, avancerede i sept. til at blive skibets tolk og førte i denne egenskab forhandlingerne med leverandørerne; da han tillige var fangernes „mesterkok" fik han dobbelt chance for at bedrage; hans „nedrige streg" kom, ligesom i tilfældet Poul Dons, først for en dag da han var bleven frigivet; han havde solgt varer tilbage til leverandørerne og beholdt pengene. Kokkene blev sig selv lig til det sidste. Endnu kort før frigivelsen, i april 1814, „snød de kokke, som nu er inde, hver bakke for nogle sild", som de solgte. De fik deres straf; de maatte betale avisen for 14 dage.

„Butiksholderne" levede væsentlig af kammeraterne, men ikke alene af dem. Ølhandlernes „gevinst" stammede saaledes tildels fra engelske soldater; vi erfarer det, da ølhandelen i kulen forbydes, fordi „de engelske matroser og soldater gik hver dag og drak sig fulde"; de købte ogsaa brændevin, smuglergods og eftertragtet. Da 4 engelske marinere gribes under brændevinssmugleri, sættes i bøjen og bagefter tildeles 1 dusin kat, ytrer Jens Krog i feb. 1810 det ønske, „at alt det brændevinssmugleri rent kunne ophøre; saa længe det vedbliver, ødelægges der saa mangen mand". Men da en angiver forraader franske smuglere, forbitres han. Butikshandlerne maatte laane startkapital; en, der havde laant den af en engelsk sergeant og ikke kunne betale, saa sin kiste beslaglagt.

Fig. 48. Prisonerer paa arbejde i land. Bemærk de af kaptajn Kaald omtalte „kvækerhatte".

Der tilbød sig ekstraordinære lejligheder. Engang solgte 3 mand sig til engelsk orlogstjeneste for £ 20; de lod sig overtale af to koner, hvis mænd var blevet presset og kun kunne komme fri mod erstatningsmænd, en udover deres tal. I februar 1814 mødte en købmand op for at engagere tømmermænd til skovene i Canada; han gav £ 2 i haandpenge og løfte om £ 20 aarlig; han drog af med 18 mand fra det ene danske skib og 22 fra det andet. Ogsaa frigivelse kunne udnyttes kommercielt. Navn og pas var handelsvare, man fik penge og betalte med selv at blive siddende. Et saadant letsind forekommer Jens Krog „ubegribeligt". Der blev i det hele taget drevet meget kispus ombord med navn og nationalitet. Alle kneb gjaldt, men den engelske kontrol var vagtsom. Journalen fortæller derom.

Et sælsomt tilfælde indtraf i dec. 1809, da det blev bekendtgjort, at en vis lord Merville havde udlovet £ 250 til den, „der vil paatage sig at sidde syv aar i en underjordisk kælder uden at faa dagens lys at se eller nyde den friske luft; sit haar maa han ikke klippe, ejheller sit skæg og sine negle, og i den tid ikke tale med noget menneske. Derimod maa han faa alt, hvad som kan gøre ham hans ensomhed taalelig, nemlig hvad spise og drikke han lyster, lys, skrivertøj, papir, bøger etc. Alt skal blive indladt til ham gennem et hul foroven". En frisk ankommen trondhjemmer, Peder Lemwig, melder sig, „om han bliver antagen, ved vi endnu ikke". I en fransk, en engelsk

og en tysk roman fra tiden forekommer et beslægtet motiv; vi kender det paa dansk fra Blicher.

Nogle af fangerne havde lønnet arbejde ombord, 6 mand der fejer, faar /3 pr. dag; da hospitalsskibet skal varpes til og fra, faar 50 mand /6 pr. dag (at varpe vil sige at flytte et skib ved at hale i et tov, der er fastgjort i varpeankeret, der føres frem i en baad og kastes); da englænderne i sept. 1813 spurgte, om nogen paa *Fyen* ville arbejde paa havnen i Sheerness for kost og /6 daglig, „svarede alle (686) ja" (fig. 48). Franskmændene der gik „paa sjau" i Dartmoor, fik /6 i dagløn. Hvis en slags arbejde: kalkning, skraben o. l. først en gang havde været lønnet, men forandredes til pligt uden løn, vakte det harme og protest. Først overfor trudsel om repressalier bøjer man sig; man vil ikke se sine borde og bænke „slaaet itu": „Der vil altsaa ikke siges nej, skønt det er uret".

Der gaves enkeltmandsarbejde bortset fra tolkens. En fransk fange lod sig engagere som kok hos skibschefen, og den flere gange citerede Federspiel blev skibsbarber, hvorom han fortæller følgende: „Man fandt paa forskellige ting for at forbedre vore kaar. Der blev t. ex. fra de engelskes side sørget for, at der blev en barber ansat, og det blev bekendtgjort, om nogen ville paatage sig at barbere mandskabet imod at erholde 7 pence* maanedlig samt 2 pund sæbe og de nødvendige barberknive. En gammel hollænder iblandt os, der havde været barbersvend paatog sig bestillingen; men da han maatte have en medhjælper, tog han mig dertil og lærte mig at barbere, ved hvilken lejlighed jeg lærte den ædle barberkunst. Vi havde 700 mand at barbere og kunne altsaa i 3—4 dage om ugen have nok at bestille. I førstningen gik det lidt drøjt til, da mange maatte gaa fra os, dels med det halve skæg, dels med blodige ansigter, men efter nogen tids forløb gik det rask fra haanden, og de 7 pence hjalp betydelig. Da jeg efter et par maaneders forløb var bleven øvet, begyndte jeg at leve bedre og købte mig undertiden et og andet stykke tøj, eftersom jeg forhen næsten var nøgen. Nu blev jeg ogsaa mere anset blandt mine bakskammerater, fordi jeg ved min fortjeneste undertiden kunne give noget til bedste, og vi ved denne lejlighed levede bedre."

Han bliver endog barber hos den kommanderende officer og hans kollega; han barberer dem hver morgen, „hvorfor jeg dagligen havde min gode middagsmad, fik adskillige klæder af dem og ligeledes undertiden penge, saa at jeg virkeligen efter min stilling var ret lykkelig".

Foruden disse muligheder for at tjene penge paa kammeraternes pung eller paa englændernes, gaves der „embeder", lønnet udefra og af danske. Herom i senere sammenhæng, men uanset hvilke fordele man kunne skaffe sig, stod

*) Vistnok fejl for shilling, slg. s. 134.

naturligvis det at slippe bort fra trængselen, tvangen, stanken og alt det andet for en normal fange som det mest attraaværdige. Vi har hørt om de utallige flugtforsøg, men der var en anden maade, som man ikke mindre hyppigt tyede til, en mindre anset og stærkt kritiseret: *Entring*. At *entre* vil sige at tage tjeneste hos englænderne; dette kan ske under flere former, og Jens Krog omtaler dem alle. Man kan entre „til skibet". Federspiel gjorde det, efterat han først havde ladet sig engagere som barber. At entre til skibet kunne faa uønskede konsekvenser; saaledes blev i aug. 1810 to mand, der havde entret til skibet tvunget til at gaa over paa admiralskibet og derfra paa orlogsskibe. Man kan entre til koffardis. Særlig ivrige var englænderne for at faa fuldbefarne søfolk til ostindiefarere, men man kan ogsaa entre til orlogs. Alle former var genstand for Jens Krogs foragt, omend ikke i lige grad. I feb. 1809 skriver han: „Det er ikke ret gjort, omendskønt det kun er til koffardis, allerhelst nu vi faar understøttelse af vores regering." Den værste form er entring til orlogs, hvorved man blev kombattant mod fædrelandet. Det første tilfælde af denne art fandt allerede sted i jan. 1808, kun faa maaneder efter fangenskabets begyndelse. Det fremkaldte „oprør" paa skibet; man forlanger udleveringen af vedkommendes tøj stoppet, indtil de selv afhenter det, „paa det man kan faa dem afstraffede, fordi de viste sig som landsforrædere. De var imidlertid bragt i sikkerhed, og deres tøj fik de dog omsider, men meget spoleret". Noget lignende passerede nogle aar senere, da paa en gang over 20 mand entrede til orlogs.

Jens Krog glæder sig ved tanken om de skuffelser, de entrede vilde lide. Da kort efter de omtalte 5 andre entrer, skriver han: „Hvad saadanne mennesker har for ufølsomme hjerter imod deres fødeland. Men det er folk, der ingen opdragelse eller finfølelse har. Desuden er det kun at forlade et fangenskab for at gaa ind i et slaveri; thi det er utroligt, hvor strengt folk bliver holdt paa de engelske orlogsskibe, hvor en mand gerne kan tjene saalænge krigen varer uden at sætte sin fod i land, og desuden for den mindste forseelse straffes med 2 à 3 dusin kat." Det hænder, at de entrede fortryder: „23 mand, der havde været ude paa en kryds, har ikke været fornøjet med deres saa kærkomne tjeneste. De tænkte de skulle være kommen i himmerig hos engelskmanden; i stedet er de kommen i helvede, som var godt nok til disse forrædere." De 23 foretrækker at vende tilbage til prisonen. Da et rygte fortæller, at et skib med entrede danske er bleven opbragt af russerne og fangerne med den danske regerings billigelse sendt til Sibirien, hedder det: „Gid dem maa ske efter fortjeneste!", og „dette er den store lykke som de fleste raabte paa, at de havde, som kom herudfra med saadanne skibe. Nej, det bedste er at udholde vores fangenskab, til det maatte behage forsynet at

udfri os, saa vi med god samvittighed kan komme hjem til vort fædreland". Jens Krog har ikke stærke ord nok; de entrede er „skurke", der begaar „nederdrægtigheder". Hans egen troskabsfølelse faar støtte, da det hjemmefra meddeles, at de der uden svig udholder fangenskabet, kan vente belønning, medens de andre, „hvis de engang kommer hjem, eller tør vove at komme hjem, kan vente at blive tilbørlig afstraffet". Straffen lod ikke vente saa længe paa sig. Fangerne tog den selv i haand, naar lejlighed gaves. Da saaledes en norsk kaptajn, der aflagde besøg, pralede af sin uhyre fortjeneste i engelsk fart, „havde han nær faaet en banket trøje af de herværende retsindige danske og norske, havde han ikke pakket sig fra borde, allerhelst, da han sagde at han sk** den danske regering noget; det var at ønske, at saadanne landsforrædere kunne blive opdagede og straffede".

Jens Krog noterer med tilfredshed, at standret venter de entrede, hvis de tages paa engelsk orlogsmand. Da den danske orlogsbrig *Sarpen* i sept. 1808 blev tilbageerobret, og „man derpaa fandt adskillige danske, dels pressede, dels entrede her af presongen", blev „de sidste straks ophængt paa strandbredden"; disse som senere 8 andre „til eksempel for andre utro landsforrædere".

Ildeset, men ikke kriminelt i regeringens øjne var entring til koffardis. Tallet paa dem, der gik den vej, er ikke opgjort, men det var stort; Krogs journal noterer, ofte med navns nævnelse, til stadighed nye tilfælde, en gang samtidig 150, de fleste til ostindiefarere. Til orlogs entrede ifølge Rosing af samtlige 7000 kun 300, altsaa mindre end 5 %. Dette tal behøver maaske revision.

Alle kilder taler om det stærke pres englænderne øvede paa fangerne forat faa dem saa vidt. Det var en ren undtagelse, naar den engelske agent Hawkins 1810 fraraadede at entre under henvisning til formodet nær frigivelse. Jens Krog, der ofte har hørt lignende spaadomme fra engelsk side, er overfor dette argument ved at opgive sin skepsis, „thi man har endnu aldrig hørt, at de engelske har raadet nogen fra at gaa i deres tjeneste". Regelen var, at officererne haardnakket trængte paa og blev „vrede", hvis de mødte afslag; vi henviser som grelt eksempel til Hans Christophersens oplevelse i Kattegat foran Göteborg.

Englændernes iver havde nærliggende grunde. Hærene paa fastlandet, orlogsflaaden, der angivelig talte c. 1000 skibe, hvoraf henimod 600 „førte sejl", endelig den uhyre handelsflaade kunne bruge mere mandskab end der var til raadighed. Der lokkedes med stor løn; officererne paa Krogs skib lovede £ 5 i entringspenge til dem, der var taget „før orlogen"; men der

Fig. 49. Presgængere i arbejde.

anvendtes tillige tvang. Som bekendt havde den engelske orlogsflaade ret til „presning" (slg. fig. 49); det var endog lovligt at presgængerne trængte ind i huse og med magt bortførte mandspersoner; dette var tilfældet med de to tidligere omtalte mænd, hvis koner søgte erstatningsfolk paa det danske skib. Ogsaa udenlandske søfolk var udsat for presning; det var baade før og efter krigserklæringen ligefrem farligt at færdes i land; danske og norske søfolk havde svært ved at klare sig for „overløb", og mange mistede deres frihed ved list eller vold. Nægtede de pressede at gøre tjeneste, blev de bragt til prisonskibet. Saaledes gik det en, der just havde faaet sin frihed, men ham nægtede agenten kapt. Hawkins ganske vist at modtage; han blev sendt i land igen som fri mand.

I marts 1811 fortalte nogle frigivne fanger, der aflagde besøg ombord, „at der var saa stærk pressen i land, saa de var ikke nogen sted i sikkerhed". Ogsaa hververe var ivrige baade i land og paa skibene.

Naar fangerne i saa stor udstrækning entrede til koffardis, trods det moralske tryk, de „retsindige" lagde paa dem, havde det flere grunde. Alle, fra drengene, der forpligtede sig for 2 eller 3 aar som „prentes" (prentice), til kaptajnerne (og ogsaa disse er blandt dem der entrer), vidste, at skridtet til at blive „taget fri" betød en forbedring. Da Jens Rasmussen fra Himmer-

land, som ganske vist ikke entrede, men paa lovlig vis blev udvekslet, efter sin hjemkomst blev udkommanderet til Napoleons flaade i Vlissingen, forekom det ham sammenlignet med tilstanden i prisonen at være et „paradis". Den til koffardis entrede blev paa sin vis igen fri sømand paa søen, sejlede og tjente store penge.

Særlige omstændigheder kunne forstærke fristelsen. Gæld til kammerater og købmænd er en ikke sjælden grund. I marts 1810 var en norsk fange „en del penge skyldig, han betalte saa meget som han kunne, og resten som han ikke kunne betale, betalte kreditorerne ham med sunde drag". Han entrede. En vis Andreas Thomsen stak i saa dyb en gæld, at „han ikke længere kunne klare sig for overløb". Han entrer. Ganske vist kunne han heller ikke klare sig hos englænderne; de returnerede ham „af aarsag, at han hverken duede til det ene eller det andet. En stor skam for ham, hvorfor han ogsaa blev gjort nar og udpebet". En anden gældbunden maatte staa adskilligt igennem, inden han ved entring slap fri. Da han meldte sig „paa skandsen", dvs. hos chefen, gik kammeraterne „samtlig op og hentede ham ned og trak ham nøgen ud, og han havde vist ikke kommen afsted, havde han ikke gjort anstalter til at betale". Efter ny lignende optøjer i lignende anledning udgaves af englænderne den ordre, at ingen maatte entre eller frigives, før han havde betalt sin gæld. Aarsagen til gælden var ikke sjælden hazardspil.

Der fandtes dog andre grunde end gæld. En tyv gribes paa fersk gerning, opsurres, bekender, dømmes og straffes med $2^1/_2$ dusin kat; det gentager sig, og han entrer. Den patriotiske og retsindige Jens Krog har hørt til dem, der advarede mod entring. Til festen paa *Brave* i anledning af kongens fødselsdag 1810 blev der skrevet mere end en sang, hvor hovedmotivet er opfordring til at blive „tro" og ikke „svige vort fødelands flag"; eller, som det hedder i en vise hos bornholmeren Engel: *Forbandet blive hver en krop, som agter fædreland at svige* ... det har adresse til de entrelystne. Krog vil helst gøre det til, at blot de ringeste faldt for fristelsen. En styrmand fra Flensborg, der entrer i apr. 1809, spaar han en „ulykke, thi han er hverken navigatør eller sømand"; om hans ledsager, en dreng, hedder det fyndigt, at han „kort sagt intet ved, men har her i prisongen været alle mands nar". Men Krog tager i realiteten afstand fra denne falske selvtrøst; han har i virkeligheden øje for det dybest bestemmende for mangen en brav mand. I ansøgninger til den danske konge fra 1809 og 1810 understreges den stadig truende fare for entring, men de motiver, der fremhæves, er elendighed og fortvivlelse, „mangel og kedhed"; de samme anfører en englænder i en avisartikel fra 1812 for de engelske fanger i de franske fangelejre: „Desperation og elendighed". Krog afskriver artiklen.

Om entring siger den norske historiker Fredrik Scheel 1929, at man bør skelne mellem entring til orlogs og til koffardis; det sidste kan „en eftertid ikke uden stivstikkeri kalde landsforræderi ... men lumpen kunne unægtelig handlingen forekomme overfor de kammerater, som tog den hjemlige regerings forskrifter mere alvorlig og blev sittende i Prisonen".
En omstændighed maa ikke overses af dem, der føler sig fristet til at dømme. De til tvang, mangel og uendelig haabløshed fordømte saa fri skibe under dansk flag sejle ud og ind. De sad fast; andre færdedes uhindret over den af englænderne beherskede Nordsø, vejen til hjemmet. De fik besøg ombord af kolleger, hvis lommer raslede af penge; de kunne endog opleve, at norske landsmænd var „for stolte til at tale med en fange". Baggrunden for denne for dem uforstaaelige tilstand, var *fastlandsspærringen,* og den heraf betingede fripasfart. De besværligheder, som forbudet mod enhver handel med England voldte baade dette land og kontinentet, søgte man afbødet ved *fripas* eller *licence.* Licence udstedtes af englænderne paa det vilkaar, at skibene skulle bringe norsk trælast eller dansk korn til engelsk havn og til gengæld tage engelske varer med hjem. Dahlerup udtrykker det saaledes: „Norske og danske skibe løste fribreve eller licence i England for at overføre ladninger og tage igen returladninger af engelske varer ... I Norge gik denne clandestine skibsfart temmelig levende". Den norske *Jakob Aall,* der citeres i *Sandefjords Historie,* skriver, at hans „sjæl hævede sig i taknemmelighedsfølelse mod forsynet ved at se den skare af svulmende sejl, som strøg ud over Christianiafjorden, lastede med rigdomme, der skulle bringe trøst under landets lidelser og understøttelse for de forarmede klasser. Nordsøen saa efter tvende lange aars forløb vore stolte skibe, der sejlede omgivne af fjendtlige krydsere, midt under fortsatte krigsforhold med England, trygge under beskyttelse af en stump papir." For Norge var licencehandelen * en livsnødvendighed, da det manglede næsten alt. Det højere hensyn, særlig til Norges vel, kunne fangerne som ventelig ikke forstaa; for dem syntes det, der foregik for deres øjne, blot en urimelighed, en uret mod dem selv. Jens Krog siger: „Dette er en besynderlighed, som man ikke ret kan blive klog paa"; han har dengang, i marts 1809, for første gang set et skib under dansk flag staa frit ud af havnen efter at have losset; han kalder det ubegribeligt, harmeligt og uforsvarligt; han betragter det som en privataffære af „skælmer" og „forrædere, som burde hænges"; det er ikke „ret", og dermed er for ham alt sagt. Gang paa gang griber han anledningen til at udgyde sin harme over dem, „der holder neutralitet med England". „Saadant maa vi se paa og hensidde her i uvirksomhed, og ikke være os selv eller nogen til

*) Slg. Den norske Sjøfarts Historie bd. 2.

gavn, hvilket dog er meget uforsvarligt, hvis saa skylden er". Den forbeholdne tilføjelse skyldes, at han paa dette tidspunkt har erfaret, at det alt sker „med kgl. tilladelse". Han oplever endog, at et norsk skib anmoder om engelsk konvoj hjem som beskyttelse mod kapere fra det land, Danmark-Norge var allieret med, Frankrig. I deres forvirring henvender fangerne sig til kongen i et allerede tidligere citeret brev af 26. sept. 1809. Det hedder heri: „Det falder meget tungt og kedsommeligt at se her næsten daglig ankomme fra Frankrig danske comfardi(!)skibe med ladninger, som udlosses her, og da kaptajnerne og mandskabet er danske og farer under dansk flag med frihed midt i krigen, thi det er noget, som vores ringe forstand ikke paa anden maade kan begribe, end at samme maa tjene fjendens bestyrkelse og vores fædernelands skade, der foranlediges af ilde tænkende gemytter, der søger egen fordel til fædernelandets skade i disse tiders rasenhed, og da adskillige af saadanne kaptajner har været i presongen hos os, saavelsom deres mandskab, forat vise, at de midt iblandt fjenden kan nyde frihed, og ligeledes forat fritage nogle iblandt os, forat tjene i deres selskab, da er det vores ringe og uskyldige tanker, at deres handel ikke kommer overens med patteriottisk(!) kærlighed til vort elskende land og konge ... og enhver af os, der ejer et pattriotisk tænkende hjerte, kan ej anse saadant uden at ytre vores ringe tanker herom." Atter d. 1. feb. 1810 henvender de sig med brev til kongen, som de medgiver en underofficer fra den vestindiske garnison. Det begynder: „Indviklet i nødlidenhed, mangel og friheds savn og nagende bekymringer, forenede med uskyldighed og ganske uvidende hvorfor, nødes vi til dette skridt". Hovedpunktet er: „Naar vi indsaa krigens redelige dyrkelse (hvilken vi nok indser, at det modsatte er købmandsstanden at takke for) ville vist enhver af os saavel som andre nationer med taalmodighed lide det, som maatte blive vor lod ... Men af mangel heraf er allerede mange gaaet i tjeneste hos denne nation, og man maa have aarsag at frygte, at der vil blive flere", nemlig hvis de ikke snart bliver frigivet.

Jacob de Lange, der selv stadig var fristet til at entre, men hæderligt modstod fristelsen ved tanken paa fædrelandet og forældrene, erklærer, at „mange har forlænge siden fortvivlet og er gaaet i engelsk tjeneste, ja den meste del af mine landsmænd har maattet bukke under og begivet sig den vej". Han anfører efterhaanden alle argumenter: den „meget knappe levemaade", vagtens tyranni, kedhed og trøstesløshed over at se „sine bedste aar, sin munterhed, sit helbred" gaa til grunde, saa at man bliver „nøgne og usunde skabninger og ved langt fangenskab uskikket til alt"; endelig forbløffelsen og harmen over licenceskibene, der med det danske flag paa top-

pen frit løber ind og ud. Synet af skibene der sejler „forbi vort fangebur" virker som haan; at de lader flaget veje er „maaske for at krænke os arme fanger".
Ikke blot sagen i sig selv, men ogsaa licencefolkenes usædvanlige hyrer satte sindene i oprør. En matros steg fra et foreløbigt toppunkt paa 40 rdl. til 80 pr. maaned, foruden et gratiale pr. rejse paa 200 rdl., mens baads- og tømmermænd faar et gratiale paa 300 rdl.
Kaperkaptajn Kaald er ligesaa uforstaaende som Jens Krog; heller ikke han begriber, at andre maa sejle, mens „vi arme stakler" sidder fast. Og dog var det paa et licenceskib, at fangen admiral Dahlerup og fangernes ven pastor Rosing sejlede hjem i juli 1811.

Man forstaar, at hjemlandet ikke blev træt af at opfordre til troskab, og underskriver gerne den norske *Bellonas* beundrende hyldest d. 4. april 1809, (som *Statstidende* aftrykte kort efter), til dem der foretrak „aars elendighed i fangeskibet fremfor at leve godt i skændsels tjeneste". Man forstaar ogsaa Jens Krogs skelnen mellem de „retsindige" og de andre, og hvorfor de trofaste sjæle benyttede enhver lejlighed til at styrke de svage ved sang og tale; thi selv de, der ikke vovede det sidste skridt, havde undertiden foden løftet til det, naar engelske lokketoner lød gennem tremmerne i „fangeburet i røverlandet", ind i „det jernstængte vrags mørke gemme", som matros Dam udtrykker det i sin lille piece fra 1810.
Men ord var ikke nok; selvforherligelse heller ikke, som naar omtalte nummer af *Bellona* fortsætter: „Vi vilde blues her ved mindste anmodning til engelske fanger om at træde i vor tjeneste, og dog kunne disse vel være bekendt at forlade en vanæret røverfane forat forene sig med et uvanæret folk." Der maatte mere til: realiteter, haandgribelig bistand. Det ene med det andet forbandt pastor Rosing virkningsfuldt, da han i april 1811 underrettede fangerne om forestaaende ny uddeling af ekstraunderstøttelse og kommenterede det saaledes: „Naar eders hjerte røres, eders mod oplives, eders mangler lindres ved denne landsfaderens og fædrelandets utrættelige omhu ... Da lad dette minde eder om, hvad I skylder eder selv. Føler hvilken hellig pligt det er med taalmod at bære en skæbne, der er bitter og haard, men som ikke uden et alvist forsyns raad er falden i eders lod, og som enhver medborger saa inderlig beklager, saa ivrig kappes for at lindre; føler hvilken hellig pligt det er, ogsaa selv ved orden, ved sædelig vandel, ved renlighed, ved indbyrdes kærlighed og enighed, ved udøvelsen af de dyder, som maa indflyde fjenden selv ærbødighed og agtelse, at formilde eders tilstand, hvilken alle eders ædleste medborgeres forenede bestræbel-

ser uden denne eders egen medvirken, forgæves ville arbejde paa at lindre." Matros Dams festberetning ender naturligvis med en hyldest til kongen; den motiveres med, at den landsfaderlige regering „ikke alene ugentlig, men endog ved aparte bidrag har gjort det muligt at udholde det af skæbnen paalagte haarde aag, ja styrket til evig at blive deres tilbedte Fredrik tro".
Da statsunderstøttelsen, som ovenfor meddelt efter statsbankerotten stoppes, tager entringen ny fart. Matros Engel giver i okt. 1813 en præcis oplysning, der ikke findes hos Krog. „Fra det andet danske fangeskib, *Bahama*, er paa kort tid entret 60 mand, og herfra (dvs. *Fyen*) lige saa mange. Aarsagen til dette beror ved (!) savnet af vore ugepenge, som vi endnu ikke ved nogen besked paa." Belægningen var ifølge Engel henholdsvis 646 og 740, ialt 1386 mand; de 120 der entrede var altsaa 10—11 %.

KAPITEL 6: LIVET OMBORD, III: *Underholdning. Fest. Teater. Undervisning. Skoler.*

I maj 1809 fortæller Jens Krog: „Om morgenen var en dreng, som ved at brydes med en anden, hvorved de begge faldt omkuld, brækkede det ene ben tværs over; han blev straks forbunden og bragt paa hospitalsskibet. Dette er frugten af den utæmmelige bryden og ageren saavel imellem gamle som unge, da de ikke bryder sig om, hvordan de kommer afsted, men løber blindt paa; hvo som vil være der udenfor, ogsaa ikke ved sig sikker, men hvor de staar eller sidder, bliver skubbet og stødt af saadanne uforsigtige, og staar ligeledes fare for at blive lemlæstet."
Saadan skaffede overskud af livskraft sig afløb, saadan legede man i sorgløse stunder. En anden form for underholdning var spil af enhver tænkelig slags: dam, domino, skak, men fremfor alt kortspil, dvs. hazard. I sept. 1809 noterer Jens Krog, at batterierne og kulen paa *Brave* er „saa fulde af spilleborde", at englænderne skred ind, konfiskerede bordene og bragte dem agterud. Den alvorlige unge mand kommenterer: „Det var at ønske, at man kunne faa det fordærvelige spil rent afskaffet; der er mange, som ikke alene forspiller de dagpenge de faar, og som kunne være bedre anvendt, men endogsaa sælger klæderne af kroppen paa dem forat faa noget at spille med, saa de til slutning ikke har mere end hvad de staar og gaar i, og tillige gaar de og sulter, saa de er døden lige". Et halvt aar senere, i marts 1810, gik paa samme dag en norsk og en dansk matros i engelsk orlogstjeneste og dette var „følgerne af det fordærvelige spil, thi naar de først har solgt alt hvad de har og gjort gæld til Gud og hvermand, som de ikke kan betale, saa gaar de den vej". Et aar efter, marts 1811, springer en franskmand overbord, „som havde spillet alle sine penge bort, hvorover han blev saa rasendes". Hverken konfiskationen i sept. 1809 eller en ny aktion i april 1810 havde hjulpet. Om den sidste fortæller Krog: „Idag blev alle spilleborde, saavel Alagalitte som Kaka forstyrrede og en del af dem sønderbrudt; det var en priselig gerning, og det var at ønske, at alle slags spil kunne blive rent afskaffet, thi det ville afholde mange fra at sælge dem rent nøgne og siden entre til engelskmandens tjeneste." Det samme skete samtidig i landprisonen Greenlaw, hvorom kaptajn Kaald beretter. Hvem der tog initiativet, englænderne eller de „retsindige" blandt fangerne selv, ses ikke. Hedvig Rosing fortæller uden at datere begivenheden, at hendes fader en dag paa *Bahama* i Chatham uventet saa sig omgivet af fanger, som rakte spillekortene i vejret og kastede dem overbord, altsammen som hyldest til præsten, en tilkendegivelse af, at hans ord havde bevæget dem og baaret frugt.

Spillelidenskaben krævede dog sin ret. I oktober 1811 rapporterer konsulen Jens Wolff, at spillegalskaben i Chatham har grebet saadan om sig, at han har maattet skride ind. I opslag har han vel anerkendt spil som en fornøjelig adspredelse nu og da, men „venskabeligst" advaret mod overdrivelser. Han udbeder sig liste over dem, der fortsætter og saaledes misbruger dagpengene, hvis hensigt er en anden; de vil blive dem frataget og fordelt til de andre. Forholdsordren til efterfølgeren Hornemann paalægger ham at have indseende med dem der hengiver sig til spil og drik og frakende dem deres „diæter". I henhold hertil lod han i juni 1813 gennem agenten opslaa et forbud mod spil. Krog noterer med tilfredshed: „De som holdt spillene, har staaet i kulen med dem, men idag blev de nedjaget, og spillet næsten ganske nedlagt med det samme." Det lille ord *næsten* er forræderisk. Spilledjævlen var stærk.

Spilleraseriets arnested var de franske skibe; navnene paa de to spil som Krog omtaler, Alagalitte og Kaka er franske; Rosing hævder, at de franske var i en særlig grad spillegale, og Garneray skildrer et kameraderi, der kaldtes *les rafalés,* de havarerede. Disse ofrer alt for penge til hazard, klæderne lige til skjorten og den med, køjeklæder og køje; de sover paa gulvbredderne, tæt i klynge for varmens skyld; for at bevare sardinformationen og ikke spilde nogen varme, vender de sig alle efter kommando paa en gang. De betragtes af de andre som „vilde og urene dyr", men danner paa et af skibene en gruppe paa 200. To af dem spillede i mangel af andet om en engelsk sergeants liv; den tabende dræbte ham og blev hængt. „Kong Jørgensen" beretter at han paa skibene blev smittet af det spilleraseri, der siden ødelagde alle hans chancer. De franske havde en særlig passion for billardspil. I nov. 1810 fik de efter tilladelse et billard ombord paa *Brave,* men i marts 1811 maa Jens Krog forarget notere: „Et slet og misundeligt menneske havde i nat da alle mand var falden i søvn, taget en kniv og skaaret fire ridser i billardklædet, som hørte de franske til, og skaaret det rent itu. En meget nedrig streg, da klædet for 14 dage siden var købt fra land og havde kostet £ 3." Det første klæde har altsaa kun varet i 3 maaneder, et talende bevis paa iver. Den vrede mand, der sønderskar klædet har maaske været en forbitret taber.

Den norske lodsoldermand, som vi citerede i kapitlet om ankomsten til prisonen, vaagnede den første morgen ved billardkuglers klang.

Som daglig underholdning maa vi antage den mundtlige, den skrevne og den trykte *avis.* Alt det Jens Krog meddeler om verden er referater af den i dens 3-dobbelte form. Ved den *mundtlige* avis skal forstaas de nyhe-

der, der bragtes ombord udefra. Naar forsyningsbaadene, „bombaaden", vandlægteren, sildemandens, slagterens, bagerens, kartoffelmandens og andre lagde til, strømmede man til skibssiden med alle sanser spændt, skønt alt hvad en englænder fortalte blev modtaget med mistro. I april 1809 ytrer Krog sig endnu behersket: „Hvorvidt alt dette er sandt, vil tiden vise. De engelske beretninger kan man ikke alle tider sætte lid til, thi de skriver i deres tidender mange gange, som de selv vil have det, blot for at holde den gemene mand ved frit mod." Senere skifter han, belært af erfaringen, tone og regner al deres tale for propaganda; han bliver ikke træt af at variere udtrykket for sin skepsis: engelsk vindmageri, blot sludder, vindmageri og løgn, tomt sludder og vindmageri etc.; „de engelske fører ikke andet end løgn hvor de er". Udtrykkene er i lige grad fordelt paa engelske soldater, der havde været paa landlov, paa agenten, officererne og handelsmændene. Fristes han til at fæste lid til det fortalte, tilføjer han straks afsvalende sit stadige: Tiden vil vise om det er sandt. Stærkest frister de idelig opdukkende rygter om forestaaende hjemsendelse; de viser sig altid at være tomme.

Med størst iver samledes man om de dansk-norske sømænd, der i stort tal aflagde besøg ombord, saalænge licencehandelen florerede. Gennem dem fik fangerne løbende underretning om forholdene hjemme, en underretning der stadig skiftede karakter, snart til det bedre og snart til det værre, hvorved maa huskes, at det sønden- og nordenfjældske Norge havde forskellige kaar. Krog skriver alt ned om priser og politik og om kampene til lands og til vands, om prins Christian Fredrik og Fredrik VI, om drabet paa Gustav IV og Bernadotte og om den store skygge, kejseren, bag alle begivenheder. Rygterne sprang pr. „telegraf" fra skib til skib. Brændende trang til at faa mere besked lod fangerne ansøge om tilladelse til at besøge de andre fangeskibe eller indløbende skibe fra hjemmet; ansøgningerne afslaas ikke altid, men resultatet svarer heller ikke altid til forventningen: „De kunne ikke fortælle andet end løgn."

Den *skrevne* avis var *breve*. Dahlerup hævder, at fangerne var uden brevlig forbindelse med hjemmet, men dette gælder kun for visse tidsrum. Paa konsulatets regnskab er en ugentlig post porto for „matroser", den er for 1808 undtagelse, hvilket hænger sammen med, at det da forbødes at sende breve hjem. D. 9. juni 1809 meddelte agenten fangerne i Plymouth, at „alle og enhver kunne skrive hjem", portofrit, men uforseglet. I marts 1810 anmoder pastor Rosing agenten, capt. Hawkins om tilladelse til at sende ankommen post under hans adresse „paa det at de ikke skal koste os noget i postpenge", siger Krog, og i aug. samme aar foreslaar Rosing fangerne at

samle brevene i pakker og bede capt. Hawkins sende ham dem gennem Transport Office, „da ellers portoen ville blive altfor kostbar". At sende gennem Transport Board vil sige at sende ad embedsvejen, med institutionens kurer og gratis. Men ganske vist, ikke alle fanger formaaede at føre en pen, saalidt som deres paarørende hjemme; endelig lagde tidens omstændigheder store hindringer i vejen. Det hændte i febr. 1811 at breve fra hjemmet var 6 maaneder gamle, inden de naaede frem; de var gaaet over New York. Naturligvis var de breve, der afgik ad legal vej, underkastet censur. Da fangerne i jan. 1811 paa en gang afsendte 143 breve til hjemmet gennem Transport Office, underrettede de pastor Rosing derom, sagtens for at han kunne faa censureringen fremskyndet.

Vi hører om korrespondance mellem skibene indbyrdes, mellem de forskellige skibsprisoner, og mellem skibsprisonerne og prisonerne i land, særlig med Ashburton, den parollejr, der hørte sammen med skibene i Plymouth, og mellem Chatham og Reading. I feb. 1812 forbyder Transport Office indbyrdes korrespondance, og i dec. samme aar forbydes al korrespondance undtagen med hjemmet. Naturligvis føles hver indskrænkning som utaaleligt overgreb, og det ikke blot, som det hændte en enkelt gang i begyndelsen, naar ankomne breve blev sønderrevet for fangernes øjne. Overgrebet føltes i lige grad af alle, da breve tydeligvis har været allemandseje; de er bleven læst og læst for lyttende skarer og genfortalt. Gang paa gang refererer Jens Krog indholdet af breve, der ikke var til ham, og det er med stille beklagelse han undertiden tilføjer, at brevene ikke indeholdt „synderlig nyt". At man søgte at omgaa censuren er en selvfølge; frigivne fanger medgaves breve, men kontrollen var paa vagt. Saaledes havde man engang gemt breve i en afgaaende drengs køjesæk, men „sækken blev overhalet og brevene taget fra ham"; det var i aug. 1812, nogle maaneder før forbudet i dec. Jens Krog kommenterer forbitret men naivt: „Der er vel en ringe ting at tillade en fange, at sende et familiebrev til sit fødeland, hvori han dog ikke kan skrive andet end, hvorledes han lever, men det kan dog ikke tillades af disse tyranner, uagtet vi saa uskyldig er bleven fanger."

Et særlig kapitel er brevvekslingen med autoriteterne, de danske saavel i hjemlandet som i England, og de engelske. Af denne kopierer Krog en del. Brevcensuren standses først efter fredsslutningen i feb. 1814. Om sin egen korrespondance skriver Krog blot lidet.

Den *trykte* avis var dag- og ugeblade. Jens Krogs første udtalelse om aviser falder i dec. 1808 og drejer sig om 6 uger gamle norske blade. Siden noteres regelmæssig, hvad „der skal have staaet" i „papirerne", som det efterhaanden hedder paa sin engelsk; en enkelt gang bringer bageren aviser om-

bord, men fra apr. 1811 faar fangerne engelske aviser tilsendt hver lørdag, de er blevet abonnenter „ved subskraption (!) imellem os". Der er bevægelse i foretagendet. I dec. 1812 skifter de over fra ugeblade til „andre" og betaler forud for 3 maaneder; da abonnementet udløber d. 13. marts 1814, undlader de at forny det i haab om snarlig hjemsendelse, men da det trækker ud, begynder de igen; da abonnementet paany udløber d. 27 april, faar de „paa en besynderlig maade" penge til endnu 14 dage, idet kokkene afsløres som tyvagtige og til straf maa betale bladet. Iveren for aviserne var saa stor, at da statsunderstøttelsen efter statsbankerotten udeblev i juli 1813, solgte „de fleste med fælles samtykke idag deres sild" og gav pengene til avisholdet.

At Krog hørte til de ivrige avislæsere ses af hans mange referater af indholdet; nogle gange afskriver han i oversættelse hele artikler, men iøvrig omfatter hans reportage det mindste og det største: Om en dansk mand, der er bleven hængt i Skotland, om „vilde sorte", der bemægtiger sig et amerikansk skib og „opæder" besætningen, om drabet paa den engelske finansminister Perceval, om anslag paa prinsen af Wales, om oprør i London, Manchester, Middleton etc., om en svensk greve, „saadan en mameluk", der planlægger mord paa Fredrik VI; om en „standsperson ved hoffet, en stor mester i musiken", der siges at have forført dronningen, den „saa elskede prinsesse Marie", hvad dog gudskelov viser sig urigtigt, da det kun drejer sig om kronprinsessen, (det er Dupuys-affæren, som englænderne gør stort væsen af), og saa „endnu det morsomste: en mand oppe i landet har solgt sin kone paa et marked til en militærperson for 5 shilling og en pint of gin, og trukket hende i en grime". Mest optaget er patrioten Jens Krog naturligvis af krigsbegivenhederne omkring fædrelandet. Kapergasterne følges med stolthed; affæren ved Lyngør 1812, da fregatten *Najaden* blev „literally battered to atoms", faar hans hjerte til at banke; det falder ham ikke ind at tro paa engelsk pral om sejr; han gaar rolig ud fra, at det er helt omvendt, og bøjer sit hoved, da sandheden endelig ikke mere kan skjules. Han venter bestandig, at naar englænderne nærmer sig de hjemlige strande, vil de høste blodige pander. Jens Krog var en folkets søn og delte den folkelige selvtillid. Krigsfangen Macdonald maatte under sit ophold i Jylland konstatere, at man i almindelighed aldeles overvurderede nationens betydning i det store spil om Europa. En henvisning til realiteter blev opfattet som haan og foragt. Blot officererne var nøgterne. Da det sørgelige forløb af forsøget paa generobring af Anholt 26.—27. marts 1811 bliver bekendt, noterer Jens Krog d. 14. april stille: „Er dette sandt, saa er det næsten en skam for vores nation". Allerede 1810 i marts begynder han at ængstes: „Det ser ud til at de

vil det stakkels Danmark opæde. Gud ved, hvordan det vil gaa os tilsidst?" Tilsidst er ingen tvivl mulig. Ved efterretningen om de fjendtlige hæres sejrrige fremrykning gennem hertugdømmerne hedder det d. 1. jan. 1814: „Der berettes, at den danske armée er flygtet til Rendsborg, og at der har staaet mange feltslag, men de danske forlist dem alle." Dengang vidste han ogsaa besked om den indre tilstand. Et notat fra nov. 1813 lyder: „De ombordkomnes fortælling maa man høre paa med forstenelse. De fortæller ikke om andet end dyrtid, hungersnød og elendighed, alt til bedrøvelse for sande patrioter. England hoverer i denne tid saa stærkt, at dets jubel ikke kan beskrives." Ikke blot Napoleons forhold til Danmark forfølges, saaledes udkommandoen til flaaden paa Schelde, men ogsaa hans sejre og nederlag paa de kontinentale valpladser. Storarmeens samling, march og undergang følges skridt for skridt.

Til underholdningen ombord hørte ikke blot aviser, men ogsaa *bøger*. Der har været et lille bibliotek paa skibene. Vi erfarer ikke meget derom, men dog noget. Jens Krog meddeler, at der d. 4. feb. 1811 ankom en pakke bøger, indeholdende: *Om Københavns Belejring* (for tilsendelsen af en bog med denne titel takker pastor Rosing d. $^{15}/_{12}$ 1809 biskop Münter). *Om Københavns Bombardering. En Vise om Vor Frue Kirke nedstyrtet,* og nogle „andre historiebøger" af forskellig slags, og „nogle lærebøger til skolebørnene"; afsenderen har været pastor Rosing. Ham er det ihvertfald, som i april samme aar sender skibet nogle „historiebøger til almindelig brug og tidsfordriv for dem, som har lyst til at læse dem, nemlig *Suhm, Udtog af Historien, Helmuth, Naturlære, Olufs den Hellige Historie* og (Malling) *Patriotiske Handlinger af Danske og Norske*". Denne anden sending skal ligesom den første vogtes vel; det skal paases, at ingen bog kommer bort; tolken Poul Dons skal føre opsyn. Et aar efter uddeles atter en del „historiebøger"; de skal efter 8 eller højst 14 dage sendes videre til de andre skibe. I maj hører vi, at de sidst uddelte bøger hjemkaldes for at gaa videre til *Bahama*. Gennem *Understøttelsesfondens* regnskab erfarer vi, at en række københavnske boghandlere 1812 sender „en meget passende samling bøger" til fangerne; der nævnes Brummer, Schubothe, Gyldendal, Soldin, Thoring og Colding samt Schultz.

Bibel og salmebog falder ind under en anden betragtning, som følger.

Intet tyder paa, at Krog har været litterært interesseret; han omtaler dog en engelsk bog, aabenbart af aktuel politisk art, som han har studeret; han var en praktisk mand. Derfor er ogsaa hans meddelelser om forlystelserne paa skibet kortfattede, omend præcise. Det drejer sig først og fremmest om det *teater* fangerne oprettede, ligesom vi gennem Garneray og andre ved, at de

franske gjorde det baade i den spanske og engelske prison. Garnerays skildring af teaterentreprisen er yderst levende: Der spilledes paa banjerne fra 6 til 9 om aftenen; forfatterne fik honorar, 30 sous for en vaudeville, 4 francs for et drama; han selv malede dekorationerne og renoncerede paa betaling. Kostumer laantes velvilligt fra land, og englænderne, herrer og damer, var ivrige gæster, idet de betalte overpris, skibschefen saaledes £ 1. Han dvæler særlig ved forestillingen af dramaet *La Fiancée du Corsaire,* der krydredes af uventede episoder. Den kvindelige hovedrolle gaves af en purung sømand, Pierre Chéri, som Garneray havde taget sig af, da han i fortvivlelse havde forsøgt selvmord; han havde indvilget i at overtage rollen paa betingelse af at den skiftede navn og hed som hans højtelskede Angélique derhjemme; han henrev damerne til taarer, skønt de ikke forstod et ord fransk. Forestillingen maatte afbrydes, da *les rafalés,* som man af anstændighedsgrunde havde adgangsforment, forsamlede sig udenfor og højlydt istemte et *De profundis;* først da man efter forhandling havde sluppet et mindre antal ind, kunne skuespillerne fortsætte. Det var som Angélique at Pierre Chéri vakte en engelsk kaptajns brændende elskov, der hjalp ham til flugt.

Jens Krog meddeler under 7. marts 1810: „Om aftenen blev af et selskab imellem os for første gang spillet komedie paa et dertil indrettet, ganske net, lille teater, og skal herefter spilles vekselvis i begge dæk. Iovermorgen skal samme stykker spilles i overdækket." D. 3. april spilles der paany, først i underste, derpaa i øverste dæk. De stykker, der er tale om, var d. 7.—8. marts Holbergs *Kilderejsen* og *Diderich Menschenschræk;* d. 3. april spilledes *Den pantsatte Bondedreng.* Ogsaa matros Nielsen husker teatret og forøger vor viden med *Det lykkelige Skibbrud.* Endelig ved vi, at *Den Stundesløse* blev givet. Det oplyses ovenikøbet af en af skuespillerne selv, den flere gange citerede Federspiel. Hans beretning fortjener at kendes. Han skriver: „Nogle lærte at skrive og tegne, andre at spille paa fiolin. Tilsidst fandt vi paa at spille komedie, og der opstod saaledes et skuespillerselskab iblandt os. Vi bragte det saavidt, at vi fik malede kulisser, samt baade for- og bagtæppe. Da vi havde nogle af Holbergs komedier ombord, indstuderede vi flere stykker som *Didrich von Menschenschreck, Den Stundesløse* og flere. Vi fik tilladelse af kaptajnen til at spille og indrette vort teater agter ude i øverste batteri, og naar vi spillede komedie to gange ugentligen, blev alt mandskab beordret op paa dækket, og de der ville se komedie, maatte give en pence, omtrent to skilling dansk, for billetten. De engelske officerer laante os, hvad vi af mandsklæder og andre ting behøvede, og soldaterkonerne laante os fruentimmerklæder. Jeg tilligemed to andre spillede fruentimmerroller." Derpaa følger en skildring af publikum: „De engelske officerer

besøgte hver gang vor komedie, og som oftest medbragte de herrer og damer fra land, som stedse betalte os godt. Engang var der nogle fornemme damer ombord, som saa paa vort spil, og næste dag sendte de os en kuffert fuld af alle slags dameklæder, saa jeg tilligemed mine medspillende kunne pynte os, saa det var en lyst. Der var kjoler, skørter, hatte med fjedre, strømper, sko, kort sagt alt, hvad et fruentimmer behøver til at pynte sig med, ja endog krøller og kapper. Vi komedianter levede nu et herligt liv; vi tjente vel ikke mange penge, men vi havde dog mange fornøjelser, og det meste af vor fortjeneste anbragte vi til at forbedre vort teater, som tilsidst blev ret godt." Det er ved hjælp af Krogs journal, at vi kan datere denne teaterentreprise; om dens videre udvikling ved vi ogsaa lidt, men ikke om repertoiret har omfattet andet end de nævnte stykker af Holberg. Det er fornøjeligt at tænke paa, at Holberg ogsaa har været til trøst her, og det kan bemærkes, at Holberg ikke blot blev opført paa dansk ombord, men tillige oversat til engelsk. „Kong Jørgensen" arbejdede i prisonen paa en oversættelse af komedierne. Dahlerup, hvem vi skylder efterretningen, tilføjer maliciøst, at det eneste der blev færdigt, var *Den pantsatte Bondedreng*. Den udkom ikke. Den danske litterat Andreas Feldborg, der allerede under krigen arbejdede paa at udbrede kendskabet til dansk aandsliv i England, skrev endnu 1816 til sin danske litterære forbindelse Chr. Molbech: „Et udvalg af Holbergs komedier maatte blive en særskilt sag engang i tiden." Altsaa fremtidsmusik.

Vi kan her afslutte prisoneren Federspiels saga, saa meget bedre, som vi derved finder overgangen til andre former for forlystelse ombord, thi der var midt i alt det sørgelige ogsaa glade stunder. Naar Jens Rasmussen paa sine gamle dage havde fortalt om prisonhelvedet, frabad han sig at blive ynket: „Vi var unge og raske, der var spøgefugle imellem os, der tog alt gemytligt." Han taler om spillene: Terning, skak, dam, ringspil, musik og om bal: „Vi dansede med hverandre, saa det dundrede i dækket." Paa E. J.s billede af *Bahama* (fig. 50) ses en af spillemændene.
Vi har lært Federspiel at kende som barber, som sygepasser og som skuespiller og altid i første række. Ikke uden grund er hans yndlingsord: *herlig*. Vi skal nu se ham i rollen som forlystelsesraad og velgører. Han fortæller: Chefen ombord var en „aldrende men herlig mand", der „gjorde alt for fangerne, hvad der stod i hans magt for at gøre dem det saa behageligt som muligt. Han kom dagligen ned i batteriet til os og talede med os, trøstede os og formanede os til orden og renlighed, hvilken og eksisterede hos os". Han selv (Federspiel) bliver persona grata, og paa grund af „min omgang med de engelske, som jeg kunne besøge, naar jeg ville, da skildvagterne havde

ordre til at lade mig uhindret passere ud og ind", bliver han mellem fangerne „anset for en vigtig person". Saaledes avancerer han i sin egen fremstilling til at være kammeraternes talsmand hos magthaverne: „Naar der var nogen, som ønskede et og andet forebragt for kaptajnen, kom de altid til mig, og jeg var ogsaa de fleste gange heldig nok til at faa deres ønsker opfyldt. Jeg skaffede dem t. ex. tilladelse til at danse om søndagen til kl. 8 paa dækket, og jeg fik udvirket, at højtidsaftener som jul og nytaar maatte vi have lys hele natten, og batterierne aabne, saa vi kunne besøge hinanden og gøre os saa lystige, som vi ville. Vi fik ogsaa tilladelse til paa højtidsaftenerne at faa til hver bakke et vist kvantum øl og rom, der blev købt i land af de engelske soldater. Batterierne var oplyst, og vi var alle glade og muntre og følte i denne glæde ikke at vi var fanger. De engelske officerer tilligemed deres koner kom ned og spadserede imellem os og var fornøjede over at se den orden og enighed, der herskede iblandt os. De var endog saa nedladende, at de kom hen og smage paa vores mad og drak vores skaal. Naar vi havde drukket vor konges samt kaptajnens og damernes skaal, begyndte dansen. Der var flere af os der spillede, og vi dansede med den største fornøjelse til sildig paa natten, ja sommetider til den lyse dag." Federspiel tilstaar, at han „bryster" sig af alle disse velgærninger, men det gør jo „de fleste mennesker i verden, naar de kommer til høj rang og værdighed", og han for sin person var virkelig bleven prominent, „meget yndet saavel af mine kammerater som af de engelske officerer". Han bliver „husvant" paa skandsen, dvs. blandt de engelske tjenestefolk; han forlover sig endog med kaptajnens pige, Betty, men ganske vist, „denne forlovelse blev tilsidst skyld i, at jeg forlod fangeskibet". Hvorfor han netop af den

Fig. 50. Fange med violin, slg. fig. 23.

grund forlod skibet (dvs. som han andet sted siger: deserterede), aabenbarer han ikke, men det kan maaske gættes. Federspiel posterede ikke blot ombord som en stor mand. Ogsaa i land figurerer han blandt de forreste. Som violinspiller optræder han i kirken, og alle elsker „the litle Dan(!)". Kort sagt: „jeg levede herligt mellem mit lands fjender". Epigrammatisk erklærer han, at han ikke vil rose sig selv, men at hans kammerater næppe har glemt hans bedrifter, „og hvis nogen endnu lever og læser denne levnetsbeskrivelse, da vil han vist ikke nægte sandheden af hvad jeg her anfører". Det er imidlertid saa uheldigt, at en medfange har udtalt sig om Federspiel, ikke bagefter men samtidig. I Jens Krogs journal læses under d. 14. marts 1810: „Idag entrede en mand i engelsk tjeneste her paa skibet; hans navn var Johan Federspiel; han havde i lang tid været barber og derfor haft /3 om dagen foruden sine /2, saa han vist ikke havde nødigt at gøre det af trang, men blot af utroskab." Et aar efter, d. 20. marts 1811 fortsættes: „Johan Federspiel, som entrede d. 14. marts f. a. her til skibet, var en af vore folk (dvs. en af Krogs eget skibsmandskab) nogle penge skyldig; da denne anmodede ham derom, fik han det svar, at han havde ingen penge til ham; derover vilde den anden give ham nogle prygl for pengene, men straks, da forræderen fornam dette, kaldte han paa vagten, og den anden blev bragt for officererne, og disse forkyndte ham, at hvis han ikke ville lade ham være i fred, skulle han komme i kachotten. Denne Johan havde ydermere sagt, at hvilken dansk mand, der kom og talte ham et ord for nær, ville han stikke en kniv igennem. Det falder en tungt at høre saadanne ord af denne forræder, da han dog er vores egen landsmand. Han hørte hjemme i Vejle." Jens Krog bekræfter altsaa Federspiels nære forhold til englænderne, men ændrer perspektivet.

Forøvrigt havde Federspiel andre ressourcer end de nævnte. I september 1810 fik han, hvad han ikke omtaler, penge sendt fra sine forældre (50 rdl., omsat til £ 3 $^{4}/_{11}$); de blev ham tilstillet gennem præsten for Aale-Tørring sogn, nord for Vejle og ekspederedes gennem pastor Rosing.

Ogsaa uden Jens Krogs korrektur, hvis rigtighed ikke kan betvivles, kunne vi grade Federspiels paalidelighed ved hjælp af hans eget skrift. Han angiver at være søn af en læge og apoteker (formodentlig en „chirurgus", badskær, barber) i Vejle. Som 12-aarig kommer han til Norge, hvor en broder har en bestilling; en købmand i Brevig ønsker at „beholde" ham; han bruger ham i sine kadrejerbaade, der paa Langesund kaprer hollandske sejlere. Med sædvanlig grandezza hedder det: „Naar man kom til akkord med dem, forærede man dem gerne 1 à 2 dusin sølvspiseskeer, som man altid til det brug havde med." Efter at være kaldt hjem og konfirmeret i Vejle, sendes

han til søs og oplever dramatiske eventyr. 1807 gaar han med et fregatskib til Vestindien og opbringes paa tilbagevejen i Kanalen, som tidligere nævnt; det skete før krigserklæringen. Efter at være „deserteret", hvilket maaske blot er en smuk omskrivning for entring, var han en tid forhyret med en amerikansk kaper *The black Jack;* efter at være opbragt af en engelsk fregat gaar han i engelsk orlogstjeneste. I Kanada gaar han i land med mange penge paa lommen og morer sig i Halifax stærkt med Bacchus og Venus. Efter nye brogede eventyr vender han endelig tilbage til fædrelandet, hvor han staar middelløs paa gaden. Han rejser til Aarhus, hvor moderen som enke har oprettet et spisehus; hun ønsker ham til vært, men han afslaar. En tid er han „sjauer" i København; derpaa lader han sig hverve til de danske husarer; ved siden af tjener han penge som barber; han gifter sig, afskediges og bliver „meget trængende". Han forslaas til Holbæk og opnaar endelig ved protektion af politimesteren, der kender hans broder, en officer, at blive politibetjent. Skriftet ender med en hyldest til Holbæks „brave indvaanere". Han vil stedse betragte dem som sine „velgørere" og tillader sig at tro, at de ikke vil lade ham i stikken, naar han bliver for gammel til selv at tjene sit brød. Han har jo i saa mange aar barberet, friseret og bevogtet dem og desuden underholdt dem med sin violin.
Federspiels ansigt er tydeligt mellem linjerne. En lille smidig person, altid opsat paa at tage chancen, altid med sit lys paa en stage; upaalidelig, et øjeblikkets barn; paa sit niveau en „kunstnernatur". Om han opfatter korrekt, er et spørgsmaal, men han fremstiller klart. Hans beretning om et mytteri paa en engelsk orlogsmand, der førte en admiral til krigsskuepladsen i Spanien, giver — maaske bedre end han selv har forstaaet — et udmærket indtryk af saavel admiralens som kaptajnens engelske commonsense. Med uforstyrrelig ro, uden ophævelser eller straf, bringer de sagen til en god ende. Men naar det gælder ham selv, er Federspiel det modsatte af sandhedsvidne. *Mine Hændelser* skal gøre ham selv „herlig" i deres øjne, af hvis venlighed han var afhængig. Hans billede af livet paa prisonskibene maa derfor tages med behørig kritik. Det er ikke forkert, men saa ensidigt at det forfalsker.

Om dans og lystighed paa højtidsdage hører vi meget. Vi skal senere se, at ogsaa fangerne i landprisonerne, den lukkede som den aabne, i glans af festblus glemte den graa hverdag. Ifølge matros Nielsen fejredes kongens fødselsdag paa *Buckingham* ved at en af fangerne entrede til tops i masten og 3 gange raabte: Længe leve kong Frederik VI af Danmark; hvilket besvaredes fra dækket med et 3-dobbelt hurra. Dronningens fødselsdag fejres med et transparent, og i begge tilfælde spilles komedie, den ene gang *Det lykke-*

lige Skibbrud; afslutningen dannedes ved et bal, der opførtes af løjtnant *Rosenørn* med en af prisoniererne(!) „udklædt i fruentimmerklæder, dem vi havde laant af soldaternes koner, som vare herombord". Da dronningens fødselsdag faldt paa d. 28. okt. og komediespillet først kom igang 1810, og Thøger Emilius Rosenørn sad fange for 2. gang fra maj 1811 til foraaret 1812, maa den omtalte opførelse have fundet sted i okt. 1811, hvilket — forudsat meddelelsens korrekthed — viser, at fangernes teater havde en længere levetid end vi ellers ved.

Den alvorlige Jens Krog fordyber sig ikke i festreferater. Han nævner knap nok de store aarlige højtider som jul og paaske; af de 7 nytaar han oplevede i prisonen fejres i hans journal blot det ene, 1810 paa *Brave,* med et „dansebal", og dette fik beklagelige følger. I forbindelse med musiken, der varede hele natten, forstyrrede det englændernes søvn, saa de blev vrede og straffede fangerne ved at holde dem under dæk længere end normalt. Ifølge Krog er kongens fødselsdag (d. 28. januar) den eneste sande anledning til fest, og kongen er Fredrik VI, Christian VII er der ikke tale om. 1809 paa *Panther* hedder det under 28. januar: „Idag var vores allernaadigste konges fødselsdag; blev af alle herværende retsindige danske saa højtidelig erindret, som det stod i enhvers magt. En del unge formuende havde ladet komme noget drikkevare, hvori de drak kongens og det hele kgl. huses velgaaende; hvori ogsaa de hjerteligste ønsker om en for landet fordelagtig fred ikke blev forglemt. Om aftenen blev holdt et dansebal af mere end 50 unge mennesker, hvilket varede til anden dags morgen." Det følgende aar, 1810 paa *Brave* er beskrivelsen vidtløftigere: 50 til 60 unge mennesker holdt atter dansebal i „salen, som var indrettet i underste dæk og var rigeligen besat med lys, og i øverste ende dekoreret med Hans Maj.s navn og derover den kgl. krone, og over kronen Guds forsyns øje og de ord: Længe leve! Paa højre side af navnet stod freden afmalet, blæsende i en basun og en oliegren i haanden, og paa venstre side retfærdigheden med tilbundne øjne, holdende i den ene haand en vægtskaal og i den anden et sværd; ved samme lejlighed blev en paa dagen affattet sang afsunget, hvilken var meget godt sammensat (og findes her i bogen). Af alle retskafne blev de ivrigste ønsker opsendt for kongen etc. og en for landet fordelagtig fred og en snar forløsning af dette fangenskab". Sangen afskriver han bag paa journalens titelblad. Den „synges under melodi Vor (!) Fader Evan troner ..." og lyder:

Op brødre, lader os fornøjet være,
thi det er Friderichs fødselsdag,
vi synge vil ham her en sang til ære
og i vort fængsel være glad.

Chor:
Ej lejede digter vor sang har sat frem,
Vi har den selv skrevet med ukunstlet pen.

Med glæde højt vort fryderaab gjenlyder,
endskjønt vi hos vor fjende er;
de høre skal, at denne dag os fryder,
og at vor konge vi har kjær.
Chor:
Vi elsker vor konge, er tro mod vort land,
endskjønt vi maa sidde i fangetilstand.

Ej for despoter, Dan og Nord, vi bæver,
da Friderich er folkets ven
Retfærdighedens sag han selv haandhæver,
Vi elske ham derfor igjen.
Chor:
Vi love ved denne højtidelig dag,
at ej vi vil svigte vort fødelands flag.

O Friderich, vær da hos os tilstede!
Du ville se med velbehag
paa vores rene uforstilte glæde;
vi helligholde denne dag.
Chor:
At smigre og hykle vi her ikke ved;
hos danske og norske det ej finder sted.

O Fader, du som i det høje troner,
du gøre vore brødre kjæk,
og Nordens Friderich du med sejer krone,
at han er sine fjenders skræk.
Chor:
Lev længe, lev heldig, og bliv sejerrig,
det er vor bøn, o konge, for dig.

Jens Krogs æstetiske krav har ikke været store.

Atter 1813 paa *Fyen* holdtes der bal med illumination; glansen forhøjedes, da det franske naboskib besvarede illuminationen, „uagtet de nyder ingen understøttelse". Hovedfesttalen, der siges vedlagt, men er tabt, findes hos *Engel*. Den blev foredraget foran „fædrelandets alter" af en vis Frances

Marolle (!) og indledes med en fordømmelse af de landsmænd, der glemte fædrelandets velgærninger og kastede sig i „hovmodige fjenders arme for at stride mod deres konge". Der følger en højstemt hyldest til samme „ædle og store konge med det hæderfulde navn Fredrik den Gode". Mens dette siges træder det kongelige navnetræk frem i transparent, omgivet af laurbær, holdt af to løver, og samtidig skrider deltagerne til alteret for at „ofre"; ofret bestaar i det højtidelige løfte, stadig at afvise „fjendens guld og smiger" samt ved „sædelig opførsel og god indbyrdes forstaaelse" at vinde hans højagtelse.

Talen med angivelser af pauser for et bifald, der heller ikke udebliver, er velformet efter tidens bedste retoriske mønstre.

Kongefest fejredes aar for aar med illumination etc. ikke blot paa Krogs forskellige skibe, men ogsaa paa de andre. Fra *Bahama* har vi en udførlig beretning i et lille hefte, skrevet af en deltager og udgivet i trykken med et venligt forord af prof. Høegh-Guldberg 1810, der desuden belønnede forf. med et par smaabeløb. Den „uforglemmelige dag" „helligholdtes" med stort ceremoniel, som Krog-Engels ikke staar maal med. Forfatteren var den førnævnte *Hans Peter Dam,* og titlen er *Den i engelsk Fangenskab værende Sømand.* Festen begynder kl. 12 middag, da alle fanger, samlede paa bakken, 4—500 mand, udbragte et leve for kongen, som besvaredes fra naboskibet *Irresistible;* dernæst gaar man ned og fuldender forberedelserne. Paa batteriet var indrettet en scene „af 4 stykporte i længden"; bagtæppet dannedes af det danske og hollandske flag; paa den ene side saas i transparent kongens navnetræk mellem *Mars* og *Bellona,* omgivet af sindbillederne paa *Bestandighed* og *Taknemmelighed;* modsat dette var anbragt det danske vaaben med Vildmændene og ved siden atter Mars, men denne gang „svingende sit sværd over Britannias sindbillede, kløvende dets skjold. Oven over samme læstes:

Skjelv, Britte! Flygt og fly!
Did blandt ruiner søg dit ly!"

Umiddelbart herpaa meddeles, at man til festen havde laant forskellige ting af englænderne, følgelig „fordrede ikke alene nødvendigheden, men ogsaa levemaaden at indbyde den engelske skibskommandør tillige med andre af officererne, som lystede at være tilskuere ved vor højtidelige handling"; de anbragtes paa de fornemste pladser. Da tæppet gaar op for det første tableau, ses 16 unge mennesker, de 8 i hvide skjorer og benklæder, med ensfarvede silkehalstørklæder og røde baand om armen; de andre 8 som piger i hvidt, med blomsterkranse paa hovedet og røde livbaand; i forening opfører de „en ballet med afvekslende forandringer". Anden afdeling indledes med en

march af „komedien *Herman von Unna*", (en dengang meget yndet tragedie af svenskeren Skjöldebrand); derpaa kommer alle ind parvis, de forreste bærende et transparent, der forestiller „et tempel, i hvis midte H. Maj.s navn var anbragt i forgyldte træk, staaende paa en sort plade i et marmoralter, hvilket var omgivet af *Mars, Justitia* og *Fortuna,* der rækkede hinanden hænderne over samme, som et sindbillede paa vor konges tapperhed og haab om at vinde sin retfærdige sag. Bag disse saas en trophæ af danske faner, standarter, hellebarder og andre til krigen henhørende vaaben. Ovenover templet hvilede to feer, holdende mellem sig det danske vaaben i gyldent felt, som et sindbillede paa de to venskabelige nationer, Frankrigs og Ruslands mægtige hjælp i at forsvare det danske riges retfærdige sag". Alt sker under dans, og bagefter synges en sang, under hvilken de unge piger nedlægger deres kranse paa alteret, en actus, der rørte alle. Dette sidste tableau endes med saltormortale af alle i kreds om alteret, idet de raaber hurra. Næste afdeling bestaar af en maskerade, under hvilken der synges en sang, der giver en idé om maskerne: Matroser og admiraler, majorer og jøder danser med hinanden, og for morskaben glemmes „fangebaand, paalagt af fejge røverhaand". Efter demaskeringen begiver man sig til et smørrebrødsbord med øl, stadig under nye sange. Der danses paany og endelig gaar man tilkøjs, men ikke uden at opsende de „oprigtigste bønner til den allerhøjeste om hans mægtige bistand i snart at forløse os ud af dette fængsel". Forfatterdeltageren er tilfreds; han er opfyldt „ikke af de engelskes lydelige bifald, ikke af en ballets morende tidsfordriv, men af tanken om, at vi havde handlet som vi burde, og som det egner enhver dansk mand". Denne „højtideligheds udførelse glædede inderlig alle, ja frembragte endog taarer hos de fleste". Betoningen af at have handlet som „dansk mand" skal sagtens afparere kritik af indbydelsen til englænderne.

Dagen for d. 2. april 1810 offentliggør et brev fra en unævnt fange paa *Bahama,* der skildrer samme fest i nøje overensstemmelse med Dam, maaske er det ham. Anonymen tilføjer en indskrift.

Kongen leve, landet fremmes,
Fredriks minde aldrig glemmes.

Han oplyser, at der i maskeraden deltog 40 personer, „som havde tegnet sig" dvs. at der betaltes entré, samt at der under spisningen blev drukket skaaler, „NB. i tyndt øl".

Sangene ved denne festivitet, og der er en hel række, var hjemmegjorte til anledningen; de udmærker sig ved formel korrekthed og er uden den naivetet der præger Jens Krogs; forfatterne har været kultiverede folk. *Bahama* synes i det hele taget at repræsentere et vist dannelsesniveau.

Tableauerne med de mange „sindbilleder“ er aldeles i tidens stil (fig. 51); de som piger forklædte unge har — ligesom paa de franske skibe, hvor der ogsaa opførtes ballet — været drenge; det mærkeligste ved forestillingen er, at de engelske officerer med bifald hilste disse billeder, deviser og sange, der haanligt og hadefuldt vendte sig mod „røveren“. Selvom det var en ufarlig og forsaavidt uskyldig demonstration, vidner det om overlegenhed hos en selvsikker nation. Jens Krog kalder den „hovmodig“. Til belysning anfører vi et engelsk tidsskrifts forkastelse (1809) af det engelske overfald paa Danmark; det var ikke alene England uværdigt, men aldeles unødvendigt „to a power whose naval superiority is so predominant“.
En loyalitet, der bruger ordet *helligholde* om kongens fødselsdag kan derimod ikke overraske. Den overgaas indtil det groteske af Hans Christophersens og Hans Ribers næsten enslydende skildring af det øjeblik, da man paa *Diana* 1808 modtog budskabet om Christian VIIs død: „Kaptajnen tog et brev frem; stilhed herskede overalt: Vor gode konge er død, sagde han. Død! gentog den ene efter den anden. Ja han er død, hviskede fredens gudinde. Nu er vort sidste tilflugtssted os berøvet. Han elskede os saa meget; endnu i hans sidste øjeblik raabte han vort navn, men det var for sildigt. Krigens gud tog hans sæde og trykte hans øjne til og flygtede grædende fra Danmark. Og kronprins Frederik er bleven konge; og derefter blev krigsartiklerne oplæst for os og vi sværgede Frederik troskab ... Minutskud begyndte; hvert skud gav echo fra det ene fjæld til det andet, og den hule lyd mindede os om, hvad vi havde tabt. Hvil rolig, du vor fader, og lad din fredelige aand svæve om din søn ... Kl. 12 blev alle signaler og gøser hejst og flaget paa hel stang. Glædens skud blev hørt for vor nye konge; ønsket om held og lykke i hans foretagende lød fra alle læber i et hurraraab. Frederik! elsk dine undersaattere som din fader; elsk freden som han og lad ikke købte hoftrælle med deres smiger faa adgang til dit hjerte, men stol som din fader paa dine undersaattere. Da skal de velsigne dig, og deres lykke vil være din.“

Bortset fra de omtalte „historiebøger“ og kampen mod spilledjævelen, mærker vi intet til pastor Rosings initiativ i det vi har kaldt underholdningen ombord. Des mere, naar det gælder *undervisningen,* prisonens skoler af lavere og højere grad.
Den franske prisoner Garneray fortæller: „Midt paa batteriet gav dansemestre og fægtemestre undervisning for 1 sou i timen; ved kanonportene, dvs. i den smule lys, de tillod at passere, forklarede fanger, gerne indhyllet i gamle frakker, der kunne knappes, algebraens og geometriens hemmeligheder. Lærerne var officerer, der for at fordrive tiden eller for en smule

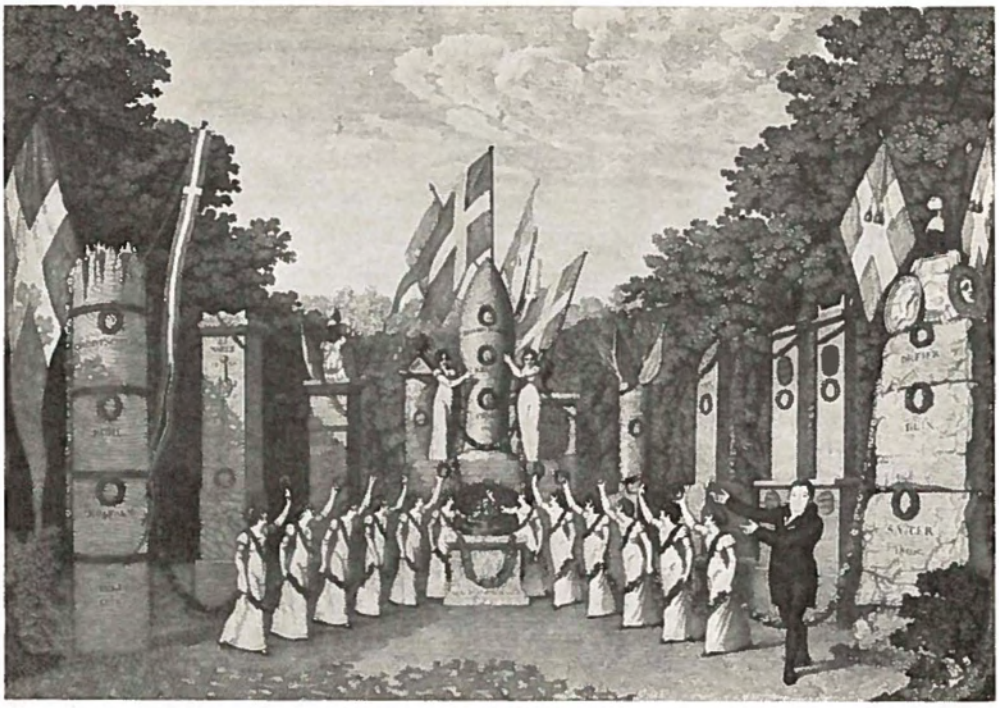

Fig. 51. Festarrangement i tidens stil.

godtgørelse havde omskabt sig til pædagoger." Af de nævnte fag var fægtning fransk specialitet. Krog beretter: „To af de franske havde raget uklar, hvorover de havde budet hinanden ud paa en kaarde, men af mangel paa samme havde de taget to sakseblade, som var spidse, og bundet dem paa hver sin stok med haandfang som paa en kaarde, og dermed begyndt. Omsider fik den ene et stik ved øjet, hvorover de tilstedeværende skilte dem ad." For Corbière er duellen udtryk for, at de franske ogsaa i fangenskabet havde bevaret ce préjugé où l'honneur qui se venge se satisfait dans le sang. Han taler om de „skrækkelige" dueller, hvor en passerspids eller en barberkniv paa enden af en stok gjorde det ud for stikkaarde og sabel, mens hele fangeselskabet var vidne. Garneray skildrer en duel paa barberblade, der endte dødeligt.

Garnerays korte rids kan vi supplere med fyldige oplysninger fra de danske skibe. Dahlerup fortæller: „Om morgenen efter endt udluftning saa man paa underste batteri smaaborde opstillet ved kanonportene for lysets skyld, ved hvilke unge og ældre mennesker sad beskæftigede med deres bøger og papirer." „Der var blandt kaperkaptajner og styrmænd mange dannede mænd. De beskæftigede sig med læsning og studering, hvortil de erholdt

midlerne ved den danske præsts bistand. Flere af dem gav de unge mennesker undervisning i styrmandskunsten, i længdeberegning, skrivning, sprog og andre kunstner. Skoler var oprettede, hvor undervisning gaves regelmæssig til bestemte tider, eksamina holdtes for en udvalgt eller indbudt kommission, som gav karakterer og udfærdigede eksamensattest." Dahlerup overværede selv eksaminer og fandt resultatet „meget respektabelt".
Jens Krogs journal og Hornemanns regnskab tillader os at følge sagen i detailler.
Dahlerup henviser til pastor Rosing, og med rette, men et smukt initiativ udgik tillige fra fangerne selv. Bevægede ved synet af „saa mange ukonfirmerede drengebørn ombord" henvendte de sig til ham i forsommeren 1810, og i svaret, et brev af 19. juli, som Krog refererer, erklærer Rosing, at hvis nogen er villig til at paatage sig undervisningen, vil han sørge for honorar. Den norske Niels J. Postebroe melder sig og faar løfte paa £ 1 om maaneden, som fra først af udbetales af kirkeforstanderskabet, men siden sammen med andre lærerlønninger af *Understøttelsesfonden*. Postebroe forpligter sig til „undervisning i kristendom og andet nyttigt".
Rosings svar lyder:

Til samtlige danske og norske krigsfanger i Plymouth!

Kære landsmænd! I den ørkesløse og kummerfulde tilstand, i hvilken I desværre saa lang tid har maatte sukke, tvivler jeg ikke paa, at det maa være Eder alle en stor glæde, at de unge og ukonfirmerede og uopdragne unge mennesker, som findes iblandt Eder, kunne beskæftiges med lærdom og nyttig undervisning, lære at kende deres Gud og dannes til duelige og fornuftige mennesker. Midler dertil er funden; en af Eders medbrødre vil paatage sig det møjefulde arbejde at undervise disse unge mennesker, og der mangler intet til indretningens fuldkomne istandsættelse uden det nødvendige skolerum. Skulle I ikke være villige til at bidrage dertil, saameget som I kunne?
Naar I betænker, hvilken velsignelse det ville være for disse Eders unge medbrødre, at denne tid, isteden for at henslæbes i fordærvelig lediggang, kan anvendes til varig gavn for deres hele tilkommende levetid, skulle I da ikke langt fra at vægre Eder, meget snarere kappes om at gøre den ringe opofrelse, som dertil kræves af Eder. Viser I Eder taknemmelige for al den omhu, som Eders konge og fædreland bærer for Eder, naar I ikke selv vil bære saa megen omhu for de unge og umyndige, som findes iblandt Eder. Dog, jeg kan ikke tro, at disse mine formaninger skulle være nødvendige, og jeg haaber, at I beredvilligen ville opfylde min indstændige og

alvorlige anmodning at indrømme til skolen den nødvendige plads i en eller anden del af skibet, hvor det bekvemmest og lettest kan ske. Skolen vil kunne holdes nogle timer om dagen; naar disse er forbi, da bør de, som have den nærmeste ret til pladsen atter have adgang til den som sædvanlig. Skulle I ikke, som jeg dog haaber, kunne enes om, hvilken af flere hensigtsmæssige pladser, der maaske kunne findes, bør indrømmes, saa kaster lod derom og lader skæbnen afgøre det. Jeg haaber nu, at denne min indstændige anmodning til Eder ikke skal være frugtesløs, men at jeg snart skulle glædes ved at høre sagen bragt i behørig orden. Ligesom jeg stedse i enhver henseende har arbejdet paa at forfremme Eders vel, saa har ogsaa i denne sag intet andet formaal end at se al den gavn og nytte stiftet iblandt Eder, som muligt er. Maa det højeste væsen beskærme og bevare Eder alle og snart aabne for Eder en udgang af den nærværende kummerbolig, da opfyldes mit inderste ønske og min varmeste bøn.

London d. 3. aug. 1810.

Eders oprigtige landsmand
U. F. Rossing.

Altsaa, det staar fangerne frit, om de vil medvirke eller ikke medvirke til skolens oprettelse, Rosing lægger dem det blot indstændigt paa sinde og beder dem ikke træde nogens *ret* for nær. Prisonererne er villige, og — meddeler Krog — „d. 13. aug. begynder skolen for første gang". Indretningen af skolen med tilbehør var et større økonomisk problem end Krog havde øje for. Han noterer omhyggelig hver gang der ankommer regnetavler, papir, penne, lys og bøger, men han siger lidet om, hvorfra de kom. Herom giver *Understøttelsesfondens* regnskab oplysning. Det nævner skoleholderne ved navn; der var foruden Postebroe tre andre (norske?): Wagle, Baade og Petz Axen; de arbejdede hver i sit skib og lønnedes med den angivne sum £ 1. Til materialer for 3-aaret 1811—13 medgik £ 50, hvoraf eleverne selv maatte refundere £ 7; til gengæld fik de flittige præmie, ialt £ 6. Ogsaa inspektionen lønnes. Styrmand Oxholm modtog „for hans tagne omsorg med drengene paa *Nassau* £ 2. Ikke han, men en vis Ole Nielsen og den allerede omtalte Poul Dons (hvis egen vandel ikke viste sig uangribelig) gjorde i feb. 1811 paa skoleholdernes vegne opslag i kulen, saalydende: „Da der iblandt eder er nogle faa, som aldeles ikke vil iagttage den tid, som de bør benytte sig af for at blive undervist i sin religionspligt, uanset den kærlige omsorg, som vores velgører hr. pastor Rossing haver draget for eder, der alene sigter til eders eget vel, da er vi nødsaget til at lade eder vide denne bekendtgørelse, som er, at de iblandt eder, der ikke vil indfinde sig i skolen enhver dag for at lære deres lekse, de skal forlise deres brødportion for hver dag de ikke

Skatkammer
eller
Styrmands-Kunst,
indeholdende en tydelig
og
med mange Exempler oplyst Underviisning om alt,
hvad en Styrmand nødvendigst
bør forstaae,
tildeels efter det hos os brugelige
Claes de Vrieses
Skatkammer
til Brug og Øvelse for de Lærende indrettet.
Kiøbenhavn 1781.
Trykt paa Gyldendals Forlag.

Fig. 52. Lous, *Skatkammer* 1781. Titelblad.

indfinder sig; og det brød de saaledes forliser, skal tillægges dem som viser sin flid i skolen. Og kan dette ikke gøre eder virksom til at iagttage eders pligt, da nødes vi til at gøre det offentlig bekendt. Og haaber, at ethvert veltænkende menneske vil forhjælpe os til at udfinde et middel, der vil drage eder til eders pligt. Denne gang vil vi skaane eder for her at ansætte eders navne, da enhver af eders medbrødre, som troligen og med flid iagttager sine pligter, ved det indbyrdes hos sig selv, og vi formoder, at de ikke tager denne paamindelse i nogen forvildet mening, da de faa, som herved paamindes, trænger altfor meget til undervisning; og jeg haaber, de selv sparer os for at angive deres navne til brødets tilbageholdelse, da vi ønsker bestandig at henleve eders venner." Opslaget gøres „med vores (altsaa underskrivernes) tilraadelse og samtykke". Pennen er ikke allevegne lige smidig, men det er værd at bemærke den paapasselige disciplin og den humane tone.

Antagelig er det de dydige drenge, der derpaa tilskriver pastor Rosing et brev, som han takker for, og hvis velskrevenhed han roser; venlig tilføjer han: „Hils ungdommen fra mig, og bed den stræbe." Hans Møller, der har skrevet til ham, lover han „en engelsk og en dansk bog". Konfirmationsundervisningen endte med, at Rosing selv kom til stede i det fjerne Plymouth, men først i maj 1811, kort før sin hjemrejse til Danmark; han katekiserede i flere dage, inden han foretog den kirkelige handling. Engel meddeler, at der blev konfirmeret 36 børn, og at 234 deltog i den paafølgende altergang.

Blandt de „nyttige" ting, skoleeleverne lærte var ogsaa engelsk. Jens Krog

meddeler i sept. 1812, at der i den tilsendte bogpakke bl. a. var et par „smaa engelske bøger til at lære at skrive engelsk efter"; brødrene Rasmussen fra Himmerland lærte ikke blot skrivning, men — ligesom Krog — ogsaa engelsk.

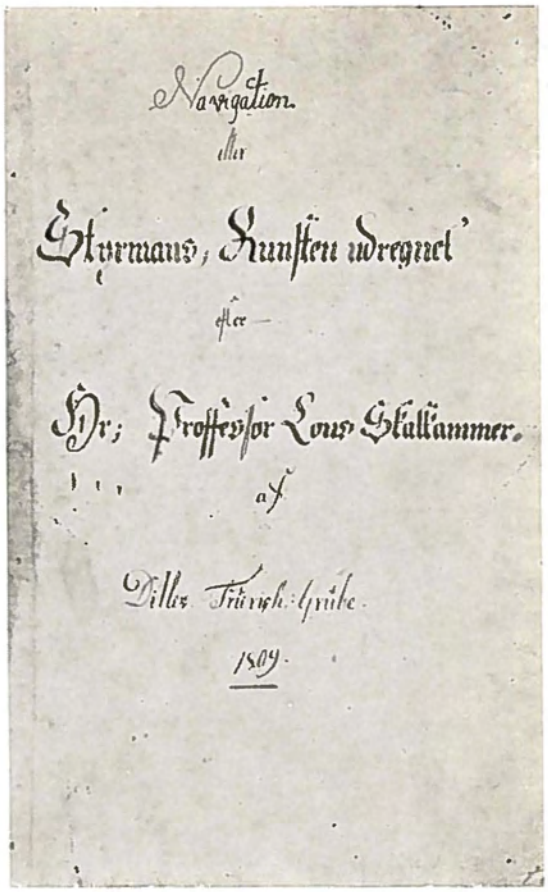
Navigation
eller
Styrmands, Kunsten udregnet
efter
Hr; Professor Lous Skatkammer.
af
Dillis Trivial-Skole
1809.

Fig. 53. Haandskrevet *Skatkammer*. Titelblad.

Barneskolen var ikke det første undervisningsinstitut ombord. Da spørgsmaalet om skolearbejde rejstes var der en anden skoleholder, der følte sig truet, en Ole H. Møller, der drev en navigationsskole; han tilskrev straks præsten, og denne svarer, at det „vilde være synd at forstyrre ham i en saa vigtig beskæftigelse"; han haaber, der vil blive skaffet plads til begge skoler, og det lykkes. Samtidig med dette brev, sender Rosing „til offentlig brug" 1 eksemplar af et dansk *Skatkammer* og 2 eksemplarer af en *Nautical Almanach;* de to titler dukker siden ofte op. *Skatkammer eller Styrmandskunst* var gængs titel paa lærebøger i navigation; her tænkes paa den, der anvendtes ved Søkadetakademiet i København og som var udarbejdet af navigationsdirektøren *Chr. Carl Lous* (fig. 52); den udkom første gang 1781. Baade konsul Schow i Plymouth og generalkonsul Hornemann sender eksemplarer, og desuden søkort og passere samt „to gynderskale" (!); gynterskalen har sit eget afsnit i Skatkammeret og betegnes som nødvendig i styrmandsvidenskaben. Gennem Understøttelsefonden sendte, som regnskabet viser, departementschef Smith i København, „de danske sømænds sande ven" „et parti Skatkamre og Marinekalendere til uddeling, hvilket sker successive og har været til megen nytte for navigationsvidenskabens udbredelse, da disse bøger ikke er til at erholde i England". Regnskabet udviser, at en enkelt lærer, Svend Torstensen, underviste 200 unge mennesker i naviga-

Fig. 54. Prisonerens jord- og himmelglobus.

tionsskolen paa *Bahama;* han modtager foruden sin løn, £ 5, som „et agtelsestegn" en *Nautical Almanach;* tre andre navigationslærere, blandt hvilke styrmand Oxholm, modtog i løn fra £ 2 til 4; Oxholm var paa højeste gage efter Torstensen. Han havde allerede været navigationslærer i Greenlaw Depot, hvor han sad, før han kom paa skibene.

Vanskeligheden ved at skaffe lærebøger til de mange elever førte til afskrivning. Af det tykke *Skatkammer* eksisterer der endnu adskillige afskrifter, besørget i prisonen. *Knut Hougen* anfører i sin *Sandefjords Historie* et eksempel fra en 17-aarig sømands haand; foran er indklæbet en egenhændig akvarel af: *Irresistible* i Chatham. Museet i Marstal opbevarer et andet eksempel, et foliomanuskript paa 140 sider, dateret 1809. Det er udført af en ung ærøbo, Ditlev Friedrich Grube, der sad i prisonen 1807—09, ligeledes paa *Irresistible,* og som lærer havde den bornholmske styrmand Rask. Dette yderst omhyggelig udførte arbejde, der som sit grundlag angiver Lous' Skatkammer, er et smukt bevis paa den alvor og flid, hvormed man tog opgaven op, forberedende sig paa en bedre fremtid. De mange beregninger er renligt opstillede uden korrekturer og ledsages af præcise tegninger, udført med passer og lineal. Den unge mand har tillige fastholdt billedet af sin udsigt til de andre fangeskibe (fig. 30—30a); paa indersiden af for- og bagpermen har han indklæbet to akvareller, der tilsammen forestiller „flaaden". Ydermere tegner han i farver saavel jordkloden med dens inddeling i længde- og breddegrader, som samme jordklode svævende frit i himmelrummet, men med fire

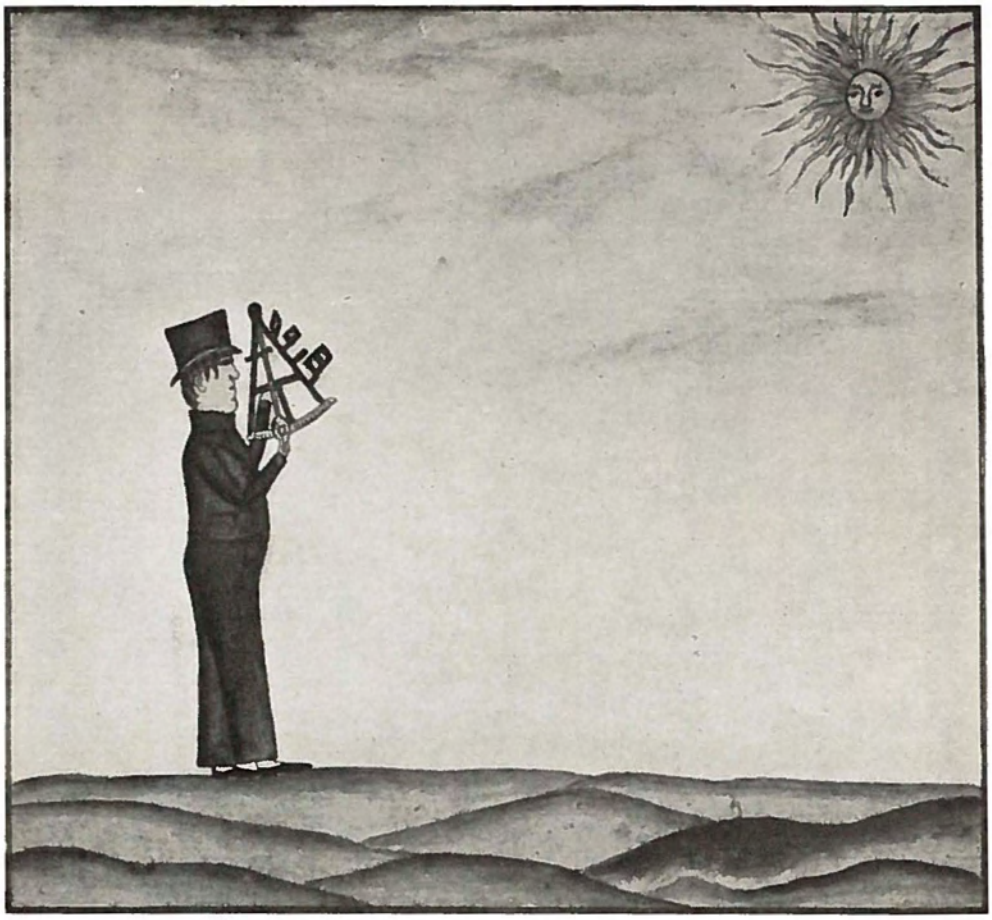

Fig. 55. Navigatøren. Prisonerens haab.

stolte skibe paa bølgen blaa, hans længsels maal. Endelig ser vi fremtidsdrømmen, som hele lærebogen skal tjene til at realisere: Navigatøren med instrumentet i haanden, en blaa sømand, ifærd med at maale solhøjden, og fregatten, hvis kurs han beregner. Der kan læses meget ud af disse flittige blade, opbevaret af ham selv som en skat. Paa tomme steder har Grube senere indført dag og dato for sine børns fødsel og daab med bøn om, at „Gud vil følge dem og ledsage dem saa vel, at de maa vandre her paa banen, saa at de maa erlange livsens krone" (fig. 53—56).

Et tredje eksempel, mindre omfangsrigt, gemmer Handels- og Søfartsmuseet; det er udfærdiget af den senere helsingørske færgemand P. N. Bakke paa Bahama 1813 (fig. 57).

Jens Krog omtaler visse „religionsbøger", der blev sendt ombord. De havde

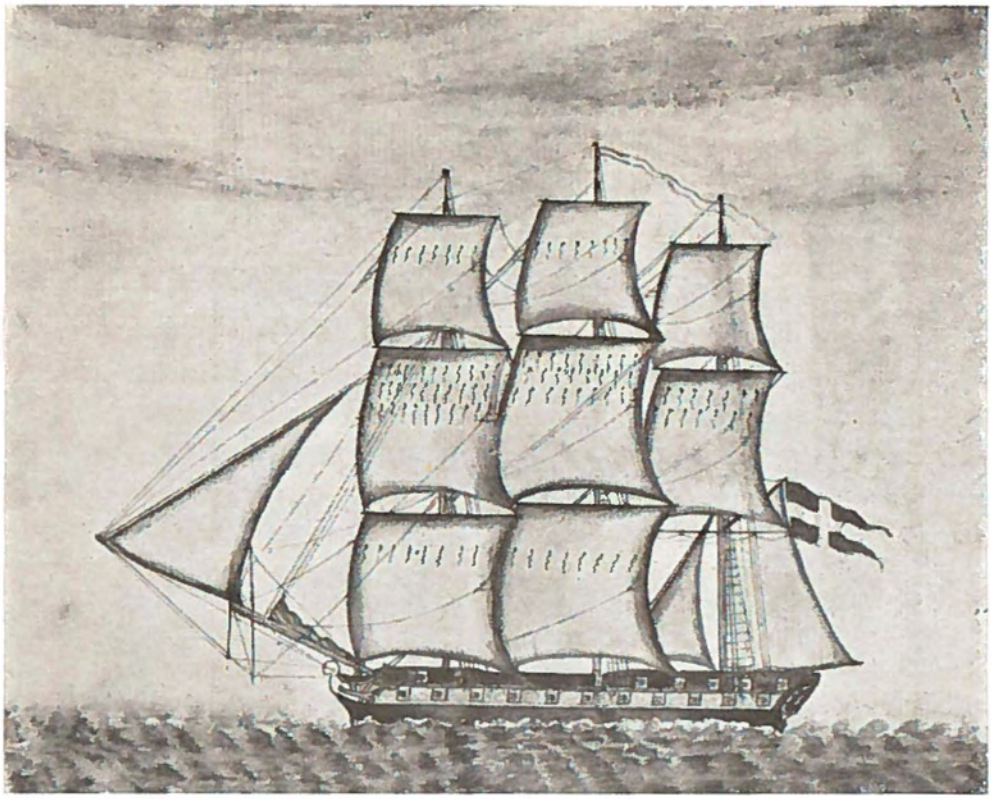

Fig. 56. Fregat under sejl. Prisonerens drøm.

deres særlige skæbne, hvorom der vil blive talt i næste afsnit. Hos nogle har de imødekommet en trang, saa meget mere som der ikke ses at have været afholdt regelmæssige gudstjenester andre steder end i Chatham, de andre prisoner var for langt fjernede. Da Rosing rejste bort i juni 1811, fulgte en præsteløs tid ogsaa for Chatham, indtil hans efterfølger Kierulf meldte sig til tjeneste i nov. 1812. I mellemtiden blev lejren betjent af den svenske præst, dr. *Brunmark*, der viste megen interesse og iver. Engel kalder ham „en meget skøn mand i sin prædiken".

Ogsaa om engelske præsters besøg hører vi.

Overfor dr. Brunmark ytrede de danske i London sig erkendtlige. I regnskabet for *Understøttelsesfonden* aftrykkes en kort brevveksling mellem Hornemann og ham. Danske bosiddende i London har bedt Hornemann overbringe dr. Brunmark en gave, bestaaende af 4 sølvlysestager med indskriften: *Erindring af danske Venner;* Hornemann understreger, at ideen er fangernes egen og ikke indgivet dem udefra. Brunmarks svar der er paa engelsk

ligesom Hornemanns ledsagebrev, indeholder følgende passage, der hentyder til et besøg, de i fællesskab gjorde paa skibene i Chatham: „You saw their conduct, their attention, their devotion; You saw, how they received me, though a foreigner, amongst them and You cannot therefore wonder, that I repeat again, what I have so often said before, that our visit to Chatham is a source of the most pleasing reflections to me, both as a pastor and as man.“ Han forsikrer, at lysestagerne skal blive bevaret i hans familie „as a sacred remembrance of Danish friends“. Maaske eksisterer de endnu.

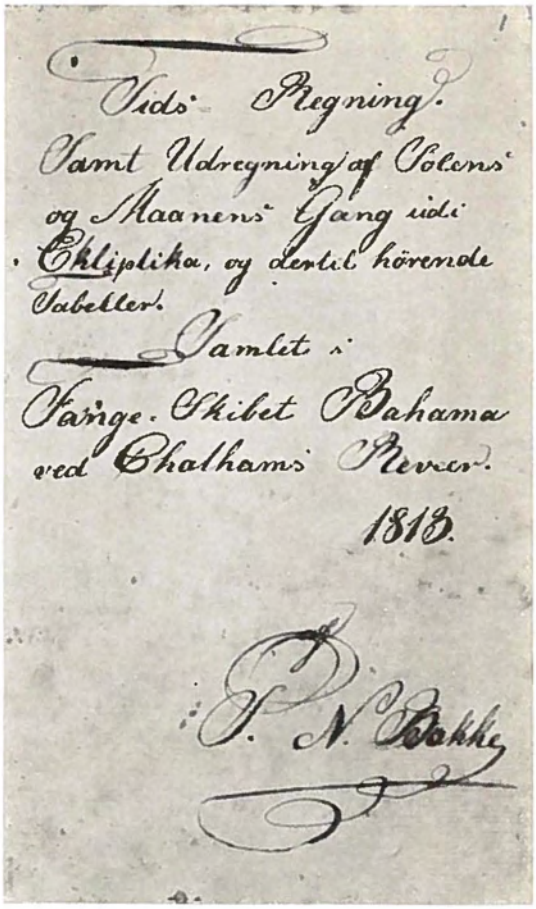
Tids Regning.
Samt Udregning af Solens og Maanens Gang iøvrigt Ekliptika, og dertil hørende Tabeller.
Samlet i Fange-Skibet Bahama ved Chathams Revier.
1813.
P. N. Bakke

Fig. 57. Haandskreven *tidsregning*. Titelblad.

Vi hører intet om lysestagernes pris, da de ikke blev betalt af fonden, men de to herrers rejse til Chatham, (som Hornemann omtaler i sine rapporter), var dyr; den foretoges i april 1812 og kostede £ 18. Det var omtrent det en fregat, forfærdiget i løbet af mange hundrede timer indbragte en fange paa skibene.

Til gudstjenesten, ogsaa naar den var svensk eller engelsk, blev der sunget danske salmer, ligesaa til altergangen. Fangerne nøjedes imidlertid ikke med officiel gudstjeneste; de dannede en slags konventikler. Krog meddeler, at det i marts 1812 blev besluttet at holde „gebet“ i øverste dæk hver søndag „for dem, der havde lyst dertil“. Det tyske ord kunne tyde paa indflydelse fra Christiansfelds hernhutter; Krogs fødested Nørre Bjert ligger i naboegnen. Den engelske præst maatte derfor engang gaa bort med uforrettet sag, da fangerne allerede var samlet „til bøn“. En særgruppe, som Krog gentagne gange omtaler som „de hellige“, var kvækerne eller „vennerne“. Deres tilhængere synes ikke at have været mange. Kvækerne

i land arbejdede med deres kendte menneskekærlighed ogsaa for fangernes sag.
Engel noterer i juni 1814: „En forsamling af vennerne var idag herombord og holdt gudstjeneste her tilligemed de som er her; fire af de her ombordkomne holdt hver en kort, men kraftig tale, alt efter som aanden indgav dem, først et mandfolk, siden et fruentimmer, igen et mandfolk og igen et fruentimmer "

KAPITEL 7: PRISONERERNES RAADGIVERE: ULRIK FREDRIK ROSING. *A. C. Kierulf. Jens Wolff. H. F. Hornemann. A. A. Feldborg m. fl.*

Der er en iøjnefaldende forskel mellem det billede af prisonen, som vi begyndte med at opridse, og det vi endte med. Det er, som der ikke tales om samme ting. Allerede admiral Dahlerup overraskedes, da han efter 2 aars forløb 1810 paany indbragtes til skibsprisonen, over den totale forandring. Dahlerup havde været borte, mens forandringen indtraadte, men vi har en fanges ord, der ved selvsyn medoplevede den. Denne, Jens Rasmussen fra Himmerland, siger, at „den mægtige forandring" skete „næsten med ét slag", og at slaget førtes af én mand, præsten *Ulrik Fredrik Rosing;* han først „saa de ulykkeliges nød og søgte at lindre den". Jens Rasmussen havde staaet paa fangeskibets dæk i Chatham mellem pjalter, snavs og utøj den dag det rygtedes, at præsten ville komme, og da alle stormede ham imøde med fortvivlelse i hjertet og tusind bønner paa læben. Bønner om hjælp ligegyldig hvilken, men først og fremmest om bistand til at høre ord fra hjemmet og faa ord sendt til det hjem, de saa længe havde været skilt fra ved tavshedens gabende afgrund.

Maaske er Jens Rasmussens ord ikke upaavirkede af den taknemmelighed, han var Rosing skyldig, eftersom det var denne der bidrog til hans frigivelse 2 aar efter at han 1808 var taget ved Sjællands Odde, da hele besætningen fra *Prins Christian* hjemsendtes, men andre vidnesbyrd understøtter hans paastand. Londoner menighedens historieskriver, generalkonsul Faber, hævder, at naar tilstanden paa de danske skibe var bedre end paa de franske, skyldtes det „for en stor del Rosing".

Rosing, eller Rossing (familien anvender angivelig et signet med en rose; dens „vaaben" er en rose i tornekrans) stammede fra en oprindelig dansk familie, der havde slaaet rod i Norge og gennem generationer indtaget betydelige poster i de militære og civile etater. Sit fornavn havde han fra sin bedstefader, en oberstløjtnant, og denne var igen opkaldt efter sin faders fadder, Norges Statholder Ulrik Fredrik Gyldenløve. Pastor Rosing var født i Fredrikstad 1776; det hedder, at hans hu stod til søen og at han som dreng gik til søs, men opgav da faderen ønskede, han skulle studere teologi; endvidere, at det tør antages, at hans kendskab til søen og dens folk har været en af grundene til, at han i den grad evnede at „vinde de fangne søfolks ubetingede tillid og hengivenhed". I virkeligheden havde den unge Rosing ønsket at blive søofficer og været optaget paa søkadetskolen; faderen ansøgte 3. dec. 1792 om at faa ham slettet af rullen, og 11. juni 1793 blev: „Volontør, cadet U. F. Rosing efter ansøgning udslettet af cadetrullen".

At han vandt alle hjerter, er derimod korrekt. En dansk avis omtaler ham i marts 1810 som „en mand, hvis omsorg for sine fangne landsmænd kan aldrig blive noksom paaskønnet". „Vi maa alle sige, at han var en smuk mand imod os," lyder Jens Krogs notat d. 29. maj 1811, da Rosing havde taget afsked efter besøget i Plymouth. Tre aar efter tog Rosings efterfølger, Kierulf, afsked paa skibet i Chatham; han havde da — maaske i en god mening .. afkøbt fangerne deres danske penge, idet han gav /1 for hver rdl., men det var lige da kurserne begyndte at stige, og blev opfattet, som om det „vist ikke var for dyrt". I tilslutning hertil hedder det: „Denne mand synes at være mere verdslig sindet end kristelig. Vi maa med sandhed sige, at denne er ikke vor gode og uforglemmelige Rosing" (fig. 58).

Fig. 58. Ulrik Fredrik Rosing.

Da Rosing trods sin ungdom søgte embedet i London, hvor man helst saa en erfaren gejstlig, anbefaledes han af indflydelsesrige nordmænd, blandt dem et fremtrædende medlem af familien Anker. Ogsaa Sjællands biskop gik ind for ham, og dette fik betydning; biskop Balle var højt anskreven blandt de „hellige", som generalkonsul Jens Wolff, Kirkeforstanderskabets ledende mand, hørte til. Rosing ansattes 1801, altsaa blot 25—26 aar gammel. Gagen var ringe, og Rosing der snart giftede sig med en enke med flere børn, og hvis eget ægteskab var velsignet, kom hurtigt i pekuniære vanskeligheder, saa meget mere som han havde en aaben haand. Han saa sig tvunget til at søge om forflyttelse, „da et bekymringsfuldt og kummerligt liv finder mig nedsunken i en afgrund af gæld og forlegenheder". Baade 1804 og 1807 fik han afslag, og vi siger heldigvis, thi først derved blev en gerning mulig, der „vil bevare hans navn i taknemmelighed til fjerne tider" (Faber). 1810 bevilgede kongen ham et personligt tillæg paa £ 100 (fig. 59). Med ihukommelsen blev det dog saa som saa. Med rette kunne den norske advokat Bachke i en dagbladskronik 1927 i anledning af den ny norske sømandskirke i London som motto anvende et ord fra Sophokles' *Ajas:*

Hvor hurtigt svinder ej, naar manden dør,
hvert minde sporløst om det gode, han har gjort.

Rosing, der vel fortjente en biografi, har ingen faaet. Han karakteriseres i

Brickas Biograf. Leksikon, men er forbigaaet i det nye danske, og det norske er ikke kommen saa vidt. Bachkes artikel supplerer paa enkelte punkter hvad forinden var kendt gennem datteren Hedvigs meddelelser fra 1875 og Fabers bog fra 1915, men der findes ubenyttet, utrykt materiale. Rosing førte en livlig korrespondance med engelske og danske autoriteter (Søetatens Generalkommissariat m. m.). Jens Krog giver oplysninger om hans brevveksling med skibene og overleverer adskilligt i afskrift.

Efter sin tiltræden erobrede den unge præst ved „sin begavelse og sit beskedne væsen" hurtigt en anset position. Samarbejdet med generalkonsulen blev harmonisk, og ogsaa i engelske kredse vandt han indpas og indflydelse. Han blev aktivt medlem af *The British and Foreign Bible Society* og medstifter af *Society of Friends of Foreigners in Distress.* Vi har mangfoldige vidnesbyrd om hans karakter, og de lyder uden undtagelse gunstigt. Hans senere medarbejder, generalkonsul Hornemann, kalder ham „den uforglemmelige og afholdte"; den tyske præst i London stod ham venskabelig nær; deres brevveksling efter 1811, da Rosing var rejst, skal ifølge Faber vidne højt om Rosings „ædle karakter og om hans indflydelse". Den kræsne admiral Dahlerup, der sejlede hjem paa samme skib og omgikkes ham i den halve snes dage turen varede, kalder ham „en dannet mand med et blidt og ærligt væsen samt et fint og behageligt ydre; i det hele en smuk repræsentant for nationens gejstlighed i et land som England". Provst Daniel P. Smith fra Stege bemærker i nogle „notitser om døde mellem 1841—1847", som Hedvig Rosing citerer, at han i sit sydsjællandske sogns sømandsfamilier er stødt paa Nye Testamenter, der stammede fra prisontiden og Rosing; i „deres erindring stod billedet af den alvorlig-milde, stolt-ydmyge mand med uudslettelige træk. Visselig var han en fremragende mand". Det eneste eksisterende portræt af Rosing, bevaret i familien, er en miniature, indsat i en sort poleret træplade. Det viser i ren profil et mandigt roligt og bestemt ansigt under let graanet haar.

Talerne ved Rosings ligbegængelse 1841 bliver ikke trætte af at fremhæve ham som venlig, føjelig, beskeden, fordringsløs, elskelig, sagtmodig, kærlig, jævn, godmodig, retsindig etc.; det er næsten for meget sukker, og man glæder sig, naar haandfaste træk føjes til. Datteren undlader naturligvis ikke at betone hans „alvorlige og dog saa milde væsen og dybe kristelige sind", men hun tillægger ham foruden „kærligt og opofrende sindelag" tillige „stor udholdenhed og arbejdskraft"; Bachke refererer en unævnt kilde, der taler om Rosings organisationstalent, der langt overskred det sædvanlige, og at han overfor fangerne undertiden „var nødt til at bruge myndighed". Hos Bricka hedder det endelig, at han som præst i Horsens, hvor han endte sit

liv, lykkelig i kredsen af børn og børnebørn, var en „noget myndig, men tillige ualmindelig dygtig mand". I Horsens, siger ligtalen, arbejdede han i lige grad for sognets aandelige og materielle vel, „undertiden anstrængende sig over evne". Han var medstifter af skoler i byen, hvoraf en endnu bevarer hans navn.

Rosings pædagogiske interesse fik en impuls fra et dengang nyt undervisningssystem, som englænderen *Lancaster* opfandt, og som siden blev kendt i Danmark under betegnelsen „den indbyrdes undervisning". Litteraten *Andreas Feldborg* tilskriver i marts 1811 Christian Molbech, at Rosing gentagne gange har aflagt besøg i Lancasters skole, „tænkt uendelig meget over systemet og med nogle undtagelser beundrer og ynder det". Imidlertid var Feldborg selv interesseret deri, han havde paa en rejse i Angel 1810 forsvaret det mod en tysk skolelærers kritik, og havde planer om at gøre sig til systemets profet i Danmark. Han mener derfor, at Rosing af konkurrencehensyn er ham mindre venlig stemt. Des større værdi maa man følgelig tillægge hans karakteristik af Rosing i samme brev: „Jeg er en af hr. Rosings varmeste beundrere som vore fangne landsmænds talsmand og beskytter; thi han kunne gerne, som verden nu gaar, eller som det herskende kirkeparti i Danmark og England lader til at tænke og handle, have troet, at hans embedspligt ej opfordrede ham til mere end varme ønsker og hjertelige bønner fra prædikestolen for vore ulykkelige landsmænd. Han tænkte og handlede imidlertid langt ædlere. Hans anstrængelser for den fangne ungdoms undervisning; hans bistand med daad og raad til fangerne af alle klasser; hans utrættelige nidkærhed, hvor deres gavn kunne fremmes, og som en følge af slig opførsel hans ædle uegennyttighed, maaske med stor selvopofrelse, naar man betragter hans store familie, til hvis nytte han kunne anvende den tid, som hans bestemte embedspligter lader ham til overs ... Alle disse mandens fortjenester berettiger ham til de danske og norske nationers højagtelse og taknemmelighed. Slig en mand gør ære til Dannebrogsordenen; thi der er i hans handlemaade *chivalry* ... At saadan en mand maaske ej ønsker mig vel, maatte naturligvis smerte mig som menneske." Feldborg søger den dybest liggende grund i forskellen i deres syn paa hjemlige foreteelser og ledende mænd i Danmark. Rosing stod i et positivt forhold til dem; han selv i et kritisk negativt. Det er aabenbart ogsaa gaaet ham nær, at da han som omtalt det foregaaende aar ved indsamling i København havde tilvejebragt 3000 rdl. og overgivet dem til Rosing, til fordeling blandt fangerne, fik Rosing æren, mens ingen tænkte paa ham.

Saa snart Rosing havde erfaret, at der laa danske fanger paa prisonskibet *Bahama* i Chathambugten, 6—8 danske mil fra London, søgte og fik han

Admiralitetets tilladelse til at gaa ombord, dog paa den betingelse, at han kun maatte tale med fangerne paa dækket og under opsyn. Hans besøg fulgte derpaa regelmæssig hveranden maaned, og af økonomiske hensyn hændte det, at han vandrede vejen paa sin fod. Han nøjedes ikke med det ene skib, men besøgte alle Chathamskibene; ministerialbogen fra kirken i London noterer altergæster fra prisonskibene *Buckingham, Fyen* og *Nassau.* De fjernere havne kunne han kun undtagelsesvis naa, men han vides at have været baade i Portsmouth — her efter datterens sigende endog „flere gange" bl. a. i maj 1811 — og i Plymouth; det sidste sted bl. a. d. 24—29 maj 1811. Generalkonsul Jens Wolff nævner hans besøg i Reading; ogsaa til Greenlaw i Skotland naaede han. En begivenhed, der først truede hans virksomhed, men vendtes til det gode, passerede, da en af fangerne flygtede skjult i en tønde. Han havde Held med sig, men da han paa sin vej gennem London ikke undlod at besøge præsten for at takke ham for hans godhed, og dette rygtedes, blev Rosing — uden grund — mistænkt for at have bistaaet ved flugten; da han kom igen, afvistes han derfor af officererne. Han indsendte straks et forsvarsskrift til Admiralitetet; det blev set af den bekendte menneskeven *Lord Wilberforce,* slaveriets bekæmper; denne lod Rosing kalde, og Rosing giver en smuk beskrivelse af sit besøg: Han træffer familien ved morgenandagten, indbydes til at deltage i den saavel som i det paafølgende morgenmaaltid; han vinder aldeles lordens hjerte og faar til afsked den besked, at „herefter kan De gaa ombord saa ofte De vil og paa hvilketsomhelst af fangeskibene, De ønsker". Skibsofficererne modtog ham derpaa med stor høflighed; han fik endog et slags

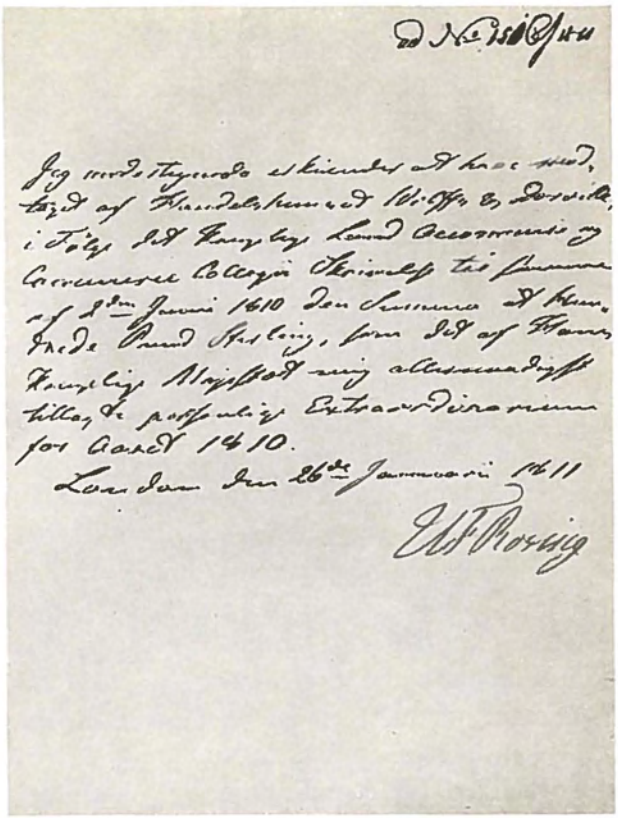

Fig. 59. Rosing kvitterer for ekstraordinært løntillæg.

kontor i „skibsførernes lukaf", hvor han i enrum kunne føre samtaler med sine norske og danske landsmænd og arbejde ved en pult. De ikke-skrivekyndige fanger bad ham skrive for sig til hjemmet, et stort arbejde; han modtog tillige deres post og opnaaede derved en uventet titel; han boede i Commercial Road, der blev misforstaaet som Commerceraad; det gjorde intet, hans navn alene var adresse nok.

Rosing kom som præst og holdt følgelig gudstjeneste, men som god søn af det 18. aarh.s fromhed forstod han, at kærlighedsbudet krævede handling. „Lamslaaet" ved synet af den grænseløse elendighed vendte han fra sit første besøg hjem med „tungt hjerte", men tillige med den faste beslutning at „styrke og trøste", at „lindre de ulykkeliges nød". Ved sit andet besøg medbragte han ikke blot aandelige goder, men ogsaa andet.

Vi har fire beskrivelser af det indtryk af pastor Rosing og hans initiativ gjorde paa fangerne; tre foruden Jens Rasmussens gribende erindringsbillede. Ifølge Jens Rasmussen stod den „lamslaaede" Rosing først tavs; han maatte samle sig og overvinde indtrykket; derpaa „tog han mod til sig og begyndte at tale. Det var en prædiken han holdt, og den blev modtaget af langt flere modtagelige sind end han havde turdet drømme om. Bagefter gik han omkring og talte med fangerne, dels enkelt- dels gruppevis ... Næste gang kom han ikke tomhændet", han medbragte sæbe, kamme, linned, og „nu blev der en tvætten, kæmmen og skiften linned, og saa holdt præsten sin prædiken for et publikum, der skinnede af renhed og følte et velvære som ikke i lange tider". Det ene af de tre andre, ligeledes gjort efter erindringen, er levende, men unøjagtigt og blander ting sammen; det andet er præcist og samtidigt; det tredje stammer fra Rosings egen haand, og er et brev skrevet kort efter begivenheden. Den ovenfor karakteriserede *Federspiel* skriver: „Jeg har glemt at fortælle, at da vi havde været omtrent et halvt aar i fangenskab, saa nøje kan jeg ikke erindre tiden, kom der en dansk præst, der var ansat i London ombord til os. Det var en overmaade herlig mand; han medbragte en del salmebøger til os, hvormed vi dog ikke var saa ganske godt tilfredse, da vi dengang mere trængte til legems- end til sjælsføde. Imidlertid prædikede han dog for os. Hans prædikestol bestod af et vandfad, som den ene bund var slaaet ind paa. Han stod midt i tønden og det engelske flag var udbredt over tønden. Denne var anbragt paa skandsen, og bænke af sammenslaaede brædder var anbragt rundt omkring, hvorpaa vi kunne sidde." (Gudstjenesten afholdtes gerne paa skandsen, her prædikede ogsaa efterfølgeren Kierulf). Rosing „formanede os til at finde os i vor skæbne og ikke glemme religionen, og alt hvad han som præst og landsmand kunne i vor stilling trøste os med. Men uagtet denne brave og

retskafne mand vistnok gjorde sin pligt, var dog de fleste fanger misfornøjede, mumlede og brummede mellem hinanden, samt sagde, at naar præsten ikke bragte os andet end salmebøger, kunne han gerne blive borte." Men piben fik en anden lyd: „Næste gang da præsten kom ombord, havde han nogle store kasser med, og vi spidsede øren, da disse blev aabnede, og vi saa deri — tænk engang! — ingen bøger, men skraatobak og sæbe. Nu blev der en glæde og en snakken; hver mand fik $^1/_4$ pund skraatobak og $^1/_2$ pund sæbe. Vi hørte nu paa præstens prædiken med største opmærksomhed; alle bukkede og skrabede for ham, og da han gik ned i baaden, blev der raabt hurra for ham. Saaledes kom denne brave mand engang ombord til os og bragte foruden tobak og sæbe $^1/_2$ krone til hver mand, hvilke penge han dels havde samlet i London, dels udvirket tilsendt fra vort fædreland. Vi havde det altsaa nu temmelig godt. Vi kunne købe os nogle smaa fornødenheder og ved vore smaa haandarbejder leve uden at sulte."

Alt dette er rigtigt, men ikke saaledes som Federspiel fortæller. Tidspunktet er forrykket. Federspiel blev taget i sommeren 1807; et halvt aar efter ville være foraaret 1808, men dengang var de omtalte bøger ikke engang trykt. Jens Krog, der sad paa samme skib, omtaler første gang „den danske præst" uden navns nævnelse d. 9. sept. 1809 i anledningen af, at han havde sendt redekamme, „en til hver bakke". En maaned senere, d. 20. okt. ankommer salmebøgerne, ledsaget af „et meget rørende brev fra den danske præst i London", som altsaa ikke har overbragt sendingen personlig; der var „3 til hver bakke, 2 mand om hver". 2 maaneder efter, d. 2. jan. 1810, fandt uddelingen af sæbe sted, 400 pund, dvs. et halvt pund og en halv unze til hver; sæben var indkøbt for indsamlede £ 20; endelig d. 5. jan. uddeles de Nye Testamenter: „Om formiddagen blev et dansk Ny Testamente uddelt, som ogsaa først idag kom ombord til hver mand som er bekostet af Det Britiske og udenlandske Bibelselskab. Det er dog meget, at de engelske saaledes tænker paa os." Der følger en stemningsskildring, der blot ved beretterens synspunkt adskiller sig fra Federspiels: „Det er ligesom man kaster perler for svin, thi mange var saa uforskammede, at de lydelig og højt raabte, at det var bedre, at de blev foræret et spil kort til hver bakke; andre bandede og svor, at de ikke burde modtage nogen. Atter andre solgte dem straks til smørhandleren til kræmmerhuse og smørpapir for hvad de kunne faa derfor. Det er dog uforskammet handlet af saadanne uskønsomme mennesker, da de dog er givet i en god mening." De penge Federspiel omtaler blev uddelt d. 26. jan. og var ledsaget af et brev fra Rosing, der omtaler sæben som sendt for nogen tid siden. Det er paafaldende, at Rosing allerede i et brev til biskop Münter fra dec. 1809 skriver at begge bøger er omdelt, ligeledes

at Krog ikke omtaler hans tilstedeværelse d. 5. jan., thi da Rosing besøger skibet i maj 1811 taler han baade om præstens kuffert og om hans prædiken, der var „meget smuk". Rosings egen beretning kan imidlertid næppe forstaas anderledes end at han selv var tilstede. Den findes aftrykt i Bibelselskabets 6. report fra 1810, dateret Plymouth Dock 5. april 1810, og lyder paa, at han efter at have modtaget 891 exemplarer af bogen, „by permission of capt. Hawkins had the pleasure of distributing one to each of the prisoners as called over on the deck of the *Bråam* (!, dvs. *Brave*) amounting in number to 791. They were received by some with thankfulness, by others with indifference, and I am sorry to add by some with contempt. But perhaps among so large a number of men of any nation, under the present state of things, the same dispositions might be expected to be manifested on a similar occasion, though it cannot be sufficiently lamented, that there should be any who are called by the Christian name, who should despise that word of God ... The French Testaments (530 in number), which I had the pleasure of distributing among the prisoners of that nation, have been in general eagerly and thankfully received, and on subsequent inquiry I learn they are on the whole well taken care of and read ... At any rate, it is well, that it was in the hearts of the British and For. Society to seek by the distribution of God's word, to convert the captivity of these poor prisoners into an occasion of their being brought to the enjoyment of the truest liberty. I am inclined to think that, as the French prisoners received the Testaments with greater readiness than the Danes, the means which occasioned the imprisonment of the latter had filled their minds with such antipathy towards the English nation, that even presents from them could not be expected to be well received. *Timeo Britannos et dona ferentes.* However, since the distribution of the Danish Testaments, I have met with a warrant officer belonging to the prison ship, who informs me, that the prisoners were daily employed in reading the Danish Testaments, and that he frequently saw large parties seated in different parts of the ship thus engaged. I am happy to be enabled to communicate this pleasing information to the Bible Society, being persuaded they will now not regret the expense they have been at in furnishing each of the Danish prisoners with a Testament; I can truly say, that had I made a present of these Testaments to the prisoners at my own expense, I should have deemed this gratifying intelligence a sufficient recompense ..."

At de franske fanger modtog den Hellige Skrift med større høflighed end de danske fremgaar af en i varme udtryk holdt takkeskrivelse til Bibelselselskabet. Rosing forstaar reaktionen blandt hans landsmænd, men maatte

saa meget mere føle sig skuffet, som det var paa hans initiativ, at Bibelselskabet havde ladet det danske Nye Testamente trykke i 5000 exemplarer, ligesom han foranledigede Selskabet til kristelig Kundskabs Udbredelse til at optrykke Evangelisk-kristelig Salmebog i et oplag af 2250; begge bøger er trykt i London hos I. B. G. Vogel, 13, Poland Street 1809. Uddeling af salmebøger fortsættes; i okt. 1810 ankom ifølge Engel „370 pesalmebøger (!) og 14 andre historiebøger"; vedkommende blad mangler hos Krog.

Den fra fire sider belyste episode giver en forestilling om Rosings fremgangsmaade og om det vidt forskellige menneskemateriale han havde at arbejde med: Alle slags sind, alle grader af dannelse eller udannelse, alle aldersklasser.
Om et var de dog fælles: forladtheden, arbejdsløsheden, kulden, sulten og smudset, tabet af personlig værdighed.
Efter at Rosing med kam og sæbe havde bragt fangernes person i orden, tænkte han paa deres beklædning. Han erkender, at englænderne leverer dem klæder: skjorte, trøje, pantalons, strømper, sko og hat, men det sker kun en gang hver 18. maaned og mekanisk uden hensyn til den enkeltes trang, og folkene, der ved tilfangetagelsen berøves alt, kommer snart i betryk. Vanskeligheden ved en individuel fordeling af t. eks. 300 skjorter, som kirken i London har skænket, ligger paa den anden side i at „de mindre oplystes egennytte" gør indhentede oplysninger upaalidelige, og personlig kan han ikke komme allevegne. Med henblik paa de stadig indløbende penge har han tilbudt fangerne at besørge indkøb en gros, hvorved der spares meget, han tænker paa læder, klæde, tobak osv.
Efterhaanden foretrækker fangerne dog penge i steden for varer, saa meget mere som den paa Rosings initiativ stiftede understøttelsesfond, der havde sit eget regnskab, traadte til og t. ex. i løbet af 2 aar anvendte for £ 700 til indkøb af klæde, som fangerne kunne købe til indkøbspris.
Uddelingen af pengene forudsatte stadig fornyet revision af fangelisterne Disse lod Rosing udfærdige af paalidelige folk blandt fangerne, som han honorerede med en ducør, ligesaa da der hjemmefra ønskedes lister over event. koner og børn i fædrelandet. Naar uddelingsdagen kom, var der imidlertid ofte sket forandringer ved hjemsendelse, dødsfald eller flugt; beløb der var tiltænkt enkelte navngivne maatte da returneres eller der maatte korresponderes om deres anvendelse. Et blik paa Rosings regnskaber, der er specificerede i mange rubrikker og afsnit, giver en forestilling om det besvær han havde paataget sig. Da han engang opdagede, at han havde glemt en post paa ca. £ 75 undskylder han sig i sin rapport til departementet med „den me-

gen mig uvante pengeomsætning og korrespondance, jeg har at besørge, da ogsaa private remisser til anseligt beløb sker gennem mine hænder til krigsfangne landsmænd og disse sædvanlig med alle deres smaaanliggender henvender sig til mig." Hans initiativ vedblev dog at være lige levende og selvom han saa med kritik paa fangeklager, bragte han villig de berettigede videre. Saaledes da der paa skibene opstod misfornøjelse med at parolfangerne fik lod og del i de almindelige uddelinger, skønt deres betingelser var langt bedre. Rosing indstillede og kollegiet bifaldt, at de udelukkedes.

Saa rodfæstet var Rosings ry som frelsermand, at han fik æren for andres bedrifter. Hans Christophersen beretter, at *Dianas* besætning efter at være overført til England (først Portsmouth, siden Plymouth), fik besøg af deres kaptajn, Chr. Meyer — det var efter dennes rapport af 25. juni 1812 sidst i marts 1812 —; kaptajnen „fik straks det indfald tilligemed præsten Rosing hos den engelske regering at ansøge om vores frihed, hvilket og straks blev bevilget"; Christophersen taler endvidere om korrespondance med Rosing, som han anbringer i Portsmouth. Ifølge kaptajn Meyers rapport var det „forstander" Hornemann i London, der bistod ham med at faa „de ulykkelige mennesker" i Chatham fri, mens han selv tog sig af fangerne i Plymouth. Rosing, der 1812 forlængst havde forladt England, havde derimod paa et tidligere tidspunkt taget sig ogsaa af Dianas mandskab. I maj 1811 tilskrev han Generalkommissariatet, at 40 mand fra Diana for nogen tid siden var ankommen fra Spanien, hvor de havde „lidt særdeles meget", og fra Portsmouth har meddelt, at de lider yderste mangel paa nødvendigheder, hvilket deres officerer har bekræftet overfor ham i London; han foreslaar at tildele dem £ 1 forlods, hvilket bifaldes.

Fangernes tro paa Rosings indflydelse fremgaar ogsaa af, at de endnu i sept. 1813 medgav frigivne invalider en ansøgning til kongen med et brev til „vor gamle pastor Rosing". Fra sit første embede, Jyllinge-Gundsømagle, sendte Rosing i jan. 1813 indsamlede penge til fangerne.

Datteren siger, at Rosing var „aldrig gladere end naar han saa en landsmand befriet for trælddommen", og af hans korrespondance med Generalkommissariatet fremgaar hans iver derfor. Der tilgik ham stadig henvendelser om navngivne fanger, for hvem han med særlig motivering kunne søge; han besvarer dem omhyggeligt. En indstilling fra ham angaaende udveksling af „en del danske og norske" (18. febr. 1811) er registreret men lod sig ikke finde. Han fik 1810 en købmand fra Haderslev fri, „fordi — som Krog skriver — han ingen sømand var"; kort før hans hjemrejse indbragtes en ung slægtning, en søn af Michael Rosing, skuespilleren; han udvirkede hans frigivelse, der fulgte d. 1. jan. „Det var en lykkelig nytaarsdag for

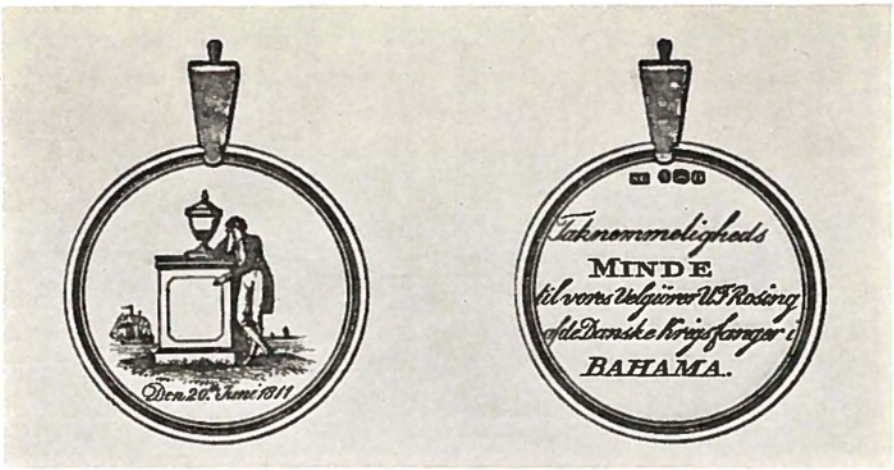

Fig. 60. Rosings guldmedalje.

denne mand", siger Krog. Ogsaa den senere lodsoldermand Schow i Norge kunne takke Rosing for friheden. Den officielle fangeudveksling sorterede i Danmark iøvrigt under auditør *Bornemann*.

Anerkendelse for sit arbejde fik Rosing i rigt maal. Vi har tidligere anført takken fra *Bahama;* Generalkommissariatet takkede ham omtrent samtidig for hans „vel udtænkte og ufortrødne omhu for de uheldige landsmænd"; under 28. jan. 1811 udnævnte kongen ham til ridder af Dannebrog, hvad departementschefen Smith meddeler ham, med tilføjelse af, at udnævnelsen har vakt „usædvanlig og almindelig glæde". Med forstaaelig, men lidet sympatisk bitterhed omtaler den tilsidesatte og krænkede generalkonsul Wolff dette: „It was reported, that the Danish clergyman, who occasionally, from religious and possibly human motives, went to Reading, where the Danish prisoners of war were stationed, to preach to this stray flock, was afterwards decorated with an Order for these *extra* services. This was, certainly, an invidious distinction without much merit; inasmuch as the sunday duties at the Lutheran church in London were, from the smallness of the congregation, not a very arduous task."

Ved sin hjemkomst blev Rosing modtaget i audiens; senere udnævntes han til konsistorialraad.

Synlige erindringer om fangernes taknemmelighed var det anselige skib af ben fra Greenlaw, som ovenfor blev omtalt og beskrevet. Ved sin afsked modtog han paa *Bahamas* dæk under stor ceremoni en medalje af guld. Den bærer paa forsiden billedet af en sørgende mandsskikkelse, der støtter sig til en mindesten og peger mod dens indskrift; nedenunder staar datoen: d.

20. juni 1811; baggrunden er havet, hvor et skib for fulde sejl haster bort. Paa bagsiden læses: „Til vor velgører U. F. Rosing, et taknemmeligheds minde fra krigsfangerne paa *Bahama.*" Paa de andre skibe hørte man derom. Familietraditionen fortæller, at Rosing gemte medaljen saa godt, at hans børn først erfarede dens historie og eksistens, da de var samlet om hans dødsleje. Da han skulle træffe sine dispositioner, udbad han sig et skrin fra chatollet, maaske det kunstfærdigt udskaarne benskrin, som han ligeledes havde hjemført fra prisonen, og som nu befinder sig hos en descendent i Mexiko; i skrinet laa blandt andre ting etuiet med guldmedaljen. Med et smil sagde han: „Den ville de stakler, at jeg skulle have baaret" (fig. 60—61). I Norwegian Church, London blev der i sept. 1929 opstillet en marmorbuste af den saa højt fortjente pastor Rosing. Det var resultatet af den omtalte norske advokat Bachkes aarelange anstrængelser for at hædre hans minde. Afsløringen formede sig som en smuk højtidelighed; ved gudstjenesten talte den norske præst, mens den danske forrettede altertjenesten. Ved sammenkomsten bagefter talte Bachke; guldmedaljen, der var udlaant til formaalet, cirkulerede. Familien Rosing var repræsenteret.

Rosing var sjælen og varmen i arbejdet for fangerne, men han var ikke ene om dets daglige udførelse, og de mænd, der stod bag ham eller ved hans side maa ikke glemmes.

Om hans efterfølger *Anders Charles Kierulf* kan vi fatte os kort, idet vi med faa ord supplerer hvad alt tidligere blev sagt. Kierulf havde været adjunkt ved Nyborgs lærde skole og blev ansat i London paa anbefaling af geheimearkivar Thorkelin, generalkonsul Wolffs gode ven. Vi hører af Jens Krog om hans besøg ombord med tilhørende gudstjeneste, altergang og konfirmation. En enkelt gang skænker han 26 alen klæde, hvad unægtelig ikke er meget, naar man betænker fangernes antal; han fordeler ogsaa et lille beløb til de syge paa hospitalsskibet, som han betræder til trods for en just herskende epidemi; men skønt ogsaa han en gang tituleres velgører, synes han ikke at have haft nogen betydning. Han blev i embedet til det ophævedes 1817. Faber kalder hans ansættelse et misgreb. Maaske har Kierulfs interesse for embedet været dikteret af private hensyn; han var gift med en dansk-engelsk dame, datter af en købmand Alsing i London.

Statens repræsentant, den øverste autoritet i kolonien var generalkonsulen *Jens Wolff*, der havde arvet stillingen efter sin fader.

Faderen var født i Norge, men lod sig naturalisere i England; sønnen var altsaa engelsk borger, men havde gaaet i skole i Norge og talte og skrev sit hjemlands sprog. Han var ikke blot købmand i stor stil, men en højt kulti-

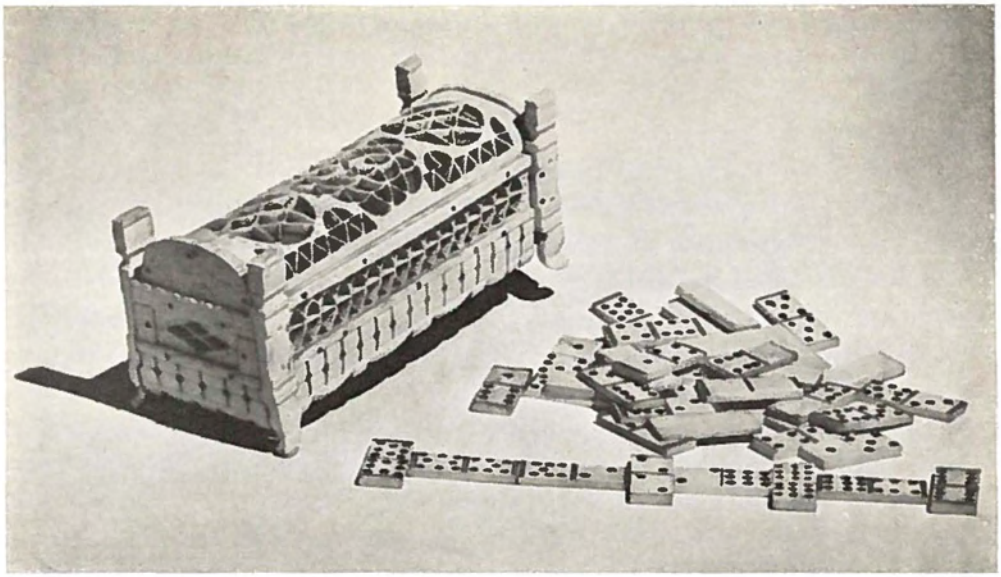

Fig. 61. Rosings skrin af ben med indhold af dominobrikker.

veret personlighed, hvis alsidige litterære interesser fandt udtryk i adskillige skrifter. Hans rejsebeskrivelse *Sketches on a Tour to Copenhagen, through Norway and Sweden,* der udkom i London 1814, udmærker sig i lige grad ved aandfuld iagttagelse, uafhængig betragtning og overlegen frihed i dommene. Han er ikke bange for at gaa imod engelsk fordom, saaledes i omtalen af Caroline Mathilde-affæren; om overfaldet 1807 siger han, at „the injustice of it is undeniable"; han kan henvise til taler i Parlamentet, der gav udtryk for det samme synspunkt og anbefaler et skrift af den danske generalpostdirektør *Hellfriedt,* der var oversat til engelsk og havde bragt sin oversætter, danskeren Feldborg i forlegenhed: „If these documents fail to convince the most sceptical, it is impossible to offer more powerful arguments, and in vain to contest the point with those who equally refuse to listen to the dictates of truth and reason."

Sin skæbne, der medførte fallit (oktober 1812) og mistænkeliggørelse, bar han med overlegen værdighed. For sit navn værgede han med skriftet *Appeal and Memorial* 1834, hvori han aftrykker en del af de dokumenter, der findes blandt hans indberetninger i Rigsarkivet.

Jens Wolffs (fig. 62) opmærksomhed for paafaldende flaadebevægelser i England blev vakt tidlig paa sommeren 1807. D. 2. juni modtog han fra ukendt afsender følgende brev: „It is the opinion of some well-informed persons, that the expedition now fitting out in this country is intended for

the purpose of taking possession of Copenhagen and the whole island of Zealand — of which your Government should certainly be informed in time to prepare accomodations for the said troops etc. Wishing for peace among all mankind I am etc. „Howard"."

Dette brev viste Wolff senere til en engelsk minister, der kaldte det „a very extraordinary and singular anonymous letter"; han mente det maatte stamme fra en indviet, altsaa en embedsmand. Den danske regering, til hvem det blev sendt, tillagde det ikke betydning. Da Wolff advarer og udbeder sig forholdsordre, faar han paalæg om ikke at agte paa „slige ugrundede rygter"; han skal tværtimod berolige de opskræmte kaptajner. Paa regeringens vegne tilskriver ham ogsaa chargé d'affaires *Rist*, en yngre mand, hvem den diplomatiske repræsentation var betroet, at de verserende rygter er „without the least foundation". Det nytter ikke, at Wolff vedbliver med sine forestillinger og fortsat anmoder om forholdsordre: Tilstanden er „meget kritisk"; ikke blot en engelsk transportflaade er afgaaet, men der ligger en orlogsflaade paa 14 linieskibe parat; det vides at den engelske konsul i Tönningen har givet de engelske kaptajner besked om, at forlade danske havne; engelske kapere har lagt et spærrebælte over Kanalen, og vicekonsulen i Sheerness har indberettet, at der foreligger ordre til at opbringe alle danske skibe; det gælder kort sagt frelse eller fortabelse af hele den dansk-norske handelsflaade, og de urolige kaptajner bestormer ham om raad. Wolff faar imidlertid ingen forholdsordre, og tro mod ordren om at berolige rundsender han da en trykt besked til alle de skibe, 300 i tallet, der ligger opbragte, at de skal „taalmodigen underkaste Dem den engelske regerings befaling og ogsaa alvorligen advare Deres mandskab at holde dem rolige ombord uden mytteri, landløben og deslige".

Rundskrivelsen er dateret d. 2. sept., den dag bombardementet af København begyndte.

Paa egen haand skaffer han en del kaptajner pas, men uden resultat; det fratages dem næste dag, og kun relativt faa slipper bort paa neutrale skibe; Wolff havde forgæves privat raadet dem til uden at vente paa ladning at søge ud af havnene med deres skib, hurtigst muligt. Ikke blot overfor regeringen havde han givet sin ængstelse udtryk. Til sin ven, geheimearkivar *Thorkelin* havde han skrevet: „Prenez garde à vous, car le Diable est à la porte." Da alt det han havde forudset og forudsagt er sket, kan han ikke undlade i ny indberetning, forsigtig at beklage, at man ikke i tide tog hensyn til hans advarsler, og derved forskyldte tab af uhyre værdier. Nu laa alle skibene med den engelske konges mærke paa masten. Det er hævdet, at alene 1000 norske skibe gik tabt.

Chargé d'affaires afrejste efter ordre med hele sit personale, da krigstilstanden d. 4. nov. officielt var indtraadt; han havde forinden meddelt, at generalkonsulatet indtil videre var sat ud af funktion. Dette anerkender Wolff d. 6. okt. i sin første indberetning efter 2. sept., der foreløbig havde sat bom for al kommunikation med hjemmet; han tilføjer, at han som „enkelt individuel" fortsat vil bistaa alle danske undersaatter. Dette løfte holdt han.

Fig. 62. Jens Wolff.

Han henvender sig straks til den engelske regering angaaende den understøttelse, der folkeretligt tilkommer fangerne; han henviser til, at der 1801 under lignende omstændigheder udbetaltes 3/6, 2/ og 1/3 til henholdsvis skibsførere, styrmænd og andre. Da han erfarer at raterne er nedsat til 1/6, 1/ og /9 protesterer han, idet han erklærer, at heraf kan der ikke leves; han henvender sig endog i et personligt brev til finansministeren *Perceval*. Overfor Transport Board gør han opmærksom paa, at hvis man ikke imødekommer rimelige krav, ser han sig nødsaget til at aabne en offentlig subskription i England, en aktion, der sagtens i publikum vil vække tanker, „which ought not to exist". Det lykkes ham at presse beløbet i vejret men ikke efter ønske; *Treasury Chamber* erklærer kort, at man er gaaet til grænsen for det mulige, og at de beslaglagte danske efter forslaget faar det dobbelte af de franske. Derpaa aabner Wolff subskriptionen der indbringer de tidligere nævnte £ 5 500, med betydelige enkeltbidrag ogsaa fra englændere, der havde siddet fange i Danmark og Norge. Endelig anmodede Wolff den danske regering om et tilskud, men uden resultat. Regeringen bemyndigede ham derimod til paa dens vegne, at yde fangerne paa parol og andre skibsofficerer hjælp, omend med tilbageholdenhed. Ifølge *Appeal* etc. forstrakte Jens Wolff i løbet af 4 aar 2000 parolfanger samt skippere og styrmænd paa skibene og i lukket prison med det nødvendige for deres „extra wants". Saaledes sørgede han ogsaa for vogne fra skibet til Reading; uden dette havde officererne maattet gaa paa deres ben.

Paa de forskellige fangekonti stod han 1810 i forskud paa £ 17 000, hvilke

1812 var vokset til £ 50 000. Disse penge fik han successivt igen (bankforbindelsen var den Kgl. Bank i Altona), men af £ 30 000, som han udbetalte to kaptajner for deres beslaglagte ladninger refunderede kun det ene rederi pengene, mens det andet foretrak at indbetale dem til statskassen, hvorved de gik tabt for Wolff. Sagen var, at Jens Wolff som engelsk borger faldt ind under den danske regerings bestemmelse om konfiskation af alle engelske tilgodehavender i Danmark-Norge, en bestemmelse, der vakte uhyre forbitrelse i England, som ikke havde tænkt paa lignende forholdsregler, heller ikke overfor hovedfjenden, Frankrig. Det haandgribelige resultat var bl. a. forstærket haardhed i behandlingen af fangerne. Jens Wolffs firma led et tab paa £ 90 000, hvad i forening med de vanskeliggjorte handelsforhold førte til fallitten.

I sommeren 1811 forsikrede Wolff Kommercekollegiet, at han hidtil havde baaret og fremtidig vilde bære den største omsorg for fangerne i „deres ulykkelige forfatning". Det var paa given foranledning. Allerede 1807 havde søfolk klaget. Løjtnant Dahlerup hævder, at Wolff 1808 nægtede at hjælpe, men, at han 1810 var villig dertil. Løjtnant Rosenørn indsendte 1809 klage over, at Wolff „fandtes aldeles uvillig til at assistere ham og medrejsende officerer med de fornødne rejsepenge, da de var udløst af engelsk fangenskab"; samtidig indløb klage fra en række frigivne matroser, over at de ikke havde modtaget de dem tilkommende beløb. For sidste punkts vedkommende gør Wolff sagligt rede; det skyldes omstændigheder, der ikke kan lægges ham til last; med hensyn til det foregaaende kunne han henvise til paalægget om at vise tilbageholdenhed, og desuden til kvitteringer for modtagne beløb. Overfor kollegiet protesterer han i nov. 1809, da man i Statstidende til meddelelsen om, at nye „patriotiske ofringer" vil blive tilstillet Rosing, føjer, at Wolff ikke havde indsendt regnskab og havde faaet en paamindelse. En uskyldig udseende uforskammethed. Senere i tilbageblikket *Appeal and Memorial* hævder han, at klager ikke kunne røre ham; om han havde været en engel fra himlen, kunne de ikke være undgaaet. Da han i september 1812 havde faaet ordre til at afslutte regnskabet og overlevere papirer og oplysninger til den designerede efterfølger, Henrik F. Hornemann, udtaler han i sin yderst værdigt holdte afskedsskrivelse til kollegiet, at han stoler paa, at kongen vil bevidne „hans uformindskede nidkærhed og strængeste redelighed", men dette skete ikke. Afskedigelsen fandt sted „uden mindste tilkendegivelse af regeringens tilfredshed eller anerkendelse". Dette, skønt han havde foretaget alle udbetalinger uden at beregne sig den mindste provision, medens efterfølgeren, „som billigt er, er bleven tilstaaet en ordentlig købmandsprovision". Til de tidligere krænkelser føjedes en ny,

da han efter krigen med energi førte kampen for at faa konfiskationen af sine dansk-norske tilgodehavender ophævet; han opnaaede kun en brøkdel; den generelle fordring afvistes, medens man refunderede hans frivillige gaver, hvorom han naturligvis ikke havde bedt.
Motiveringen for alle hensynsløsheder meddeltes ham 1816, da han havde foretræde for Kommercekollegiets direktør, kammerherre Sehested: „Man er præjudiceret imod Dem; man mener De er engelsksindet." *Appeal* spørger, hvorledes denne paastand kan forenes med hans vedvarende advarsler før begivenhederne kom i skred; han er imidlertid klar over, at der ikke er tale om logik, men om lidenskab, om misundere og fjender. Man havde bagvasket ham og hvorfor? Han besvarer spørgsmaalet: „For a man who fills an official station not to have ennemies, daily experience proves to be nearly impossible; envy is (unfortunately for mankind) a character so predominant in human nature, and its malignant effects frequently so productive of the worst consequences, that the higher the station of life the more man becomes subject to its shafts and should the post he fills be lucrative, it is proportionally coveted." Han henviser til sine handlinger og spørger, hvad de andre har *gjort* for fædrelandet og medborgerne.

Den aristokratiske storkøbmand ses ikke at have haft noget personligt forhold til fangelejrene, og kun een gang — juni 1812 — nævner Jens Krog at hans repræsentant kom ombord, „en dansk mand *F. Prosch,* og enhver, som havde noget at søge om, kunne melde sig hos ham". Denne Prosch bragte i foraaret 1809 i officielt opdrag det første frivillige bidrag til fangerne til konsulen; senere figurerer hans navn paa en indsamlingsliste; han var ansat i Wolffs firma og fungerede efter fallitten som „Mandatarius for Commissarierne" under processen mod regeringen. Fangernes forbindelse med Wolff foregik pr. brev, og det eneste brev fra ham, som Krog afskriver in extenso er en tilrettevisning. Et hovedpunkt i korrespondancen har været spørgsmaalet om, hvilke styrmænd, der har ret til højeste dagpenge, /6. Wolff behandler det sagligt imødekommende, og da fangerne misfornøjede appellerer til Rosing, svarer denne, at sagen ligger udenfor hans kompetence, men at han ikke indser, den kan afgøres anderledes. Da fangerne anmoder Wolff om at indsende ansøgning om frigivelse af de 700, der var taget før orlogen, svarer han i marts 1812 kort at det er ugørligt.
Saaledes kan man sige, at han med sine andre egenskaber ikke forbandt den at gøre sig populær. Da Dahlerup 18-aarig paa vejen hjem fra sit første fangenskab passerede London og gjorde generalkonsulen sin opvartning, blev han modtaget med saa fornem høflighed, at han forsvor at gøre det om.

Rent personligt er det rigtigt, at Wolff, som Dahlerup siger, „tog sig lidet af fangerne".
Paa denne baggrund og ihukommende det beklagelige faktum, at ord her i verden virker stærkere end handling, tør man se en hentydning til generalkonsul Jens Wolff i et voldsomt udfald, som *Bellona* optog 1809, og som *Statstidende* genoptrykte. Bladet nævner med ære baade dansk-norske og engelske velgørere, men vender sig med „ti-fold forbandelse over enhver (hvis en saadan findes), der af lumpen magelighed, fejghed eller karrighed" undlader at træde til, „skønt hans kald gjorde det til en nærliggende pligt". Fra en afstand af 100 aar er det lettere at yde en mand den retfærdighed, han har krav paa; 1815 viede Jens Wolffs sene efterfølger, generalkonsul Faber ham en sympatisk karakteristik.
Af vicekonsulerne omtaler Jens Krog kun *P. Schow* i Plymouth, der ikke blot formidler ordrer fra generalkonsulen, og for penge sendt fra Rosing besørger skrivematerialer m. m., men ogsaa personlig besøgte skibene og sendte sin clerk. Han viste landsmandskab ved at renoncere paa den ham tilkommende provision. Paa lignende maade havde „en dansk embedsmand", da han hørte om de procenter de engelske agenter modtog, af sin egen „mundportion" refunderet beløbet, som en skrivelse fra departementet siger.
Om Wolffs efterfølger, *Henrik Fredrik Hornemann* udtaler Faber sig flygtig og uden agtelse. Wolffs dom er skarp: Hornemann, siger han, „was a Dane by birth, mais pour la reste had neither resources to assist his countrymen, nor influence to command respect; neither had he the credit to appear in public as the official situation to which he succeeded required, and by his actions eventually did little honour to the appointment which the Government bestowed on him. He was in the course of time superseded". Med andre ord: Hornemann stod i formue og social position langt tilbage. Dette fremgaar allerede af Hornemanns egne udtalelser. Regnskabet for *Understøttelsesfonden* kalder det forskud han staar i ved indkøb af fangearbejder for betydeligt, skønt det kun drejer sig om c. £ 240. Et forskud paa udbetalingen til prisonererne paa £ 2720 sætter hans hus i forlegenhed; da omsorgen for fangerne er bleven ham betroet, udbeder han sig i sin første indberetning under mange omsvøb og med henvisning til sin familie i fast aarlig løn £ 500. Hans firma var uden betydning og fallerede kort efter krigen. Han er optaget af at fremhæve sine egne fortjenester og melder sig straks som ansøger til generalkonsulatet.
I sin personlige optræden har han lagt helt andre egenskaber for dagen end forgængeren; Dahlerup kalder ham „en meget artig og tjenstvillig lands-

mand", og vi hører kun godt om ham i Krogs journal. Da Rosing tager afsked paa skibet i maj 1811 anbefaler han Hornemann, der har lovet „at ville besørge alle ting for os ligesaa godt som Hr. Rosing selv indtil denne dag har gjort". Hornemann var ved denne lejlighed ikke tilstede, han var forhindret ved sygdom og lod sig repræsentere ved den vagabonderende litterat *Andreas Feldborg*. Først i april 1812 dukker han op i selskab med den svenske præst, dr. Brunmark; i nov. samme aar introducerer han personlig den ny danske præst Kierulf. Begge gange giver han sig god tid, bliver flere dage, samtaler med fangerne, hører paa deres klager over kosten og søger at bevæge agenten til aktivitet. Samtidig med, at Wolff afskediges, tillægger regeringen Hornemann den titel, der havde været Wolffs siden Generalkonsulatets midlertidige ophævelse, dec. 1808: Appointed agent for the Danish prisoners of war; hvilket han ifølge Jens Krog meddelte i den, med hans udførlige forholdsordre overensstemmende form, at han af kongen har faaet overdraget „opsynet" med dem; han tager styrmandsproblemet op til revision og modsat Wolff paastaar han, at han „har søgt og søger stærkt" at skaffe dem der er taget før orlogen frihed. *Understøttelsesfonden* lader han forsyne dem med stof til klædninger, med papir og andre skrivesager; han viser ogsaa den høflighed at tilstille skibet 3 eksemplarer af regnskabet. Hornemann tager sig af moralen ved — ligesom 1811 Wolff — at forbyde spil, men det falder ogsaa i hans lod, at standse udbetalingen af statsunderstøttelsen, da staten fallerer, ligesom at standse frigivelsen af fanger (30. 3. 1814), en forholdsregel fangerne ikke kan forstaa, og som synes gaadefuld. Sagtens drejede det sig om at forhindre uorganiseret hjemvenden udenfor offentlig kontrol; der lever endnu traditioner i gamle familier, der havde forfædre i prisonen, ifølge hvilke fanger søgte med skib til Frankrig og derfra vandrede hjem paa deres fod, antagelig tiggende sig frem.
Da Hornemann bliver generalkonsul giver han meddelelse derom og holder fremtidig løbende fangerne underrettet om fredsforhandlingerne og deres egne udsigter. Da han endelig var ivrig for at skaffe afsætning paa fangernes haandarbejder, forstaar man, at den venlige mand lejlighedsvis fik ærestitlen: vores velgører. Rent personligt har han efterlevet forholdsordren, der lød paa „med redelig tro og nidkærhed ej alene at udrette dette hæderlige kald, men tillige i et og alt med varme og ægte fædrelandsk sind at antage sig disse uheldige landsmænds tarv og bedste".

Over den mand, Hornemann sendte i sit sted, *Andreas Feldborg*, hvilede, som han selv siger, „en sælsomt blandet Skæbne". Han var født i København 1782 af en beskeden familie og havde trods økonomiske og andre vanskelig-

heder faaet nogen akademisk uddannelse; han citerer latin med færdighed. 20 aar gammel unddrager han sig forvirrede forhold af uigennemsigtig karakter, gaar som gratispassager med et engelsk skib og lander efter forskellige farter 1802 i London. Skønt han lige siden sit 12. aar havde følt en dragelse mod alt engelsk og havde søgt selskab med engelske matroser for at lære sproget, kunne han endnu kun lidet; han staar hjælpeløs paa gaden og maa betle. Til konsulen vil han ikke henvende sig, af grunde „som senere erfaringer har vist var rigtige"; gode mennesker, mest englændere, hjælper „the poor Dane", til han finder en plads som kombineret stue- og kokkepige, bydreng og boghandlermedhjælper i en forretning, der har specialiceret sig i tysk litteratur. Her tager hans karriere sin begyndelse. Efter dagens slid bruger han natten til at oversætte fra tysk, som han kan, til engelsk som han ikke kan, og ved hjælp af et leksikon lykkes det at faa et arbejde færdigt, som andre korrigerer, mens han selv samler subskribenter, bl. a. hos generalkonsulens familie. Hans tidlige drøm, „romantisk men utaknemmelig", var at bibringe den engelske nation rigtigere og hæderligere begreber om den danske nation", end misvisende tyske rejsebeskrivelser, som han omtaler med harme, udbreder. Dette formaal forfølger han siden i en række skrifter, oversættelser og originaler, om dansk-norske forhold. Han deler 1816 Molbechs ønske om udbredelse af kendskabet til engelsk litteratur i Danmark, men erklærer sig endnu mere interesseret i at udbrede kendskabet til dansk litteratur i England. Som motto for sine *Poems from the Danish* vælger han Walther Scott's vers:

Harp of the North! still must thine accent sleep?
'mid rustling leaves and fountains murmuring;
still must thy sweeter sounds their silence keep,
nor bid one warrior smile, nor teach one maid to weep.

Udvalget var dog ikke egnet til at vække begejstring.

I *Dansk Biografisk Leksikon* hævdes, at „hans ufortrødne virken for under de meget vanskelige politiske forhold at vedligeholde sympatien mellem England og Danmark vistnok ikke var uden nytte". Dette maa staa hen; saa meget er imidlertid vist, at hans oversættelse af en upartisk skildring af det engelske overfald paa Danmark bragte ham i knibe i England, mens hans aldrig fortiede beundring for England gjorde ham mistænkt i Danmark. Kamma Rahbek sagde, at han søgte sin lykke „i Danmark ved at være engelsk og i England ved at være dansk". I brevene til Christian Molbech, der er vor hovedkilde, fremhæver han ustandselig denne som sin „eneste danske ven" og takker ham, fordi han turde blive det paa et tidspunkt, 1810, da næsten ingen havde mod dertil. Hans position i hjemlandet var saa om-

tvistelig, at gesandten i London advarede ham, da han i 1816 stod for at rejse hjem; det skyldtes efter Feldborgs mening, „at jeg i mine anskuelser af Danmarks tarv har afveget fra højmægtige avindsmænd, der nu har løbet det fulde politiske kompas rundt". Forøvrig passerede der ham ved denne lejlighed, dvs. fra 1816 til 1820, intet ondt. Han havde forinden gennem Molbech tilstillet kongen sin danske antologi paa engelsk med en ærbødig følgeskrivelse, der betoner hans „uskyld" og udtrykker tillid til kongens naade. Han modtog til tak udtrykket for „allerhøjeste velbehag".

Feldborg var fast bosiddende i England fra 1802 til 1816 og atter fra 1820, hvis man kan tale om fast bopæl i forbindelse med denne evige vagabond. Efter rejser i forskellige lande, blev han 1828 engelsklærer ved universitetet i Göttingen og døde endelig i Danzig 1838.

Krisen i forholdet til sine danske medborgere oplevede han under besøget hjemme 1810, paa hvilket tidspunkt han første gang dukker op i forbindelse med fangeproblemet. Det var paa mindedagen d. 2. april 1810, at han udstillede det omtalte skib af ben, der indbragte 3000 rd. i frivillig entré. Desværre indledes brevvekslingen med Molbech først i maj 1810, men saa meget fremgaar, at han netop dengang blev underkastet „inkvisitoriske forhør". Generalpolitidirektøren udtalte ganske vist: „Hvilke narre statsmænd er!", men, føjer Feldborg til: „For mig var det ingen spøg." Hans „bagvaskere" havde opnaaet, at han blev „forhaanet, forurettet, tildels ruineret, modfalden og næsten fortvivlet"; han nævner specielt „de Conincks nedrige adfærd". I denne sindstilstand vendte han 1811 tilbage til det „stolte Albion", hvor han ved sin „lykkelige og frie fireside" forsøger at glemme de „afskyelige, dumme og latterlige beskyldninger" for at være „fædrelandsfjende". I England oplever han de tragiske begivenheder 1814; overfor Molbechs udbrud af sorg svarer han, at han forstaar og deler dem, men at han vil bevare „dyb tavshed", da han for sit vedkommende ser „Danmark og alt hvad der angaar det fra et helt andet synspunkt".

I et tidligere afsnit er meddelt, at Feldborg 1809—10 besøgte den lukkede landprison Greenlaw Depot og foranledigede 8 fanger frigivet og derfra medførte benskibet. Paa skibene møder vi ham første gang d. 26. feb. 1812. Jens Krog noterer: „Mod aften kom en dansk mand herombord, sendt fra Hornemann ... Denne skal besørge, hvad sager der angaar fangerne. Han sagde: „Hvem som vil have brev til fædrelandet, kan gøre dem færdige, da jeg kommer igen en af dagene." Feldborg er nu officiel „agent for de danske fanger", hvad Molbech har meddelt ham, som det fremgaar af Feldborgs brev til ham d. 6. marts. Sidst i april sender han fra London papir og læder og lover at indfinde sig personlig; et par dage senere er han ankommen, og

Krog skriver: „Enhver som havde noget af vigtighed, kunne tale med ham derom; han synes at være en oprigtig og retskaffen dansk mand, og forretter hvad alle og enhver forlanger af ham." Næste dag afhenter Feldborg breve. Han medtager tillige haandarbejder i kommission, bl. a. de tidligere omtalte to store skibsmodeller; betalingen derfor, £ 40 og 20, bringer han d. 31. juli. Det sidste vi hører om ham er, at han i feb. 1814 bringer nyheder om hjemsendelse og endelig tager afsked.

Andreas Feldborgs urolige hjerne var altid optaget af planer, som han ikke formaaede at realisere. Vi har nævnt det projekterede værk om krigsfangernes liv og virksomhed; i et brev til Molbech fra 1814 kalder han det med forandret titel *The Danish prisoners of war. A statement I, 1814;* saa sikker var han paa, at det snart skulle se lyset, at han omtaler det som allerede udkommen. Blandt andre planer var en dansk litteraturhistorie paa engelsk, der skulle omfatte flere bind, det første om Holberg; han ville udbrede kendskabet til Kæmpevisen og udgive Holbergs komedier i oversættelse. Der blev intet af.

Om hans anseelse i og udenfor den lille danske koloni er det svært at dømme. Den aristokratiske og kritiske Dahlerup omtaler ham med forbehold: Feldborg fører en prekær eksistens, snart som litterat uden publikum, snart som handelsagent uden kunder. Det var i den sidste egenskab han — for en gangs skyld heldig i forretninger — besøgte Danmark 1810 med en kollektion af luksusvarer, som Dahlerup ikke forstaar, hvordan han har faaet praktiseret ind. Men Feldborgs veje var mange; 1811 taler han om, at han har været med til at hente engelske krigsfanger hjem fra Norge og modtaget skibschefens skriftlige tak for sin omsorg for kadetterne. Dahlerup lærte Feldborg personlig at kende, da han i begyndelsen af 1814 blev kommanderet til London for som ældste officer at forestaa fangernes hjemsendelse; han og kollegerne modtog da ofte besøg af Feldborg, hvem han tillægger et „temmelig raat væsen". Det har derfor næppe behaget Dahlerup, naar Feldborg i et brev til Molbech forsikrer, at Dahlerup sikkert vil bistaa ham i en sag, „naar De hilser fra mig". Alle der paa en eller anden maade var prominente i kolonien kendte naturligvis hinanden. Af Feldborgs egen mund ved vi at han undgik generalkonsul Jens Wolff; faderen, „den gode gamle konsul", overbringer han derimod den danske beretning om det britiske Bibelselskab, som Molbech sender ham, da „han interesserer sig synderlig for den slags sager". Til pastor Rosing staar han i det omtalte beundrende forhold, skønt Rosing ikke er hans ven. Rosing bidrager dog, ligesom Hornemann og Prosch, til indsamlingen til prisoneren Sølling, der frigives fra skibet paa Feldborgs foranledning for at oplæres i Lancasters Skole-

system, og da Feldborg 1810 vender hjem fra København med de 3000 rdl. overdrager han administrationen af dem til Rosing, ligesom senere et mindre privat bidrag til „flensborgske fanger". Da Rosings unge slægtning, styrmand Rosing, frigives, medgiver Feldborg ham en pakke til Molbech; han omtaler løjtnant Bodenhoff fra Reading som sin ven.

Til englænderne fik han tilknytning af ny art, da opsigten med nyudgaven af Bibelselskabets danske Nye Testamente betroedes ham, og som propagandist for Lancasters skolesystem. Han fik endog en engelsk svoger. Da det en tid gik ham godt, lod han sin søster komme over, en ung pige, af hvem Dahlerup giver et ualmindelig indtagende billede; han tillægger hende en „finhed, dannelse og aand", der kontrasterede paa det stærkeste til broderen; hun staar for ham som „det skønneste billede paa ædel kvindelighed, jeg nogensinde har mødt". Hun blev gift med en ung lærd, Nicoll, i Oxford, men døde brat og uventet i sin fejreste blomst. I et af Feldborgs breve til Molbech har vi svogerens haand; for at blive forstaaet skriver han latin.

Om Feldborgs bekendtskabskreds i England giver subskriptionslisten fra 1813 en forestilling. Rækken af de næsten hundrede navne aabnes med en broder til den Hope, der købte Jason af Thorvaldsen; han sammen med to andre magnater var Feldborgs mæcener og skrev sig for £ 10. Derpaa følger en række af dem, vi fra anden side kender: den danske, svenske og tyske præst; Dorville fra Wolff og Dorville og Prosch fra samme firma; den nye danske præsts svigerfader, købmanden Alsing, den nye generalkonsul Hornemann og det store firma Boulton og Baker, hvis interesse for fangerne fra anden side er bekendt; departementschefen i Generalkommissariatet omtaler dem som „mine gode venner". Fra en række norske byer kommer mange navne, mens Danmark repræsenteres af København og Flensborg alene. Der er Sten Bille, Molbech, Foersom, en række officerer, maaske krigsfanger, m. fl. Af englændere findes en af direktørerne for Bank of England og formanden for Board of Agriculture, endvidere agenten for fangerne i Reading , der nu hedder Thompson, ledsaget af 4 andre personer fra Reading, samt kommandanten paa *Bahama* og en anden engelsk marineofficer fra skibet *Amphion*.

Om venskab for Feldborg eller medfølelse for fangerne har været bevæggrunden faar staa hen. Feldborgs energi er uomtvistelig. Kamma Rahbek kaldte den paagaaenhed.

J. M. Thiele refererer Kammas udtalelse; hans eget indtryk af Feldborg paa Bakkehuset var ikke sympatisk. Fordi Feldborg altid gik i sort, kaldte Kamma ham *Ligvognskusken*, og naar han sorgløst slog sig ned ud over en passende tid, mindede hun ham om, at det var tid at forsvinde. Den der

ønsker at se Feldborgs ansigt i human og hjertelig belysning, finder det hos Øhlenslæger. Øhlenslæger fortæller i sine Erindringer, at han en dag under et sommerophold paa Frederiksberg fik besøg af en fremmed, der ønskede at gøre hans bekendtskab: „Han var bleg, lidt gulladen i huden og koparret, ogsaa saa han lidt skævt med det ene øje; men hans ansigt havde et godmodigt, muntert og skælmsk udtryk". Han talte godt dansk, men var iøvrig „ganske engliseret". Det passede digterkongen fortrinligt, da han just sad med en engelsk bog i haanden og ærgrede sig over ikke at kunne forstaa. Den fremmede, Feldborg, der uden videre havde introduceret sig selv, tilbød sig straks som lærer, og kom siden ofte hos sin store elev. „Det var en underlig fyr ... lystig, livsglad og vant til største tarvelighed"; midt under samtalen overraskede han ved pludselige krampeanfald, der kom og gik, ligesom hans livs andre tilskikkelser, altid fra haanden i munden. Naar han gav timer, glemte han tid og sted, snakkede sig fast for halve dage, og alle blev hans venner. En digters syn paa en morsom mand: En fantast, der var flittig; en bohêmien, der lige hurtigt begejstredes til glæde og sorg og tak og harme. En uansvarlig. Imellem de satte folk i London et særsyn; paa skibene mellem fangerne til nogen nytte og sikkert megen underholdning.

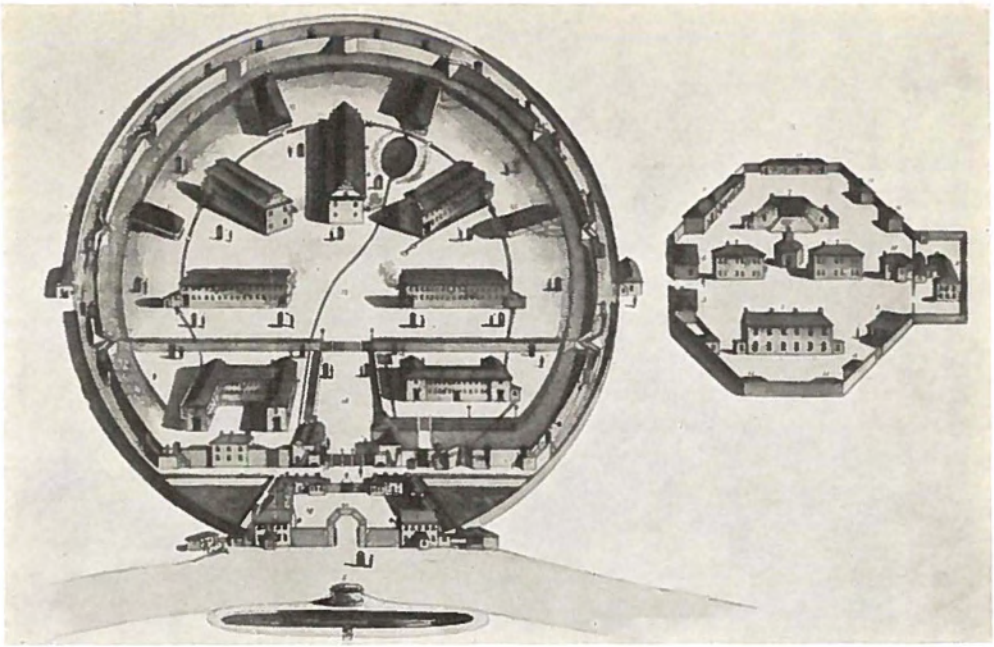

Fig. 63. Landprisonen Dartmoor.

KAPITEL 8: DEN LUKKEDE LANDPRISON

Vi forlader skibene og forsøger at skildre landprisonen, først den lukkede, siden den aabne. Den lukkede landprison er den ældste form; først da fangernes mængde ikke kunne rummes i forhaandenværende fængsler, blev blokskibe bragt i anvendelse, men dette var sket længe før der blev tale om danske fanger. Den første specielt for krigsfanger indrettede landprison var Norman Cross i Huntingdon, der rummede indtil 7000; den blev bygget af træ. Efter den fulgte Dartmoor i Devon *, hvortil de franske fanger fra Plymouth overførtes, og som derfor beskæftiger Jens Krog. I sept. 1808 kalder han den „den ny eller Dartmoorpreson", i januar 1809 ved han, at alle franske skal derhen og i maj tager transporterne fart. I december rapporterer han et „komplot"; fangerne havde forsøgt at grave sig ud, men var bleven forraadt af en af deres egne; han gisner over de farer 14 000 udbrudte fanger kunne have bragt over England. Endelig i september 1811 engageres 90 franske prisonerer fra skibene til at bygge en „ny by", dvs. fangeby, ved Dartmoor, angivelig bestemt til at rumme 5000. De 90 skulle supplere de 500 franske fanger fra Dartmoor der i maj var begyndt at bygge paa det nye

*) Slg. Thomas W. Bagshawe a. St.

fængsel. De nye stenbygninger blev senere anvendt som kriminelt fængsel. Tugthuset i Princetown, der i Conan Doyles *The Hound of the Baskervilles* er led i den dystre baggrund, er den gamle lukkede landprison Dartmoor, hvor franske fanger levede og døde i tusindvis (fig. 63).

Medens vi angaaende skibsprisonen har mange kilder, er vi for den lukkede landprisons vedkommende væsentlig henvist til en journal ført af en norsk kaperkaptajn, *Paul Andreas Kaald* (fig. 64). Kaald var fra Trondhjem, født 1784 og døde 1867, altsaa 83 aar gammel. Med 14 aar var han gaaet til søs, og da det i oktober 1807 lykkedes ham at slippe hjem uden om englænderne var han styrmand. Som styrmand tjente han under en ikke ukendt kaperkaptajn Richelieu og stod i april 1808 ud i Nordsøen. Efter et heldigt togt blev han selv kaptajn paa kaperen *Den Flinke*, en omdøbt engelsk prise. Med den stak han til søs i aug. 1808, men maatte allerede i september stryge flaget for to engelske brigger, af hvilke den ene var den omdøbte tidligere norske Kaper *Tordenskjold*. Briggen *Basilisk* bragte ham og hans mandskab til Leith, hvor de sattes ombord paa admiralskibet. Paa dette tidspunkt havde de engelske sejrherrer berøvet dem deres ejendele; de „saa dem bruge noget af vores", konstaterer Kaald med ro. Kaald havde dog reddet sin skibsjournal, skønt en engelsk kadet paa admiralskibet søgte at tilegne sig den, for at bruge den „til en ting, som ej er værd at nævne": „Som han troede, efter sin egen sigende, var hele bogen ej andet værd"; han maatte nøjes med et halvt blad. Otte dage sad de norske gaster paa admiralskibet, til de, ialt 46 mand, under bevogtning af 31 soldater med skarpladte geværer, førtes til „Presangen Greenlaw Depot by Pennyquick". Pennyquick er det nuværende Glencorse Barrack, der ligger syd for Edinburgh. Her anbragtes de „i vores bestemte arresthus", hvor der iforvejen sad 252 fanger. Kaald, der havde mere lyst end talent, tegner baade fængslets ydre og den ene af de stuer, han bliver sat ind i, og som blev døbt: *Logen*. Fængslet, en gammel kaserne, var en uregelmæssig tofløjet bygning i to og tre etager, hvis vinduer var tilgitrede (fig. 65—66). Foran laa en plads, omgivet af palisader. Stuen, eller rummet, viser tæt bepakning af mennesker, hængekøjer, madrasser og husgeraad. Han modtages af bekendte, bl. a. af sin gamle kaptajn Richelieu; denne er indespærret sammen med 15 andre, heraf 4 franske. Kaald selv indsættes i en stue med 28, „hvilket er alt for mange, da her er saa gyseligt trangt, at jeg fik min plads tæt ved døren, hvor med permission p(isse)baljen staar; der maa jeg æde og drikke og have alt min hele husholdning i kisten, som er næste nabo til ovennævnte P. B. Dette falder mig gyselig tungt, og maden smager meget modbydelig formedelst den stank, jeg nyder ved samme min nabo". Af de 28 stuekammerater er 16 franske. Efter et halvt aars

forløb i maj 1809 flyttes han til „Logen“ sammen med Richelieu, hvor de kun er 7. Her residerer de til aug. 1810, da han og en ven faar en tosengsstue. Reglementet for dagen lyder: Kl. 7½, om vinteren en time senere, aabnes „de store laase, og de svære slaaer skydes fra“. Kl. 10 jages fangerne ud. Kl. 3½ eller 4 „bliver alle p.baljerne bragt ind paa stuerne, en i hver. Dørene tillukkes. Nu har man for denne dag nydt saa meget af den friske luft, som man skal. Nu skal man i 17 timer være indelukket i et værelse, saa mange mennesker! Nogle er folk, som har haft en smule opførsel (!), andre igen nogle yderlige (med permission) svin, men man skal være om hinanden, saa værelserne bliver ved den lange tid, de er tæt lukket, saa fulde af vand og usund luft, at man meget snart kan blive syg, og bestandig er der nogen, der holder ved sengen“. Kaald bliver selv syg efter en maaneds ophold. Lægen træder til og ordinerer brækpulver, der „knuste mit hoved stærkt“. Patienten tager derpaa lydigt en hel spølkum lakserpulver, „noget forbandet tøj, som var, Gud ved, hvor mange aar gammelt“. Men han modsætter sig bestemt at blive „aareslaaet“ ligesom at komme paa hospitalet, skønt dette nylig var inspiceret af en general. Med den humor, der er et gennemgaaende træk, siger Kaald: „Denne mand maa alle tilstaa er en god doktor N. B. til de friske, men Gud hjælpe de syge.“ Den kur, der tilbødes Kaald, var den samme som Jens Krog omtaler: aarelade, spanske fluer, laksere. Forøvrigt taler Kaald ikke meget om sygdom, og kun én begravelse forekommer. En kaptajn er død og faar en „taalelig smuk jordefærd: 6 styrmænd bærer, 5 kaptajner følger, og den ældste kaster jord paa, 3 mand sang 1 og ½ salme over graven“.

Aftenreglementet er strikst. Hvis man ønsker at se og bestille noget om aftenen og køber lys, maa det høre op kl. 9, da gaar „tappenstrækket“, og alt skal lukkes og slukkes. Somme værelser har ét, somme to vinduer med tykke jernstænger. Støtter til at hænge køjerne op paa staar tæt; værelset renskruppes eller vaskes aldrig; kun en gang imellem fejes det groveste ud, „saa enhver kan forestille sig, hvor sundt og hyggeligt her er. Hele presangen er omgivet saavel ude som inde med skildvagter, alle forsynet med kugleladet gevær. Skildvagterne er 16—18 i tallet“. Pladsen foran fængslet, „presenerplanen“, hvortil fangerne er henvist, naar de jages ud er c. nogle og tyve favne i kvadrat. Den er indhegnet med høje og stærke stakitværk og „saa yderlig uren, at enhver maa bruge træklodser af 4, 5 og 6 tommers tykkelse under skoene, og alligevel bliver strømper og klæderne overmaade bestinket (!) af urenlighed“. Paa denne plads leves det daglige liv, forsaavidt det foregaar i fri luft. Den tegnes saaledes: „Paa den højre side af pladsen er vaskemændenes (som er en 6—8 stykker ialt) støtter og snore til at

hænge de rentoede klæder op at tørres. Disse mænd vasker for alle prisonererne, og de igen betaler de første for en skjorte /1, et tørklæde og smaat /½, et lagen, bukser, trøje osv. /1 ½. — Paa den anden side er opmuret 6 stykker kombyser (!), hvor nogle af de franske koger poteter og sælger ud. Kogte til alle vi andre 4 st. smaa for /½. Disse franske maa selv opmure kombyserne, købe raa poteter og stenkul. I forkant af pladsen, nærmest presangen, er adskillige smaa borde, som tilhører nogle af presenererne. Disse indkøber røg- og rulletobak, smør, kød, brød, peber, salt, løg, smaa kridtpiber og lys og sælger ud til alle de andre i /½ og 1/-vis, ligesom man er perkasset (!) til". Paa denne plads udspilledes i dec. et drama. De franske faar af „kommissæren" besked om, at de vil blive frigivet. Henrykte sælger de klæder og værktøj for „saa godt som ingenting", men faa dage efter viser meddelelsen sig at være falsk, saa bliver der „en stor støj med de franske og danske, da de første vil have tilbage det, de har solgt til de sidste". Stridens udgang refereres ikke.

I september taler Kaald spottende om den evige snak om at forbedre forholdene paa presenerplanen. Men næste foraar i maj sker der virkelig noget. Pladsen udvides og repareres med „rendestene og brolæggen" og bliver efterhaanden „meget god". Der anlægges et „appartement", som er meget nødvendigt, nemlig et „vandhus af sten med to døre, begge paa den forreste kant, og 8 stentrapper med gitterværk om".

Kaald har mange betegnelser for denne „jammerbolig", dette „elendige, bedrøvelige sted", „palæet", „vort palatz". Galgenhumoristisk taler han om det tøj, der efter lang tids ønske udleveres i dec. 1808. Med fornøjelse, siger han, ser de hinanden iklædt den nye uniform paa grund af dens „meget indtagende kulør". De faar trøje, vest og bukser, blaa og hvid skjorte, strømper og sko samt en slags „kvækerhatte". Tøjet bærer „Kong Georgs mærke", det omtalte T. O. Uddelingen af tøj gentager sig halvandet aar senere i febr. 1810, hvilket er forskriftsmæssigt. Kaald og hans venner var dog ikke anvist paa den udleverte uniform alene. Da de i aug. 1809 faar udgangstilladelse „pyntede de sig (efter vore tanker)". Ligesaa klædte de sig ved lignende anledning, lillejuleaften samme aar „efter vores omstændigheder smukt paa". I april 1810 køber de paa en tur i byen hos en købmand stof til en ny dragt.

Om kosten høres de samme klager som paa skibene. Fangerne er her som der inddelt i „bakslag" paa 6. Hvert bakslag faar om morgenen til deling „2 bløde brød for det meste halvraa". Middagsmaden, der hentes i fællesskab, bestaar de 5 af ugens dage af suppe med gryn og løg, en smule salt og 3 „smaa pund kød, sommetider halvparten bedre". Onsdag gives der til hver

Fig. 64. Kaperkaptajn Paul Andreas Kaald.

mand 2 smaa sild og 3—4 poteter, om fredagen et ganske lille stykke raa saltet fisk og 3—4 poteter. Kogningen besørger fangerne selv i „kokhuset", hvor ogsaa Kaald lejlighedsvis fører opsyn. Rationen var som paa skibene 2/3 matrosration. „Til aften faar man aldrig noget, uden man hented sig selv en potte vand at drikke, og har man noget fra middagsmaaltidet spart forat spise om aftenen, da er det godt; hvis ikke faar man sulte til morgenen efter 9½, da man faar brød igen. Havde man ikke en halv penny til at hjælpe til med, maatte man sulte stærkt". Gentagne gange oplevede han, at rationen som straf blev nedsat; en gang i 3 uger, „formedelst nogen skade

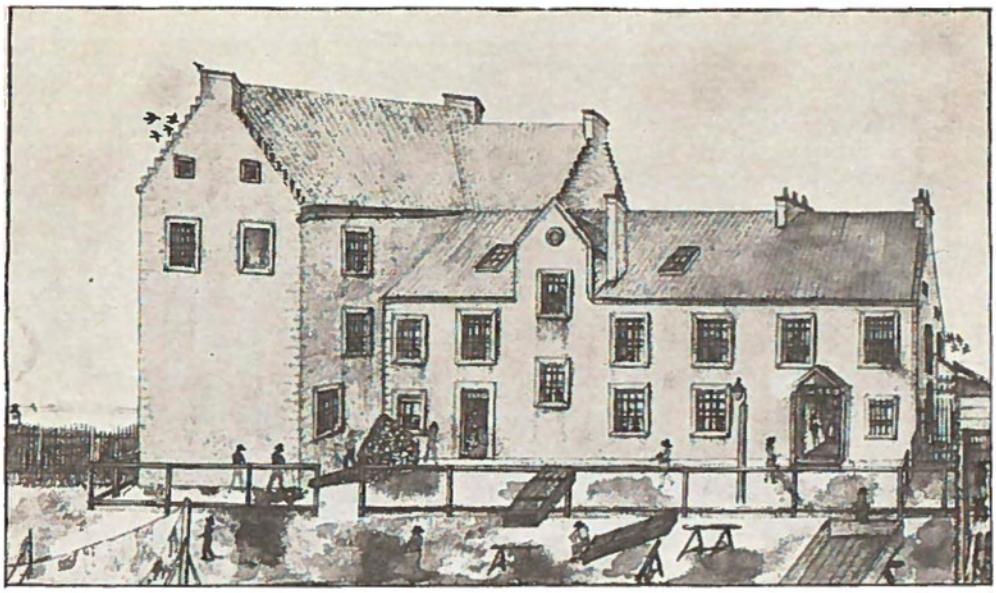

Fig. 65. Landprisonen Greenlaw.

som bygningen havde taget," rapporterer Rosing diplomatisk; regelen var som paa skibene, at „kontraktørerne" snød. Naar fangerne klagede, lovedes der forbedring, men: „proviantforvalteren er den største strik af alle".

I juni paa en god venindes fødselsdag, som Kaald mindes paany næste aar, lyder det: „Aldrig har jeg hverken i eller udenfor presangen haft en slettere søndag, da den hele dags kost bestod af et stykke igenmuklet (!) brød, et stykke raaden og ukogt klipfisk, dertil 4 ligedanne poteter og vand. En draabe øl var ikke til at bekomme for penge." Det kan „i ingen maade nægtes og modsiges, at de i denne presong værende danske bliver meget slet behandlede".

Naar han har penge, sparer han ikke. Han trøster sig med „en god frokost, der bestod i en spølkum kaffe med æg i (!) og to kogte æg med smør og brød". Til højtider strenger man sig an, selvom det kniber. Julen 1808 afventes med spænding. Om juleaften hedder det: „Idag er der en hel fornøjelse blandt de danske og norske og tillige en hel del støj, som alt er aarsag den tilstundende juleaften. Vi norske fryder os til denne behagelige og hellige fest, men Gud bedre; her i presongen er ingen fornøjelse at hente eller vente, men vi stræber dog at faa den saa fornøjelig som mulig." Det bliver for ham og hans venner til „et godt maaltid og dertil nogle flasker godt øl"; derpaa en pibe tobak og passiar om dem derhjemme. Den næste dag, juledag, bringer skuffelsen. De helligholdt den med „gudelig andagt ... og le-

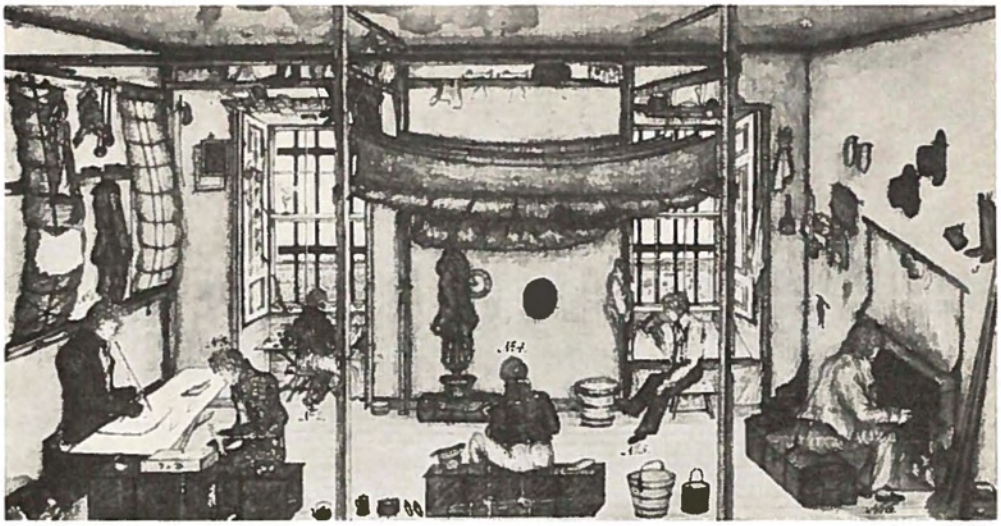

Fig. 66. Fangestue i Greenlaw.

vede med vores presongkost fornøjet. Vor gode kontraktør og kok har rigtignok gjort forskel paa vores kost, vi skal have i julefesten, og det er denne, at suppen vi i gaar og idag har haft, er kun det opkogte klare vand ... i det højeste 12—14 gryn til mands og ikke en løgskal at se ... Dog dagene er os alle hellige og bør af os alle prises". Han tilføjer reserveret, at næppe 10 blandt alle 500 gør det. Det følgende aar, 1809, er anstalterne og resultatet større. Juleaften har alle „en god pisk paa af dette strongbeer, som for tiden er i hulerne (!)". Vennerne spiser og drikker godt og fordriver aftenen, „hele presongen rundt", thi ganske vist var stuerne aflaasede, men der fandtes „fordulgte kanaler". Juledag indledes som det foregaaende aar med „gudelig andagt og præken". Dette er eneste gang, en gejstlig akt nævnes, men uden at præsten navngives, skønt Kaald er passelig from, og til stadighed bruger udtryk som Gud give etc. og retter tak til himlen for „hilsen" og andet godt. Det nævnte aar staar Kaalds og vennernes stuer efter ansøgning aabne paa helligdagen, og saaledes kunne de samles frit. Dagen endes med dans til klokken 1 om natten; 60 skibsofficerer deltager, desuden den vagthavende engelske officer, til hvem Kaald „som den fornemste" holdt sig. Englænderen havde (for betaling) bragt selskabet forskellige ting udefra til at leve af. Herrerne var henvist til at danse med sig selv, ligesom paa skibene, nogle klædte sig ud som damer. Saaledes forestillede Kaald selv „en fornem husjomfru, meget godt paaklædt i sirtses klæder; to andre var klædt som ganske ordinære tjenestetøser". Nytaaret 1810 hilser mange „med en skrækkelig tuden af strongbeer"; de er „brav paa

støvlerne" og bliver først „fastende" d. 3. jan. Der tales i det hele ikke saa lidt om small- og strongbeer og „totty" eller toddy. Kaald var en meget ung og en meget glad mand.
„Vores naadige kong Friedrich VIs fødselsdag" fejres med illumination, 6 lys i alle vinduer; der drikkes skaaler med hurra, ganske vist kun øl, „andet havde vi ej"; det varer til kl. 12, da man trækker sig tilbage „igennem lønkanaler, thi dørene var laast". Venners og egen fødselsdag fejres med et godt maaltid; der tilføjes: „drikkende varer maa ej nævnes, da samme er kontrabande her i Greenlaw", hvilket paa baggrund af den megen strongbeer lyder overraskende. Lystig har en fødselsdag været, hvor Kaald hyldede en ven paa vers „efter min lille evne" samt med en portrættegning. Der synges og drikkes til kl. 11, og man kan siden ikke falde til ro i køjerne, hvor „vi begyndte at uske (!), til køjerne rystede".
Besøgende kaptajner fra licenceskibe kommer ikke indenfor porten, men faar undertiden lov til at indbyde venner paa værtshus. Tilladelsen afhang af den vagthavendes humør og gradueres. Saaledes fik Kaald lov til at staa ved palisadeporten og tale med nogle kaptajner, der holdt til vogns udenfor. Han bevogtes af 6 soldater med skarpt i geværerne. Paa fornyet anmodning tillades det ham at fjerne sig saa langt som til „Peters Hus", formentlig en beværtning. Stadig garderet af de 6 soldater, „store grenaderer i højrød uniform", begiver han sig ved siden af vognen de hundrede skridt; han beværtes med „noget ganske nyt, brændevin og ost".
En fader faar kun lov til konversation tværs over palisaderne, tilmed paa engelsk. En engelsk kaptajn, der havde siddet fange i Norge, afvises, mens en anden endog modtager breve til besørgelse. Reglementet gøres pludselig strengere, tilladelsen til at handle med de „gentlemen's (!) og ladys", der regelmæssigt møder op udenfor, indskrænkes. Undertiden kontremanderer den ene vagthavende den anden. Skibsofficererne, der ved en vagthavendes „godhed", har faaet udgangstilladelse, vises ved porten tilbage, „en Djævels streg". De faar forøvrigt første gang udgangstilladelse efter et halvt aars fangenskab. Nogle maaneder senere ledsager „en meget honnet" officer dem personlig ud i byen og indtager sammen med dem paa et værtshus to boller toddy. Paa vejen fra værtshuset møder de et stærkt uenigt par, en fuld soldat, der har besøg af sin kone. Hun paakalder den engelske officers assistance, men genfindes kort efter højt skrigende med sønderrevne klæder; de overværer en betinget forsoning mellem de forbitrede ægtefæller. Kaalds oppasser, drengen Sivert, ser til med undren.
Langfredag 1810 blev særlig bemærkelsesværdig. En engelsk bekendt fra byen afhenter dem til frokost i sit logi. Opfordret af sin værtinde, „den gode

kone", fører han dem derpaa til en privathave, der tilhører en fabrikant. De vises rundt, modtages i hjemmet af fruen og hendes „to ældste jomfruer (two most charming and civil ladies in their blooming age)", og disse hører med sympati paa klagerne over deres „elendige situation". Hos en købmand bydes de ind og træffer datteren, „en ung, smuk pige, men dog regnet iblandt the virtuous of that sex, as she is (so as the saying is) more than usual acquainted with the officers of the Aberdeen militia, and also too much fond of taking a glass of whiski (!)". De besøger en anden engelsk ven, spiller billard, og ender paany hos fabrikanten til middag. I selskabet deltager en fransk fange, der giver døtrene informationer. De spiser „delikate retter", spiller „et spil, kaldet chess", og Kaald nyder i to timer de unge damers selskab i haven. Efter at have drukket te og kaffe følges de hjem kl. 9, hvornæst de „paa det venskabeligste" indbydes til at gentage besøget. „Det var den behageligste og fornøjeligste dag, jeg nogensinde har haft, siden jeg kom i denne jammerbolig."
Et efterspil voldte megen ruelse. Faa uger efter aflagde damerne et besøg ved fængslet; men da havde vennerne været „i Paradis og nydt noget vel meget af de derværende produkter". Kaald var „temmelig paa støvlerne", og den „liden konversation", han førte med de besøgende, kunne ikke blive „agreabel" for damerne. Han „tager i hast sin departure", og sender en ven ned, men da er de unge damer gaaet deres vej, og „om aftenen i min køje eftertænkte jeg, hvad som var passeret, og græmmede mig i højeste grad". „Det smukke køn" synes dengang i England, som siden alle andre steder, at have interesseret sig varmt for fangerne. Det hænder endog, at „en gentlemen (!) samt ladys (!) var herinde i presongen for at beskue os stakkels prisonerere".

Det fremgaar af dette som af andre vidnesbyrd, at den civile befolkning viste fangerne megen venlighed. Men ligesom paa skibene stod vagtmandskabets optræden i stærkeste modsætning hertil.
Foruden de talrige poster udenfor fængslet og indenfor paa gangene, og vagtreserven, ialt 40—50 mand, laa „straks udenfor presangen en stor del soldater for i paakommende tilfælde at være ved haanden". Vagten skiftede kl. 11½, og hver gang blev fangerne talt. „Vi bliver af en lille dør imellem to officerer og 5—6 soldater med nøgen sabel indkaldt en for en". Stemmer tallet ikke, gøres det om. Enhver uregelmæssighed følges af trudsler og straf. Vagten gik ogsaa her, som Dahlerup siger, frem militærisk og uden skaansel. En inspicerende general giver ordre til, at der skal „fyres med kugle ind igennem vinduerne, naar lyset ej er slukket kl. 9, eller der var

nogen støj af presenererne i værelserne", og i den sidste maaned før frigivelsen oplevede Kaald følgende: Et par drenge — man maa huske, at de var 11—12 aar — kastede fra vinduet paa 3. sal nogle smaa kødben og sten ned til en skildvagt. En sergeant advarer straks: Skildvagten har ordre til at skyde. Samme eftermiddag standser en „meget rolig og stille mand" paa vejen op, ved et vindue for at beundre udsigten. Vagten lægger an og raaber: Væk fra vinduet, eller jeg skyder! Prisoneren viger lidt, men ikke helt, da ophold paa dette sted ikke var forbudt. Soldaten gør alvor af sin trudsel og skyder, „enten af hidsighed eller efter streng ordre". Manden ved vinduet styrter om med en kugle gennem hovedet. Fangerne, der iler ham til hjælp, trues med skydning. Hele vagtmandskabet rykker ud med skarpt i geværerne, officererne med dragen sabel. Da der paany trues med skydning, erklærer en soldat, at han med fornøjelse vil nedlægge fangerne for to pence stykket. Den gennem hovedet skudte dør et par dage efter under store lidelser; fangerne er i oprør, og da man frygter for mytteri, tilkaldes ekstra mandskab, saa at de ser sig omgivet paa alle sider af røde soldater, blanke sabler og ladte geværer. Fra højere sted befales forhør, men udgangen kendes ikke.

At vold mod vagten straffes, er selvfølgeligt, ligeledes at en flygtende bliver beskudt. Saaledes blev en prøjsisk fange dræbt under flugtforsøg. En matros i et rum, der vender ud til aaben mark, havde held til at faa jernstængerne fra hinanden. Da han træder paa skaarene af en flaske, giver det lyd, og vagten istemmer sit raab: Sergeant the guard! (Til gevær!). Der skydes; kuglerne suser ind i stuerne; fangerne vækkes og stormer til vinduerne. De ser den hele vagt „svæve presongen rundt" med fakler og lygter, et syn, som „i den mørke, regnfulde nat gav os en slags gysen"; signalhorn blæses, vagtreserven hidkaldes, vagterne fordobles, og efter nogen søgen observerer man den undslupne, men „ingen turde gribe ham", og soldaterne vil skyde. Det lykkes officererne at forhindre dette; der lægges haand paa fangen, og han transporteres i „det sorte hul". Dernæst høres længe blot skildvagternes monotone: All is well!, der gaar raden rundt fra post nr. 1 til nr. 24. Pludselig begynder skydningen igen. „Jeg tænkte, at den sorte Satan var selv kommen for at opvække støj". Kaald venter, at englænderne vil betragte flugtforsøg „som en misgerning og noget meget forbrydeligt"; han hører ogsaa vagten udstøde voldsomme trudsler; men der sker intet. De højere instanser tager sagen rolig.

Da vagten havde fanget den undvegne, var den bleven nervøs; den ny skydning var forvoldt af høns, som skuddene havde vækket. Kort efter passerede noget lignende. Raab om natten vækker de sovende. Gennem de „forban-

dede jernstænger" ser de skildvagterne „postyre" med geværerne under anførsel af officererne. Forklaringen følger næste dag. En stor kat var løbet hen til et vindu. Skildvagten raaber „højst altereret: Hvem der! men katten, uagtet den var skotsk, svarer ham ikke hverken første eller anden gang. Men ved tredie gangs raaben blev katten noget forskrækket og løb ganske forsagt ud af vinduet. Hej, nu var intet andet middel at gribe til (da katten var saa hastig at undløbe, at han ej kunne skyde den) end *Sergeant the guard!* Nu kom alle ud med lys for at søge efter desertøren. Men borte var katten, og intet fandt de, hvorpaa det blev stille". Dette „havde vi meget morskab af".

Flugtforsøg hører naturligvis til dagens orden. Man gemmer sig, hvor man kan, i „stenkulshullet", under pissebaljerne etc. og lurer paa lejlighed, eller man entrer over palisaderne. Man graver — som i Dartmoor — fra fængslet en hemmelig gang under jorden 7 fod ned og 2 fod uden for palisaderne, men den opgravede muld fører til opdagelse. Til straf maa man grave et ligesaa dybt hul paa et ufarligt sted og kaste det til igen; de andre fanger maa frilægge alle vægge og gulvet, for at det ikke skal gentage sig. En bonde der kører skrald fra fængslet, lokkes bort, og en fange gemmer sig paa vognen, mens andre kaster skraldet over ham. Det opdages, og baade fangen og bonden sættes i det sorte hul. Mest dramatisk er kaptajn Richelieus længe og omhyggelig forberedte flugt i september 1809. Han og kammeraterne havde præpareret en „kiste", saaledes at den kunne aabnes indvendig fra. Den var forsynet med lufthuller og alt nødvendigt. Da kulmanden kører op, averterer Richelieu sine hjælpere: „Her er lejlighed; jeg maa afsted!" De pakker ham ned og faar kisten paa vognen under paaskud af, at det sker efter aftale; vagten føres bag lyset, og kisten ruller bort. Dette foregaar under gaardturen, og det første problem var, hvorledes det kunne skjules, at der manglede en mand, naar de blev talt ind. Dog tællingen udeblev netop den dag, der kommanderedes blot: Every soul ind (!) and be quick! Rygtet om flugten spredes i fængslet, men ingen røber noget. Da de næste dag tælles ind, har de givet en af drengene besked om at gaa mellem de forreste, derpaa liste ud af vinduet og lade sig tælle en gang til. — Et fif som ogsaa praktiseredes paa skibene. — Først da der tredie dag holdes mønstring med navneopraab, kommer flugten for en dag. Vagten gentager forgæves Richelieus navn, ingen svarer; men folkene begyndte at raabe af fuld hals efter kaptajn Richelieu. Slutterne, hvis engelske betegnelse Kaald gengiver som „Tumkierne", „Turnekeierne", raser og truer med straf; men en overordnet forsikrer, at ingen skal blive „fornærmet eller torteret for dette". I prisonen svirrer rygter om den flygtedes skæbne; han slipper imid-

lertid ombord paa et skib og vender, endnu mens Kaald sidder, tilbage som fri mand. Ordren til hans frigivelse forelaa ham uafvidende allerede, da han flygtede.
Kaald selv havde naturligvis til stadighed tanken henvendt paa flugt. Da han paa slutningen af sit fangenskab blev opfordret til at vidne i en sag i Edinburgh, afviste han det, „da jeg maatte gaa paa min parole, og af den aarsag heller ikke faa noget udrettet for mig selv", dvs. flygte. Thi at bryde sit æresord ville han ikke, alene af hensyn til kammeraterne. Om en af fangerne, der gjorde det, siger han, at „det var overmaade slet gjort. Vi andre stakler maa lide derved og maaske miste vores lille frihed, vi har haft til dato". To andre kaptajner, der ved samme lejlighed kom til Edinburgh for at vidne, skønt de havde nægtet at afgive æresord benyttede lejligheden til flugt. Forøvrigt fandt der i de forskellige lejre adskillige brud paa æresord sted; Jens Krog nævner bl. a. en fransk general.
Kaald misbilliger ogsaa anden uværdighed. Om en matros, der var gaaet i tjeneste paa den engelske fregat, der havde opbragt hans eget skib, siger han: „Han havde til undskyldning, at han var bange for levemaaden i presongen og nu kunne leve bedre. Efter min tanke meget slet gjort af en nordmand." Senere noterer han uden kommentar, at de fleste af hans egne folk fra kaperen *Den Flinke* i Chatham, hvortil de var flyttede, havde „entret", ganske vist til Ost- og Vestindiefarere. Han ser med tilfredshed, at engelske hververe blot havde smaa resultater i prisonen. Engang kan de under trommer og piber marchere bort med 6 mand, men da de kommer igen, faar de kun to, da „her ej er mange, som har lyst at bære den røde trøje". Det er næsten ord til andet, hvad Jens Krog siger, da engelske husarer ville hverve ombord: „Ingen af os retskafne danske og norske fanger havde lyst."

Det er klart, at privat venlighed og tilsagn om bistand til forbedring af forholdene ikke forandrede noget i den almindelige situation. Englænderen vedblev at være „røveren", over hvem man ønskede fald og nederlag. Hvert rygte, der naar frem om uheld for de engelske vaaben og fremgang for de franske og dansk-norske, hver efterretning om vanskeligheder for den engelske regering, enten det var oprør i Skotland eller revolter i London, glædede. Med tilfredshed noterer Kaald, at nu er „folket" i London begyndt at rejse sig, man brænder de rige lorders huse af etc.
Længslen bort blev dobbelt stærk, naar man fra prisonen saa frigivne drage forbi i afstand, hvad der skete i stor stil, da parolfangerne fra naboprisonen, Peebles hjemsendtes 1809, eller naar man hørte om møde paa havet med skibene, der bragte de frigivne hjem. Længslen holdtes vaagen ved licence-

kaptajnernes stadige besøg. Kaald saa lidt som de andre kunne forsone sig med, at kollegerne hjemme sejlede og tjente store penge, „mens vi arme stakler maa sidde bag laas og slaa". Naar han hører om søfartens „flor", er dette „gode" ham utaaleligt tungt at erfare, da han selv „ikke har den fornøjelse at være med iblandt. Men vi har ej den lykke".

Naar Kaald og hans venner købte stof til nyt tøj, var det for at lade det sy af medfanger. Der har i landprisonen som paa skibene været haandværk i gang af alle slags, selvom Kaald ikke fortæller noget derom. Vi hører blot, at vagten efter et overfald paa en officer „fratog dem, der arbejdede i ben deres værktøj og alle deres arbejdsbænke"; det blev alt bragt i det sorte hul. Vi har hørt om to store skibsmodeller, der var fremstillet i Greenlaw Depot. Ogsaa skibsofficererne tog til haandarbejde, de „begyndte i kompagni at arbejde i menneske- og hestehaar og straa". Det har for dem blot været adspredelse. Kaald i det mindste blev efterhaanden saa godt beslaaet med penge, at da han fik et brev, hvis indhold, 5 guineas var stjaalet, slog han det hen med en vits.
Om intellektuel beskæftigelse fortæller Kaald kun lidet. Han læser aviser, og engang hører vi, at der blev sendt ham „to smaa danske bøger". Da i okt. 1809 styrmand Oxholm fra kaperen *Roland* indbringes, tager han hos ham undervisning i længderegning. Kaald taler gentagne gange om de mange „smaa drenge" i prisonen, men fortæller intet om undervisning, udover at det en gang blev forbudt to af dem at gaa til skole udenfor fængslet, (hvorledes det saa skal forstaas). Det er mærkeligt, da han interesserer sig for dem, ikke mindst for sin oppasser, Sivert, der bagefter kom til Chatham og derfra tilskrev sin herre. Kaald fører i det hele taget en livlig korrespondance, da den først kommer i gang; det varede nemlig $1^1/_2$ aar, inden han hørte hjemmefra, og det første brev var fra hans moder, som han omtaler med kærlighed. Hun var enke og mistede foruden ham ogsaa en anden søn, der sprang i luften med en kaper ved Bornholm: „Jeg blev slagen af en lynstraale ... Thi ved den almægtige Gud, det satte mit hjerte i en slet tilstand; mange sorte tanker fremkom, naar jeg betænkte alt dette, at min gode moder sidder i enkestand, maadelige omstændigheder, 4 smaa uforsørgede børn og i disse urolige tider". Korrespondancen var dyr. To breve fra en norsk og en engelsk ven, afsendt fra Sverrig, kostede 5/. Det ses ikke, at brevene blev censurerede, men han sendte dem ganske vist *per manum amicam.*

Journalens stadige omkvæd: Intet nyt, ingenting passeret, afbrydes af livlige episoder og ikke blot flugt og alarmering. Vi hører om vagtmandskabets

justits overfor fangerne, men ogsaa om disses egen indbyrdes justits. En matros stjæler og straffes med kat, 36 slag. Atter 14 dage efter faar samme mand for samme forseelse „3 gange 27 eller 81 slag", og en dreng ved samme lejlighed „for noget ubetydeligt tyveri" 6 slag. At en „clerk fra kontoret" bliver overfaldet og faar klæderne sønderrevet, misbilliger Kaald, som han i det hele taget ikke taaler uorden, men han tilføjer, „i noget havde prisonererne ret". En mærkelig episode maa nævnes. D. 7.—8. april 1810 skete „en hel revolution i prisongen. Her slages i stykker alle spillebanker og -borde og da øllet blev kørt ind fra bryggeren til ølhandleren, slog disse gale mennesker nogle af ølfadene i stykker, saa det velsignede øl rinder langs med gulvene. Det, som nu er tilbage, drikker de af fuld magt, saa her er slagsmaal, støj og brummel overalt. Disse blodige ansigter sværmer overalt; men det som er mere, at de vagthavende soldater drikker med, og den største del er ligeledes fulde, ja slagsmaal er der ligeledes mellem dem ovre i vagten. Tænk engang, de af dem, der staar vagt udenfor, kaster geværerne fra sig og jumber over palisaderne og lige ind i prisonen; der sætter de sig til at svire. Her eksisterer saadanne ting i prisongen, som aldrig tilforn er sket." Dette varer til næste dag: „Idag samme støj!"
Vi har tidligere gjort opmærksom paa, at der samtidig med disse begivenheder blev foretaget gentagne aktioner mod spillebordene ombord i *Brave* i Plymouth, og at fangerne paa *Bahama* i Chatham kastede samtlige spillekort i søen til ære for Rosing.

Kaptajn Kaald var 24 aar, da han sattes i prisonen. Mellem linjerne i hans journal ser vi hans ansigt: en frisk og frejdig ung mand, en livsglad aaben natur, god søn, en ven af unge piger, en trofast ven og opmærksom foresat. Han er vellidt blandt kammeraterne, tager alt med godt humør og et stænk af ironi. Som den, der er vant til at have ansvar, misbilliger han udskejelser, men han misunder ingen et godt glas, som han heller ikke selv foragter. Han oplever baade den officielle haardhændede behandling og civilbefolkningens sympatiske holdning. Han glæder sig ved den sidste og klager ikke overvættes over den første, selvom han kritiserer den. Han tog sin skæbne som andre raske unge, som Jens Rasmussen fra Himmerland, hvis udtalelse vi har citeret.
Forholdene i Greenlaw belyses ved et interview med fire frigivne skippere som *Statstidende* bragte i nov. 1809. De var bleven taget paa vejen til Norge med korn og fortæller, at de c. 600 fangers tilstand er „meget sørgelig. De holdes strængt indespærrede og maa lide den yderste nød, da englænderne ikke giver dem andet end slet kost. Desuden er de saadan dyngede paa hin-

anden, at de hverken har lys eller luft, da ingen, af hvad aarsag det vil (!), bliver udladt af værelset, naar det er lukket, som sker tidlig om aftenen. At arbejde udenfor huset tillades dem ikke". Alligevel „udholder de fleste heller alt end at tage engelsk tjeneste". Pastor Rosing, der kendte forholdene baade det ene og det andet sted af selvsyn, foreslog i juli 1810 at give Greenlawfangerne en ekstratildeling, „da deres skæbne efter alt, hvad jeg kan erfare, virkelig er haardere end deres brødre paa de andre steder". Han var paa det tidspunkt traadt i forbindelse med chefen for firmaet Borthwich og Co. i Leith, der „har vist en særdeles ædelmodig deltagelse i de danske krigsfangers kaar", og hvis besøg i fængslet og mægling kan formodes at have „de bedste følger". Gennem Rosing modtog Borthwich derpaa Generalkommissariatets tak for „menneskelig omsorg for at blødgøre" kaarene.

Det er med grund, Kaptajn Kaald maler med „mørkere farver", som Øverland skrev i sin Norges Historie, da han sammenlignede Kaalds beretninger med kaptajn Motzfeldts fra den aabne landprison Reading.

KAPITEL 9: DEN AABNE LANDPRISON

Efterfølgende skildring beror væsentlig paa to erindringsbøger: Admiral Hans Birch Dahlerups (fig. 67) og den franske maler L. A. Garnerays. Garneray fortæller, at han bliver flyttet fra prisonskibet *Vengeance* til *le cautionnement Bishop-Watham,* og fortsætter: „Da jeg ankom velbevogtet i den lille landsby, som var tildelt mig til opholdssted, og hvor oberst Lejeune (der havde bistaaet ham) var, fandt jeg ikke uden skuffelse, at mer end 1200 franske af alle grader til bolig ikke havde andet end nogle elendige, forfaldne huse, som englænderne overlod dem for en ublu pris. Hvad mig angaar takkede jeg først obersten, der modtog mig med aaben venlighed og skaffede mig dernæst for 10 shilling om ugen ikke et værelse, men ret til at opslaa min seng i en slags svinesti, hvor i forvejen 5 officerer sov. Ligemeget, jeg havde foden paa den faste jord."
Næste morgen ville han gaa en tur kl. 5, men fik af de andre den besked, at han risikerede at blive arresteret, det var ikke tilladt at forlade huset før kl. 6. Endvidere maatte man kun bevæge sig indenfor en radius af en engelsk mil og kun paa hovedvej; at betræde markerne var forbudt. Blev man antruffet udenfor det tilladte, havde enhver ret til at anholde vedkommende event. slaa ham til jorden, der var udsat en præmie paa £ 1 for denne daad. Garneray overtræder forbudet og indlader sig paa anden risiko. En velvillig sjæl, en bedstemoder, hvis datterdatter han har malet et portræt af, advarer ham om forestaaende fængsling; han beslutter at flygte; køber af en medfange et par pistoler og begiver sig af sted. Kl. 6 næste morgen er han i Portsmouth. Fra diligencen, hvor en ung pige redder ham fra opdagelse, begiver han sig til den kunsthandler, som havde afkøbt ham hans billeder, allerede mens han var paa prisonskibet. Han modtages og fører et skjult liv paa sit værelse. Dette varer et aar. Hans frelsende engel vil ingen tak høre: „Jeg gør kun, hvad jeg bør", siger han. Paa en smuglerbaad lykkes det endelig Garneray at slippe afsted, men blot for atter at blive opbragt. Han føres tilbage til *La Vengeance,* hvor de engelskes brutalitet overfor fangerne stadig er den samme. Da han en dag rebellerer mod to matrosers insulter, sættes han i kachotten, „en fugtig og snæver hule", men pludselig aabnes døren. Fredstraktaten er underskrevet, han er fri mand og stormer ud mellem alle de andre, der synger og danser og er ude af sig selv af lykke.

Løjtnant Dahlerup blev ligesom Jens Rasmussen fra Himmerland taget paa *Prins Christian Fredrik* ved Sjællands Odde 1808, men laa under kampen syg af feber i sit kammer. Efter mellemstation i Göteborg bragtes han om-

Fig. 67. Hans Birch Dahlerup.

bord i et transportskib, førtes over Yarmouth i Norfolk til Sheerness, og op til Chatham, hvor han ombord paa *Bahama* blev modtaget med „megen artighed". Under overrejsen led han en del under kostforplejningen, der bestod af gammelt flæsk og ærter. Hans første indtryk af prisonskibet har vi gengivet i et tidligere afsnit.

Løjtnant Dahlerup var kun 18 aar og havde ikke set meget af verden, og da han efter et par ugers forløb modtog sit pas „med maal og nøje beskrivelse" og sammen med kolleger og kammerater besteg de ventende postkareter, traadte det allerede oplevede hurtigt i baggrunden. I vognene havde de fordelt sig efter rang. I den forreste sad 4 løjtnanter, i den bageste to kadetter og 2 styrmænd. I galop flyver de de 80 engelske mil til Reading gennem det sommerfrodige land og begejstres. Alt synes dem skønt, alt vidner om rigdom, virksomhed, frihed og kultur; alt er bedre end hjemme. Værtshusene er prægtige, de skinner af properhed og sølvservice; maden er herlig. Ganske modsat opsummerer den engelske krigsfange i Jylland, Macdonald, sine erfaringer fra danske værtshuse med ordene: „Det er umuligt at fatte den ligegyldighed og forstokkede ugidelighed, som en dansk kroværtinde i en landsby kan udvise." Dahlerup medfører intet uden det,

Fig. 68. Reading.

han staar og gaar i, men det gør intet; han har penge paa lommen, medbragt hjemmefra. Da han kommer til Reading (fig. 68—69), gaar han straks til skrædderen.

Det var længe før jernbanernes tid, men Reading med sine 16 000 indbyggere var et trafikknudepunkt. Dagen igennem rullede private rejsevogne med to, postkareter med fire og fragtvogne med indtil ti svære heste gennem gaderne paa vej fra London til de store byer i vest. Mellem kl. 2 og 3 vrimlede byen af prægtige ekvipager fra omegnens herresæder; adelens damer kørte paa indkøb. Ved ankomsten indførtes fangerne, hvis antal beløb sig til godt et par hundrede, i rullen. Ifølge reglementet, der var trykt paa passet, skulle de stille til regelmæssig mønstring, koffardifolk 2 gange ugentlig paa torvet, marineofficererne én gang og privat hos transportkontorets agent, en bankfuldmægtig Mr. Lewis, der havde ry for imødekommenhed. Han udbetalte dem ved denne lejlighed deres ugepenge, som beløb sig til $^1/_2$ guinea, dvs. 1/6 daglig. Alle var forpligtede til at holde sig inden for en radius af en engelsk mil under trusel om straf, der kunne stige til tilbagesendelse til prisonskibet. Jens Krog nævner et eksempel derpaa, da vedkommende, der kom fra landprisonen Ashburton, var mistænkt for bistand til flugt. I virkeligheden kunne fangerne tillade sig ubegrænset lange spadsereture i omegnen, som Dahlerup endnu som gammel kalder den skønneste, han i sit lange liv har set. Ingen af beboerne tænkte paa at tjene den guinea, der var udsat som pris for angivelse. Landbefolkningen viste tværtimod „the gentlemen Danes“ den „elskværdigste artighed“. Herom beretter den norske kaptajn Motzfeldt, der sad i Reading fra juni 1808 til april

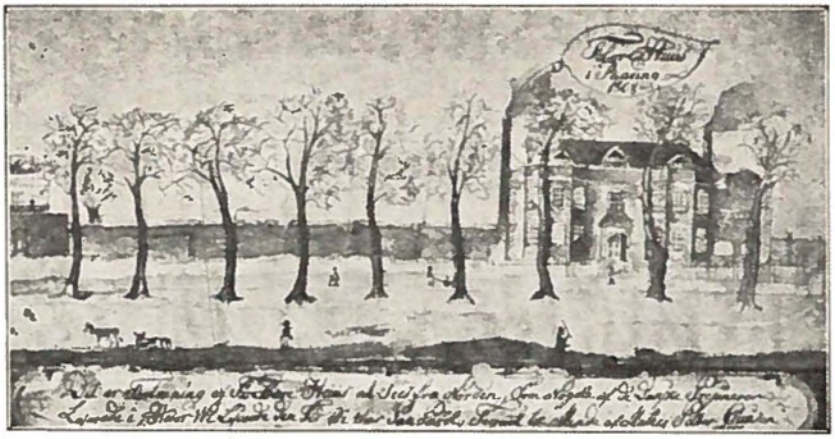

Fig. 69. Fællesbolig for parolfanger i Reading.

1809: „Vi var ialt over 300 og aldrig hørte jeg, at nogen af os mødte andet end forekommenhed. Af beviser, som folket gav paa sin tænkemaade, vil jeg anføre: Vore parolepasse indeholdt, at vi skulle være i kvarter, naar sol gik ned; men der var aldrig nogen, som brød sig om at se denne bestemmelse overholdt, og vi var ude, saa længe vi ville. Engang da her var bleven en ny major, ville denne gøre sig vigtig og udgav gentagende gange plakater med opfordring til folket at tage os op om aftenen, ja han udlovede endog en guinea for hver, som blev opbragt, men han var ikke i stand til at faa nogen til at gøre det, og vi gik ude som før." Garneray, hvis billede i det hele er mørkere, angiver dog at have oplevet et blodigt overfald af bønder.

Da fangerne 1809 fejrede kongens fødselsdag i et værtshus, „levede de frisk og støjede vel ogsaa en del og holdt ved ud paa aftenen". Majoren sendte da et par konstabler for at faa værtinden til „at jage os bort". To borgermænd, der sad i „ølstuen", fik konstablerne bort mod selv at overtage garantien for, at der „intet uorden skete", og man holdt ud til kl. 4. Overfor „folkets" velvilje stiller Motzfeldt den optræden, der vistes fra regeringens side og fra enhver, som ansaa sig for at høre til samme. „Om det saa var en clerks clerk, man stødte paa, var man vis paa at møde uartighed."

Den livlige by behager Dahlerup, og paa de lange udflugter lærer han omegnens herresæder at kende, omend kun udefra. Han priser deres rige storslaaethed, et enkelt minder ham om Frederiksborg, men de er alle, skønt de kun kaldes *countryseats,* at ligne ved slotte. Han faar lov at betræde Hertugen af Marlboroughs underskønne park og andre lignende, blot hos

en rig tysker vises de ud. Til trods for den uoverstigelige standsforskel, han iagttager, fyldes han med beundring for alt engelsk.
Dahlerup kunne ved sin ankomst ikke sproget. Han var henvist til kammeraternes kreds. Disse, marineofficerer og officererne fra garnisonen i Vestindien holdt standsbevidst sammen, selvom de ikke udelukkede sig helt fra omgang med „mere dannede" koffardiofficerer. De boede privat paa egen bekostning. Dahlerup finder et sted, hvor han ogsaa spiser godt. Efter nogen tids forløb lejer han og nogle venner et helt hus, hvor de selv besørger køkkenet. Nogle raader over betydelige midler. Dahlerup nævner saa store beløb som £ 1000, men klager over vedkommendes paaholdenhed. Da hellerikke generalkonsulen i London var overvættes villig til forstrækninger, tvinges man til indskrænkninger; seks mand deler 3 senge og sover parvis. For at klare sig sælger Dahlerup ur m. m., men ender med at leve for understøttelsen, den halve guinea. Logiet koster ham 5/6; kost, varme, lys og vask andre 5/6. Til belysning af disse tal, siger Dahlerup, at han under sine senere to ophold betalte 14/1 og 21/1 alene for logi. Under saa beskedne forhold kom udvekslingen i dobbelt forstand som en befrielse. Hjemrejsen gik over London og Yarmouth. I de 14 dage, de her ventede paa skib, oplevede de at blive indbudt til en privat middag hos en engelsk marinekollega; den fornemste gæst var en lord, admiralen for blokadeeskadren. Det gik yderst elegant til; men da damerne havde forladt bordet, ventede der de danske gæster en overraskelse: „Værten indbød os til at benytte et vist møbel, der havde sin plads i en skuffe i buffeten. Lorden gjorde begyndelsen og siden de andre efter rangen; vi med naturligvis, skønt denne skik var os fremmed og generede lidt". (En skænk med plads til omtalte møbel, som var hjemført fra Skotland, kunne ses paa en udstilling i Aarhus i april 1952). De gjorde tillige bekendtskaber i „den velhavende borgerklasse" og indbødes til dans og anden selskabelighed, som Dahlerup mindes med behag. En episode forskrækker ham dog; han forklarer den ved, „at de engelske fruentimmer har heftige lidenskaber og den samme ubøjelige vilje, som er nationalkarakteren egen". Ved en mellemmand erfarer han, at en af de unge piger har kastet sin kærlighed paa ham og truer med at tage livet af sig, hvis han ikke viser imødekommenhed. Den uerfarne løjtnant trækker sig i hast tilbage.
Allerede i Reading havde han færdedes i en kreds af unge piger. De var af den „simpleste haandværkerstand", som han derved lærte at agte, delvis af den lavere middelstand, men denne synes ham at staa paa samme kulturtrin som den dannede borgerstand hjemme. De unge piger er „fine, stille, bly og sædelige"; en af dem, en vaskerkones datter, forlover sig med en

dansk skibsofficer, og bliver senere hans hustru. Det var denne forbindelse, der indledede det selskabelige samkvem mellem fangerne og indbyggerne. Giftermaalet mellem fange og engelsk pige var ikke noget enestaaende tilfælde. Jens Krog fortæller om en styrmand, der sad i parollejren Ashburton, og der giftede sig. Til straf, fordi han havde bistaaet to venner ved deres flugt, blev han sendt tilbage til skibet, men kort efter returneret af respekt for ægteskabet.

Modsat marineofficererne, der saa længe midlerne slog til, levede i „ørkesløs drøm", og senere nøjedes med det, de fik i dagpenge, tog de „fattige kaptajner og styrmænd, især dem fra jagter og kystfartøjer", tjeneste som haandværkssvende og landarbejdere.

Da Dahlerup næste gang 1810, nu 20aarig, blev fanget, var han en anden mand, og modtagelsen en anden.

Han blev denne gang taget i kamp ud for Norges kyst af fregatten *Belvedere*, hvis kaptajn, der var „af en blid og fordringsløs karakter", hilser ham „høfligt". Han bliver „kammerat" med officererne, han omgaas dem „familiært" og „paa den bedste fod"; chefen indbyder ham jævnlig til sit bord, og alle opmuntrer ham, der sørger over forløbet af kampen, „med hjertelig deltagelse". Fregatten gaar ikke straks til England, men fortsætter sit kryds. Paa en erobring finder man en dame med to børn; hun faar anvist kaptajnens ene kahyt og tildelt marinesergeantens kone som opvarterske. Da de lander paa en mellemstation, introducerer chefen Dahlerup hos flere familier; da han taler saa godt engelsk, opfordres han paa smigrende maade til at tage tjeneste paa en orlogsmand mod Amerika, hvad han dog afslaar, ligesom det laan, kaptajnen tilbyder. Han faar lov at beholde sine „personlige effekter", mens resten f. eks. hans kikkert og pistoler bliver „krigsbytte", og da den ham tildelte oppasser, før han deserterer, bestjæler ham, kommer han pengeløs i land. Fra Yarmouth sendes han paany til Chatham ombord paa *Bahama* og herfra atter til Reading.

Paa dette tidspunkt er han rigelig forsynet med penge, da generalkonsulen sender ham det ønskede beløb. Han anmoder om penge til klæder og faar private tilskud hjemmefra. Desuden er officersfangernes vilkaar forbedrede; dagpengene er forhøjet, de faar fra den danske regering 5/ daglig. Han kan derfor indrette sig standsmæssig og flytter ind i to værelser. Værtinden sørger for kosten, og om søndagen spiser han ved familiens bord. Saaledes lærer han at beundre den „orden og anstand", den „høje kultur", der præger et borgerligt engelsk hjem af højere standard; blot synes han, at hustugten overfor børnene er for gammeldags streng. Samlivet med kammeraterne former sig paa den behageligste maade. Foruden de danske og nor-

ske omgaas han en ældre fransk oberst, der er sendt til Reading blandt de danske, fordi hans politiske sympatier med Bourbonerne har gjort ham upopulær mellem landsmænd. Han er trods sin alder galant og lever over evne, en tilbedt koster ham mange penge. Tre aar efter træffer Dahlerup ham igen paa prisonskibet, atter mellem de danske. Han er flygtet fra gæld og andet og lever nu af de ham tilkommende 8 pence daglig foruden frit ophold. I Reading havde han sin oppasser med, men paa skibet traf han en dansker, der havde været fransk soldat under ham, og som nu henrykt tilbød sig som tjener og kok — for Dahlerups regning. I Reading sluttede han sig med indtagende venlighed til de langt yngre danske kolleger, deltog i deres selskabelighed og svor paa, at de danske var de elskværdigste mennesker paa jorden og lignede de franske. Han laante £ 5 af sin danske ven og lovede ved afskeden, idet han kyssede ham paa begge kinder, at afgøre sagen med oppasseren Ole, hvad han dog glemte. Aftenerne tilbragte de danske gerne paa et værtshus i selskab med byens haandværksmestre, „velhavende, satte, alvorlige og værdige mænd".

For Dahlerups vedkommende var den „ørkesløse drøm" fra foregaaende ophold forbi; han blev den ledende aand paa stedet, ordnede (som bevarede kvitteringer viser) medfangers pengeforhold, og førte, foranlediget ved henvendelser fra prisonskibene, en livlig korrespondance med generalkonsulen, pastor Rosing og de engelske autoriteter. Transport Board, siger han, svarede altid høfligt og ofte imødekommende. Desuden drev Dahlerup studier. Han fordybede sig i engelsk litteratur og lærte engelsk til en saadan fuldkommenhed, at man tog ham for indfødt. Arbejdet gennemførte han ved at lægge et fast program for dagen, der begyndte kl. 5. Af stadig voksende forbindelser med befolkningen havde han saa meget større fornøjelse, som han fandt, at dansk mentalitet lignede engelsk mere, end den lignede norsk og svensk. Enkelte oplevelser, der virkede „væmmeligt", forstyrrede ikke hovedindtrykket: det ene var en offentlig henrettelse (der forøvrigt næppe har adskilt sig fra samtidige danske), det andet var den straf, der hedder *pillory,* gabestok. Den eksekveredes ved, at delinkventen paa torvet anbragtes i en drejelig maskine og af den forsamlede mængde ikke alene forhaanedes, men blev bespyttet og tildænget med gadesnavs; græsseligt virkede det, naar forbryderen i en pavse aftørrede sit tilsølede ansigt og hilste den hujende pøbelskare med raa grin. At lignende, omend ikke saa grelle gabestokscener fandt sted paa prisonskibene efter dom af fangerne selv, har Dahlerup maaske ikke vidst.

Med aabent øje og levende sans for mærkelige mennesker, giver Dahlerup korte, klare karakteristikker af medfanger, blandt hvilke var den se-

Fig. 70. Kaperkaptajn Jürgen Jürgensen, „Kong Jørgensen".

nere norske statsminister Motzfeldt. Et længere afsnit vier han den ukuelige og talentfulde eventyrer, hofurmagersønnen fra København, *Jürgen Jürgensen*, „Kong Jørgensen". Jørgensen havde været kaptajn paa kaperen *Admiral Juel*, som hans fader m. fl. havde udrustet; han blev taget under et halsbrækkende togt under den engelske kyst i august 1808, men flygtede fra prisonen og foretog derpaa sit berygtede kup i Island. I sept. 1809 sad han atter i prisonen, paa *Bahama* i Chatham (generalkonsul Wolff omtaler i november hans arrestation), men skønt kapergast fik han „by the interest of friends at Court", som det hedder i hans selvbiografi, lov at gaa paa parole til Reading. Maaske var det ogsaa hans modige og resolutte redningsdaad paa vejen hjem fra Island, der forskaffede ham denne begunstigelse; han havde — hvis man kan tro ham — frelst en engelsk skibsbesætning fra den visse død paa et brændende skib, og var selv som sidste mand gaaet

fra borde. I Reading sad han fra c. aug. 1810 til juni 1811, og saavel paa skibet som i parollejren var han samtidig med Dahlerup, der forlod Reading i juni 1811. I Reading opsøgte han Dahlerup, og der opstod en slags omgang mellem dem, indtil man opdagede, at Jørgensen i smug førte et „ryggesløst" levned. De danske søgte at faa ham fjernet, men hans beskyttere var for mægtige, og de maatte nøjes med at afbryde forbindelsen. Jørgensen havde endog vidst at skaffe sig adgang til de ledende godsejerkredse i omegnen, Dahlerup mener ved at antyde en hemmelig politisk mission. Hans selvsikkerhed, for ikke at sige frækhed, havde atter bevist sin kraft. Øhlenschlæger fortæller fra deres fælles skoletid i København, at han paa vejen over Amagertorv snappede et æble fra en lille pige, som straks klagede højt, da imidlertid Jørgensen i en bestemt tone sagde til hende: „Fy, din uartige pige! Vil du være rolig. Jeg skal sige det til din moder", tav hun lydigt. Jørgensens formaaende velyndere, her som andet steds, kunne ganske vist ikke redde ham fra hans egen natur; spillelidenskab førte ham stedse dybere i ulykker, der dog ikke formaaede at knække hans livsenergi. Midt i elendigheden, i fængsel med de værste forbrydere, rejste han sig fra rouletten og holdt religiøse taler mod denne og andre laster. (Fig. 70).

I Reading sad Jørgensen altid dybt i bøger og papirer. Han udarbejdede et skrift med stærk kritik af Fredrik VI og en gejstlig traktat, som begge udkom i trykken; desuden havde han som tidligere omtalt en engelsk oversættelse af Holbergs komedier for. I et senere skrift skal han have angrebet Dahlerup og generalkonsul Hornemann som sine værste fjender.

For Dahlerups vedkommende kom dette ophold i skygge baade af sygdom og af de ulykkelige efterretninger hjemmefra. Han oplevede og noterede sig — ligesom Jens Krog — englændernes spottende triumf over det mislykkede danske forsøg paa 1811 med stor overmagt at generobre Anholt, et hovedsæde for engelsk sort handel.

Da Dahlerup blev udvekslet, fejredes afskeden med et stort gilde, hvor bægrene klang til sang paa dansk og fransk; den franske oberst deltog med henrykkelse. Næste morgen fløj Dahlerup afsted til London med 4 heste i galop for postkareten. I London, der aldeles fortryllede ham, blev han i 14 dage, før han d. 28. juni i selskab med pastor Rosing fik skibslejlighed hjem.

Da Dahlerup tredie og sidste gang i okt. 1813 tages til fange, er han straks hjemmevant blandt det fjendtlige skibs officerer; de var alle „godmodige, artige mennesker". Tonen ombord var god; men Dahlerup oplevede ganske vist ogsaa, da han blev sat over paa et andet skib, en modsat, en „raa og ryggesløs", som han aldrig havde hørt mage til. Paa *Bahama,* hvor han

atter afventer sit parolpas, træffer han nogle af sine gamle folk fra 1810 og beklager dem. Ligeledes traf han den galante franske oberst, med hvem han stadig er sammen. I Reading var der den gang „kun faa danske fanger ... næsten alle af den lavere klasse, skippere og styrmænd", desuden franske og hollandske officerer. Han gør sin opvartning hos de to fornemste franske, en general og en admiral, men har iøvrigt ingen omgang med dem. Blandt de faa danske var løjtnant *Hans Carl Bodenhoff*, en i kanonbaadskrigen ikke uberømt mand. Han havde d. 2. aug. 1811 haardt saaret maattet stryge flaget for en overmægtig fjende, og som anerkendelse af udvist bravour faaet lov at beholde sin kaarde.

Et nyt bevis blandt de mange paa civilbefolkningens velvillige holdning er Bodenhoffs giftermaal med en engelsk arkitektdatter, der siden fulgte ham til Danmark. Han og Dahlerup samt en tredie officer førte en tid lang hus sammen.

Dahlerups sidste ophold kom til at staa i endnu dybere skygge end det foregaaende. Hjemmefra indløb blot Jobsposter. Der var ikke mere nogen mulighed for haab. Med Napoleons nederlag fulgte fjendtlige hæres indmarch i hertugdømmerne. Dahlerup nævner det, men faar ikke tid til at fortabe sig deri. I jan. 1814 blev han kommanderet til London for som ældste officer at overvaage krigsfangernes hjemsendelse. Da freden blev ratificeret i april tiltraadte han sin hjemrejse. D. 2. maj ankom han til København.

Fig. 71. Københavns brand 1807.

KAP. 10: FANGERNES INDTRYK AF ENGLAND OG ENGLÆNDERE

Før verdenskrigen var der en englænder, der hadede sin mælkemand, fordi han hver morgen med træskotramp paa trappen vækkede ham af slummer. Da krigen udbrød, glemte han dette had; han havde det ikke mere behov; hans trang og evne til had blev absorberet af hadet til fjenden: tyskeren. Han havde aldrig været i Tyskland og aldrig set en tysker, men det behøvedes ikke, thi tyskerne var *Hunner*. Det vidste han fra sin skoletid hvad var, og man vilde gøre uret mod sin ret til had, hvis man ikke navnefæstede dets genstand med et stærkt ord. Det er en kendsgerning, man maa regne med, at i krisetider suspenderes den normale dømmekraft. Hvad der normalt vurderes som dyd: ligevægt og objektivitet, omvurderes under alles bifald til last: mangel paa hjerte. Alle nationer er fælles om dette træk og tillige om, kun at finde det hos andre. Thi: „Pour bien sentir le ridicule de nos défauts, il est nécessaire de les considérer dans les autres." Derfor er det, som man siger med naturlig mangel paa logik, berettiget at mobilisere den egenskab man ikke ejer mod dem, der ejer den, fjenden. Det lykkes gerne.

Da Napoleons haand laa tung over Tyskland, skrev Heinrich von Kleist en

Katechismus for det rette forhold til begivenhederne. Med det blodige spanske oprør mod kejseren som forbillede lærte han, at fædrelandet skulle man elske, ikke fordi det var godt, men fordi det var fædrelandet. Fjenden skulle man, uanset hans dyder, ufravigelig betragte som voldsmand og røver, over for hvem alt var tilladt undtagen indrømmelser. — Saaledes sang vi som drenge i fæstningsbyen Fredericia had- og smædesange mod fjenden fra de slesvigske krige; denne „træl og røver" havde kun „død og saar tilgode". Vi sang det i sangtimerne efter skolens autoriserede sangbog. Saaledes havde Danmarks digterskov 1801 og 1807 genlydt af disse internationale klicheer, der overalt og evig er ens, om tyven, der sneg sig ind i et uskyldigt sovende hus, om røveren, der ikke kendte menneskelighed eller skaansel. Baggesen tjente øjeblikket ved *En nygammel vise om den engelske tyvs indbrud paa Holmen, da jomfru Dannebrog laa og sov; hvorledes han stak ild paa sengen og løb bort med hendes skrin.* Det trykte digterord gik fra bladenes spalter over i den menige mands dagligtale, og saaledes skabtes af papir og folkemund en opfattelse af England og engelskmanden, der kun havde ganske faa træk og alle onde (fig. 71).

Det er lettere at fælde dom over en hel nation end over ti medlemmer af denne nation. „Nationen" ser man kun i fantasien, og fantasien ser med det indre øje. Den opfinder. Den opfinder det den har behov. Den der derimod med det ydre øje iagttager 10 medlemmer af samme nation, tvinges til at indrømme, at ikke to er ens. Derved opstaar et dilemma, hvoraf udgangen normalt (for at misbruge ordet) er en af to. Henrik Hertz fortæller i sin roman *Johannes Johnsen* om en rasende tyskeræder, der under 3-aarskrigen falder i tysk fangenskab og der faar saa omhyggelig behandling, at han ændrer sin dom til det modsatte, altsaa til en absolut vurdering, hvis gyldighed er den samme, dvs. ingen. Man kan imidlertid ogsaa fastholde hadet til fantomet, nationen, idet man kalder den enkelte for undtagelse. I stedet for en logisk løsning tyr man til en verbal. Imidlertid, det er ikke muligt at holde sig paa et stemningsmaksimum i langstrakte begivenheder, der bliver til dagligdag. For den der gør profession af stemning, er det derimod let at benytte dens nomenklatur saa længe det betaler sig. Derfor holder udtrykkene for had sig med størst monotoni der hvor den faktiske kontakt med hadets genstand er mindst, i hjemlandet. I fjendens lejr viger fantomet for faktum; i stedet for en generel dom træder en differentieret.

Da dette skifte betinges af erfaring, er det vigtigt at gøre sig klart, i hvilket milieu erfaringen er høstet, og idet vi nu vender os til en oversigt over de dansk-norske fangers domme om England og englænderne, minder vi

Fig. 72. Satirisk antiengelsk propaganda. 1807.

om bemærkningen i første afsnit, at det at sidde i prisonen ikke betød det samme, men noget meget forskelligt. At sidde paa skibene var noget helt andet end at sidde i land; at sidde i lukket landprison var atter noget andet end at sidde i en aaben. Vi har belyst det med dokumenter.

Eftertiden er enig om at beklage de voldsomme begivenheder i aaret 1807; nogle mener, at de ikke havde været nødvendige, og at man kunne have undgaaet dem, hvis englænderne havde haft lidt mere fantasi og danskerne lidt mere smidighed. Naar en moderne historiker gentager, hvad ofte er hævdet, at bombardementet af København og flaadens rov var „en udaad, en af de brutaleste, historien kender", „lige saa forbryderisk som uklog", er det vel sandt, men saa temperamentsfuldt sagt, at det forrykker perspektivet. Magten er altid ens og gør folk ens; man skulle derfor ikke sige, at folk har magten, men at magten har dem. Den „brændte jords taktik" bliver altid løsenet, naar det gælder livet. Rom brændte Karthago, danskerne brændte Rygen; Ludvig XIV brændte det tyske Pfalz; de maleriske borgruiner langs Rhinen er ikke mindre end slotsruinen i Heidelberg mindesmærke om en sejrrig magts „storhedstid". Hvad der forfærdede samtiden 1807 var heller næppe saa meget selve aktionen som dens grelle form, der fik sin karakter af et nyt og ukendt vaaben: den congreveske brandraket. Det er imidlertid klart, at en heldig gennemført bedrift af modparten altid vil blive

betegnet som ond, og hvis et ulige magtforhold forhindrer en reel gengældelse, tyer man til den verbale. Lyrikken blomstrer (fig. 72—73).

Vi anførte et eksempel derpaa fra festen ombord paa *Bahama* 1810, til ære for kongens fødselsdag, og fra det følgende aar den lidet krigeriske Øhlenschlægers profeti om „hævnens vilde glød" fra *Phønix'* kanoner. Umiddelbart efter at englænderne var draget bort, indeholdt *Dagen* d. 10. nov. 1807 et *Forslag til et nyt Kobberstik*. Motivet skal være en triumfvogn, hvorpaa de to hærførere Cathcart og Gambier troner. „For Gambiers fødder et skrin med nogle kirkeranskoster af den danske flaade, og paa hans skød en opslagen Bibel. Cathcart er i panser med 3 bøger graat papir for hjertet (hvilket skulle være middel mod søsyge). Paa hans skjold staar skrevet: Koner og børn skal blive i byen, at der kan være noget at kaste bomber paa". Foran gaar Cathcarts adjutanter med stjaalne kirkelys fra Kastelskirken; bag vognen gaar engelske soldater med erobringer fra Køge landevej: Høtyve, træsko og madposer; der følger vogne „med lagen og skjorter tilhørende de gale i pesthuset". Det foreslaaede stik blev udført men saaledes at avantgarden dannedes af Congreve, ridende paa en raket. Det tilskrives Eckersberg. Ikke engang han har altsaa taget i betænkning at aflede opmærksomheden fra affæren ved Køge, der ikke var Danmark til ære (og som senere tjente til motiv for den kyniske spottevise *Hurlumhejen ved Køge)*, ved at gøre den til englændernes skam. En billig triumf.

Fig. 73. Patetisk antiengelsk propaganda. 1807.

Den hadefulde forhaanelse af Cathcart er saa meget des mere typisk, som han „i virkeligheden var en nobel karakter, der blot handlede efter ordrer, som han ikke billigede"; han var ivrig for forsoning. (Edv. Holm).

Mere ligevægtig er den omtalte dramatiske situation, *Den Krigsfangne*, ligeledes i *Dagen*. Her lægges det lyriske had i munden paa en halvvoksen dreng, mens moderen stille erklærer, at „vi er for svage" til krigerisk aktion og maa indskrænke os til karitativt arbejde for de tilfangetagne.

I en flammende artikel fra *Bellona* 1809 kaldes englænderne „guldets ærløse trælle, for hvilke sand ære og menneskelighed er en aldeles intetsi-

gende lyd"; og allerede aaret iforvejen havde bladet aftrykt en beretning fra en fangen dansk kaperkaptajn, der erklærede, at fangerne paa de engelske prisonskibe behandledes som „hunde og slaver". Samme blad hævder imidlertid i en redaktionel artikel, der forbitret angriber den engelske „røverfane", at „medens vi med rette udtrykker vor foragt over al engelsk nederdrægtighed, saa lad os aldrig glemme paa den anden side, at mange ædle mennesker vandrer ogsaa der, hvis private velgørenhed og velvillighed des mere beskæmmer deres regering". Ved „ædel gæstfrihed og deltagelse" letter de fangernes kaar. I Øverlands *Norges Historie* kunne følgelig skrives, at det tjener det engelske folk til ære, at det gjorde meget for at lindre fangernes kaar ved en „storartet velgørenhed" overfor „the Norsmen", og at den ytrede sig „paa en overfor ministeriet temmelig demonstrativ maade". Et eksempel herpaa er netop generalkonsul Jens Wolffs offentlige subskription 1807, der var en direkte protest mod regeringens beskedne underholdsrater. Naar imidlertid 15 norske parolfanger i Reading i maj 1814 retter en skriftlig tak til en Mr. Monk, som ifølge Dahlerup var en af egnens ledende godsejere, og beder ham bringe den videre til „the county, to which we are so highly indebted", og „in which the yoke of captivity has comparatibly sat but lightly on us", er det et specielt tilfælde med særlig baggrund. De havde faaet adgang til et offentlig møde til fordel for Norges sag, da der var tale om landets overdragelse til Sverrig, og deres ret til had havde dermed faaet ny adresse; de citerer „the immortal Nelsons" ord til sine midshipmen, at de skulle hade „a Frenchman as the devil", og deres franskmand var nu bleven svensk. Men ganske vist havde de ret, naar de sagde, at de havde „been taught from our infancy to regard Englishmen as our natural friends."

Det springende punkt er forskellen mellem den engelske regering og dens organer paa den ene side og det private England paa den anden. Hedvig Rosing udtrykker det saaledes: „Kun regeringens tjenere fra den højeste til den ringeste var ubarmhjertige; den engelske befolkning i det hele taget viste afsky for Englands overfald paa Danmark og ville gerne hjælpe krigsfangerne." Dette kunne bl. a. støtte sig paa den norske parolfange kaptajn Motzfeldts tidligere anførte ord, der gaar ud paa det samme.

Heller ikke engang paastanden om samtlige regeringsorganers ensartede optræden er imidlertid helt sand. Af det foregaaende fremgaar med uimodsigelighed, at somme af de engelske regeringsrepræsentanter endog i samtiden fra dansk-norsk side fik uforbeholden anerkendelse for humanitet og velvilje og med grund. I konsulatsrapporterne redegøres for en episode, der har fællestræk med *Terje Vigen,* men faar en anden udgang. En færøsk skip-

per, P. P. Nolsøe, sejlede med sit lille fartøj ud for at skaffe korn i truende hungersnød. Ved Skagen blev han opbragt af en engelsk orlogsmand, hvis chef var døv for bønner og forestillinger, og Nolsøe maatte med sorg og forbitrelse se sit skib forsvinde i søen. Sagen blev imidlertid indberettet, og admiralitetet gav ordre til at lade et tilsvarende skib udruste med alt fornødent, skænke det til færingen og give ham frit lejde hjem. Men naturligvis bestaar i krig som i fred samme forskel mellem gode og onde mennesker. I Thaarups dramatiske situation, *Hjemkomsten,* der var inspireret af slaget paa reden 1801, beretter en hjemvendende mariner, at nogle englændere, da de besteg det danske skib, brutalt befalede at kaste de danske officerers lig i søen; hertil siger den gamle baadsmand Morten: „Nu, der er braadne kar i alle lande!" Han trodser lyrikken.
Det er klart, at selve tabet af friheden er et saa mægtigt faktum, at det motiverer de stærkest tænkelige stemningsudslag, men naar dette er stillet i regning, er man som historiker mere interesseret i de objektive kendsgerninger.

Oplevelsen af englænderne, som de fleste paa forhaand ikke kendte noget til, begyndte paa det skib, der opbragte dem, og her fik kongefolk, kapergaster og koffardimænd ikke samme modtagelse. Orlogsfolk var agtværdige fjender, officererne behandledes normalt som kammerater og efter deres rang. Kapergaster var forhadte og blev udsat for regulær udplyndring, ligesom forøvrig ogsaa lejlighedsvis orlogsfolk. De opbragte handelsskibe skulle endelig for prisedomstolen, deres ejendom (dog ikke besætningens private) var altsaa under loven og dermed beskyttet. Indbragt i havn deltes fangerne. Mandskaber af alle kategorier sendtes til skibene; kapergaster af alle grader til skibene eller til lukket landprison; marineofficerer og officerer fra større handelsskibe, senere ogsaa fra smaa skuder, til aaben landprison paa parole. Med denne fordeling var deres oplevelsesradius givet; de der sad paa skibene, hvor blot faa sjældne undtagelser fik lov til at sætte foden paa land, lærte saa godt som kun det engelske mandskab og dets kommando ombord at kende. Kun de, der var taget før orlogen, havde i den korte tid det varede inden de blev sat fast, lejlighed til at færdes mellem folk i land, hvor de da blev truet af presgængere, ev. som matros *Nielsen* af logiværter, der solgte dem til engelsk koffarditjeneste. Den letsindige *Federspiel* levede ogsaa i denne periode „herligt", men de fleste var afskaaret fra at stifte bekendtskaber alene fordi de ikke kunne sproget. I den snævreste cirkel synes *Jens Krog,* der ikke satte sin fod paa land i de 7 aar, at have bevæget sig. Han omtaler af englændere saa godt som kun det engelske militær, agenterne og leverandørerne. *Dam* fortæller i sin beretning om festen paa

kongens fødselsdag 1810 om de engelske officerers nærværelse ved denne og om deres velvillige udlaan af rekvisitter: *Federspiel,* der færdedes ud og ind paa skandsen og blev kæreste med kaptajnens Betty, beretter om fine folk fra land, baade damer og herrer, der mødte som betalende tilskuere ved teaterforestillingerne og sendte skuespillerne kofferter fulde af kostumer. Som „the little Dan" (!) færdes han i land blandt mange folk, der alle forekommer ham „herlige". Han har saaledes sprængt skibets snævre ramme. Det samme gjorde *Garneray,* blot i endnu højere grad, hvilket hænger sammen med, at han stod paa et højere dannelsestrin. Som tolk faar han et ret intimt forhold til flere skibschefer; ved sin kunst erhverver han sig i kunsthandlere formaaende beskyttere og bliver flyttet til aaben landprison. Da han flygter, skjuler kunsthandleren ham i sit hjem, indtil en gunstig lejlighed til videre flugt tilbyder sig. Lignende oplevelser havde andre franske flygtninge. Kaptajn *Kaalds* dagbog viser, hvorledes ogsaa den lukkede landprison frembød muligheder, der var ukendt paa skibene. Vi har fulgt ham paa ture ud i den lille by, der omgav fængslet, og set, hvorledes de civile englændere optog ham og hans venner som velkomne gæster. Selvom udgangsturene var undtagelser, gav de ham dog lejlighed til at lære folk af hans egen klasse, mellemstanden, at kende, som han ikke betragter paa anden maade end som ligestillede landsmænd. Kaptajn Kaald i den lukkede landprison oplevede altsaa baade den officielle maskine og den private humanitet.

Den blideste form for fangenskab var den aabne landprison. Ogsaa her stod man ganske vist under militært opsyn, der i visse tilfælde udartede til chikane, men i almindelighed ikke gjorde det. De fyldigste efterretninger haves fra *Dahlerup,* men hvad han beretter støttes af *Motzfeldt.* Ogsaa parolfangerne var aftrappet efter rang, og marineofficererne stod øverst med særlige begunstigelser. De kunne desuden regne med private midler til standsmæssigt underhold og bevægede sig frit i og udenfor byen. De havde tid til læsning, studier og selskabelighed, og dyrkede den sidste med flid og fornøjelse. Den ganske unge løjtnant Dahlerup fortæller om sin og kammeraternes omgang med byens folk, men der er en anden tone over billedet end hos kaptajn Kaald. Marineofficererne nød i mangel af bedre at færdes blandt befolkningen, men det var ingen standsmæssig omgang; de tilhørte efter stand og dannelse overklassen, men var henvist til middelklassen; Dahlerups velvillige omtale af smaamestre og arbejdende borgerskab faar derfor en vis beskyttende karakter, der tillige skal forsvare hans eget forhold til dem; de kaldes ikke blot brave og dygtige, men tillige dannede. Hans stilling til dem bliver ikke den samme som til kollegerne paa det

fjendtlige skib, eller som den ville være blevet til det engelske aristokrati paa omegnens herresæder, der ikke aabnede sig for de fremmede. Et vidnesbyrd om gensidig velvilje mellem fanger og befolkning er de ægteskaber, der blev indgaaet; vi har hørt om flere officerer, der kom hjem med kone. Om skipperes og styrmænds erfaringer fra deres arbejde blandt almuen beretter vore kilder desværre intet.

Til billedet af det dansk-engelske privatforhold under krigsaarene hører ogsaa ikke-fangernes. Baade pastor *Rosing* og litteraten *Feldborg* var kommen til England under krigen, men længe før udbruddet af den dansk-engelske konflikt, og bevægede sig, ogsaa da dette var sket, aldeles uhindret i land; at deres forbindelse med fangelejrene var under kontrol er en selvfølge; vi har set, hvorledes Rosing først ved mellemkomst af et indflydelsesrigt parlamentsmedlem, Lord *Wilberforce* blev fritaget for kontrol, og naar Feldborg 1809—10 kunne besøge landprisonen Greenlaw er det utvivlsomt først efter indhentet tilladelse. Vi ved fra Molbech, at Feldborg, da han gjorde sig bemærket ved at oversætte Hellfriedts objektive skildring af Københavns bombardement og englændernes fremfærd, kom under opsigt, og kun undgik kalamiteter ved indgriben af en formaaende velynder. Der var altsaa en grænse for en udlændings ytringsfrihed. En vis forsigtighed maatte præge al optræden overfor fangerne i ord og handling, medens det var fangernes drift i ord og handling at lade deres stemning faa det mest uhæmmede udtryk.
Dette lod dem føle skibsdisciplinen, det daglige udtryk for frihedsberøvelsen, dobbelt pinlig, og da det var bevogtningsmandskabets tjenestepligt at paase overholdelsen af skibsdisciplinen, mens det var fangernes drift saa vidt muligt at omgaa den, var konfliktstof altid parat. Til dette rent objektive forhold kom, at hverken fanger eller bevogtningsmandskab var saa gode, som de burde være. Af fangerne var „flere yderst fordærvede personer", hedder det i „Kong Jørgensens" selvbiografi. Vi maa derfor i vor dom skelne mellem, hvad der var en nødvendig følge af indespærringen, forhold, som hverken fanger eller bevogtningsmandskab kunne ændre, og hvad der var bestemt af den ene og den anden parts individuelle egenskaber.
At indespærre folk i aarevis paa en saa snæver plads som et skib, sammenstuvet i rum, der ikke er bestemt dertil og ikke staar i noget forhold til belægningens størrelse, var en regeringsforanstaltning, som maa lægges de styrende til last, vi har hørt premierminister lord Castlereaghs brutale ord herom. At forplejning og iklædning ikke var i overensstemmelse med forskrifterne, er de kontrollerende organers forsømmelse, som til dels maa skrives paa officerernes regning; repressalier i tilfælde af uorden af enhver

art dikteredes af den kommanderende officer alene og havde vilkaarlighedens karakter, dvs. de kunne være overmaade hensynsløse og paa den anden side rimelige, eller rent ud lemfældige, som da en skibskommandør foreslog at lade en fange slippe, skønt han kun ved bestikkelse var kommen paa listen over de frigivne. Egentlige straffe for haandgribelige brud paa loven: tyveri, vold, drab etc. afgjordes normalt efter regler. Det er interessant at se, med hvor stor objektivitet den unge *Jens Krog* bedømmer disse ting. Naturligvis bliver ogsaa han lejlighedsvis et bytte for stemning, men han skelner mellem tilfælde, hvor der foreligger tilstrækkeligt grund, og andre hvor grunden er utilstrækkelig, og motivet blot de kommanderendes onde lune. Om saa brutale overgreb, som Garneray paastaar at have oplevet, hører vi lidet, men det hænder dog, at de danske gør „oprør" og maa tvinges med sabelhug. Lige saa lidt hører vi om al den „herlighed" *Federspiel* nød. *Garnerays* sene erindringsbog med de udmærket formede episoder synes i nogen grad at være det stilistisk bearbejdede resultat af mange ganges genfortælling for et publikum, der forlangte krydderi; forfatteren, hvis portræt ved sin forening af brutalitet og dekadence minder om en senromersk Cæsar, er utvivlsomt en mand, der vil glimre som gloriøs personage. Han hævder ganske vist at han er absolut tro mod sandheden.

Totalopfattelsen hos de senere, *Hedvig Rosing, Dahlerup,* og paa anden haand hos *Jens Rasmussens* søn, der genfortæller faderens beretninger, har utvivlsomt laant kolorit hos Garneray, at Hedvig Rosing har benyttet hans bog ved vi. At man paa den anden side kunne have det godt ombord, hvis man ejede det rette æreløse sind, erfarer vi gennem *Federspiel,* der desuden med Garneray deler lysten til pral.

Af sanitets- og sygeplejeforholdene faar vi modstridende skildringer. Den primitive behandling af de syge ombord med aareladning og engelsk salt som kur for alt, var den normale til orlogs, men at lade de syge henligge dagevis uden forplejning vidner om uforstaaelig ligegyldighed. Mod selve organisationen: infirmeri ombord og flytning til hospitalsskib, naar tilfældet tegnede alvorligt, kan der ikke rettes angreb; ved enhver fange- og militærlejr maa der regnes med simulanter. Federspiels beretning fra hospitalsskibet, som — sammen med Garnerays — er den mest udførlige, lyder gunstigt, men vidner tillige om opgavens uoverkommelighed i tilfælde af epidemi.

Ved vurderingen af *Jens Krogs* udtalelser maa erindres, at han hørte til de 704 koffardimænd, der var taget før orlogen. Disse havde al mulig grund til at føle sig brøstholdne, dels i og for sig, da deres tilfangetagelse savnede retsgrundlag, dels fordi de saa, at kammerater af anden kategori blev frigivet, mens de selv, skønt „uskyldige", sad fast, eftersom diplomaterne ikke

kunne blive enige om deres forhold. Under stemningstrykket er Jens Krogs karakteristik af englænderne typisk konventionel: Englænderne er brutale og hovmodige; deres lyst er at ødelægge, de er røvere; de er tillige store bedragere, „det er alt, hvad der kan siges om dem"; den propaganda, hvormed de søger at gøre indtryk, er sludder, løgn og vindmageri. Til karakteristiken af den ubehagelige kommandant ombord paa *Fyen*, hans sidste fangeskib, der er „nedrig og meget slet", føjer han: „hans foretagende ligner virkelig de engelskes i alle maader". Naar Krog en enkelt gang tillige karakteriserer den engelske nation som „irreligiøs", gentager han et ord fra en avisartikel, som han har misforstaaet *. Naar han derimod ser sig nøgternt om, observerer han ting, der ikke harmonerer med konventionen. Vel begaar bevogtningsmandskabet — ligesom fangerne — overgreb, men det gaar ikke upaatalt hen, ogsaa overfor drukne soldater gribes der ind med straf; desuden oplever han med anerkendelse adskillige tilfælde, hvor baade agenten og kommandanten tager sig velvilligt af fangerne. Han bemærker gentagne gange, omend uden kommentarer, det engelske lige-for-lige-princip.

To gange hænder det, at franske fanger springer i søen for at redde en engelsk soldat, der er faldet i vandet, men ikke kan svømme; de modtages begge ved skibssiden af kommandanten, der beordrer dem ned at pakke sammen; de vil til tak blive hjemsendt. Den ene indbringes ganske vist efter faa maaneders forløb paany, han havde straks taget hyre paa en kaper, der blev opbragt i Atlanten; den anden havde siddet 6 aar. Ogsaa den franske *Corbière* yder englænderne den anerkendelse, at de ikke lod tapper og nobel handling i farens stund ubelønnet, t. eks. i tilfælde af ildebrand eller skibbrud, — vi erindrer om, at det var en saadan handling, der skaffede Kong Jørgensen adgang til parollejren —, men hvad den ærlige Jens Krog ikke antyder er, at en redningsdaad ogsaa kunne arrangeres. En af Corbières venner bestak en vagtsoldat til at lade sig falde i vandet og opnaaede ikke blot sin frihed, men ogsaa hæderlig omtale i den engelske presse. Da franskmændene havde taget en engelsk fregat „og ikke gjort besætningen til fanger, men sendt dem herover", sender englænderne til tak et lige antal retur. Da der 1811 var strandet 2 engelske orlogsmænd ved Jyllands vestkyst, „paa Rosensteinsbaroniet, i nærheden af Revshorn" (!)** og af c. 1300 mand kun

*) Muligvis *irregular*, not in accordance with moral principles; Krog lader avisartiklen tale om en „irreligiøs kapitulation".

**) Krog har misforstaaet meddelelsen. Der er tale om de engelske orlogsmænd *Defence* og *S. George*, der strandede ved Hornsrev i en frygtelig decemberstorm 1811, og som det var umuligt at bringe hjælp (slg. beretningerne i Statstidende 6. og 17. jan. 1812). Der er ikke noget baroni Rosenstein, men amtmanden over Ringkøbing amt hed Peder Otto Rosenørn, der afgav indberetning.

16 blev reddet, sendte man fra Danmark disse hjem som fri; straks — det var i februar 1812 — sender englænderne 20 danske fanger hjem. En af dem var matros *Niels Martin Nielsen;* i sin lille selvbiografi refererer han til samme engelske forlis.

Det fylder Krog med forundring, at vagten undertiden nægter at lystre en kommando, der synes dem uretfærdig, saaledes engang da det befales dem at fratage fangerne deres ejendele; det hænder ogsaa, at kommandanten ophæver en uretfærdig ordre fra masteren. Det forbavser ham lige saa meget som kaptajn Kaald, at flugtforsøg behandles mildt. Mest undrer han sig imidlertid over den fri offentlige tone. Ikke blot læser han i juni 1813 i den engelske avis en lovprisning af Fredrik VI som „den bedste og retfærdigste konge i kristenheden", men i marts 1812 kan han afskrive den omtalte aabenhjertige kritik af regeringens forhold til fangeproblemet, der siger alt, hvad han selv har paa hjerte. Kort efter afskriver han fra „Statsmandens Tidender" d. 4. marts s. aa. en flammende protest mod regeringen, med særlig fremholdelse af to navngivne ministre, der beskyldes for at vildlede offentligheden og tillade enhver form for korruption. I hans snurrige oversættelse hedder det bl. a.: „O Engeland, Engeland! mit elskelige land, hvorfor er du Engeland? Hvorfor er ikke dit navn forandret, ganske forandret, lig systemet af deres gouvernement. Et gouvernement, under hvilket vore forfædre var lykkelige og frie. Men disse regler har vanæret deres ærlige navn. Hvor længe, naadige Gud! hvor længe vil disse blodsuere af staten blive tilladt at sue levnetsmidlerne af vores daarlige land og fede dem i kilderne af landets bedste blod?". Kritiken gjaldt særlig finansministeren *Perceval,* der som Krog kort efter meddeler blev skudt i forhallen til „forsamlingshuset" af en købmand Bellingham, hvem krigen havde ruineret. Købmanden blev prompte hængt, men umiddelbart efter læste Krog i avisen følgende truselsbrev adresseret til H. kgl. H. Prinsregenten: „A (!) George, prins of Vales (!). De maa tage Dem iagt, for Deres liv er i fare. De vil møde den samme skæbne som Mr. Perceval, dersom Bellingham er hængt, førend dette indløber til Dem, Du blackguard (omtrent Spitzbub). De skal blive skudt, inden 3 maaneder er forløbet, dersom Bellingham er hængt, De skal blive skudt, saa sandt som jeg forbliver

En fjende af den kgl. familie."

Der udlovedes £ 1000 for paagribelsen af brevets forfatter.

Den 31. aug. 1812 resumerer Krog sine indtryk af den offentlige tone: „Der staar af og til skrevet i aviserne om Storbritanniens ministre, men det er saa grovt, at næsten ingen fremmede, om man fortalte ham det, kan tro det; men dem, der lader det skrive, maa formodentlig vide gode grunde derfor;"

derpaa citeres det tidligere anførte angreb paa premierminister lord Castlereagh. Da grev Bernstorff i maj afrejser efter forgæves forhandlinger, hedder det: „Autoren for den tidende, som vi faar daglig, har i de sidste to dage blameret deres ministre saa meget, at næppe nogen levende mand kan gøre sig nogen idee derom, fordi de har begegnet grev Bernstorff saa slet, og fordi de ikke vil se, som peublen gerne ønskede, at faa fred med Danmark." Baggrunden for Jens Krogs forundring er det hjemlige Danmark, Fredrik VIs landsfaderlige regime, hvor ingen offentlig kritik blev taalt. For ligevægtens skyld tilføjer vi, at den frie offentlige kritik i England ikke ses at have nogen indflydelse paa regeringens politik. Folkets røst protesterede, men de ansvarlige fortsatte med at handle. Visse aviser og tidsskrifter fordømte overfaldet paa Danmark som baade dumt og umoralsk, men den forhadte lord Castlereagh blev i Parlamentet efter krigens sejrrige afslutning takket fra alle sider, ogsaa af den humane lord Wilberforce, Rosings beskytter. Havde hans metode været brutal, havde den tillige været effektiv. Den havde tjent England vel; efter Machiavellis recept: Slaa det første slag haardt.

Ved siden af friheden var det andet, der bevægede fangernes sind: Englands rigdom. Om denne kunne man paa skibene ikke faa nogen forestilling; Jens Krog slutter tværtimod af de kaar, der bydes fangerne, at det maa staa ilde til i land. Blot orlogsflaadens omfang giver ham indtryk af uendelig storhed; 3 gange afskriver han pressemeddelelser om antallet af skibe, der overgaar tusind.

Kaptajn *Kaald* faar under sine besøg i den lille by Pennyquick, hvor hans fængsel laa, et indtryk af velhavenhed; forstærket møder det os hos den unge *Dahlerup.* Vi henviser til hans begejstring for alt det der mødte ham paa vejen fra havnen til Reading og hans omtale af aristokraternes færden i byen og af deres rige herresæder i omegnen. Ogsaa han slaas af den „frihed", der præger den engelske befolkning; ganske vist tillige af den uoverstigelige afgrund, der skiller mellemklasse fra en overklasse, som jo i ikke mindre grad havde vist sig utilgængelig for ham selv.

Alle elementer møder os forenet hos *Feldborg:* Friheden, rigdommen og storheden. Dette land, der — som han ironisk siger — beherskes af „røvere", „skylder han livets ædleste godhed og forsmag paa et andet og bedre liv"; han formaar ikke at beskrive sin glæde over at være i „det stolte Albion", og „en af de stolteste scener, der binder ham dertil" er synet af mægtige handelsflaader ud og ind af havnene. Hjemme kan man ikke „tjene nationen uden at støde regeringen", hvilket som han har oplevet koster dyrt; i England konstaterer han foran „sin lykkelige og fri fireside", gør

man „som fri indbygger i et frit land", hvad man vil. Han erfarede ganske vist, da han oversatte Hellfriedts bog, der objektivt skildrede overfaldet paa København og dets folkeretstridige karakter, at det vel var tilladt, men tillige skæbnesvangert at støde an mod opinionen; lige saa farligt som paa dansk at tage sympatisk stilling til Norges krav, hvad han gjorde som „norsk borger" (som enhver dansk vel kunne kalde sig, saalænge Tvillingriget bestod), men trods alt bliver følelserne de samme. Med bifald citerer han det engelske vers (af *Cowper):*

England, with all thy faults I love thee still.

Sin yndige søster, der aabenbart ikke har ladet sig begejstre i samme grad, kalder han med venlig ironi en „god patriot", da hun „er blind for dette lands dyder og skarpsynet for dets lyder".

Dog, det hører med til billedet, ikke blot af denne labile sjæl, at da eksistensmulighederne i det lovede land svandt ind, vaagnede længslen mod fædrelandet paany; ikke mod det politiske Danmark, men mod en stille vraa, fjernt fra verdens larm, mod Sorø, mod Molbechs hus i parken. Det skulle ikke times Molbechs „angliserede ven", som han kaldte sig, at finde plads hjemme; han maatte atter afsted efter brødet i udlandet, tilmed i Tyskland, som han i sin engelske tid paastod at afsky. Ogsaa her levede han som lærer af sit „legems sprog", engelsk, selvom hans „sjæls sprog" vedblev at være dansk.

Hos fangerne som hos ikke-fangerne sporer vi da, trods omstændighedernes belastning den samme uimodstaaelige dragen, der greb Grundtvig aartier efter, i fredens tid. Berust af dette ukendte land, hvor i frihedens lys alt stod i flor, hvor maskinerne snurrede i fabrikker, som ingen havde mage til, hvor skibe stod ud med laster til hele verden og kom hjem med rigdom over alle syv have, udbrød han: Thors hammer er flyttet til Themsen!

KAP. 11: TILBAGEBLIK PAA SAMFUNDET OMBORD. HJEMKOMSTEN

Denne fremstilling af livet i prisonen begyndte med billedet af fangerne i det øjeblik de, berøvet vilje og værge, førtes ombord paa prisonskibet og opslugtes af kaos. Isolerede fra verden, hjælpeløse, prisgivne sult og kulde, var de omgivet af smuds, stank, utøj og menneskelig brutalitet. Ordene om de „ryggesløse scener", der udspilledes, udtalelsen om, at flere af fangerne var „yderst fordærvede personer", lader os paa baggrund af den viden, moderne undersøgelser af fængselspsykoser har fremdraget, ane, hvilke græsseligheder, der udvikledes og trivedes i den kvindeløse prison. Betænker man tillige at der blandt prisonererne fandtes en flok af drenge, fra 10—12 aar, og skarer af ganske unge mennesker, vil man forstaa de farer, der truede fra alle sider. Man kan ikke undre sig over, at forældre i henvendelse til myndighederne udtalte frygt for, at deres „meget unge søn" ville blive „fordærvet", og over at mangfoldige af fangerne vendte hjem ødelagte paa sjæl og legeme; man maa snarere undre sig over at ikke alle gik til grunde, særlig de, der indbragtes først og hjemsendtes sidst, de der sad fra de var 10 til de var 17 aar, eller fra 18 til 25. Der har hørt en ufattelig stærk konstitution til at modstaa konjunkturerne. Forøvrig blev man efterhaanden baade fra dansk og engelsk side opmærksom paa drengenes særlige problem og fik mange frigivet.

Imidlertid, vi har vist, hvorledes der blev skabt orden i kaos. I randen af vor fremstilling staar de franske skibe, hvor efter alt at dømme forholdene var værst, og som i særlig grad hærgedes af spil og drik. Det centrale for os var de dansk-norske skibe, og her fremlyser af alle dokumenter klart, at det store vendepunkt indtraadte, da den norskfødte danske præst i London, *Ulrik Fredrik Rosing,* greb ind med en varme, der ikke kølnedes, en energi, der aldrig slappedes og en dygtighed der bestandig fandt midler og vej. Hans initiativ var afgørende, men uden bistand af landsmænd og — det være sagt til ære for den engelske privatmand — engelske borgere var de objektive betingelser for hans virksomhed ikke bleven til. De subjektive forudsætninger for, at maalet blev naaet, maa søges hos den gode kerne i fangeselskabet.

Vi har set hvor forskelligartet fangerne var af karakter. Under fangeforhold øjensynlig lige saa skrøbelige som i frihedens dage, vanskelige at lede paa ret vej, og kun til at lede paa ret vej, hvis der blandt dem selv var mænd af den rette støbning. Vi har set, at dette var tilfældet. Selvom ogsaa enkelte, eller maaske ikke saa faa, blandt dem, der fik betroede stillinger gav

efter for fristelser, og svigtede tilliden, var der nok tilbage, der holdt standarden. Samspillet mellem svaghed og styrke var betingelsen for den udvikling vi har fulgt, og saaledes bliver billedet af samfundet ombord et lillebillede af samfundslivet, som det former sig overalt. Den lille flok, der havde Rosing som midtpunkt, repræsenterede den aktive opdrift, men eksemplets magt vakte opdriften i den store masse, og hvis vi tegner billedet saaledes, at resultatet skabtes af en fælles vilje til, saa vidt gørligt indenfor de snævre og uforanderlige rammer, at skaffe orden i steden for uorden, god tone i steden for slet tone, fyldes vi af en vis varm glæde over, hvad den menige mand er i stand til at præstere, naar hans raadgivere har kvalitet.

Vi er blevet præsenteret for fangerne i deres værksteder og forretninger; vi har set dem paa skolebænk og kateder, under prædikestolen og i lønkammeret, paa dommersædet og under lovens tugt. Alle departementer synes repræsenterede: Undervisning, kirke, justits, og paa en vis maade ogsaa udenrigsministeriet, hvis man vil opfatte fangernes korrespondance med den danske repræsentation og de engelske organer, Transportbordet, Admiralitetet og endog Parlamentet som deres diplomati.

Det vidner højt om deres genvakte vilje til livet, at de selv, fangerne, bragte dette i stand, og at der endda var et overskud tilstede. Om overskuddet taler stadselige fester, der havde krævet lang forberedelse. De indespærrede digtede, tegnede og malede; de spillede og sang og dansede, og lad det lyde lidt morsomt, at de erstattede damer med mænd i kvindedragt, ogsaa det er dog et bevis paa et overskud af livslyst og fantasi. En sen genklang af denne tapre livsglæde bag de sorte skibes jerngitter er Jens Rasmussens protest mod at blive beklaget, og hans forsikring, at „vi var unge raske mennesker", der kunne danse, „saa det dundrede i dækket".

Det er forunderligt at tænke sig, at man endog havde lyst og evne til at stille et teater paa benene, der, som vi har vist, holdt sig i aarevis. Hvilket held, at de to nationer var fælles om en stor klassiker, at de kunne basere deres repertoire paa Ludvig Holberg. I ham var Tvillingriget levende ombord. Den aristokratiske generalkonsul Jens Wolff siger i *Sketches on a Tour etc.:* „Few authors surpass Holberg. In genuin wit or humour his talents in the comic line are irresistible, and his dramatic genius soars unrivalled".

For tilbageblikket staar livet i prisonen derfor trods alt ikke blot sort; det udsender ogsaa straaler af lys; de udgaar fra en ukuelighed, der ikke veg for noget tryk, skønt trykket synes stærkere, end hvad mennesker kan bære. Vi konstaterer dette med særlig fornøjelse, da det drejer sig om landsmænd, men tillægger ikke landsmænd en saadan evne fremfor alle andre, da mennesker af andre nationer under lignende kaar har vist samme kraft, og og-

saa dette glæder. Ogsaa andre nationer er medmennesker, og deres evne til opret gang i onde dage styrker vor agtelse for det ædelt menneskelige og dermed tilliden til os selv, ikke mindre end synet af selvbeherskelse og jævnmodighed, naar lykken er god.

Den altid vaagne længsel efter frihed og hjem drev mange til forsøg paa flugt, som undertiden fulgtes af held, men et flertal maatte nøjes med haabet om bedre tider, og da den store dag endelig kom, var glæden overvældende. Budskabet forkyndtes, Dannebrog hejstes ved siden af Union Jack paa signalmasten og blev hilst med hurra. Vi hørte Garneray fortælle om, hvordan han fra sit fangehul, skibets arrest, blev sluppet ud paa dækket, hvor kammeraterne hvirvlede i sang og dans. Vi vil nu følge de danske fanger paa vejen hjem og bivaane deres modtagelse i fædrelandet. Vi forudskikker, at skibsmandskaber, der efter krigens udbrud laa indespærrede i franske eller neutrale Middelhavshavne, 1808 fik ordre til at vende hjem over land. De drog afsted flokkevis, forsynet med penge af konsulerne, og med bidrag fra private indsamlinger; de stod under ledelse af en befalingsmand, dog ikke kaptajnen; kaptajnerne havde ordre til at blive og passe skibet, ev. faa det solgt. Vi maa tænke os smaa skarer af dansk-norske søfolk paa landevejene gennem kontinentet med direktion mod nord.
Fra England sendtes til stadighed fanger hjem eller bort. Ved udveksling, (der administreredes af Generalauditør Bornemann) blev en del fri, saaledes 1810 ogsaa de i Kongsberg forsamlede fanger, som englænderne energisk krævede frigivet. Syge og invaliderede fanger skilte man sig uden videre af med. Entring rømmede op i fangemassen, og en særudvej aabnedes med licencehandelen. Engelske krydsere tog (siger generalkonsulen) mandskabet fra licenceskibene ombord og henviste kaptajnerne til at supplere sig fra prisonen; derfor taler journalen stadig om dansk-norske kaptajner, der med engelsk tilladelse kom ombord og udtog folk.
Formen for frigivelsen var den simple, at vedkommende blev lukket ud paa egen regning, uden penge eller andet, men med ordre til snarest at forlade landet. Ved den store frigivelse af 6—700 parolfanger 1809 søgte generalkonsulen at bevæge den engelske regering til at overtage hjemtransporten, men uden held. Han opnaaede til sidst at faa to mindre skibe, *The good Conduct* og *Herald,* stillet til disposition, som hver tog 100 danske og hertugelige fanger; de norske fik hyre eller kom hjem paa norske skibe. De to „parlamentærer" maatte konsulen proviantere; han meddelte kollegiet spisetaksten, der adskiller sig fordelagtigt fra prisonens. Rationen var for ugen 4 gange 1 pund kød, 3 gange $^3/_4$ pund flæsk, $1^1/_2$ pund smør,

Fig. 74. Engelsk Napoleonkarikatur fra april 1814.

7 pund brød, 1 pot ærter, 1 gallon kartofler, $^3/_4$ pot gin samt daglig 1 pot øl. For de beregnede 6 uger blev udgiften £ 6—700 eller £ 3 10/ pr. mand. De ældste kaptajner fik paalagt kontrollen med pligt til at udlevere ev. rester til magistraten i den vestslesvigske havn, skibet løb ind i. Et ledsagebrev anbefalede „diese unglücklichen und durch eine zweijährige Gefangenschaft gänzlich verarmten Leute" til magistratens videre omsorg, hvilket betyder at sørge for deres indkvartering og hjemtransport. De frigivne norske der samtidig landsattes ved Stavanger fik ligeledes fri transport med kostpenge til deres hjem. Ved samme lejlighed mente konsulen det ville koste £ 5—6000 at sende samtlige fanger hjem. Senere beregnede Hornemann udgiften til £ 5 for officerer og skibsførere, 3 for matroser. Kvitteringer fra frigivne parolfanger stemmer hermed. Paa skibene gik rygtet, at enhver frigiven ville faa £ 2 eller 3 af konsulen, men det var ikke tilfældet. Hornemanns forholdsordre paalægger ham at sørge for hjemsendelsen, men saaledes at danske skibe er forpligtet til at medtage fanger; de, der nægter det, skal indmeldes. Blot parolfanger har krav paa £ 2 10/. Derfor maatte Understøttelsesfonden træde til; den bevilgede t. eks. £ 9 til 19 matroser „til hjælp til at komme hjem". Englænderne forlangte, som Jacob de Lange meddeler, at de frigivne inden 3 uger skulle være ude af landet, men da freden var ratificeret og fangenskabet forsaavidt forbi, slap de blot dem løs, der kunne

forevise £ 2, og det var af alle kun 132, de andre maatte vente paa dansk garanti for omgaaende afskibning.
Naar parlamentærerne blev provianteret for 6 uger, skønt overfarten kun tog dage, forklares det ved frigivelsesprocessens normalt langsomme forløb. Herom har vi flere vidnesbyrd.
Da mandskabet fra *Diana* i Portsmouth 1812 havde modtaget brevet om deres frigivelse, læste de det „utallige gange"; de pakkede sammen og ventede, og der gik uger; da de endelig kom af sted smuglede de en medfange med i en kiste, men det første skib omskiftes med et andet og under den evig gentagne kontrol opdages smugleriet; de omlades i Chatham, sættes paany paa prisonskib og begynder at fortvivle; dog det er kun ny ventetid, til en „kartel", dvs. parlamentær, er parat; de sendes videre til Yarmouth og gaar endelig derfra under sejl til hjemmet. Faren er ikke forbi; i Kattegat foran Göteborg søger den engelske kaptajn, som vi har hørt, at tvinge dem til at entre. Forgæves. Den danske konsul i Göteborg, der selv har siddet i prisonen, modtager dem hjerteligt; de sættes over sundet til Helsingør, køres til København, melder sig paa Nyholm til tjeneste og bliver taget paa ordet.
Dette var endnu under krigen. Midt under krigen, december 1811, var ogsaa matros *Nielsen* „saa lykkelig at opnaa min frihed"; han kaldes til „skibsskriveren" og maa derpaa vente et par maaneder; 20 udvalgte samles fra forskellige skibe og sættes ombord i et mindre engelsk skib, som med parlamentærflag paa toppen fører dem til Tönningen i Holsten; fra det engelske skib flyttes de til et dansk, der ligger i havnen, og efter et par dages forløb bliver de indkvarterede i byen. Igen maa de vente; først efter nogen tid transporteres de til deres forskellige hjemsteder. Det skete i februar, paa aabne vogne under streng frost, og de led meget, da „vi havde ingen penge og næsten ikke flere klæder end dem vi havde paa, men da vi hver aften blev indkvarterede, traf vi mange gode mennesker, der saa meget som muligt søgte at forbedre vores tilstand". Hvilket beundringsværdigt taalmod!
Matros Nielsen ligesom *Jens Rasmussen* og hans broder og de fleste andre hjemsendte maatte straks igen ud i krigen; Fædrelandet krævede alle mand paa dæk. Anderledes med dem, der først vendte hjem, da orlogen var endt. Herom hørte vi i første afsnit *Jens Krog* berette. Ogsaa for ham forløb der mellem det glade budskab og virkeliggørelsen lang, lang tid. Med sine £ 2 i haanden mønstres han og 132 andre paa *Fyens* dæk d. 19. maj; men først den 6. juni lægger en engelsk kutter til ved skibet; der udleveres engelsk pas og de sejles til London, „hvor vi selv maatte skaffe os logi eller søge

Fig. 75. En krigsfangen kadet afslaar „fjendens guld".

om lejlighed hjem". I London bliver flokken 9 dage, hvorefter „vi blev afsendt med en dansk brig", der lander i Husum efter 3 dages sejlads. De fik straks transport gennem landet og d. 25 juni staar Jens Krog i sit hjem i Nørre Bjert. Modsat matros Nielsen gensaa han altsaa fædrelandet i hele skærsommerens frodighed. Admiral *Dahlerups* tremaaneders ophold i London afsluttedes samtidig. Han fortæller: „De 2 sidste aftener var staden illumineret i anledning af den almindelige, nu virkelig stedfundne abdikation og Englands endelige sejr efter en 20-aarig krig. Jeg erindrer endnu baade det storartede skuespil af denne uhyre stads illumination og vor forundring over den ro og orden, hvormed den store menneskemasse bevægede sig igennem gaderne." Jens Krog giver et par øjebliksbilleder; han skriver: „Der blev i 3 nætter efter hverandre illumineret for den generale fred i Europa, hvorved saas adskillige transparenter, som forestillede Bonaparte i de afskyeligste former, der kan tænkes (fig. 74). Jeg og nogle af mine landsmænd gik hele natten op ad en gade og ned ad en anden forat se denne i sandhed storartede illumination. Aviserne fortalte, at banken i Tower Hill var oplyst med 62 000 lamper. En dag gjorde de i London forsamlede kronede hoveder en lystsejlads op ad Themsenfloden. Der var ialt 15 chalupper og meget smukke; den forreste (med) prinsregent af England og siden de andre efter deres rang, enhver med sit kongeflag hejst. De 2 sidste, den svenske og den danske med ministre. Derefter var i baadene en del ministre, admiraler og generaler. Man fortalte, at der for et lille værelse, som havde vinduerne ud til floden, blev betalt £ 5 af folk, som stod derudi forat se toget passere. Jeg stod ude paa et kulskib, hvor de passerede tæt forbi."

Dette er journalens sidste ord. Vi tilføjer: Paa et skib, sort som kul, stod Jens Krog i 7 aar og saa alle prisonlivets scener passere forbi.

— — —

De øvrige fanger hjemsendtes gruppevis i løbet af foraaret og sommeren, netop den sommer, hvor man i København var optaget af Christian VIIs højtidelige bisættelse i Roskilde domkirke, men den utrættelige skuespiller og dannebrogsmand, Hans Christian Knudsen glemte ikke sine venner og fik heller ikke lejlighed dertil; til ham henvendte de sig om hjælp, som hans dagbog viser; særlig norske matroser, der havde faaet pas, men ingen rejsepenge søgte ham. Han fik da den idé at foranstalte en velkomstfest med indsamling og gik midt i juli til admiral Krieger med anmodning om at maatte henlægge den til Nyholm; admiralen stillede sig sympatisk, forudsat at kongen gav tilladelse; denne fik Knudsen, og samtidig med at han var optaget af sin medvirken som sanger ved den kongelige ligbegængelse, bad han Øhlenschlæger skrive prolog og sange. D. 28. juli offentliggjorde derpaa *Dagen* og *Adresseavisen* hans opraab: „En passende velkomstfest for vore fra det engelske fangenskab hjemkomne medborgere haaber undertegnede at stemme ligesaa meget med publikums som med hans egne følelser; han vover da at indbyde sine ærede medborgere til en saadan fest, hvorved dansk fædrelandssind og dansk veldædighed vil faa saa umiddelbar lejlighed til at vise sig. Den er berammet tirsdag d. 2. august om eftermiddagen kl. 6, paa Nyholm ved batteriet Sextus. Hr. prof. Oehlenschlägers fædrelandske muse har velvilligen lovet at hædre denne fest ved sit ædle kvad, og provst, ridder Gutfeldt vil, med en tale søge efter evne at bidrage, til dens højtidelighed. Hvo der har en følelse for en god sag og interesse for retskafne og ulykkelige medborgere skænke festen sin broderlige nærværelse."

Fig. 76. Kadetten, der afslog fjendens guld, bydes velkommen paa Københavns havn.

En indsendt artikel i *Dagen* propagerer næste dag for tilslutning; den hylder med stærke ord „den mand, i hvis barm ren, ægte, sand og virksom fædrelandskærlighed luer", og som sammen med Øhlenschlægers og Gutfelds bidrag vil „upaatvivlelig gøre denne fest til en af de sandeste nationalfester,

vi i lang tid har oplevet". Der følger meddelelser om forretninger der lukker i dagens anledning. *Dagen* bringer i to numre udførlige referater med aftryk af prolog og sange: En „utallig menneskemængde" strømmede til, „en saare skøn og velordnet musik var opstillet paa 3 forskellige steder af batteriet", kongeflaget vejede. Knudsen i sort og med sin orden paa brystet, deklamerede og sang „mandigt", og ved sangens slutningsord om „Fredrik Fredegod leve" udbrød forsamlingen i hurraraab; Gutfelds tale, der opfordrede til velgørenhed var „skøn og kraftfuld". Af „de forhen ulykkelige stod 200 opstillet i 2 rækker, klædt i gule klæder". Efter sidste sang „nærmede sig alle, høje og lave, forhøjningen og opgangen til alteret og nedlagde der sin taknemmeligheds skærv". Knudsen stod ved alteret, der var omgivet af 6 hvidklædte piger, „omhængte med guirlander". Der blev udbragt et leve for Knudsen, der kvitterede med et leve for „det veldædige danske folk".

„Alt bidrog til at forskønne festen, det fordelagtigste vejr og en føjelig nordlig vind førte hvert ord af taleren og sangeren i de opmærksomme tilhøreres øren, og maa udgiveren til slutning tilføje, at denne sande nationalfest er den skønneste vi nogensinde har bivaanet." Tilslutningen opgives til 6000 personer og bidragene androg 10 000 rdl. Blandt de tilstedeværende var „en del af søetatens ældste og værdigste mænd; den ædle olding biskop Balle, general greve Schulenborg o. fl."

Festarrangementet var med alter og symboler etc. helt i tidens stil; den øvede skuespiller satte det op med fuld sans for prøvet virkning. Der kendes ikke noget billede af festen paa Holmen, men vi kan selv danne det ved slutning fra stikkene af *Phønix*festen paa det kgl. Teater d. 26. jan. 1811 (fig. 40) og forestillingen *Fædrelandets Kirkegaard* d. 12. 3. 1814 (fig. 51). Festarrangementet paa *Bahama* d. 28. jan. 1810, kongens fødselsdag, har samme karakter. Vi har tidligere talt udførligt om det.

Knudsens dagbog giver en nøje beskrivelse: „Fra kl. 5 var det alle tilladt at gaa ind paa Holmen. Ved Sextus batteris krudttaarn var indgangen klædt med sejldug og flag. Paa en forhøjning med 3 trin stod *Velgørenheds* Alter, prydet med blomsterguirlander, paa alteret stod en stor blomsterkurv, oven for kurven var anbragt et orlogsskib gjort af ben og takkeleret med garn, som de fangne selv havde forfærdiget i deres fangenskab. Ved alteret stod 8 piger, prydet med roser og blomsterkurve. Paa batteriet vejede det danske flag over alteret, omkring flagspillet stod sø-etatens musik, længere hen harmoni af blæsende instrumenter, paa den østre ende kvartet af basuner, ved alteret et fjerde orkester. Under den afvekslende musik kom 8 piger op til alteret. Nu besteg jeg forhøjningen og saa en forsamling af medborgere

og medborgerinder, jeg turde næsten sige 6000. Jeg begyndte nu min tale, som endtes med en sang for kongen og 3 gange hurra af den hele forsamling. Derpaa stod hr. provst og ridder Gutfeldt op og holdt en tale. Da den var sluttet, stod jeg op og takkede for de fangne; derpaa afvekslede musikken, og nu gik alle op og ofrede. Ved ofringen uddelte jeg sange og prologer. Festen endtes med at igentage den sidste sang og et hurra af de fangne for det ædle folk, som havde understøttet dem. Vi havde den dejligste aften."

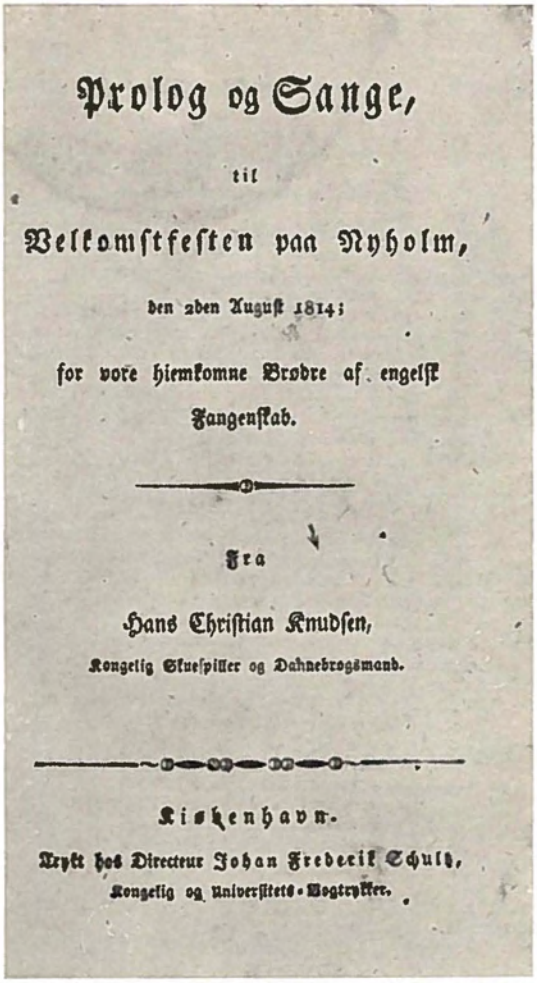
Prolog og Sange,

til

Velkomstfesten paa Nyholm,

den 2den August 1814;

for vore hiemkomne Brødre af engelsk Fangenskab.

Fra

Hans Christian Knudsen,

Kongelig Skuespiller og Dahnebrogsmand.

Kiøbenhavn.

Trykt hos Directeur Johan Frederik Schultz,

Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Fig. 77. Prolog etc. ved velkomstfesten paa Nyholm d. 2. aug. 1814. Titelblad.

De 16000 rdl. overleverede Knudsen næste dag kongen med bøn om først at hjælpe de norske fanger, thi de „havde hverken fædreland eller hjem her". D. 6. aug. aftrykker *Dagen* Knudsens tak til et „ædelt og gavmildt folk", og desuden til alle der frivillig bidrog til festarrangementet: Øhlenschlæger, Gutfeldt, de høje officerer, der kom til stede; de unge pigers forældre, der tillod dem at medvirke, den „brave direktør Schultz", der gratis havde ladet prolog og sange trykke i 4000 eksemplarer, og endelig „hr. købmand Jørgensen i Aalborg, der overlod mig det af vore fangne forfærdigede skønne kunststykke, benskibet". „Aldrig har jeg følt mit hjerte opfyldt med saa højtidelige og taknemmelige følelser, som da jeg d. 2. aug. besteg forhøjningen ved velgørenhedens alter og saa mig omringet af dannemænd og dannekvinder." De sekstusinde glade mennesker, der samledes paa en augustdag, fuld af sol og lunhed, har ikke kunnet undgaa at føle modsætningen mellem dette nu og den nære fortid. De saa den for deres øjne, den var korporlig tilstede i skikkelse af den gule galejslavedragt med fangetegnet, som de hjemvendte

bar. Truslevs bekendte to stik efter Eckersbergs tegning: Fangen, der i prisonen modstaar det engelske guld (fig. 75), og fangen, der uden at have ladet sig lokke, i den hjemlige havn modtages med honnør af en officer i galla og af en elsket pige med strømmende varme (fig. 76), belægger realiteterne med slør; begge stik viser prisoneren renpudset som til parade, omend i „daglig søkadetuniform" (Barfod, Vor Flaade I 438). Ved festen paa Holmen derimod stod de 200 som de havde staaet for hinanden paa fangeskibene, en dyster kontrast og en manende appel.

Det blev glemt; og for os, den sene eftertid lever festen kun gennem digterens ord, Øhlenschlægers til lejligheden forfattede vers. De er trykt op i hans samlede værker, men prologen skal man læse i det lille beskedne hæfte, der indbundet i sølvpapir kunne erhverves paa festpladsen (fig. 77). Senere rettede digteren ikke blot versemaalet, som udgiveren Liebenberg gør rede for, idet han erstattede alexandriner med 5-fodsjamber. Ogsaa den aktuelle hentydning til fangedragtens farve maatte vige. Oprindelig hed det:

Saa skammer eder ej ved disse gule klæder,
som mangt et aar I bar i ædelt slaveri.

Det *gule* blev strøget, men først med det i behold forstaar man den pointe, hvori prologen topper:

Velkommen, danske mænd! i eders højtidsdragt.

Øhlenschlægers prolog til forestillingen d. 26. jan. 1811 proklamerede haabet om vaabenmægtig gengældelse; scenens baggrund var billedet af nybygningen *Phønix,* scenen fyldt af Holmens folk og andre krigsmænd; fra orlogsskibets endnu ustøbte kanoner skulle „hævnens flammer" ramme fjenden. Prologen d. 2. aug. 1814 har en anden tone; øjemedet er „kun at lindre tunge sorger". Den indledende sangs første smukke strofe sammenligner de hjemvendte med fuglen, der efter vinterens mørke og kulde hilser en ny vaar, og denne vaar henstilles i fredens lys:

Snart glemmer fuglen stormens gny
og vintrens harm.
Den bygger rede sig paany
ved egens barm.

Egen er ganske vist ikke den samme som før; med hentydning til adskillelsen fra Norge, Tvillingrigets opløsning, hedder det:

Og bli'er den ej som før saa stor,
ej klages maa,
naar frit igen kun fuglen boer
med sine smaa,
snart vokser den spædeste vinge.

Det er som digteren afskriver det sortladne hav, de danskes vej til ros og magt. Vi har tabt, og fremtiden vil blive en anden end det, der var engang. Saaledes set kan man sige, at disse to fester symboliserer overgangen fra den gamle nationalsang til en ny. Livets haarde skole havde stillet nationen i nyt perspektiv; fremtidens opgave laa i arbejdet for ved fælles godvilje at skabe „et yndigt land". Paa bar bund, realistisk, roligt og værdigt skulle man afvente de „spædeste vingers" vækst.

De fast forankrede skibe uden sejl og ror var haandgribelige sindbilleder paa uvirksomhed og tvang; de laa nu bag. Foran ventede en aaben baad, hvis rigning de frigivne selv skulle rejse og hvis ror de selv skulle tage i haand. Prisen for friheden var en fremtid saa uvis som den, da de stod til søs og mødtes af den britiske løve.

Dog, de livsforløb vi kan følge: Jens Krogs, Jens Rasmussens, kaperkaptajn Kaalds og admiral Dahlerups tillader den lykkelige slutning, at ogsaa mange navnløse foran den sidste havn kunne gentage det gamle sejersraab: *Fluctuat nec mergitur,* Kastet, men ikke kæntret.

Rank ryg efter som i prisonen.

BILLEDBESKRIVELSE

Hvor intet andet bemærkes er optagelserne foretaget af det Kgl. Biblioteks fotograf. atelier og efter originaler. Billedunderskrifternes ukorrektheder er bevaret.

S. 7. Fig. 1. Jens Krog, „tagen 1844, 57 aar gammel". Efter ældre fotografi af tabt forlæg (stik eller miniature). Familieeje.

- 11. - 2. *Jens Krog,* Prisonskibet *Brave.* Underskriften lyder: „Krigsfangeskibet *Brave* liggende ved Plymouth i England i aaret 1810, hvorpaa vare danske krigsfanger fra 16. dec. 1807 til 5. jan. 1812, cirka 8 à 900". Akvarel. Familieeje. De lodrette striber foran bakken skal gengive en overbygning som den der ses fig. 16.

- 14—15. Fig. 3—4. *Jens Krogs* journal. Faksimile. Familieeje.

- 21. Fig. 5. Skibsfører *Christen Hansen Mikkelsen* (Rømø) i den engelske prison. Selvportræt. Privateje paa Rømø. Fot. Larsen, Helsingør, gennem Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg, der tillige ejer en kopi i farver. Bl. andet udstyr ses billeder af prisonskibe (øverst t. h.).

- 23. - 6. Hulks at Sheerness. Nat. Maritime Museum, Greenwich. Fot. Mus.

- 24. - 7. *H. B. Riber,* „Fortuning (!, slg. fig. 69) af Fregatten *Diana* under Sejl i Spanske Søen." Akvarel i *Cifrebog* 1806 ff. Svendborg Amts Museum.

- 25. - 8. *Jens Iversen,* Der Brick *Graf Bernstorff* von Apenrade. Presong 1808." Akvarel. Aabenraa Museum. Fot. Clausen, Aabenraa.

- 26. - 9. *L. Garneray,* Interieur de la Batterie d'une Frégate. La France Maritime.

- 26. - 10. *L. Garneray,* Tomt batteri. Garneray, Mes Pontons (1863).

- 27. - 11. C[arl] N[eumann], Batteri paa dansk logiskib, (c. 1870—80). Før og Nu. Suppl.

- 29. - 12. *L. Garneray,* Gaillard d'Arrière d'une Vaisseau. La France Maritime.

- 31. - 13. T. Sutherland, Main Deck of a Battleship. Coloured Aquatint. Nat. Marit. Museum. Greenwich. Fot. Mus.

- 32. - 14. *Samuel Prout,* Prison Ships believed to be at Plymouth. Coloured soft ground Etching. Nat. Marit. Mus. Greenwich. Fot. Mus.

- 33. - 15. *Hoppey Turner,* Prison Hulks at Portsmouth. Oil painting. Nat. Marit. Mus. Greenwich. Fot Mus.

- 34—35. - 16—18. *L. Garneray,* Prisonskibet *La Couronne.* Mes Pontons (1863).

- 36. - 19. *Prior and Whymper,* A Prison Hulk. Woodcut. Nat. Marit. Museum, Greenwich. Fot. Mus.

- 37. - 20. *Cook,* Ponton Anglais. La France Maritime.

- 38. - 21. *Jürgen Jürgensen,* „Kong Jørgensen", A Prisonship. *(Bahama?).* Brit. Museum (The Egerton Collection), slg. Hogan, The Convict King. 24. Fot. Mus.

- 39. - 22. *P. Vedsøe,* Fangeskibet *Bahama.* Efter Kopi ved K. Thorsen 1915. Handels- og Søfartsmus. Fot. Larsen, Helsingør. — En ældre, med foreliggende nøje overensstemmende, kopi ejes af kontorchef Mørk Hansen. Solsejl over skandsen; vasketøj over bakken. Sejldugscylinder som luftkanal til batteriet.

- 40. - 23. *E. J.,* „Krigsfangeskibet *Bahama*". dat. 1850. Farvelagt tegning, kopi efter tabt original. Eneste kendte afbildning af fangedragten med pilespids og Transp. Office's initialer; slg. fig. 31 og 50. Handels- og Søfartsmus., Kronborg. Fot. Larsen, Helsingør.

- 41. - 24. *Rasmus Kock,* „Fangeskibet *Bahama* liggende i Chatham Revier ved

Gillingham". Den originale akvarel gaaet til grunde; forinden kopieret af marinemaleren *Johan Kock*. Æreskøbing Museum. Fot. Mus.

S. 42. Fig. 25. *Hans Christian Juhl,* „Danske Presong Skib *Bravo* 1807, d. 16. Dec." Nationalhist. Museum, Frederiksborg (nr. 6090). Fot. A. Brandt. Bøjerne omkring skibet markerer formentlig forbudt territorium, slg. fig. 30—30a.

- 43. - 26. *Knud Heidemark,* „Afbildning af det danske Fangeskib *Irrisistable* og Byen Gillingham i Chatham Revier". Akvarel, indklæbet foran i haandskreven „Navigation eller Styrmandskunst" efter Lous' Skatkammer, dat. 1810. Kommandør Chr. Christensens Hvalfangermuseum, Sandefjord. Fot. Mus. Slg. Hougen, Sandefj.'s Hist. I 220.

- 44. - 27. „Prospect af Fangeskibet *Samson* i Gillinghams Bay ved Chatham. Samt Byen Gillingham i Engelland." Koren, Omkring Lindesnæs 1914; slg. Scheel i N. Sjøfartsmus. Årbok 1929. (Orig. hos konsul Jens Bugge, Hald pr. Mandal).

- 45. - 28. „Forestilling af Gillinghams Bay og Krigs-Fange-Skibene A. *Samson.* B. *Nassau.* C. *Brunswig.* D. *Bahama.* E. *Fyen.* G(!). *Glory.* H. *Trusty*". Koren, Omkring Lindesnæs.

- 47. - 29. *Asmus Brodersen,* „Prospect af Gillinghams Bay og di deri liggende Prisonskiber, nemlig: A. *Nassau.* B. *Sampson.* C. *Kronprins Fredrik.* D. *Candida.* E. *Irisistible.* F. *Thrusti.* G. *Gloria.* H. *Fyen.* I. *Brunswig.* K. *Bahama* i aaret 1813". Akvarel. Familieeje, Flensborg. Billedet, der har lidt noget af fugt, domineres af de fuldt bevarede røde og blaa farver i flag, gøs og vimpel.

- 48—49. - 30—30a. *Ditl. Friedr.* Grube, Krigsfangeskibene i Chatham: *„Samson, Bristol, Behema* (!), *Rochester, Sandrich, Irisistible*". Akvarel, indklæbet for og bag i haandskr. Navigation eller Styrmands-Kunst 1809, Marstal Museum. Billederne vidner i tegning og farvegivning (fine blaa toner) om artistisk sans, slg. fig. 54—55.

- 51. - 31. *E. J.,* Fange i fangedragt, holder net med fisk i hænderne, slg. fig. 23. Fot. Larsen, Helsingør.

- 53. - 32. Receiving Ship at Chatham. Grundy's Sketchbook of Shipping and Craft. Nat Marit. Museum, Greenwich. Fot. Museet.

- 55. - 33. *Biard,* Louis Garneray. Peintre de Marine. La France Maritime.

- 61ff. - 34—36. *Ange Louis Janet* (kaldet *Janet-Lange)* (1815—72). Rekonstruktioner efter Garnerays beretninger. Mes Pontons (1863).

- 94. - 37. Dansk-norsk krigsfangearbejde. Benskibet paa Rosenborg (3-dækker). Fot. A. Brandt. Flaget paa stortoppen formentlig ukorrekt erstatning for den opr. vimpel, slg. fig. 45. Udført i Greenlaw.

- 95. - 38. Samme. Agterskibet. Fot. A. Brandt.

- 99. - 39. Fransk krigsfangearbejde. Benskib *La Diane;* fregat. Agterskibet. Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg. Fot. Larsen, Helsingør.

- 105. - 40. *T. E. Lønning* og *W. Heuer,* „Phønix". Scenebillede af forestillingen paa det kgl. Teater, d. 26. jan. 1811, da „Fædrelandets frivillige Sanger", skuespiller Knudsen fremviste benskibet, slg. fig. 37—38. Fot. Kgl. Kobberstiksamling.

106—7. - 41—42. Dansk-norsk krigsfangearbejde. „Chatol", dvs. syskrin af træ med indlagt og paalagt dekoration i farver (træ, straa, perlemor, ben). Initialerne paa laaget til det indvendige rum: G[eorgius] R[ex] røber henblik paa engelsk kundekreds. Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg.

Fot. Larsen, Helsingør. Hjemført af præsten Kierulf, skænket museet af familien.

S. 108. Fig. 43. Dansk-norsk krigsfangearbejde. Jagt af ben. Nationalhistor. Museum, Frederiksborg. Fot. Bengtsson, Hillerød. Auktionskøb i moderne tid. Forhistorie ukendt.

- 109. - 44. Fransk krigsfangearbejde. Glasmodel af orlogsskib. Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg. Fot. Larsen, Helsingør.

- 110. - 45. Dansk-norsk krigsfangearbejde. Benskib (2-dækker), udført i Greenlaw og skænket pastor U. F. Rosing. Familieeje, Kbh. Fot. A. Brandt.

- 111. - 46. Samme. Agterskibet. Fot. A. Brandt. Agterspejlet rigt ornamenteret; den aabne platform, hvortil udgang fra chefens kahyt, flankeret af figurer. De to hvide kugler over roret er haandtag til mekaniken, der fører kanonerne ud og ind.

- 113. - 47. *Janet-Lange,* Rekonstruktion, slg. fig. 34—36 og S. 112. Garneray, Mes Pontons (1863).

- 115. - 48. *Woolwich,* Employment of Convicts. Samtidigt stik. Nat. Marit. Mus. Greenwich. Fot. Museet.

- 119. - 49. *Gillroy,* Liberty of the Subject. Samtidigt satirisk stik. Nat. Marit. Museum, Greenwich. Fot. Museet.

- 133. - 50. *E. J.,* Fange med violin. slg. fig. 23. Fot. Larsen, Helsingør.

- 141. - 51. *Johs. Senn,* „Fædrelandets kirkegaard". Scenebillede af mindeforestilling paa Kgl. Teater 12. 3. 1814. Knudsen ses t. h. Kgl. Bibliotek. Tableau, typisk for tiden.

- 144. - 52. *Lous,* Skatkammer 1781. Titelblad. Kgl. Bibliotek.

- 145ff. - 53—6. *Ditl. Friedr. Grube,* Navigation etc. 1809. Titelbl. og akvareller. Marstal Museum. Den mindre skrift paa fig. 54 lyder: „Tillige med 4re Skibe som sejler tvende imod Linien og tvende imod Polen. I Syd og Nord Sejlads er ingen Forskiell imellem det platte og voxende Kart" (dvs. to forskellige former for søkort). Farvegivningen 54—6 har samme fine karakter som 30—30a. Blaalige og grønlige toner dominerer.

- 149. - 57. *P. N. Bakke,* Tidsregning etc. 1813. Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg. P. N. Bakke, senere færgemand i Helsingør, var yngre slægtning af den berømte færgemand og kaperkaptajn Lars Bache (Helsingør), der druknede 1809. P. N. Bakke sad paa *Bahama* 1812—13.

- 152. - 58. Portræt af U. F. Rosing. Usigneret og udateret miniature i familieeje, Kbh. Fot. A. Brandt (original størrelse).

- 155. - 59. U. F. Rosings haandskrift. Rigsarkivet. Fot. Rigsark.

- 161. - 60. Guldmedaille som krigsfanger skænkede U. F. Rosing.

- 163. - 61. Dansk-norsk krigsfangearbejde. Benskrin med indhold: Dominobrikker. Fra U. Fr. Rosings besiddelse. Familieeje, Mexiko. Fot. ingeniør Moltke Leth, Mexiko. Det gennembrudte arbejde er underforet med grønt.

- 165. - 62. Portræt af Generalkonsul Jens Wolff som ældre. Faber 1915.

- 175. - 63. Dartmoor Prison. Plan. Nat. Marit. Museum, Greenwich. Fot. Mus.

- 179. - 64. Portræt af Paul Andreas Kaald. Throndhjems Sjøfartsmuseum. Fot. Mus.

- 180—81. fig. 65—66. *Paul A. Kaald,* Greenlaw Prison.

- 180. Fig. 65: Underskrift: „Prospect af Presongen Greenlaw, som ligger 10 engelske Mile SO for Edinburgh op i Landet, hvor 697 danske og franske Prisonere ere indsluttede. Tegnet d. 20. aug. 1809".

- 181. - 66: Underskrift: „Prospect af Kammeret, *Logen* kaldet, i Greenlaw Presong, hvor efterfølgende Personer er indslutted, nemlig nr. 1. Capt. S.

C. Richelieu, nr. 2. Skipper Paul A. Kaald, nr. 3. Styrmand Hans A. Löche, nr. 4. Drengen S. Wiggen; alle fra Tronhjem; nr. 5 Capt. Engelin fra Arndahl, nr. 6. Capt. Bugge fra Bergen, 1809". Throndhjems Sjøfartsmuseum. Fot. Mus.

S. 191. Fig. 67. Portræt af Hans Birch Dahlerup som østrigsk admiral. Nationalhist. Museum, Frederiksborg. Fot. A. Brandt.

- 192—93. - 68—69. Drengen *Math. P. Clausen* (Nordby) „Fortonning" (slg. 7) „til minde". 1. Reading, prospekt af byen. Dateret 1808. 2. et „Huus som nogle af de danske Presonerer loserede i, hvor vi loserede den Tid vi var paa Parol". Dateret 1808. Kromann, Fanøs Historie.

- 197. - 70. *Eckersberg* (?), Portræt af Jürgen Jürgensen, „Kong Jørgensen". Oliebillede. Nationalhist. Museum, Frederiksborg. Fot. Bengtsson, Hillerød.

- 200. - 71. *G. L. Lahde,* Der Brand von Kopenhagen. 1807. Titelvignet. Kgl. Bibl.

- 202. - 72. Radering, koloreret (Krohn 1882). Propagandastik. Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg. Fot. Larsen, Helsingør.

- 203. - 73. *Eckersberg,* „Cathcarts og Gambiers Triumfindtog i London efter Toget til København. (See *Dagens* nr. 191 for 1807)". Kgl. Bibliotek. Slg. Nær og Fjern 23. sept. 1877.

- 216. - 74. G. Cruikshank, The Corsican whipping Top in full Spinn. Friedr. Schulze, Die Franzosenzeit in deutshen Landen 1806—15. II 1908 238, slg. Grand-Carteret, Napoléon en Images. Estampes anglaises. 1895, 148. Allierede generaler svinger pidsken. I baggrunden t. v. flygter Kejserinden; i baggr. t. h. Kongen af England løftende Nap.s ene ben som trofæ. Kejserens øvrige lemmer, sign. med navnene paa dele af Imperiet ligger spredt paa gulvet. Djævelen forlader ham flyvende. Fot. Københavns Klichéfabrik.

- 218. - 75. *Truslev.* Billede af fange ombord. Underskrift: „En dansk Søemand i engelsk Fangenskab afslaaer Fjendens Guld, der tilbydes ham, for at gaa i hans Tjeneste. Han peger paa det danske Flag, (det eneste han har søgt at redde fra Skibet), som om han vilde sige: „Før lide alt, end vanære dette." Kgl. Bibliotek. „Sømanden" bærer „daglig Kadetuniform" (Barfod, Vor Flaade I 438).

- 219. - 76. *Truslev.* Billede af fange ved hjemkomsten. Underskrift: „Tilbagekomst fra det engelske Fangenskab. Den ankomne nyder i sine Paarørendes glade Modtagelse og Favntag Lønnen for at have vedblevet at være Fædrelandet tro." Kgl. Bibliotek.

- 221. - 77. *Øhlenschlæger.* Sange og prolog ved Velkomstfesten paa Nyholm d. 2. aug. 1814. Titelbl. Kgl. Bibliotek.

- 223. - 78. Hornmaleri af Kakkel fra Kähler, dekoreret af Thirslund. Fot. Hermann Kähler, Næstved.

KILDER OG BENYTTET LITTERATUR

DAGBØGER OG BREVE. UTRYKTE OG TRYKTE*

Jens Krog, Journal holden (Plymouth) ombord paa Prisonskibene *Panther* og *Bienfaisand* (!) og *Brave* og *Prinse* (!). — Chatham H. M. Prisonship *Nassau, Fyen* 1807—14. (Utrykt, privateje).

H. S. Engel, Extract af Beretninger, som er samlede ombord paa Fangeskibene *Prindsen, Brave, Nassau, Fyen* 1807—14. (Utr., privateje). (Fragmenter offentliggjort i *Bornholms Socialdemokrat* 1.—7. juni 1928).

Hans Bertel Riber, Ciffrebog, begyndt d. 20. febr. 1806 — 1811. (Utr., Svendborg Amts Museum).

Hans Christophersen, Dagbog holden ombord i spansk og engelsk Prison 1807—1812. Ved Løjtnant i Flaaden Vilh. Nielsen. (*Tidskr. f. Søvæsen* 108, 1933, 421 ff.).

Paa Kapertokt og i Prisonen 1808—10. Av Kaptajn *Kaalds* Papirer. Utg. ved Joh. N. Tønnesen (Trondhjems Sjøfartsmuseum). 1950.

Hans Peter Dam, Den i engelsk Fangenskab værende Sømand. Kort Efterretning om de danske Krigsfanger paa *Bahama.* 1810.

James Macdonald, Travels through Denmark etc. 1809. (Vedkommende afsnit overs. af Louis Bobé i *Samlinger til jydsk Historie* etc. 3. r., III 1911 369 ff.

A. A. Feldborg, Breve til Chr. Molbech. (Utr., Kgl. Bibliotek).

U. F. Rosing, Breve til biskop Münter. (Utr. Kgl. Bibl.).
— Breve til fangeskibene (Afskrift i Jens Krogs journal).
— Brev til Britisk Bibelselskab. (Tr. i dettes *Report* VI 1810).
— Breve til danske myndigheder. (Utr. Rigsarkivet).

Breve fra forskellige krigsfanger i *Bellona, Dagen, Statstidende* 1809 ff.; i *Jens Wolff,* Sketches on a Tour etc. 1814, Append. LIV; i *Paa Kapertokt* etc. udg.s kommentar; i *Kay Larsen,* Dansk Kapervæsen. 1915; i *Bergens hist. Forenings Skrifter* IX 4 1903 (Jacob de Langes breve ved Bendixen).

OFFICIELLE AKTSTYKKER

Konsulatsrapporter til General Landøkonomi- og Kommercekollegiet. (Rigsarkivet).

Journal over indkomne konsulatssager. (Rigsarkivet).

Generalkommissariatet, Søetaten. Indgaaede og udgaaede sager samt Decisionsprotokol. (Rigsarkivet).

Admiralitetskontoret. Indkomne sager. Skibsjournaler (f. fregatten *Diana*). (Rigsarkivet).

Register til Kgl. Resolutioner (Rigsarkivet).

ANDRE AKTSTYKKER

A. A. Feldborg, Optegnelser paa de Bidrag, som indkomme til bedste for Krigsfangerne i England i Anledning af den offentlige Fremstilling af en Orlogstredækker paa 106 Kanoner, forfærdiget i Greenlaw Fængsel ved Edinburgh, af Ben, hvis Kød tjente Danske og Norske til Føde. Kbh. d. 2. apr. 1810.

* Optegnelser fra Prisonen har uden resultat været eftersøgt i danske offentlige arkiver.

A. A. Feldborg, Particulars relative to the Danish prisoners of war in England. (Subskriptionsindbydelse, dateret London 9. sept. 1813).

H. F. Hornemann, Understøttelsesfond for de danske Krigsfanger i England, som ikke ere paa Parole. 4. Regnskab fra d. 11. Maji 1811 til 30. Apr. 1813. Lond. 1813.

AVISER OG TIDSKRIFTER

Statstidende 1807 ff.

Bellona. Christiansand 1808—09.

Dagen 1807 ff.

Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1807 ff.

Adressekontorets Efterretninger 1810.

Lærde Efterretninger 1809—10.

Nær og Fjern 1877.

ERINDRINGER AF OG OM FANGER

Niels Martin Nielsen, Særdeles Hændelser og mærkelige Tildragelser med en dansk Sømand 1789—1816. Skrevet af ham selv. Kbh. 1821.

Johan Christian Federspiel, Mine Hændelser i og udenfor det engelske Fangenskab i sidste Krig. Roskilde 1841.

La France maritime. Fondée et dirigée par Amédée Grehan. (1848). 2. éd. 1—4 1852. Heri:

Éd. Corbières, Les Pontons d'Angleterre. (I 22 ff.).
— Tatouage dans les Prisons d'Angleterre. (I 280 ff.).
Eustache, Les Pontons Espagnoles. (III 129 ff.).
L. Garneray, Première Course de Surcouf. (I 335 ff.).
Peintres de Marine I: *Louis Garneray.* (III 221 ff.). (Interview med Garneray).
Girard, Prisons d'Angleterre. Évasion. (I 252 ff.).
Capt. *Valentin,* Pontons d'Angleterre. Évasions. (III 221 ff.).

Louis Ambroise Garneray, Captivité. Neuf années en Angleterre. Mes Pontons (1850). Ill. par l'auteur et Janet-Lange. Paris u. a. [1863 ?].

Hedvig Rosing, Prisonlivet 1807—14. (*Folkevennen.* Kria. 1875; lidt forkortet og med enkelte ill. efter Garneray samme aar i Kbh. *Folkelæsning*).

Th. A. Müller, Et par Studier fra Læssø (1895), se *Afhandlinger i Udvalg* 1945, 41.

Hans Birch Dahlerup, Mit Livs Begivenheder I: 1790—1814. Kbh. 1908.

Jens Rasmussen Kaagbygger og hans Sønner. Ved [Sønnen] Jens Rasmussen. (*Fra Himmerland og Kjær Herred* 1918 52 ff.).

DEN HISTORISKE BAGGRUND

C. F. Hellfriedt, Forsøg til en politisk Overskuelse af Engellands Overfald paa Danmark 1807. Kbh. 1808.
— overs. til engelsk af *A. A. Feldborg,* anmeldt i *Monthly Review* aug. 1809 420 ff., slg. *Lærde Tid.* 1809 nr. 45

Overland, Norges Historie V 2. 1891.

Danmarks Riges Historie V (Edv. Holm). (1900).

Edv. Holm, Danmark-Norges Historie 1720—1814. VII 2. 1914.

Erik Møller, England og Danmark 1807. (*Hist. Tidskr.* 8. r. III 1910).

H. G. Garde, Efterretninger om den dansk-norske Sømagt IV 1835.

J. H. Schultz, Den danske Marine 1930 ff.

H. Barfod, Vor Flaade. 1941 ff.

C. F. Wandel, Søkrigen 1807—14. 1915.

Kay Larsen, Dansk Kapervæsen. 1915.

H. C. Bering Liisberg m. fl., Danmarks Handel og Søfart. 1919.

Den norske Sjøfarts Historie. Efter foranledning af Norges Rederforbund. Under redaktion av *Jac. S. Worm-Müller.* II. 1935.

J. J. Eschels, Lebensbeschreibung eines alten Seemannes. Altona 1833.

Anonym, Skizzer af Livet ombord paa en orlogsmand. 1875. (*Folkelæsning*).

Fr. Scheel, I Prison og paa Langfart 1929. (Norsk Sjøfartsmus.s Årbok).

LOKAL SKIBSFARTSHISTORIE

Hans Schlaikier, Apenrader Schiffahrtschronik. 1929.

J. A. Jørgensen, Bornholms Historie II. 1901.

K. Thorsen, Rønne Søfarts Historie. 1939.

N. M. Kromann, Fanøes Historie. III. 1934.

E. Kroman, Marstals Søfart. 1928.

Johs. Olsen, Den sydfynske Sejlskibsfarts Historie. 1932.
— Svendborg Bys Historie. 1919.

Joakim. Begtrup, Svendborg Købstad. 1823.

D. Koren, Omkring Lindesnæs. 1914.

Drammen 1811—1911. Utg. efter Foranstaltning av Drammen Kommune. 1911.

Knut Hougen, Sandefjords Historie. 1—2. 1928.

BIOGRAFI

Harald Faber, Danske og Norske i London og deres Kirker. 1915.

Johs. Smidt, Fotefar. Spor av norsk Kristenliv i London. Bergen. 1927.

J. M. Thiele, Erindringer fra Bakkehuset. 1869. (Om Feldborg).

Const. Flod, Smaastykker. Kria. 1880. (Heri *En Kapergast* [dvs. Kong Jørgensen]).

James Francis Hogan, The convict King. Lond. 1891.
— dansk overs. En deporteret Konge. 1892.

I. C. Johansen, Kong Jørgensen. (*Museum* 1892).

Rob. Neiiendam, Skuespiller og Patriot. Uddrag af H. C. Knudsens Dagbøger. 1925.

Hans Krog, Gamle Slægter fra Aller Sogn. Christiansfeld 1936.

Mindeblade om Ulrik Fredrik Rosing. Udg. af *H. C. Schmidt,* Amtsprovst, og *P. C. J. Rasmussen,* ordineret Catechet. Horsens (1841).

Om Familien Rosing ved *Hauch-Fausbøl.* (*Genealog. Tidskr.* 1913).

O. A. Bachke, Ulrik Fredrik Rosing. (Morgenbladet [Kria], søndagstillæg d. 18. juni 1927).

Jens Wolff, Sketches on a tour to Copenhagen etc. Lond. 1814.
— Appeal and Memorial. Lond. 1833.

FANGERNES SKOLEVÆSEN

Ditlev Friedr. Grube, Navigation eller Styrmandskunsten udregnet efter Hr. Prof. Lous Skatkammer. 1809. (Utr., Marstal Museum).

P. N. Bakke, Tidsregning samt Udregning af Solens og Maanens Gang udi Ekliptika og dertil hørende Tabeller. Samlet i Fangeskibet *Bahama* ved Chatham Reveer. 1813. (Utr., Handels- og Søfartsmus.).

FANGERNES KUNSTFLID

Det Kgl. Kunstkammer. Inventarium 1775 ff. (Nationalmuseet).

Museet for Kultur og Kunstflid. Protokol. (Nationalmuseet).

Katalog over Kunst- og Flidsfrembringelser. Kbh. 1814.

Thomas W. Bagshawe, Bone Works made by the Prisoners of War during the Republican and Napoleonic Wars 1793—1815. (Tidsskriftet *Apollo.* London 1935, marts og juli).

The *Parker Gallery.* Description of a few old surviving Ship-Models now on Exhibition. London u. a. (1950).

For oplysninger, henvisninger og bistand takker forf. museumsdirektør Otto Andrup og museumsinspektør Schepelern, Det nationalhist. Museum, Frederiksborg; museumsinspektørerne Gudmund Boesen, Rosenborg, Vict. Hermansen, Nationalmuseet og Steffen Linvald, Bymuseet; Rigsarkivets, Landsarkivernes og det Kgl. Biblioteks embedsmænd; desuden kgl. ordenshistoriograf dr. Bjørn Kornerup, fhv. lektor Theodor Lind, lektor Davidsen, Bornholms museum, billedhugger Gunnar Hammerich, biblioteksrat dr. H. P. Johannsen, Flensborg, redaktør Morten Kamphøvener og rentier G. Japsen, Aabenraa, fhv. kaptajn i hæren Gordon Norrie, orlogskaptajn Preben Holck m. fl.
En særlig tak rettes til museumsinspektør Henning Henningsen, Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg.
For oplysning om og udlaan af billeder takkes fru Käte Brodersen, Flensborg og kontorchef i finansministeriet Aage Chr. Mørk Hansen. Danske, norske og engelske museer har beredvilligt bistaaet ved eftersøgning af billeder; Bibliothèque Nationale, Paris, udlaant den ill. udg. af Garnerays erindringsbog, der forgæves har været søgt i nordiske biblioteker, hvor heller ingen anden ubeskaaren udg. findes.
For velvilligt udlaan af manuskripter takkes museerne i Marstal og Svendborg, fru Anna Kofoed, Nexøe, descendent af H. S. Engel, samt fhv. gaardejer Hans Krog, Christiansfeld, der har stillet sin bedstefader Jens Krogs journal samt billeder til disposition. Fig. 78 afbildes med venlig tilladelse af Herm. Kähler.
Den herværende familie Rosing har foruden at meddele oplysninger af forskellig art med største beredvillighed tilladt eller foranlediget fotografering af fangearbejder fra stamfaderen U. F. Rosings besiddelse samt af hans portræt.

TILFØJELSE

S. 164 efter sidste linje er udfaldet:
Albert Olsen (i *Danmarks Handel og Søfart* I 1919, 405) opgør tabet for kongeriget og hertugdømmerne (indtil udgangen af 1809) til ialt 1400 skibe. Kongerigets handelsflaade var 1807 „mindst 32 000 kommercelæster" (dvs. c. 64 000 tons), hertugdømmernes 31 500 kml.; 1812 var tallene 16 000 og 15 000.

35 / Ud

RETTELSE

S. 220, l. 19 f. o. 10 000 *skal være* 16 000